

URFA KURTULUŞ DESTANI

“Milli M¼cadelede Urfa”

Anılar-Belgeler

Şanlıurfa Valiliđi
İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùđù Yayınları
Şehir Kitaplığı Dizisi:47

ISBN:978-975-585-991-0

Yayın Koordinatùrù

Selami YILDIZ

Editùr

Mehmet Sait RIZVANOĐLU

Yayın Kurulu

Selami YILDIZ

Mehmet Sait RIZVANOĐLU

Bayram SOYKAN

Aydın ASLAN

Yayın Hakkı

Bu eserden iktibas yapılırken,
dipnot veya bađlaç usulù kaynak gösterilmeden yararlanılamaz.

Kitabın hukuki sorumluluğunun tamamı yazarına aittir.

Baskı-Cilt

Fsf Printing House

Bağlar Mevkii Firùzkùy Cad. No:44 Avcılar

İstanbul, 2008

İÇİNDEKİLER

İNGİLİZLER URFA'DA	1
FRANSIZLAR URFA'DA	26
DİPNOTLARI	175
KAYNAKLAR	189
E K L E R	197

TAKDİM

Şanlıurfa, 11.500 yıllık tarihi geçmişi, coğrafik konumu, ticari İpekyolu üzerinde olması, Doğu ile Batı arasında kavşak noktasında bulunması sebebiyle, stratejik öneminin yanı sıra din, kültür ve medeniyetlerin buluştuğu bir çekim merkezi olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı tarihi gelişim sürecinde, üzerinde birçok bağımsız devlet ve beylik kurulmuş ve birçok uygarlığa beşiklik etmiştir.

Tarih boyunca dünyanın en verimli toprağına sahip Şanlıurfa, bu yönü ile bir tarım şehri olmuştur. Şehrin bu birikimini göz önünde bulunduran Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin sürdürülebilir en büyük projesi olan GAP'ı uygulamaya sokmuş ve Atatürk Barajı ile Şanlıurfa'yı ticaret ve kültürün yanında bir de tarım ve sanayi şehri yapmıştır.

Şanlıurfa, çok tanrılı inançların yanı sıra birçok peygamberi bağrından çıkarmış, birçok peygamberin uğrak yeri olmuş ve bu yüce insanlara ev sahipliğı yapmış bir şehirdir. Üç semavi dinin ata olarak kabul ettiği Hz İbrahim, bu topraklarda doğmuş, Hz İsa bu şehri kutsamış ve bu yüzden şehir, "İnançlar Diyarı" ve "Peygamberler Diyarı" olarak anıla gelmiştir. Özellikle Hz. İbrahim ve Hz. Eyyub peygamber ile özdeşleşmiştir.

Şanlıurfa, Urfa Akademisi ve tarihi Harran Üniversitesi'nden yetişen âlimlerin eserleri ile Batı Medeniyetinin oluşumuna büyük katkı sağlamış; ilim, felsefe ve sanatta modern Batı Düşüncesini etkilemiştir...

Şanlıurfa, sahip olduğu kültürel mirası ile kültür ve inanç; Karacadağ Kayak Merkezi ile kış; Karaali Kaplıcaları ile termal; Atatürk Barajı'nda yapılan su sporları ile turizm çeşitliliğı açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüzün 2006 yılında projelendirdiği “Şehir Kitaplığı Dizisi” yayınları kapsamında yayınlanan “**Urfa Kurtuluş Destanı**” adlı bu çalışmaya emeği geçenlere teşekkür eder, başarılar dilerim.

Yusuf YAVAŞCAN
Şanlıurfa Valisi

ÖNSÖZ

Konusunda derli toplu ilk çalışma olan bu kitap, ilk basımının yayımlandığı 1985 yılından beri genç kuşakları bilgilendirme, geçmişle bugün arasında köprü kurma anlamında üzerine düşen görevi yaptı. Aradan geçen bunca yıl yeni belge ve bilgilerin kitaba eklenmesi bakımından önemli bir fırsat oldu. Birbirini denetleyen çeşitli bakış açılarını içeren anı ve belgelerin okur için nesnel bir değerlendirme ve düşünme fırsatı; konuyla ilgilenecek tarihçiler içinse önemli birer kaynak olacağını düşünüyorum.

Başta Av.Aydın Özbay olmak üzere Av.Ali Fuat Bucak ve Av.Abdulkadir Gürüz'e yabancı dildeki metinlerin çeviri ve denetlenmesinde sundukları önemli destek ve katkı için, Selami Yıldız'a kitabın yayımında beni yüreklendirdiği için teşekkür borçluyum.

Ama şüphesiz ki gönül borcumuzun büyüğü yerin altında yatan ve yerin üstündeki uykularımızı kendilerine borçlu olduğumuz adları bilinen ve bilinmeyen Kuvâyı Milliye şehit ve mücahitlerinedir.

Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun. Urfa, Kasım 2008.

Müslüm Akalın

İNGİLİZLER URFA'DA

(7 Mart 1919-30 Ekim 1919)

Mondros Mütârekenâmesi 2 Kasım 1918 tarihinde Urfa Mutasarrıflığına tebliğ edildi. Ekim ayı içinde Halep'in düşmesinden sonra heyecan ve telaşa düşen Urfa'da Mutasarrıf Nusret Bey, Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey ile eşraf ve memleket aydınlarını nezdine çağırarak acı bir dille memleketin düşme ihtimaline karşı alınacak tedbirleri görüştü. Bu arada öncelikle milli bir kuvvetin acilen oluşturulmasını ve jandarma kumandanı emrine verilmesini tavsiye etti. Bundan amaç, karışıklıklardan yararlanmak isteyecek aşiretlere karşı şehri savunmaktı (1).

Urfa ve çevresinin karışık durumu Mutasarrıf Nusret Bey'in aşağıdaki yazılarından anlaşılıyordu :

“Dahiliye Nezaretine :

Harran kazasının merkezi olan Telebyat istasyonundaki askeri ambara Arap aşiretlerinin hücumundan korkuluyor. Muhafız jandarmalardan yirmibeş; hat bölüğünden yüzü aşkın ve mevcuttan da yirmi kadar asker firar etmiş durumdadılar. Tecavüz vukuunda kurtuluş çaresi görülmemekte. Ne yapacağını soran Kaymakamlığa imkânsızlık haline kadar dayanın, tehlike ortaya çıktığında yerinizden ayrılın, cevabı verildi. 26 Ekim 1918” (2)

“Dahiliye Nezaretine :

Kasabanın Arap tecavüzüne uğramaması için Diyarbekir ve Siverek'ten bir miktar kuvvetin acele olarak gönderilmesi.. 26 Ekim 1918” (3).

Yine aynı tarihlerde Diyarbekir Vali vekili Mustafa Nadir Bey Dahiliye Nezaretine başvurarak, “Halep'in düşmesi ve Mardin

ve Siverek sancaklarında davranışları kuşku bazı aşiretlerin varlığı vilayet içerisinde olağanüstü düzenleyici tedbirlere ihtiyaç gösterdiğinden Jandarma alayının eksik olan askerlerinin acele olarak tamamlanması” talebinde bulunuyordu (4).

Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey ve eşrafın yardımcılarıyla bir milis kuvveti oluşturma gayretleri artırıldı, şehir bölgelere ayrılarak geceli gündüzlü devriye gezdirilmeye başlandı. Nusret Bey’in makamında teşekkür eden merkez heyeti şu kişilerden oluşuyordu: Müftü Hasan Efendi, Eski Müftü Şeyh Müslim Efendi, İshakzâde Hacı Esat, Hacıkâmilzâde Büyük Mustafa, Hacıkâmilzâde Hacı Yusuf, Hatipzâde Ahmet, Yağlıcızâde Belediye Reisi Hacı Ahmet, Hartavizâde Bedi, Hüseyinağazâde Haydar. Bölük ve takım kumandanları da şunlardı: Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa, Hacı Mustafa Reşit Kâmil, Arabizâde Reşit, Şeddadzâde Ali Şelli, Baruçuzâde Hacı İmam, Mahmutoğlu Mustafa, Hacı Abdurrahmanağa oğlu Şeyh Müslüm, Şiho Ramazan (5).

Cerablus civarında yağma olaylarına girişen Cabirizâde Selahaddin ve Halepli Rufaizâde Tahir üzerine Urfa’dan Birecik yoluyla gönderilen kuvvetler, Nizip’e tehditname gönderen Selahaddin’i, Barak ahalisinin de yardımıyla Cerablus hattının güneyine attı. Bu arada 13 Aralık 1918 tarihinde İngilizler Cerablus’u işgal ettiler. Cerablus’un işgalinin, Urfa’nın işgalini hissettirmesi nedeniyle Mutasarrıf Nusret Bey, Selahaddin üzerine gönderdiği Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey’in geri dönmesini emretti (6).

Mütarekeden kısa bir süre sonra Musul’un işgal edilmesi üzerine 6. Ordu bölgesinde hudut ihlallerinin meydana gelmesiyle bütün ordu sorumluluk bölgesinin işgal edilebileceğini düşünen Ali İhsan Paşa (Sabis), bu ihtimale karşı tedbirler almak üzere harekete geçti. Güneydoğu Anadolu vilâyetlerinin işgaline bahane hazırlayıp, imkân verilmemesi için valilik ve mutasarrıflıklarla ilişki kuran Ali İhsan Paşa, İngiliz ilerlemesinin önüne geçilemediği takdirde bu yörede sivil bir direnişi teşvik maksadıyla bazı görüşmelerde bulundu.

Bu sırada Urfa’da mutasarrıflık görevini yürüten Nusret Bey, Ali İhsan Paşa’nın direktiflerine uyarak bir çalışma içine girdi. O sıra 6. Ordu Kumandanı olan Ali İhsan Paşa, Harp Hâtıralarım adlı kitabında, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey’in bu husustaki çabalarını şöyle anlatır: “İngilizler’in mütarekenin verdiği selâhiyetten istifade etmelerinin önüne geçemediğimiz takdirde, her kasaba ve her şehir, müslüman

halkının hukukunun muhafazası için Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri ve bunlara bağlı mahallî milis teşkilâtlarının kurulmasını valilere ve müstakil mutasarrıflıklara tavsiye ettim. Bu hususta icap eden silâh ve cephaneleri 6. Ordu'nun elindeki kaynaklardan vereceğimi bildirdim. Bu hususta tavsiye ve teşebbüslerimi ilk defa kavrayarak, anlayış ve iyi niyet göstererek, tatbik sahasına geçmek hususunda Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey dirayet göstermişti. Bu işi yerinde teşvik ile tatbik ve yardım sağlamak ve diğerlerine örnek olup, cesarete sevk etmek için 10 Ocak 1919'da Urfa'ya giderek, Mutasarrıf Nusret Bey ve mahallin ileri gelenleriyle görüşüm.”

Ali İhsan Paşa'nın sözü geçen kitabında, Urfa Kalesi'nde çekilmiş olan bir fotoğraf da bulunmaktadır. Kalabalık bir grubun bulunduğu bu fotoğrafın altında “Urfa'da İlk Müdafaayı Hukuk- 3 Aralık 1918” ibaresi yer almaktadır. Bu kayıttan da anlaşılacağı gibi, Urfa'daki teşkilâtlanma çalışmaları Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra yoğunluk kazanmış ve bu yolda önemli adımlar atılmıştır. Gelişen olaylar ve bu yönde yapılan çalışmalar neticesinde Nusret Bey, -yukarıda değinildiği gibi- Urfa Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'i de yanına alarak, eşrafın ileri gelenlerinin de hazır bulunduğu bir toplantı düzenledi. Urfa'nın yakında işgal edilebileceğini anlatan Nusret Bey, tedbir olarak, halktan gönüllü bir milis taburunun oluşturulması gerektiğini hatırlatarak, bu kuvvetin Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in idaresinde olacağını belirtti. Bu kuvvet işgalden çok, şehir ve civarında meydana gelebilecek asayişsizlikleri* önleyecek ve dışarıdan şehre yapılabilecek herhangi bir saldırıya karşı koymaya çalışacaktı. Teklif kabul edildi ve Urfa'da bir milis alayı kuruldu (7).

Memleketin durumunu yakından görmek isteyen İngiliz Generali Allenby, maiyetindeki bir İngiliz yarbayı ve Basravî'nin amcazâdesi Derviş Hamey ile birlikte Diyarbakır'a yaptığı geziden sonra Urfa mutasarrıflığına şu ‘mütareke zeyli’ tebliğ olundu:

* 13 Ocak 1919 tarihinde, Urfa'dan görev yeri Harran'a dönen bir jandarma erinin silahının ve yanındaki yolcunun nakit ve eşyasının gaspı üzerine yağmacıları takiple Telebyaz İstasyonu'nun 15-20 km. kuzey doğusundaki Tilhalıp köyünde; ve yine şekaveti nedeniyle sürüldüğü Edirne'den Mütareke'den sonra dönen Siyala Aşireti Reisi Salihel Abdullah'ın şekavetinin devam etmesinden dolayı takibi nedeniyle aşiret mensuplarıyla Cana köyünde meydana gelen çatışmalar için Bkz. Baslu, Şevki, Harb-ı Umumide Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak, sf.195.

“Urfa Mutasarrıflığına

1. 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa yer değiştirecektir.
2. 6. Ordu silahları bırakacak, top, mitralyöz ve silahlarını tayin edilecek bir yerde Mısır Kuvve-i Seferiyyesine teslim edecektir.
3. Tarafımızdan emredildiği zaman ahalinin silahları alınacaktır.
4. Kontrolümüz altında bulunan mıntıkadaki jandarma efradı, tarafımızdan lüzumsuz görüldüğü vakit terhis edilecek ve silahları alınacaktır. Kontrolümüz altında bulunan Türk jandarmaları terhis edilinceye kadar Mısır Kuvve-i Seferiyyesi emrinde bulunacaktır.
5. Kötü işler yaptıkları ortaya çıkan Türk memurların Mısır Kuvve-i Seferiyyesi tarafından yerleri değiştirilecektir. Bu memurların yerine tayin olunacak memurların isimleri tasdik olunmak üzere Mısır Kuvve-i Seferiyyesi kumandanlığına verilecektir.
6. Bilumum Ermeniler, arzu edildiği vakit Mısır Kuvve-i Seferiyyesi tarafından memleketlerine iade edilecektir. Hane, arazi ve emlakleri hemen onlara iade olunacaktır. Ermenilerin emlakine yapılan zarar ve ziyanı takdir etmek için icap eden mahalli ziyarete gidecek subaylarımıza azami kolaylık gösterilecektir.
7. Cürüm işleyen kişiler tutuklanacaklardır. Asayiş ve genel rahatı ihlal ettiğinden şüphelenilen kişiler tutuklanacaklardır.
8. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi Konya'nın doğusundaki bütün şimendifer hatlarını kontrol edecektir.
9. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi bütün telgraf ve telefon haberleşmelerini kontrol edecektir. Hiçbir Türkçe şifreli telgraf kabul edilmeyecektir.
10. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi terhis edilen 6. Ordu mensuplarını, önceleri haftada 900 nefer olmak üzere memleketlerine iade ettirecektir.
11. Türk hükümeti, bizden firar eden Hintli ve diğer kişileri bize teslim edecektir.
12. Bilinmelidir ki, Mısır Kuvve-i Seferiyyesi, istediği yeri işgal edecektir.

İhtar: Sekizinci maddedeki kontrol kelimesinin anlamı: Mısır Kuvve-i Seferiyyesi, istediği zamanda Bağdat hattıyla, gerek askeri ve gerek mülki nakliyat yaptırmaya yetkili olacağı gibi her cins malı her zaman taşınmaktan yasaklama yetkisini dahi haiz olacaktır. Bu

şartlar Mısır Kuvve-i Seferiyyesinin başkumandanlığı tarafından İstanbul'da bulunan Türk hükümetiyle bilmukavele yapılan şartlardır. 19 Kânunusâni 1919" (8).

Mısır Kuvve-i Seferiyyesi
Başkumandanı General Allenby

Urfa Mutasarrıflığı, bu emrin İstanbul hükümetince onaylanmadıkça uygulanmasının mümkün olmadığını bildirdi. Bu arada Kilis ve Ayntab işgal edilirken Suruç aşiret reisleriyle bir görüşme yapmak üzere bir İngiliz generalinin Arappınar istasyonuna geleceği bildirildi. General, Arappınar'daki konferansta kendi hükümetinin kuvvet ve kudretinden söz ettikten söz ettikten sonra 'bulduğunuz yerin Türk hükümetinin memleketi ve sizlerin de bu hükümetin tebaası olduğunuza şüphe yoktur' diyerek tavsiyelerde bulundu. Bu toplantıya katılan Ketkânlı aşireti reisi Basravî kendisiyle aşiretinin Osmanlı tebaası olmayacağını, eski dostu bulunan İngilizler kabul etmediği taktirde herhangi bir ecebi devletin tebaası olacağını ve bunlar da takdir etmediği taktirde Arap hükümetlerine katılacağını ısrarla generale anlattı. Konferanstan sonra reislere bir at yarışı yaptırıldı ve reislerin uşaklarına birer kırbaç ve gümüş tütün tabakaları ve benzeri şeyler verildi (9).

5 Şubat 1919 tarihinde öncü mahiyetinde Urfa'ya giren bir İngiliz heyeti Ali İhsan Paşa'nın 'diplomasi ve celadetli müdahalesiyle' birkaç gün sonra Cerablus'a çekildi. Mütareke sonrası meydana gelebilecek hadiselerde İstanbul ile ortak çalışma yapmak amacıyla Mollazâde Abdulgani Bey ve İstanbul vaizlerinden Urfalı Hafız Hilmi Bey, heyet tarafından delege olarak seçildiler (10).

Kendilerine çok iyi davranılan Süryaniler, asayişsizlikten, hayat ve mallarının tehlikede olduğundan bahisle bir tutanak hazırlayarak ilk İngiliz işgal kumandanına vermişlerdi. İngiliz kumandan kendi tavsiyesiyle yapılmış olan bu tutanağı dosyasına koyarak Cerablus'a dönmüş, daha sonra bu tutanakla ateşkesin

7. maddesine göre* işgale sebep** uydurulmuştu (11).

Maraş, Antep, Cerablus, Birecik, Urfa, bütün büyük Suruç ovası Telabyat'a kadar Bağdat demiryolu istasyonları Hint alaylarıyla işgal edilmişti (12). Nizip'e kadar ilerlemiş bulunan İngilizler Birecik'i işgal ettikten sonra 7 Mart 1919'da*** 400 kişilik bir kuvvetle Urfa'yı işgal ettiler. İşgal kumandanı Beddy, silahlarını hükümet dairesi önünde ve Mutasarrıflık makamına yönelterek "Galip bir hükümetin askeri neden karşılanmıyor?" diye sordu. Mutasarrıf Nusret Bey, "Haksız yere memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamaya çıkmak bir Türk Mutasarrıfına yakışmaz. Bir misafir gibi gelseydiniz sizi Birecik'te karşılardım" dedi(13). Nusret Bey İngiliz işgalinden önce tedbir olsun diye mahrem haberleşmeler için sancığa ait şifre muhaberesinin Siverek üzerinden yapılmasını Dahiliye Nezaretinden istemişti (14).

İşgal kumandanı, askerlerini yerleştirecek bina isteğinde bulunduğu kendisine boş alan süvari kışlası gösterildiyse de burasını beğenmediğinden Gureba Hastanesindeki hastaları dışarıya atarak hastaneye ve civarındaki Mahmut Nedim Bey'in konağına, kırk nüfuslu ailesini bir canı çıkarırcasına çıkartarak yerleşti.

Aradan çok geçmeden Nusret Bey Dahiliye Nezareti emriyle, Bayburt ve Ergani Madeni tehcirleriyle ilgili olduğu gerekçesiyle İstanbul'a çağrıldı. Nusret Bey, emrin tebliğinden birkaç gün sonra bir polis ve bir jandarma eşliğinde İstanbul'a hareket etti. Urfa'dan hareketinde bütün halk uğurlamaya çıktı. Nusret Bey gittikten sonra,

* Mondros Mütârekenâmesinin 7. maddesi şöyleydi: 'Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır'. (Türk Dış Politikası, Ed. Baskın Oran, İst.2002, sf.111; Bu maddenin değerlendirmesi ve tepkiler için Bkz. Atatürk'ün Millî Dış Politikası C:I, Ank.1981)

** "...Künzler'in iddiasına göre Ocak başlarında içlerinden bir haini öldüren Ermeniler, bu şekilde İngiliz birliklerinin huzur ve düzeni sağlamak amacıyla şehre girmesini sağlamaya çalışıyorlardı. İngilizler ise Urfa'ya ancak 1919 Mart'ında klinik eczacısı Karekin'in bir suikasttan kıl payı kurtulması üzerine Künzler'in bu yoldaki rica yazısıyla girdiler" (Kieser, Hans-Lukas, İskalanmış Barış, İst. 2005, sf. 694; Kieser, Bir Misyoner Hastanesinin Çevresindeki Küçük Dünya: Urfa, 1897-1922. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak, sf.257 vd.).

***Genelkurmay kayıtlarında ve bunu kaynak alan bir çok yayında Urfa'nın işgal tarihi 24 Mart olarak belirtilmesine rağmen (Türk İstiklâl Harbi I, s.194) yerel kaynaklarda işgal tarihi 7 Mart 1919 olarak belirtilmektedir. (Ali Rıza, Urfa Mücahedesi sf. 11; Açıanal Hasan, sf. 34 Urfa Salnamesi-1927. sf. 75)

Halep'ten ve başka yerlerden akın akın gelmiş bulunan Ermeniler taşkınlıklarını artırdılar.

İngilizler, Urfa'da buldukları süre içinde halka iyi davrandılar. İngiliz İşgal gücünün kumandanı Albay Beddy; o İngiltere'ye izinli gittiğinde Bnb. Burrow idi(15). Yerel yöneticiler dürüst ve tarafsız davrandıkça işlerine karışılmıyordu(16). Hatta Harran Ovasından çöle doğru asayişsizlik yaratan göçebe Arap aşiretlerine karşı İngiliz kuvvetleri hükümete yardımcı bile oluyorlardı (17). Ancak, gözleri daha güneyde olduğundan, özellikle Harran ve güneyindeki bölgelerde aşiretleri birbirine düşürmeye çalışıyorlardı.* Bu durumu hisseden Siverek eşrafından Cudi Paşa, Odabaşızâde Mahmut Efendi ve ulemadan vaiz Hacı Hüseyin Efendi, İngilizlerin propagandalarını etkisiz kılmak için çalışma yapmak amacıyla Viranşehir'e gelip iki akşam kaldılar ve 6 Nisan 1919 tarihinde Millî Reisi Mahmut Bey'le birlikte Şammar, Aneze ve diğer aşayir rüesasıyla görüşmek ve 'nifak ve şikakı bertaraf etmek üzere' çöle hareket ettiler(18). İngiliz taraftarı olanlarla hükümet taraftarı olan aşiretler arasındaki çatışmalar çöle doğru devam ederken** İngilizler'in işgali altında bulunan Urfa merkezinde işgal süresince kayda değer olaylar meydana gelmedi.

İngilizler Millî Aşiretine büyük önem veriyorlardı. İbrahim Paşa'nın oğlu Hamidiye Alayı kaymakamı Mahmut Bey'i bir defa Halep'e birkaç defa Urfa'ya davet eden bir yüzbaşı ve bir binbaşidan sonra General Barrow Mahmut Bey'i 30 Haziran'da Urfa'ya davet etti ve İngilizler davete Urfa Mutasarrıfını da tavassut ve iştirak ettirdiler (19):

* İngilizler Urfa sancağını asayişin sağlanmasını bahane ederek işgal etmişlerdir. Halbuki zamanımızda Urfa'da ufak bir hadise olmamışken İngilizlerin gelmesinden sonra, özellikle son zamanlarda sancağda asayiş bozulmuştur. (HTVD No:964: 13. Kolordu Kumandan v. A. Cevdet Bey'den Harbiye Nezaretine Rapor)

** 'Urfa'da aşiretler silahlandırılıyor. Diyarbakır 13. Kolordu Kumandan vekili A.Cevdet Bey tarafından Harbiye Nezaretine çekilen bir şifrede Urfa'daki İngiliz Kumandanının Cubur aşiretini silahlandığı ve bu bölgede yeni karışıklıklar çıkarmaya hazırlandığı bildirilmiştir. İngilizler işgal bölgelerini genişletmek emelindedirler. İngiliz kuvvetlerinin bugünlerde Resulayn ve Nusaybin'e kadar hatboyunu işgal etmeleri beklenmektedir. Bölgede dolaşmakta olan İngiliz propagandacıları İngiliz idaresine katılmayacak olan aşiretlere Cubur aşiretini saldırtacaklarını ve katliama yol açacaklarını söyleyerek tehditlerde bulunmaktadır. Coşar, İstiklâl Savaşı Gazetesi 18.5.1919)

“Millî Kürt Kabilesi Reisi

İbrahim Paşa'nın Oğlu Mahmut Bey,

Evvêlâ selamlarımızın kabulünü rica ederim. Mektubunuz dolayısıyla hakkınızda edindiğimiz izlenimlerden esinlenerek Suriye İngiliz ordusu Kumandanı General Barrow, bana aşağıdaki emri gönderdi:

Bindirilmiş çöl kıtaları kumandanı Generale hitaben yazmış olduğunuz mektup kendisi tarafından büyük bir memnunlukla okunmuştur. General, 30 Haziran'da Urfa'daki birlikleri teftiş etmek üzere anılan bölgeye bir gezi yapmak istediğinden aynı tarihte sizi Urfa'da görmeyi ümit etmektedir. Bu münasebetle kendisinin beslemekte olduğu en derin ve içten duyguların gerek size gerek pederinize ve kabileniz şeyhlerine duyurulması hususunu yerine getirilmesini bana tevdi etmiştir.

General ile buluşmak ve görüşmek fırsatını kaçırmayacağınızı tahmin etmekteyim. Bu görüşmemize engel hiçbir durum yoktur. Diğer taraftan bu mülâkat bizi ziyadesiyle sevindirecektir. Zira Büyük Britanya Hükümeti Kürt milleti ve Kürdistan işleriyle pek yakından ilgilenmek arzusundadır.

Bu hususta iyi bir neticenin alınacağını ve bu arada daha bir çok hayırlı işlerin başarılacağını tabii addetmek gerekir.

Mister Jackson size ve erkek kardeşleriniz İsmail, Halil, Timur ve Abdurrahman Bey'lere ve bütün kabileniz şeyhlerine en samimi duygularını aynı zamanda sarsılmaz dostluklarını arz eder.(20)

Léonard Woolley”

Mahmut Bey Urfa'ya, görüşmeye gelmedi. İngiliz generali iki saat kadar kaldıktan sonra aceleyle döndü(21). Mahmut Bey Urfa'ya gelmemesinin nedenini İngiliz istihbarat görevlisi Yüzbaşı Woolley'ye “Aneze meselesinin, kendisinin Viranşehir'de kalmasını zorunlu kıldığı” şeklinde izah etti(22). Esasında Mahmut Bey davet için XIII. Kolordu'dan izin istemiş, verilen nasihat üzerine gitmemiş ve bundan böyle yapılacak davetlere de hastalığı ve işleriyle meşgul

* Yüzbaşı. Woolley, İngiliz Intelligence Servisi'nin propaganda bölümü görevlisiydi. Bölgede Lawrence ile de çalışmıştı. Bkz. Hiçyılmaz, Ergun. Belgelerle Teşkilâtı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri, sf.128; Ahmet Mesut, İngiliz Belgelerinde Kürdistan, sf. 48 vd.

bulduğunu bahane ederek katılmayacağına söz vermişti (23).

Diyarbakırda XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey'den Harbiye Nezareti Celilesine Mevrut Şifre :

“Urfa havalisindeki aşayirin, usulü aşayir üzere aralarını bulmak için General Barrow tarafından Millî Reisi Mahmut Bey'in aracılığı istenildiği ve bu aşiretlerin Viranşehir'e celbi mümkün olamayacağından ya bizzat Mahmut Bey'in veyahut kardeşlerinden birisinin gönderileceği ve evvelce Mahmut Bey'in yanına gelen Kurmay Yüzbaşı Woolley'ye hediye olarak vermiş olduğu kısrığa mukabil, general tarafından Mahmut Bey'e bir deve, aba, kefiye ve agel gönderildiği ve bunların alınması ve kabulünün münasip olup olmadığı Mahmut Bey tarafından bildirilmiştir. Bu hediyenin kabulünün münasip olup olmadığına dair cevap verilmesinin Vilayetin reyine terk edilmiş olduğu.” 7 Temmuz 1335 (24).

Mahmut Bey* Viranşehir'deki Süvari Alay subaylarına bir ziyafette Mütareke'nin akdinden bu yana İngilizler'in Millî aşiretini elde etmek için takip ettikleri siyaseti ve buna karşı aşiretin sadakatini anlattı:

“..Halep'deki İngiliz generali reisleri kandırmak maksadıyla evvelâ Viranşehir'e topçu kurmay yüzbaşısı Woolley'i gönderdi. Bu zat geldiği zaman Kolordu, Osmanlılık şan ve şerefiyle mütenasip misafirperverlikte iyi muamelede bulunmak ve siyasi vakarımızı göstermekte uyanık olmak lüzumunu emretti. Yüzbaşı'ya Osmanlı Hilâfetine olan bağlılık ve kulluğumuzu açıkladık ve kutsal vatanımız hakkında ta'rîzâtta bulunmamalarını aksi halde milli emellerimizi son damla kanımızla müştereken muhafaza edeceğimizi söyledim ve

* Bir cinayet isnadından dolayı üç ay kadar tutuklu kalan Millî aşiret reisi Mahmut Bey suçsuz olduğu anlaşılıp serbest bırakıldığında 4 Nisan 1919 tarihinde Harbiye Nezareti'ne, 'öteden beri ekmek ve nimetiyle yetiştığım ve bağlı olmakla övündüğüm Hükümeti Aliyyei Osmaniye'nin hizmetkârı olduğumdan teşekküllerimi sunar, hiçbir vakit emirleri hilafında hareket etmeyeceğimi dinen, hamiyeten, sadakat arz etmekle övünürüm' diye yazmıştı (HTVD Belge: 957). Yüzbaşı Woolley'nin Mahmut Bey hakkında 10 Temmuz 1919 tarihli raporundaki kanaati ise şöyleydi: 'Mahmut Bey, tanımış olduğum tüm diğerleri gibi ulusalcı. İngilizlere karşı iyi niyetli. Türklere karşı ise açık muhalif.' Ahmet Mesut, a.g.e. s.48; 31 Mayıs 1919'da Viranşehir'de Millî aşiretine konuk olan Bnb. Noel, Mahmut Bey'in aynı anda Kürtler, Araplar, İngilizler ve Türklere temas kurup 'müşteri kızıştırdığını' anlamıştı. Noel'e göre bu adam bu gidişle kendini çok önemli biri sanacaktı. (Öke, M. Kemal. Bnb. Noel'in Kürdistan Misyonu, s.36)

Generale de bu hususu bildirdim.

Yüzbaşı Woolley'den birkaç gün sonra Binbaşı Noel Viranşehir'e geldi ve bana reislere verilmek üzere beraberinde 40-50 bin lira da getirmişti. Bu parayı vermek için çok çalıştı. Vatanımızı, dinimizi, milletimizi, bilhassa Hilâfete olan bağlılık ve kulluğumuzu, temiz İslâm milletine olan desteğimizi 50 bin liraya satmayacağımızı ve paraya muhtaç olmadığımızı, milli namus ve memleket huzurunun parayla satılacak bir şey olmadığını, cevaben çadırda misafir olmuş olmasa idi kendisini parça parça ettireceğimi münasip bir dille bildirdim. Bu sözden galeyana geldi. Büyük bir tahammülle bizim Kürt ve Kürdistan'la alâkadar olmadığımızı, Kürdistan hakkındaki düşünce ve maksatlarını icra ettireceğini söyledi. Cevaben bizde Kürtlük, Türklük, Araplık gayesi olmadığından Osmanlı Hilâfetinden gördüğümüz büyüklüğün karşılığını bugün yapacağımızı, beyhude yere vaat tehdit ve gayede bulunmamasını ihtar ettim.

Irak Necid'e kadar her tarafa bütün aşayire, dinî, millî, içtimai beyannameler gönderdim. Son harekâtı milliyenin muvaffakiyeti bize daha fazla ümit vermiştir. Vatandaşlarımız mebus seçiminde gaflet göstermeyerek vatanın en namuslu evladını seçerlerse iç ve dış siyasetimizde muvaffakiyetimiz muhakkaktır. Biz vatanın selametine bütün varlığımızla daima sadakat ve bağlılıkla çalışacağız. İcabında Selahâddin Eyyûbî'nin ahfadı olduğumuzu ve Yavuz Selim'e verdiğimiz söze de sadık kaldığımızı âleme göstereceğiz..”(25).

Urfa'daki 51. Alay kumandanı namına Bnb. Brus imzasıyla XIII. Kolordu Kumandanlığı'na gelen yazıda Viranşehir'e giden Kurmay Yüzbaşı Woolley'in Kürt aşiretlerine ziyaretlerinin sebebinin Osmanlı hükümetine yardımda bulunmak ve aşayir arasındaki asayişin temin etmek olduğu, Woolley'nin Kürtlerin ahvali ruhiyesine vakıf bulunduğu bildirildi (26).

Erzurum Kongresi'nden sonra yayınlanan beyanname, Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey aracılığıyla Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in eline geçti. Nusret Bey zamanında kurulan milis alayı dağılmış olmasına rağmen silahlar toplanmamıştı. Ali Rıza Bey, Mutasarrıfa düşüncelerini açtıktan sonra eşraf ve aydınlarla toplantılar yapılmasının sağlanmasını istedi. Birbirini izleyen üç toplantıdan sonuç alınmadıysa da Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi'yle

görüldükten sonra her şey değişti* ve hareket kök salmaya başladı. 4/5 Eylül 1919 gecesi Güllüzâde Osman Efendi'nin evinde Bnb. Ali Rıza Bey ile eşraf ve aydınlardan 12 kişi ile yapılan toplantıda gizli bir cemiyet kurulması karar altına alındı. Ali Rıza Bey cemiyet başkanlığına getirilerek, kurtuluşa kadar mücadele edileceği yolunda Kur'an-ı Kerim üzerinde and içildi.

Harekete yeminle bağlı 12 kişi şunlardı :

1. Belediye Reisi Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi (Hacıkamiloğlu)
2. Barutçuzâde Hacı İmam Efendi. (Barutçu)
3. Eşraftan Tüccar Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Reşit Efendi. (Yetkin)
4. Mollazâde Mahmut Efendi. (Özbay)
5. Polis Komiserliğinden müstafi Arabikâtibizâde Şakir Efendi. (Yazgan)
6. Güllüzâde Osman Efendi. (Güllüoğlu)
7. Esnaftan Şellizâde Ali Ağa. (Şelli)

* Bir gün Bnb. Ali Rıza Bey, bir sohbette 'Urfalırlar'dan şüpheleniyorlar, bilmiyorlar ki çığköfteyle meşguller' der ve Hacı Mustafa'nın ağzını arar. Acı acı gültüşürler. O akşam Hacı Mustafa olayı arkadaşlarına açar ve uygun görürseniz bir gece onu aramıza çağıralım, der. Uygun görülür. Ertesi gün Hacı Mustafa, Ali Rıza Bey'e uğrayarak, akşamdan sonra Hasan Padişah Camii'nde bulunun. Size işaret verecek birisini izleyin. Bakın Urfalırlar yalnız çığköfteyle mi meşguller, yoksa başka işlerle mi, der. Akşam Ali Rıza Bey cami avlusunda gezinmeye başlar. Karanlık iyice çöktükten sonra yüzü gözü sarılı bir kişi ona bir işaret vererek Kalaboynu'na doğru ilerlemeye başlar. Onu izleyip dar ve karanlık yollardan geçerek vardığı evde içerdeki kişileri görünce Ali Rıza Bey rahatlar. Bu ev Güllüzâde Osman Efendi'nin evidir ve kendisini getiren kişi de Küçük Hacı Mustafa'dır. (Cemil Hacıkamiloğlu ile Haziran 1984 tarihli görüşme). Güllüzâde Osman'ın torunu Mustafa Eren ise, Ali Rıza Bey'in toplantıya davetiyle ilgili olarak aileden duyduklarını şu şekilde anlatmaktadır: Hacı Osman Güllü'nün yatısı namazında Hasan Padişah Camiine gönderdiği oğlu Müslüm, namaz sonrası cami avlusunda musalla taşı olarak kullanılan mermer sütunların yanında duracak, sonra cami avlusunun batısına doğru gidecek, dönüp doğuya taraf yürüyüp tekrar batıya yönelecek, daha sonra tekrar doğuya dönüp cami avlusunun güney kapısından çıkarak hiçbir şekilde arkasına bakmadan Kalaboynu mahallesinde toplantı yapılacak olan eve gelecektir. Ali Rıza Bey bu şekilde, o sırada 16-17 yaşlarında olan Güllü Müslüm'ü takip ederek Osman Efendi'nin evine gelmiştir. Ali Rıza Bey'le evde bulunan on iki kişi, çıra kürsüsünün üzerine Kur'an-ı Kerim ve silahlarını indirerek bağlılık yemini etmişlerdir. (Mustafa Eren, Harran Üniversitesi Kurtuluş Paneli 11.4.2002)

8. Tüccardan Nebozâde Hacı İmam Efendi. (Elçi)
9. Eşraftan Hacı Bedirağazâde Halil Ağa. (Aydoğdu)
10. Jandarma Tabur mülhâkı İzmirli Adil Hulûsi Efendi. (Gür)
11. Takım kumandanlarından Mülâzımievvel Hüseyin Pertev Efendi. (Savaş)
12. Jandarma Çavuşu Sofizâde Hacı Mustafa Çavuş. (Güven)

Cemiyet bu suretle kurulduktan sonra İngilizlere sezdirmemek üzere geceleri toplanarak program hazırlamaya, silah ve asker sayısını artırmaya, ani bir hareket için iâşe ve cephane sağlamaya yönelik çalışmalar yaparak Mutasarrıfı da harekete ikna ettikleri gibi posta müdürü Arif Bey'i de, Urfa telgrafhanesi İngilizler'in kontrolünde bulunduğu için Karacurun'da (Hilvan) bir telgraf merkezi açılmasına ikna ettiler (27).

Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Sivas Kongre Başkanlığına gönderdiği telgrafta, Urfa'daki İngilizler'in, Kongre'nin hareketini 'İtilâf devletlerine saldırı' biçiminde değerlendirdiklerini bildirdi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına Mustafa Kemal imzasıyla verilen cevapta, İngilizlerin böyle bir kanısı varsa bunu değiştirmek için çaba gösterilmesi gerektiği çünkü harekâtın, milletin meşru haklarını savunmaya yönelik olduğu ve bunun isabetinin de İtilâf devletleri temsilcileri tarafından teslim edildiği bildirildi (28).

Bu arada İngilizlere sığınmak için, birbiri ardından Bedirhanilerden Malatya Mutasarrıfı Halil Rami ile Elazığ eski valisi Ali Galip Urfa'ya geldiler.* Ali Galip, misafir olduğu İttihat ve Terakki mensuplarından

* Bunun üzerine XIII. Kolordu Kumandanlığı mıntkasında faaliyete girdik. Fakat XIII. Kolordu Kumandanına itimat etmediğimizden XIII. Kolordu Kumandanlığı Erkân-ı Harbiye Reisi Halit Bey'le muhabere ediyoruz. (İğdemir, Uluğ. Sivas Kongresi Tutanakları sf. 78-79); XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'e yeni hükümet zamanında 1920 Haziran'ında aczinden dolayı, işten el çektilmiş, Cevdet Bey bir süre sonra Irak Kralı Faysal'ın yaverliğini yapmış, Bağdat'da vefat etmiştir. (Göğem, sf. 93.) “.Bir vali vardı Elazizde.Ali Galip.Bir de Malatya Mutasarrıfı, Bedirhanlardan.İkisi bana mektup yazdı.Kemal'e iltihak etmeyin. Yani Mustafa Kemal'e.Kemal bolşeviktir, Padişaha şey okumuştur, yani Padişaha iltihak etmemiştir.Biz dedik, Padişah ta onlara, İngilizlere iltihak etmiştir. Kim İngilizlere itihak ederse biz onların düşmanıyız. Biz müdafaa ederiz, ölünceye kadar. Malatya Mutasarrıfı Halil Rami idi yahu, Rami, değil mi? Halil Rami Bedirhanlardandı, ikisi de Mustafa Kemal'e düşmanlık yapıyordu.(İzollu Bozan Bey ile yapılan görüşme)

Şeyh Müslim Efendi'nin evindeki sohbet sırasında ev sahibinin kendi düşüncelerine katılmadığını görünce sustu. Şeyh Müslim Efendi, ertesi gün Ali Galip Bey tarafından İngiliz kumandanına, İngiliz siyaseti aleyhinde olduğundan bahisle şikayet edilerek, tutuklanıp Halep'e gönderildi (29). Şehirdeki huzursuzluk nedeniyle Mutasarrıfın isteğiyle her ikisi de bir İngiliz otomobiline bindirilerek Halep'e gönderildiler (30).

Ekim ayı başlarında Heyeti Temsiliye'ye Cemiyetin kurulduğu bildirildi (31).

“Heyeti Temsiliye Başkanlığına

Şimdilik mevcudu 600 silahlı nefer olmak üzere sancak jandarma kumandanı başkanlığında 12 reis yönetiminde gizli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti kurulduğu ve bu husustaki emirlerin sözü geçen Ali Rıza Bey'e verilmesi istirham olunur. 3 Teşrinievvel 1335

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza”

Bu telgrafta Mustafa Kemal şu cevabı verdi:

“Urfa Mutasarrıfılığına

Yurtseverce koruma ve çalışmalarımıza teşekkür olunur. Örgütlenmenin tamamlanıp genişletilmesine çalışılması hususunun Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e bildirilmesiyle haberleşmenin sürdürülmesi ve Diyarbakir'de XIII. Kolordu Kurmay Başkanlığı ile Mardin'de tümen kumandanıyla ilişki kurulması rica olunur. 8 Teşrinievvel 1335

Heyeti Temsiliye Namına

Mustafa Kemal”

Bu emir üzerinde XIII. Kolordu Kumandanlığı Kurmay Başkanı Halit Bey'le temasa geçildi ve durumu serbestçe anlamak için eşraftan Mollazâde Mahmut Bey ile Arabîkâtibizâde Şakir Efendi Siverek'e gönderildi.

Bu sırada Mustafa Kemal'den şu telgraf alındı (32):

“Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına
Gayet Aceledir

Esasen hukuk kurallarına ve mütareke şartlarına aykırı olarak işgal edilmiş olan Urfa, Maraş, Ayntab’ın bu kerre de İngilizler’in boşaltması ile Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine hükümet bu haksız olay ve hareketi İtilâf devletleri nezdinde protesto eylemiş ve anılan memleketler ahalişi, kuvvetli haykırışlarla Osmanlı vatanının ortadan kaldırılamayacağını cihana duyurmaya başlamışlardır. Bundan dolayı bütün Müdafaayı Hukuk Cemiyeti yönetim ve merkez kurulları ve belediye başkanları, Osmanlı ülkesinin parçası olan bu yerlerin bu defa da Fransızlar tarafından işgal edilmekte olmasını telgrafla İtilâf devletleri temsilcilikleriyle Avrupa ve Amerikan kamuoylarında protestoyla bu haksızlığın giderilmesinin kesin olarak istenmesi gereği tebliğ olunur. 6 Teşrinievvel. 1335

Heyeti Temsiliye Namına
Mustafa Kemal”

Bu telgraftan sonra işgal altında bulunulması nedeniyle protesto ve miting yapılmayacağını düşünen gizli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti artık kendini eşrafa bildirme zamanı geldiğine karar verdi. Cemiyet üyelerinden her biri bir yol önerdi. Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey de görüşünü şöyle açıkladı: ‘Bir yer seçmeliyiz ki, bütün eşraf güvenerek oraya gelebilsin ve cemiyet ileri gelenlerinden bir kişi eşrafa, bir cemiyete mensup olduğunu anlatsın. Eşrafın bulunduğu binanın sokak kapısında da Cemiyet ileri gelenleri bulunsun. Cemiyet, feda ettiği arkadaşı aracılığıyla Cemiyetin amaçlarını ve Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin emirlerini onlara anlatsın. Razi olurlarsa ne âlâ, olmadıkları takdirde tehditle amaca ulaşılmasından başka çare yoktur’. Bu fikir kabul edildi. Belediye Reisi Hacı Mustafa, eşrafın kendi evine çağırılmasını ve kendisini bu amacın gerçekleştirilmesine feda edeceğini söyledi. Bu karar kabul edildi. Ertesi gece için Hacı Mustafa Efendi’nin evine, Müftü (Hasan Efendi) ile eski Müftü (Şeyh Müslim Efendi) ile eşraftan Hacı Mustafa Ağa, Hacı Es’ad Efendi, Yusuf Kâmil Efendi, Hacı Mustafa Hakkı Efendi, Hacı Hüseyinağazâde Halil Ağa ve daha bir takım kişiler davet edildi.

Evin içinde ve kapı civarındaki odada Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ileri gelenleri bulundular.* Kendisinin ölümle tehdit edilerek eşrafla muharebeye memur edildiğini uygun bir dille eşrafa anlatan Hacı Mustafa, bunu beklemeyen eşrafin sinirlenerek ve heyecanlanarak teklifini reddettiğini gördü. Buna karşı bu evden hiçbirinin sağ çıkmayacağı kesin olarak bildirildi. Eşraf aralarında görüşmek üzere Hacı Mustafa Efendi'yi dışarı çıkardılar. Yirmi dakika sonra Hacı Mustafa Efendi'yi çağırarak Cemiyetin kimlerden oluştuğu ve amaçlarının ne olduğu soruldu. Hacı Mustafa Efendi cevaben, 'Cemiyet üyeleri 4 Eylül 1919 tarihinden itibaren birbirlerine andla bağlı kişilerdir, adları söylenemez. Amaçları memleketi kurtarmak emelidir. Bizden istedikleri, memleket namına gereken makamlara ve basına gerek görüldükçe protesto yağdırmak keyfietidir' dedi. Bunun üzerine de Cemiyet amaçlarını çeşitli yazılarla bildirdi. Düşünülp konuşuldu. Cemiyetin isteği önce Müftü Hasan Efendi tarafından kabul olundu. Diğerleri de Müftü Hasan Efendi'yi izlediler. Ve bu durumu gizli tutacaklarına ant içtiler ve eşraf, Cemiyetin bulunduğu odanın önünden geçerken 'Cenab-ı Hak yardımcınız olsun, Allahaismarladık. İsteklerinizi yarın yerine getireceğiz' dediler. Buna karşılık Cemiyet namına Hacı Mustafa Efendi, 'güzel sözlerinize Cemiyet adına teşekkür ederim, Cemiyet elinden gelen fedakârlığı gösterecektir, söz veririm. Azim ve çalışma bizden, başarı Allah'tandır' dedi. Ertesi gün Müftü Hasan Efendi tarafından kaleme

---

* Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti yönetimi şu kişilerden oluşuyordu:

- 1) Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi bini Osman Ağa
- 2) Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi bini Hacı Ahmet Efendi
- 3) Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Ağa bini Hacı Reşit Efendi.
- 4) Sofuzâde Hacı Mustafa Efendi
- 5) Hacı İshak Efendizâde Hacı Es'at Efendi, bini Hacı Es'at Efendi
- 6) Hacı Ali Efendizâde Ali Fuat Efendi bini Eyyup Ağa
- 7) Baruçuzâde Hacı İmam Efendi bini Hacı İbrahim Efendi.
- 8) Mollazâde Hacı Mahmut Efendi bini Süleyman Efendi.
- 9) Güllüzâde Osman Efendi bini Hacı İbrahim Efendi
- 10) Hacı Sait Ağazâde Ali Ağa, bini Hacı Ahmet Efendi (Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Eylül 1986)

alınan* protestonameler Osmanlı ve ecnebi basınına gönderilmeye başlandı(33).

Eylül ayının sonlarına doğru Fransızlar'ın İngilizler'le yer değiştirip Urfa'yı işgal edecekleri haberleri duyulmaya başlandı. Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'e yazdığı bir talimatta, 'Urfa, Maraş ve Ayntab'ın Fransızlar tarafından İngilizlerden devralınacağı Avrupa basının yayımlarından anlaşılıyor. Bu işlem, Avrupa devletlerinin hâla milletimizi haklarını korumaktan aciz hayvan mertebesinde telâkki eylemelerinden çıkmaktadır. Bütün milletimizin arzusuyla ve milli hakları savunmak amacıyla kurulmuş bulunan Müdafaayı Hukuk Cemiyetimizin kabul ettiği kesin kararlarımıza göre bu gibi haksız işgallere bütün araçlar ve varlığımızla karşı koymak zorunludur. Bu nedenle Urfa, Maraş, Ayntab'ı Fransızlara işgal ettirmemek ve işgal etseler bile onları burada barındırmamak için her türlü tedbire hemen başvurmak gerekmektedir' diyordu(34). Yine Heyet'i Temsiliye adına Mustafa Kemal tarafından Müdafaayı Hukuk Cemiyetlerine yazılan yazıda 'işgalin şiddetle protesto edilmesi ve bu protestolara Fransızlar tarafından önem verilmediği taktirde milletin bütün araçlara başvurarak Fransız işgaline karşı kendini fiilen savunmaya yetkili bulunduğu' bildiriliyordu (35).

İngilizlerle Fransızlar 16 Mayıs 1916'da Leningrad'da yaptıkları Sykes-Picot anlaşması ile Irak-Kilikya-Suriye ve Filistin'i aralarında paylaşmışlardı. Bu suretle Irak ve Filistin İngilizler'e bırakıldığı takdirde Fransızlar Ergani bakırlarına Kilikya pamuğuna ve ölçüsüz imkânlarla sahip İran ülkesine en yakın ve en elverişli ihraç iskelesi olan İskenderun limanına malik olacaktı. Bu anlaşmaya göre Musul petroleri de Fransızlara bırakılmıştı. I.Dünya Savaşından sonra İngilizler Antep, Maraş, Urfa'yı işgal ederek Musul petrollerinin kendilerine bırakılması halinde buraları boşaltacaklarını ileri sürdüler ve bu suretle Fransızların Musul'dan vazgeçmeleri şartıyla Urfa, Maraş ve Antep'i Fransızlara devrettiler (36).

Sykes-Picot anlaşması temel alınarak yapılan ve *Suriye İtilâfnamesi* olarak da bilinen 15 Eylül 1919 tarihli *Suriye ve Kilikya'da İşgal*

* Müftü Hasan Efendi (Açanal) Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin çalışmalarına katılıp protesto bildirilerini kaleme almış, Ankara Fetvası'nı tasdik ederek yöre halkının milli harekâta katılmaları konusunda önemli hizmetlerde bulunmuştur. (Açanal, Hasan. Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı; Ali Rıza, Urfa Mücadelesi; Sarıkoyuncu 186-187).

Kuvvetlerinin Değiştirilmesine İlişkin İngiliz-Fransız Antlaşması (37), Paris'te Savaş Bakanlığı'nda imzalandı. Clemenceau'nun odasında yapılan toplantıda Türkiye'den ayrılacak ya da etki bölgeleri olarak düşünülen toprakların işgali üzerine Lloyd George'un Clemenceau'ya vermiş olduğu metinde İngiliz kuvvetlerinin 1 Kasım'da Kilikya'dan çekileceği, Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonları Fransızlara teslim edeceği belirtiliyordu (38). Bu görüşmelerde Fransız hükümetinin Ermeni halkının korunması sorumluluğunu da üzerine aldığı* kaydediliyordu.

Diyarbakır'da XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey Harbiye Nezaretine yazdığı 26 Ekim 1919 tarihli "Urfa telgraf memurlarının Siverek'e verdikleri bilgilere göre İngilizler karargâhlarını pek uzağa götürmüşler ve oradan peyderpey çekilmeye başlamışlardır. Siyaseten sakıncası yoksa tahliyeden hemen sonra derhal I. Süvari Alayı ile Urfa'yı işgal edeceğim. Emirleriniz beklenmektedir." (39) şeklindeki yazıya müspet bir cevap alamamış, ancak halkın tepkisi resmi makamların çok önüne geçmiştir.

Rasul'ayn'da, Fransız üniforması altında Ermeni askerlerinin trenle gelmesi üzerine, 500 kadar halk süvari ve piyade olarak, hükümet binası önünde toplanmış; devlete bağlı olduklarını ve son nefeslerine kadar fedâyı can etme pahasına da olsa esareti kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu topluluğun, kırmızı zemin üzerine "Nasrun min Allahî ve Fethûn Karibun" (Allah'ın yardımı ve fetih yakındır) yazılı bir bayrak taşıdığı görülmüştür.

Siverek'ten de, işgali kınayan telgraflar çekilmiştir. İzollu Aşireti Reislerinden Hacı Kaya Bey gönderdiği bir telgrafta, işgalleri kinadığını belirttiikten sonra telgrafını "Yaşamak için ölmeğe karar verdik" diyerek tamamlamıştır (40).

İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir rapora, Urfa ve diğer güney illerinin Fransızlar tarafından işgalini protesto eden

* Olcay, Sevr Anlaşmasına Doğru LXVIII; Aynı eserde A.J. Toynbee'nin bu konuyu şöyle değerlendirdiği belirtilmektedir: "Fransızlar Kilikya'da özerk bir Ermenistan kuracakları saviyla binlerce Ermeni gönüllüsünü doğu lejyonuna asker yazdırıp savaşta kullanmış, savaş sonunda kendi haline bırakmıştır (a.g.e. LXII, dipnot 104). Sykes-Picot'dan Suriye İtilâfnamesi'ne uzanan süreçte bölge üzerinde İngiliz-Fransız diplomatik çekişmesi için Bkz. Macmillan, Margaret ; Paris 1919. ODTÜ Yayıncılık Ank. 2004 s.341-418 ; İtilâfnameye M.Kemal'in tepkisi için : Atatürk'ten Bize , C:1. 'Suriye Anlaşması' s.358 ; 'Protestoname' s.360)

telgrafları eklemiş, telgrafların çoğunun mahallî Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri adına çekildiğini Fransız Yüksek Komiseri'ne de aynı meâlde çok sayıda telgraf geldiğini belirterek yazıya 25 Ekim-16 Kasım 1919 tarihleri arasında protesto telgrafi çekmiş olan Edirne'den Siirt'e, Anamur'dan Trabzon'a kadar 80 şehir ve kasabanın adları ve telgrafların çekiliş tarihlerini eklemiştir (41).

Viranşehir halkı, 28 Ekim 1919'da İtilaf Devletleri temsilcileri ve diğer yetkili makamlara çektikleri protesto telgrafında, Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgalini haksız bularak kinamışlardır(42). Viranşehir'den Millî Aşiret Reisi Mahmut Bey'in protestosu ise şöyleydi:

“1. İngilizler ile Fransızlar'ın daha önce akdetmiş oldukları antlaşmayı esas alan ve bu yıl Eylül'ün onbeşinci günü Suriye İtilâfnâmesi adıyla imzalanan anlaşma İslam âleminin mahvını ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini hazırlamak için yeni bir felâket sayfası daha eklemiştir.

“2. Vatandaşımızın asla ayrılma kabul etmez bir bütün olduğu ve vatandaşımızın bütününe vaki olacak herhangi bir müdahaleye kesinlikle taraftar olmadığımızı, Erzurum ve Sivas kongreleriyle cihana ilân etmişik. Hâlâ mukadderatımızla oynanmaktadır.

“3. İtilâf Devletlerinin bu kadar haksız ve bu kadar insanlık dışı olan tutumunu değiştireceği ümidi ile, varlığımızın imha edilmesi ve memlekette dâimi bir emniyet ve karşılıklı iyi ilişkiler içinde olan sevgili Anadolu'muzu batı ve doğu temalarıyla ikiye bölen ihtilâf ve ayrıcalığı katiiyen kabul etmeyeceğimizi bütün varlığımızla protesto ederiz.” (43)

Müftü Hasan Efendi'ye göre işgal karşısında halkın bugüne kadar sükûtu işgale muvakkat nazarıyla bakılmasından ileri gelmiştir. Şimdi İngilizler'in yerine Fransızlar'ın gelmesi işgalin geçici bir durum olmadığını göstermekteydi ve bu kabul edilemezdi. Bu nedenle İngiliz işgal kumandanıyla İtilâf devletleri mümessilliklerine bir protesto verme kararı alındı ve protestonun bir sureti Mustafa Kemal'e gönderildi. İşgal kumandanı Bnb. Burrows verdiği cevapta “Memleket taksim edilmemiştir. İşgal, Sulh Konferansı'nın son kararına kadar muvakkattır. Fransızlar müttefikimiz oldukları için bizim çıkmamızla onların yerimize gelmesi karakol değiştirmek mahiyetindedir” dedi(44).

Fransız işgali yaklaşırken Mustafa Kemal de işgale karşı direniş çağrılarını sürdürüyordu (45).

“Belde Müftüsü ve Eşrafa

Cevap: 29.10.1335 tarihli telgrafa

Dinî ve vatanî duygularınız şükranı lâyıktır. Bağımsız bir millet, meşru bir hükümet olarak yaşamaya azmetmiş olan milletimiz geçici bile olsa hiçbir yabancı işgal ve denetimi kabul edemez. Göç doğru değildir. Bilakis topraklarımızda kalarak teşkilatınızı genişletiniz. Ateşkes hükümlerine aykırı ve her türlü haksızlığı protesto, icabında fiilen reddeylemeniz meşru ve kutsal amaçlarımızın gerçekleşmesi için esas şarttır. Millet maksadını gerçekleştirinceye kadar davasına devam edecektir. 31 Teşrinievvel 1335

Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk
Cemiyeti ve Heyeti Temsiliye Namına
Mustafa Kemal”

Bu tartışmalar sürerken Ekim ayı sonunda İngilizler Urfa’yı boşaltarak Fransızlar’a teslim ettiler.

FRANSIZLAR URFA'DA

(31 Ekim 1919 -11 Nisan 1920)

30 / 31 Ekim 1919

● 51. Sikh alayının gidişini üzülererek seyrettik. Onlar ayrılmadan az önce Yüzbaşı Lambert Bnb.Burrows'dan komutayı almaya geldi. Lambert'in yardımcısı Teğmen Deloier idi. Fransızların telsizleri yoktu, ulaştırmayı at ve katırla yapıyorlardı. Topları yoktu, ağır makineli yoktu. Doktorları, sağlık malzemeleri, ilaçları yoktu. Yiyeceklerini gündelik sağlıyorlardı. İlk başta Urfa'ya bin asker geldi, yavaş yavaş tezkere alarak beşyüz kişi kaldılar (46).

● Fransızlar Urfa'yı, otomobillere bindirilmiş 300 mevcutlu bir kuvvetle işgal ettiler. Fransız askerlerinin bir bölümünün Türkçe şarkı söylemelerinden, içlerinde Fransız üniforması giymiş Ermenilerin bulunduğu anlaşılmıştı (47). Bunlar, Adana'daki 156. Fransız tümeninden 412. alayın birinci taburu idi ve dört de ağır makineleri vardı (48).

● Dr. Vischer'in hatıratından: Türk süvari kıışlasında bir bölük sipahi ve yaklaşık 40 kadar Senegalli asker kalıyordu. Tehlike karşısında Türkler tarafından boşaltılmıştı. Burası da Fransızlara bir nevi Türk hükümetini kontrol eden büro ve subay evleri olarak hizmet etmekteydi. Esas karargâhlarından başka bir subay komutasında 16 er ve bir kaç makineli tüfekten müteşekkil küçük bir birliği de Ermeni Bölgesindeki amfiteatr şeklindeki bir tepenin yüksek noktasına yerleştirmişlerdi. Buldukları bu noktadan şehrin büyük bir kesimini, aynı zamanda Ermenileri eğer bir saldırıya uğrarlarsa koruyabilmek için kontrol edebiliyorlardı. Fransızlar'ın savaş gücü bir Fransız piyade birliği, bir Cezayir süvari bölüğü ve 40-50 Senegalli askerden ibaretti. Askerlere muntazam olarak izin de verildiğinden, toplam asker sayısı 450-500'ü geçmiyordu. Fransızlar'ın topları yoktu. Buna karşılık makineli tüfek ve mitralyözleri vardı. Ve bir çok da elle ve tüfekle atılabilen bombaları vardı. Cezayirliiler doğru bir Fransızca ile kendilerini ifade ederken, Senegalliler ve diğer Afrikalılar

tanınmamış dillerle konuşuyorlardı. Bir çoğu kendi aralarında bile müşterek bir dilde anlaşamıyorlardı (49).

- General Dufieux, maiyetindekilerden General Brémond'u idare mekanizmasının başına getirmek suretiyle onu, resmi dairelerde görülecek bütün işlerden sorumlu tuttu. Doğu bölgesinin askeri kumandasını 2. tugayla birlikte Ayntab'da bulunan General Querette'e verdi. Şehrin emniyet ve asayişini, dolayısıyla idari denetimini de Yarbay Flyo-Saint Marie'ye bıraktı. Bu arada Yarbay Capitrel Cerablus bölgesine atanmış, Yüzbaşı Sajous Urfa'da bırakılmış, Yüzbaşı André'ye de Cebelibereket'deki görevine ek olarak Maraş sancağı verilmişti. Ermeni lejyonuna gelince, bu birlik bütün tren hattı boyunca ikamete mecbur edilmişti(50).

- Ermeniler, Fransızlar'ın Urfa'ya girişini sevinçle karşıladılar: "Frère Ange başta olmak üzere Frère Gabriel, Joachim, ihtiyar Frère Rafael, bizi nasıl karşılayacaklarını şaşırılmışlardı. Kilisenin meşveret salonunda pazar günü, bizim için hazırladıkları yemekli davete gitmiştik. Pazar âyininden sonra, şark üslubu ile döşeli bir salona geçildi. Burada rahipler bizlere ellerinden gelen her hizmeti yaptılar. İçlerinden dokuzu, pek az evvel Paris'ten dönen General Gouraud ile gelmişlerdi"(51).

- Fransız garnizonunun mevcudu -sonradan gelenlerle birlikte- yüzü aslen Fransız 461 er ve 12 subaydan ibaretti. Fransız kuvvetleri, şehrin kuzeyinde bir tepenin üzerinde 1500-2000 m. uzunluk ve 300 m. genişliğinde bir alanı kapsıyordu (52).

1 Kasım 1919

- İngilizler'le Fransızlar'ın anlaşması neticesinde İngiliz birlikleri yerlerini Fransızlar'a bıraktılar. Bu da Türkler arasında memnuniyetsizliğe neden oldu. Çünkü onlar işgalin kaldırılacağını umuyorlardı. Bunun hemen peşinden Fransızlara karşı düşmanca tavır ve sesler yükselmeye başlandı. Aynı şey Urfalı Hıristiyanlara karşı da vardı (53).

- Bnb. Burrows, Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e memurlarla Fransızları tanıştırmak istediğini söyledi. İngiliz binbaşı, Fransız Yüzbaşı Lambert'e takdim töreninden sonra "Urfalılar iyi insanlardır. Memlekette asayişsizlikten şikâyet edildiği için biz şehri işgal ettik. Fakat burada hiçbir asayişsizlik bulunmadığını gördük" dedi. Müftü

Hasan Efendi'ye göre, bu yorum Fransız işgali aleyhine bir teşvik idi (54).

3 Kasım 1919

- Mustafa Reşid, Fransa'nın İstanbul Başkomiseri Defrance ve İngiliz Başkomiseri Amiral De Robeck'e Fransız işgalini protesto etti(55).

4 Kasım 1919

- Heyet-i Temsiliye tarafından, mütareke şartlarına ve hukuka aykırı olarak İngilizler'ce işgal olunup tahliye edilen Maraş, Ayntab ve Urfa'nın Fransızlar'ca işgalinin bütün Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri merkez ve şubeleriyle belediye başkanları tarafından İtilâf devletleri temsilcilikleri ve Avrupa ve Amerika kamuoyu nezdinde protesto edilmesi kararlaştırıldı(56).

- Herhalde millî olmak şartıyla Kilikya, Urfa, Ayntab ve Maraş havalisini işgal eden Fransızlar'a zorluk çıkarılması hususunda tereddüt edilmemesi, Heyet-i Temsiliye tarafından XIII. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey ile 5. Tümen Kumandanı Kenan Bey'e yazıldı (57).

6 Kasım 1919

- Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'den Mustafa Kemal Paşa'ya rapor :

"İşgal orduları Müdafaayı Hukuk Cemiyetini kurmaya açıkça engel olmaktadır. Gizlice oluşturulan Cemiyet ve 600 kadar üyesi emre hazır olup sayıları gittikçe çoğalmaktadır. Aşiretlere de gerekli öğütleri vermekteyim. Cemiyet, kimseye güvenemediklerini, kimlik ve örgütlerini bildirmeyeceklerini, Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'ne de benim aracılığımınla bağlı kalıp her emre hazır olduklarını beyan etmektedirler. 12 kişiden oluşan cemiyet ileri gelenleri Cemiyetin genişletilmesine çalışmakta ve emirleriniz gibi örgütlenmenin başladığı, XIII. Kolordu Kumandanlığına bildirilmektedir. Bu arada meydana gelen olaylar aşağıda anlatılmıştır :

Esasen Urfalı olup bu defa da Dersaadet'den gelen Şükrü Nasih *adlı kişiye Cemiyet ileri gelenlerinden hiçbiri güvenememektedirler.

* Şükrü Nasih Bey, Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Urfa mebusluğu yapmıştır. (Akalın, Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Urfa Mebusları I, Edessa s.1)

Kendisi Urfa mebusu olmak emelini beslemektedir.

Urfa'nın kuzeyindeki Baziki aşireti ve ahalisi hükümetle birliktir. Ufak bir işarete bakmaktadır. Güney batıdaki Suruç Berazi aşireti de, Ketkânlı reisi Basravî dışındaki altı kabile reisiyle toplanarak içlerinden Galipbeyzâde Mustafa, Şahinbeyzâde Bozan* ve Seyfettinbeyzâde Ömer'i delege olarak Urfa'ya gönderdiler. Kendilerine gerekli talimat ve Mutasarrıf tarafından da gerekli öğütler açıklandıktan sonra da milli örgütlenmeyi sağlamak için yerlerine döndüler. Suruç örgütü kurulursa Kuvâyı Milliyye'nin toplamı 1500'e ulaşacaktır. Bu vesile ile de kendini İngiliz taraftarı sayan Basravî'nin dersi verilebilecektir.

Urfa'nın güney ve güneydoğusundaki gezgin halde bulunan Geysî aşireti Halep'in düşüşünden sonra itaatsizliğe başlamış ve halen de bu halini sürdürmektedir. Her ne kadar bir iki defa yağma ettikleri mallar geri alındıysa da tekrarlamaktan çekinmedikleri bellidir. 1917 ve 1918 yıllarında Cemal Paşa tarafından Edirne'ye ikamete yollanılan Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah bilhassa Türklük aleyhine sürekli olarak uğraşmakta ve hükümete muhalif bir vaziyette, Mutasarrıf Bey'in huzurunda İngiliz işgal kumandanı önünde "Ben milletimle birlikte İngiliz hükümetine bağlıyım, sadık İngiliz dostuyum, hiçbir vakit ben Osmanlı olamam ve Türk dostu olarak kalamam" diyerek içyüzünü açığa vurmuştur. Bu yetmediği gibi diğer aşiret reislerini kandırmaktan ve kötülükten geri durmamaktadır. Bu gibi cahil aşiret reisleri, aşağılık dedikodularının cezasını göreceklerdir. Halen vakit müsait olmadığından, Geysî aşiretinin diğer reisleri olan Cümeyle, Bini Yusuf, Bini Muhammed, Bini Es'ad, Bini Zeyd, Muacle, Nevacih, Ebu Assaf, Meşhur aşiretlerini zehirlememek üzere Salih'in en çok korktuğu Milli Aşiret Reisi Mahmud Bey'in bu önemli görevi yüklenerek ona dersini vermesi ve icabında uslandırmasının gerekli olduğunu arz ederim. Bu vesile ile Harran kazasındaki Türk ve Kürt köylerinin yağmadan korunabileceğini umuyorum.

Meclis-i Mebusan Seçimleri için canla başla çalışılmaktadır. Bir iki haftaya kadar sonuçlanacağı ümit olunur.

● Urfa'yı işgal eden Fransız kuvveti şimdilik bir yüzbaşı kumandasında bir üsteğmen ile bir miktar teknik sınıftan askerler

* Bozan Bey, 1. BMM için yapılan seçimlerinde Urfa mebusu seçilmiştir. Bkz. aşağıda, 4 Nisan 1920.

ile birlikte sayıları 150 kadar ve dört mitralyöz tüfeğinden ibarettir. Henüz rütbesi bilinmeyen bir kumandanla bir miktar sömürge askeri ve piyadelerin geleceği yüzbaşı tarafından söylenmektedir. Dün, Fransız Yüzbaşıyla görüşüm. Fransızlar'ın öteden beri Türkler'i sevdiğini ve ahalinin telaş ve protestolarını gereksiz gördüğünü, protestolara devam edilip edilmeyeceğini ve Adana'da Fransız askerlerinin hiçbir harekette bulunmadığını, Ermeni milletini korumadığını söyledi. Cevap istemesi üzerine de bu gibi sorunların, hükümeti temsil eden Mutasarrıfla görüşülmesinin daha uygun olacağını, protestoların ahalinin açık bir hakkı olup bunu önlemeye hiç kimsenin hakkı olmadığını, Fransızlar'a karşı protestonun saygısızlık olarak değerlendirilemeyeceğini ve haksız yere Urfa'yı işgalin halkın hoşuna gitmediğini ve Fransız hükümeti ile askerlerine karşı husumetleri bulunmadığını ve yalnızca Müslüman halkın incindiğini, Fransız ordusu görünüşü altında Ermenilerin İslam hukukuna saldırap mahvedici davranışlarda bulunmaları ve bunlardan doğan protestonun ise yurtseverce ve milletin kendi gönlünden doğan açık bir hak olduğunu ve meşru olmayan bir işgali sürekli olarak protesto edeceklerini bildirdim.”(58)

7 Kasım 1919

● Maraş, Urfa ve Ayntab'ın Fransızlarca işgalinin, halk ve milli örgütler tarafından protestoya devam olunması Heyet-i Temsiliye'ce bütün Mutasarrıflıklara bildirildi(59).

8 Kasım 1919

● Heyet-i Temsiliye'ce Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e yazılan yazıda, örgütün genişletilmesine çalışılması, XIII. Kolordu Kurmay Başkanlığı ve 5. Tümen Kumandanlığı ile ilişki kurulması istendi(60).

9 Kasım 1919

● Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in, 6 Kasım tarihli raporuna ek raporu :

"İngiliz dostu tanıdığımız Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah'ın telaş ve heyecana kapılarak hemen hükümete yakınlaşma arzusunda bulunduğu bir zamanda, kişisel çıkar sağlamak ve milletler arasında ayrılık tohumları atmaktan tad alan Urfa Süryanilerinden ve aslen Musullu bulunan Abdulgani Ganime'nin Fransızlar'ın gelmesinden

sonra İngilizler'e yaptığı gibi, Fransızlar'a yaklaşarak onları da kandırıp ve Salihel Abdullah'a tezkere yazıp Fransızlar'a dostluğu sağlamak amacıyla hemen merkeze gelmesini istediği ve Salihel Abdullah'ın 8/9 Kasım gecesi 60 kadar süvariyle gelerek kuvvetinin bir bölümünü şehir dışında bırakarak 12 atlısıyla ve Abdulgani'nin aracılığıyla Fransız karargâhına gittiği ve oradan dönerek geceyi Süryanilerin evinde geçirdiği ve ertesi sabah hareket ettiği ve yanında Milli İbrahim Paşa'nın küçük oğlu olan, hemşirezâdesi Abdurrahman Bey'in bulunduğu haber alınmıştır. Yapılan takibat sonunda, geceyi izleyen günün sabahında Salih, Abdurrahman Bey'i de alıp Kıyas köyüne gelerek Fransız Bölük Kumandanı Yüzbaşı Alber'i oraya davetle aralarında görüşme cereyan ettiğini ve Fransız Yüzbaşının dönüşünden sonra Salih ve Abdurrahman Bey'in, Kıyas köyünü yağma ederek savuştuklarını jandarmaların verdikleri bilgilerden haber aldım. Gerçekte, Fransız karargâhına gelen Salih'in o gece yakalanması bir iş değilse de Salih'in korunması için Fransızlar'ın çıkardıkları devriyelerle vakitsiz çarpışmak gerektiğinden bundan kaçınılmıştı. Abdurrahman Bey'in bu hareketi kardeşi Mahmud Bey'e bildirildi. Bundan evvel de Mahmud Bey'e yazılarak Salih şikayet edilmişti. Salih'in sükuneti koruması ise Mahmud Bey tarafından yazılmıştır. Mahmud Bey, ertesi gün kardeşi Abdurrahman Bey'in aşiret arasında nüfuzu bulunmadığı ve aşiret reisinin kendisi olduğunu ve Abdurrahman Bey'in aşiret arasında bir çoban kadar değerinin olmadığını ve Milli aşireti namına söz söylemeye yetkisi bulunmadığını mutasarrıflığa yazdığı gibi Fransız kumandanına da yazıyordu.

Anadolu ve Rumeli Müdaafayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığında zat-ı devletlerinin bulunduğu ve kutsal hareketi yönettiğini haber alan ve halen Urfa çevresinde bulunan Aneze aşiret reisi Haçım Bey, bizzat sizi ziyaret etmek için ikamet ettiğiniz yeri soruyor. Sivas'da bulunduğunuz cevaben bildirildi. Yolun uzaklığı nedeniyle üzülmek ziyaretinize gelemeyeceğini ve Diyarbakir gibi yakın yerlere teşrif buyurulursa bilgi verilmesini rica ediyor. Haçım Bey, halen Urfa sınırında Aynelarus civarındadır. Halep'in düşüşünden beri Arap reisleri namına olarak hiçbir kötülükte bulunmamıştır. Hatta amcazâdesi Muçhim gibi olmadığını eylemleriyle ortaya koymuştur. Haçım Bey'e emirleriniz varsa bildirilmesi arz olunur."(61)

● Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine : Arap aşayirinden Geysi kabilesine mensup Siyala Reisi Salihel Abdullah, gece yarısı Fransız karargâhına gelip gizlice görüştükten ve Fransızları Millî Abdurrahman Bey ile buluşturduktan sonra Kısas köyünü yağma ederek 500 lira hasar vermiştir.* Bu şahsın cezalandırılmasının Fransız kuvvetinin müdahalesine neden olacağı anlaşıl原因 olarak Fransız kumandanından takibe muvafakat alındığı..(62)

12 Kasım 1919

● İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir de Robeck'den Lord Curzon'a Rapor: "Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun İngilizler'in işgalinden Fransız işgaline devri hususundaki kararın açıklanması üzerine burada gösterilen tepki, Adana bölgesinin, Türkiye'nin doğal ve ayrılmaz bir parçası olduğu gereğini bir kere daha ortaya koymuştur. Nitekim, bu karar üzerine İstanbul'daki müttefik devletlerin yüksek komiserlerine memleketin çeşitli yerlerinden gönderilen telgraflarda Fransızlar'ın Ayntab, Maraş ve Urfa işgalleri protesto edilmiştir. Gelen telgrafların hemen aynı formun tekrarından ibaret oluşu, gelen hareketin örgütlenişinin yaygın ve sürekli olduğunu, mütareke sırasında Türk yönetiminde kalan toprakların bölünmesini Barış Konferansı kararlarının tanınmaması fikrinin ne derece yaygın hale geldiğini ve bu hususta milliyetçi hareketin ne kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır."

Bu mesajın altında şöyle bir not bulunmaktadır: "Fransızlar'ın Anadolu'ya sızma çabalarını teşvik etmeliyiz. Böylece onları alamayacakları bir alanda uğraştırıp, daha makul olabilecek alanlarda dikkatlerini dağıtmayı başarabiliriz."(63)

13 Kasım 1919

- Albay Normand, Ayntab 'a geldi (64).

14 Kasım 1919

- Kısas köyünde Fransızlar'la görüştükten sonra köyü yağmalayan

* "Kısas yağmalandığında eli silah tutanların sayısı 60-65 kişidir. Ancak köyde beş silah vardır. Köyün güneyinden saldırıya geçen baskın kuvvetleri yaklaşık 1000 kişi civarındadır. Tepeden tırnağa silahlıdır. Köyün ileri gelenleri saldırganlara karşı koyamayacaklarını anlayınca çoluk çocuğu köyün batısından Urfa'ya gönderirler. Geriye kalanlar ise son kurşunlarına kadar dayanıp onlar da Urfa'ya sığınmak durumunda kalırlar. Köy boşalınca saldırganlar köyü yağma ederler." Kayabaşı, Aşır, 9 Kasım 1919 Kısas Köyü'nün Kurtuluşu. Sf. 2.

Milli aşiret reislerinden Salihel Abdullah ile Abdurrahman Bey hakkında gereken tedbirlerin alınması Heyet-i Temsiliye tarafından, Mardin'deki 5. Tümen kumandanlığına yazıldı(65).

- İngilizler'le Fransızlar'ın Suriye İtilâfnamesinin vatan ve milletimizi ilgilendiren maddelerine ve milletimizin bu gibi canice kararlara asla boyun eğmeyeceğinin duyurulmasına Heyet-i Temsiliye'ce karar verildi(66).

- Bu konuyla ilgili olarak, Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal imzasıyla Erzurum Müdafaaıyı Hukuk Cemiyeti'ne çekilen telgraf metni şöyledir:

"İngilizler'le Fransızlar 1916 yılında akdetmiş oldukları andlaşmayı esas alarak bu sene eylülün onbeşinci günü "Suriye İtilâfnamesi" namıyla milletin tarihine yeni bir haksızlık ve saldırı sayfası eklediler. Milletimiz, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle meşru ve kutsal haklarını savunmadaki inanç ve kararını dünyaya duyurmuştu. Bu ve bu gibi meşru bağımsızlık ve varlığımıza kasteden canice kararlara asla boyun eğmeyecektir. Sözü edilen İtilâfnamenin vatan ve milletimizi ilgilendiren maddelerini milli birlik ve örgütümüzün uyanık bakışlarına sunuyoruz :

1. Vatanımızda İngilizler'in işgal etmiş oldukları ve bu kez boşalttıkları bölgeleri Fransızlar, haksızlık üzerine haksızlık olmak üzere işgal ile işe başlayacaklar.

2. Halep'i dışarıda bırakarak bu şehrin batısından geçmek ve Urfa, Ayntab, Maraş ile Adana vilayetimizdeki büyük çoğunluğunu İslam ve Türk oluşturan en zengin topraklarımızı zulüm ve haksızlığın sınırları içine katan ve kuzeye doğru taa Harput ve Sivas'a kadar uzanıp bu kutsal şehirleri de içine alarak sonra Sivas'dan güneye Mersin'in batısına kadar uzanan bir sınırla Doğu Anadolu ile Batı Anadolu'yu birbirinden ayıran bir bölge Fransız nüfuz ve idaresine girecek.

3. İtilâfnamenin Suriye'ye ait kısmında bütün Beyrut vilayetinin Fransızlar tarafından işgal edilmek suretiyle dindaşlarımızın en zengin sahil bölgelerinden yoksun bırakılmak istendiğini ve güya Araplara kalan Şam, Hama, Humus, Halep bölgesinin de Fransızların iktisadi, sosyal, kültürel nüfuzları altına sokulmasının kararlaştırıldığını açıklamakla yetiniriz. Bütün yönetim kurullarına bildirilmesi ve gazetelerde duyurulması rica olunur."(67)

15 Kasım 1919

● Yüz kişilik bir Fransız birliğinin Telebyaz istasyonuna geldiği ve bu kuvvetten bir müfrezenin Urfa'ya bir top getirdiği Karacurun'daki süvari bölüğünden XIII. Kolordu Kumandanlığına bildirildi(68).

16 Kasım 1919

● Mustafa Kemal, Maraş, Ayntab ve Urfa'nın Fransızlar'ca işgali üzerine bir protesto yayınladı(69).

17 Kasım 1919

● Aşiretlerce Mutasarrıf kanalıyla Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, her yanıyla Osmanlı memleketi olan Urfa sancağı aşiretlerinin Osmanlı'dan ayrılmamak kararı bildirildi:

"Tarihen bilinmektedir ki Urfa sancağı Selçukîlerden beri Türklerin ve Eyyubîler zamanında perişan Kürtlerin kadim vatanıdır. Yüzde beşi aşmayan gayrimüslim unsurlara göre büyük bir çoğunluk oluşturan sancağımız, mektepleri, camileri ve bütün uygarlık eserleri ve kurumlarıyla Osmanlı memleketidir. İtilâf devletleri yüksek meclisince adalet ve haktanırlık esasları içinde istişare ettiğimiz, Osmanlı Devletinden ayrılmamak kesin kararında bulunan Berazi aşireti olarak Türklerle birlikte oluşturduğumuz çoğunluğumuz göz önüne alınarak herhalde Osmanlı topluluğunda kalacağımızı Barış Konferansı adalet huzuruna iletilmesini milli mukadderatımız adına arz eyeriz(70).

Pıcanlı Aşiret Reisi
Galıpbeyzâde Mustafa

Bütün Berazî Aşiret Reisi
Şahinbeyzâde Mustafa

Şeddadı Aşiret Reisi
Gökoğluzâde Casım

Didan Aşiret Reisi
Melikzâde Mustafa

Osmanlı (?) Aşiret Reisleri
Şeyh Yoranzâde Yusuf ve
Hacıhıdırzâde Mehmet

Bozankara (?) Yahli
Reisi Abdulkadir

Milli'den Aşiret Reisi
Mehmet

Dinaî Aşiret Reisi
Seyfettinbeyzâde Salih

18 Kasım 1919

● Millî aşiret reisi Mahmut Bey'den Urfa eşrafına: "Düşmana söz vermek değil, Diyarbakır halkıyla birlikte din, vatan ve Osmanlı egemenliği uğrunda milletçe verilmiş ve cihana ilân edilmiş olan kararları her zaman icraya hazırız. Bu husustaki azim ve kararımızın kesinliği dahi ilân edilmiştir. Baba ve dedelerimiz bu uğurda şehit ve gazi oldu. Biz de onların torunları olduğumuzu şarktan Kur'an-ı Kerim'i kaldırmak gayesini takip edenlere ispat edeceğiz. Vatanımızın her tarafını yangınlar sarmıştır. Kardeşlarımız Garbî Anadolu'da Yunanlılarla çarpışıyor. Bizler de yarın Şarkî Anadolu'da hayatımızın devamı için çarpışacağız. Düşmanın bizi gafil avlamaması için hazır olunuz, aksi halde dinimiz imha, namusumuz Ermeni ayağı altında kalacaktır. Düşmanın takip ettiği amacı idrak edemeyenlerin aydınlatılmasını bilhassa rica ederiz."(71)

21 Kasım 1919

● Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine : "Salihel Abdullah'ın yağma olayının benzerlerinin meydana gelmemesi için Arap aşiretleriyle temas etmek, yağma edilenleri geri almak ve Salih cezalandırılmak üzere Fransızlar'dan takibata muvafakat alınıp Jandarma Kumandanının Harran'a gönderildiği.." (72)

● XIII. Kolordu Kumandanlığından Harbiye Nezaretine : "Fransızlar'ın Cerablus kumandanı Urfa'ya hükümet dairesine gelmiştir. Bütün memurları toplayıp, mutasarrıf makamını kendisine vermiştir. Urfa muhasebecisi 'Urfa'ya geliniz, bizim için övünülecek bir şeydir' demiştir. Suruçlu olup Urfa'da oturan Hüseyin Paşa adındaki adam Fransız kumandanına bir at hediye etmiş ve evinde çay ziyafeti vermiştir. Mutasarrıfın makamını Fransız kumandanına vererek ziyaret süresince hizmetçi gibi ayakta beklemesi ne meziyette bir kişi olduğunu göstermektedir." (73)

22 Kasım 1919

● Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'den Heyet-i Temsiliye Başkanlığına rapor :

"Örgütümüz günler geçtikçe genişlemektedir. Kuvvetimiz altıyüzü aşkındır. Suruç Berazi aşiretinin altı kabilesi ve Urfa'nın Badıllı aşireti, Müdafaayı Hukuk Cemiyetiyle birliktir. Urfa eşraf ve reislerinin önceki protestolarını sürdürdüklerine ilişkin bilgim

vardır.

Bu defa da Antakya'nın kuzeydoğusundaki Amik ovasında Fransızlar'ın zulüm ve işkencesine dayanamayıp kurulan çetelerden Amikli Hacı Ağa'nın 40 süvariden kurulu bir çetesi İslahiye yoluyla Adana civarına gelip bir çok iş gördükten ve Maraş ve Zeytun'a kadar giderek oralarda bir takım başarılar elde ettikten sonra Fransızlar'ın takibine uğradığından, güneydoğu yönüne çekilerek Suruç kazasına gelmişler ve Berazi aşiret reisi Şahinbeyzâde Mustafa Bey'e sığınmışlardır. Hacı Ağa'nın bu yoldaki hareketleri takdir edilmekle birlikte, kendisinin dinsel inançları dolayısıyla gördüğü zahmet ve güçlükler bütün aşiretlerin dini koruma çabalarını ve yurtseverliklerini uyandırmakla, Suruç Jandarma Bölük Kumandanı Vekili Teğmen Hüseyin Pertev Efendi'yi çağırarak her türlü hareket ve fiili savunmalarda bulunmak üzere, Ketkânlı Reisi Basravî Efendi'yi dahi çağırarak Kur'an-ı azimşan üzerine el koyarak and içtiklerini ve aşiretlerin tek vücut olduklarını bildirmek için Pertev Efendi'yi bizlere göndermişlerdir ki bu konuda anlattıkları zat-ı devletlerine ve XIII. Kolordu Kumandanlığı ile Mardin'de 5. Tümen Kumandanlığına arz edilmişti.

“Fransızlar'ın İngilizler gibikamuoyunu okşamak ve fırsat buldukça Osmanlılığı rencide edici bir dil kullanmaktan geri durmadıkları gözlenmektedir. Bundan önce sunulan raporlarda bildirdiğim gibi Urfa'yı işgal eden Fransız birliğinin kumandanı Binbaşı Hauger ve siyasi yönetici Sajous ile birlikte, Cerablus kumandanı ile süvari alay kumandanı geldiler. Bütün hükümet memurları ile görüşülmek arzusunda bulunduğu açıklanarak ve hükümet dairesine gelineceği bildirilerek belli vakitte bütün memurlarla mutasarrıflık makamında görüşüldü. Görüşme sırasında her memurun nerede olduğu ve harp zamanında nerelerde ve harpten önce hangi yerlerde bulunduğunu ve adlarını sordular. Ve bütün memurların verilen görevleri günü gününe yapmalarını ve kendilerinin de çalışacağından söz ederek elbirliğiyle memleketin refah ve mutluluğuna, ticaretine emek verilmesini ve Osmanlı hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti'nin tarihi ve pek eski dostlar olduklarını ve iki milletin de harp etmek amacında değilken istemeyerek bir harp meydanı geldiğini ve harbin kendiliğinden doğduğunu ve jandarmaların Adana'daki jandarmalar gibi iyi çalışmasını ve Fransız subaylarıyla birlikte çalışarak iyi geçinmelerini tavsiye ettikten sonra karargâhlarına gitmişlerdir.

“Urfa’nın, Arappınar, Telebyaz, Harapnaz istasyonlarında birer miktar askerleri olup istasyon işlerinden başka hiçbir işe karışmamakta ve bu istasyonlarla birlikte Kültepe istasyonundaki jandarma erlerimize iyi davranmaktadırlar. Fransız askerlerinin büyük bölümü Cezayir ve Tunus sömürgelerinin askerleridir. Fransızların kuşam ve silahları İngilizler gibi düzenli olmayıp çeşitli olduğu gibi, elbiseleri de İngilizler kadar mükemmel değildir. Şimdilik taşımalarını iki yük otomobiliyle yapıyorlar. Merkezdeki kuvvetleri üç yüz küsur piyadedir.

“Urfa’nın Harran kazasında Geysi aşiretinin örgüte katılması arzu edildiğinden, bizzat aralarına girilerek Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah dışındakiler, Bini Muhammet ve tabileri Ebu Assaf ve Ubada; Cümeyle ve tabileri Ebu Cindi, Meşhur, Ceradi ve Siyala tabilerinden Muacle ve Nevacih, Bini Zeyd ve Bini Esad, Bini Yusuf ve Tamma’ aşireti dahi birlik olarak örgütü tamamlamaya ve Müdafaayı Hukukla birlik olmak üzere inanç ve saygıları bulunan İmam Bakır Hazretleri’nin kabri üzerine Kur’an-ı Azimşan üzerine and içmişlerdir. Bunların içinde hükümete muhalif olan Siyala Reisi Salihel Abdullah’a, Kısas köyüyle Arapoğlu ve Celebikebir köylerinden yağma ettiği mallar ve eşyalar verilmedikçe kendisinin örgüte katılamayacağı ve eğer bu yoldaki emirlere uymazsa jandarma ve Kuvâyı Milliyyece cezalandırılacağı bildirilip ve bir gün beklenip gelmediği görülünce, gizlice Fransız kumandanıyla da haberleştiği anlaşıldığından Harran’da cezalandırılması amacıyla harekete geçildi. Kuvvetin yetersizliği ve aşiretin jandarmalardan pek fazla olması nedeniyle çatışma akşama kadar sürmüş ve gece Salih, aşiret ve hayvanlarını alıp çöle doğru kaçtığından, artık çölde takibi yetersiz olduğundan vazgeçilmiştir. Onun cezalandırılması halinde diğer aşiretlerin Müdafaayı Hukuk Cemiyetine daha çok bağlı kalacaklarını tahmin ediyorum.

Harran Geysi aşiret reisleriyle örgütün tamamlanmasından sonra Döğerli Aşiret Reisi Bekir Bey’in de örgüte katılması en büyük arzumuzdur. Bekir Bey’in dışarıda kalamayacağı doğal olmakla birlikte birkaç gün zarfında arzusuyla katılacağına ümidimiz çok.

Urfa, Maraş ve Ayntab sancaklarının işgal altında bulunması nedeniyle sürekli bağlantıda bulunmak üzere tebdili kıyafetle uygun yerlerde bölgenin dilini bilen kişilerin bulundurulması yararlıdır.

Kuvâyı Milliyye deyimini Milli Aşireti olarak anlamaktadırlar. Kendilerine bu deyimın yanlış olduğunu açıkladım ve Kuvâyı Milliyye'nin "Millî Kuvveti" demek olmayıp "Kuvvet El Millet" olduğunu uygun bir dille anlattım."(74)

- Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Rıza Bey'den Sivas'da Heyet-i Temsiliye Başkanlığına : "Antakya ile Halep arasında Amik ovasında ve civar havalisinde Fransızlar'ın Müslüman ahaliye karşı yaptıkları zulüm ve eziyet aşırı dereceye vardığından kurulan çetelerle orada epeyce çarpıştıktan sonra Fransızlar'la başa çıkamayacaklarını anlayan Amikli Hacı Ağa ve Ceyhanlı Yusuf Ağaların dolaşarak Suruç'a geldiklerini arz etmişim. Hacı Ağa'nın Suruç'a geldiğini haber alan Fransızlar, onu takip ediyorlar. Hacı Ağa ve yanındakilerin izini kaybetmek üzere milisi jandarma kaydettim. Daha çok sıkıştırlırsak bunlar hakkında yapılacak işlemin bildirilmesi arz olunur"(75).

23 Kasım 1919

- Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Reisi Binbaşı Ali Rıza Bey'den Diyarbakir'de XIII. Kolordu Kumandanlığına: "Fransızların Urfa'daki kuvvetleri 400 neferdir. Telebyaz, Arappınar istasyonunda 25'er süvari ve Birecik'de tahminen 100 nefer piyadesi vardır. Üç gündün beri Urfa'daki birliğin Suruç'tan gelen caddenin Akabe boğazına karşı iki top mevzisiyle, bu yönden bağlar arasında avcı siperleri yapmakta devam ettikleri ve hareketlerde tereddüt görülmekte olduğu, Ermenilerin de gizlice eşyalarını satmakta buldukları arz olunur."(76)

- Meclis-i Mebusan'ın Anadolu'da mı yoksa eskisi gibi İstanbul'da mı toplanması hakkında sorulan soruya bura Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, Rumların yapacakları propogandaya karşı eskisi gibi İstanbul 'da toplanmasını uygun buluyor(77).

24 Kasım 1919

- Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'den Binbaşı Ali Rıza Bey'e: "Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'ne ve Hacı Ağa ile Yusuf Ağa'lara, Şahinbeyzâde Mustafa Bey ve maiyetindeki diğer hamiyetli kardeşlerimize ve bütün muhterem aşiretlere din ve devletin namus ve haysiyetini korumak uğrunda gösterdikleri çaba ve direnç ve karardan dolayı teşekkürü bir büyük milli görev sayarız.

Fransız işgaline karşı yapılacak hareket tarzına ilişkin her türlü talimat Mardin'deki 5.Tümen Kumandanı Kenan ve Diyarbakir'deki XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Beylerce de bilinmektedir. Bu kişilerle yakından temas edilerek tertibat alınmasını ve milli örgütün süratle düzenlenip genişletilmesini rica ederim."(78)

25 Kasım 1919

- Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah'ın, Ali Rıza Bey'in Harran'da aşiretleri toplayıp and içirdiğini Sajous'ya ihbarı üzerine, Sajous da durumu Cerablus'a bildirdi. Ve bunun üzerine durumu incelemek amacıyla Cerablus'dan Yarbay Depoir, Urfa'ya geldi(79).

- Ali Rıza Bey'e gelen ve 'Heyet-i mutavassıta ve PPO örgütü namına Yarbay Depoir' imzasını taşıyan davet tezkeresinde Ali Rıza Bey'in derhal karargâha gelmesi gerektiği bildiriliyordu. Sabah alaturka 3 sıralarında Ermeniler yine ansızın dükkânlarını kapatmışlardı. Durumu soruşturmak için Mutasarrıf Ali Rıza Bey'le çarşıda gezinen Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey, tezkereyi aldıktan sonra karargâha gitti. Karargâhta işgal yaveri Teğmen Filip kendisini karşılayarak salona aldı ve sigara ikram etikten sonra 'kumandan meşguldür, istirahat ediniz' dedi. Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey, bekleme salonundayken kumandanın yanından bir Ermeni istihbarat memurunun çıktığını gördü. Ermeni, başıyla Ali Rıza Bey'i selamladı ve çıktı. Az sonra Ali Rıza Bey çağrıldı ve kumandanın yanına giderek sandalyeye oturdu. Sorğu hemen başladı:

Soru : Ermeni dükkânlarının kapanmasının sebebi nedir? Buna engel olmak sizin göreviniz değil midir?

Cevap: Bu olay üç defadır meydana geliyor, iki İslam da yaralandı. Bunu Ermenilere sorunuz. Zabıta, görevini yapıyor.

Soru : Harran kazasına neden gittiniz? Salihel Abdullah'ı neden kurşunla takip ettiniz?

Cevap: Harran kazası sancağa bağlıdır. Ben de sancağın jandarma kumandanıyım, elbette giderim. Salih'in takibinin nedeni sizce bilinmektedir. Salih üç köyü yağma etmiştir.

Soru : Bu gibi kazaya gitmelerinizde işgal kumandanından neden izin almıyorsunuz?

Cevap: Elimde böyle bir kanun yoktur. Yalnız mutasarrıfa bilgi veririm.

Soru : İmam Bakır üzerine aşiretlere ne gibi yemin ettirdiniz? Maksadınız neydi?

Cevap : Aşiretler gezgindir. Geçtiği meskûn yerleri yağma ediyor. Bundan böyle yapılmamak üzere yemin ettirdim.

Soru : Aynı durum Suruç aşiretleri arasında da olmuştur. Sebebi nedir?

Cevap : Bundan bilgim yoktur, aşiretler arasında bu gibi şeyler olur. Önemli değildir.

Soru : Hükümetin ve sizin bilginiz vardır. Hüseyin Pertev Efendi buraya kadar gelmiştir.

Cevap : Hayır, bilgim yoktur. Hüseyin Pertev görevle gelmiştir.

Soru : Mustafa Kemal Paşayla haberleşiyor muşsunuz, sebebi nedir?

Cevap : Paşa, milli bir harekâta memurdur. Bu harekâtı, zannedirim siz de takdir edersiniz. Haberleşmiyorum, sorarsa cevap veriyorum.

Soru : Sorduğu sorular nelerdir?

Cevap : Bildiğiniz Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti hakkındadır.

Soru : Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ne demektir?

Cevap : Meşru olan hakkı savunmak üzere silahsız kuvvettir.

Soru : Bunu size neye soruyor ?

Cevap : Burada da aynı cemiyetin kurulmasını istiyor.

Soru : Ne cevap verdiniz?

Cevap : Burada, işgal altında bu cemiyetin kurulmasının mümkün olmadığını yazdım.

Soru : Halbuki burada bir cemiyetin varlığını haber alıyoruz.

Cevap : Yalandır. Zaten Paşa'ya da mümkün olmadığı cevabı verilmiştir.

Soru : Cemiyet kimlerdir? Nasıl adamlardır?

Cevap : Olmayan bir şeyden söz etmek doğru olmaz..

Soru : Fransa Cumhuriyet Hükümeti sizi Urfa'dan azlederek uzaklaştırılıyor.

Cevap: Ben, İstanbul 'da jandarma genel kumandanlığına, burada da mutasarrıfa bağılıyım. Emir verirlse giderim.

Soru : Öyle değil! İngiliz işgali zamanında İstanbul'un kabul ettiği General Allenby'nin bir mütârekenâmesi vardır. Onu size hatırlatırım.

Cevap: Şu halde mutasarrıfa bildiriniz. İstanbul hükümeti durdukça ben de usandığım bu muhitten çekiliyorum.

Soru : O halde yarın sizi göndereceğiz.

Cevap: Pekâla, ben de giderim.

Soru : Biz seni Adana'daki kumandanımıza göndereceğiz.

Cevap: Adana'da ne işim var? Madem ki azlolunuyorum, artık bana memuriyet yok demektir.

Soru : İhtimal ki oradaki kumandan sizi İstanbul'a gönderecektir.

Cevap: Öyleyse izin verin, ailemi alayım.

Soru : Ne kadar zaman istiyorsunuz?

Cevap: Bir hafta

Soru : Ooo, bu pek çok. Bugün akşama kadar size izin veriyorum.

Cevap: Benim evimde eşyam ve hayvanlarım vardır, onu satmak gerekir.

Soru : Biz de size izin veremeyiz. Satılacakları arkadaşlarınıza bırakınız, götürceğinizi alınız.

Cevap: Teşekkür ederim, bu mümkün değildir.İzin verirseniz Antep'e gideyim, orada akrabam vardır, ailemi oraya terk edeyim.

Soru : Olamaz.

Cevap: Öyleyse izin veriniz, Harput'a gideyim.

Soru : Hayır, siz Kemalistsiniz. Anlaşıyor, Sivas'a gideceksiniz değil mi?

O ana kadar görüşmeye karışmayan Sajous, ayağa kalkarak 'Hayır olamaz! Bu cidden Sivas'a gitmek emelindedir. Mutlaka Adana'ya gidecektir!' dedi. Ali Rıza Bey, yeniden üç gün izin istediye de buna izin verilmedi. 'İsterseniz ailenizi alın isterseniz yalnız gidin, şimdilik

görüŖeçeğiz, gösterilecek odada oturunuz.' dediler.

Gösterilen odaya geçen Ali Rıza Bey, kapıyı çift nöbetçinin beklediğini görünce tutuklu olduğu kanısına vardı. 2 saat kadar bu odada kaldı. Fikren kaçmaya karar verdi. Bu ağdan nasıl kurtulacağını düşünürken, taburun silah ve cephanesiyle sandığın teslimini bahane ederek görüşmek istediğini belirtti ve işin vahametini görerek alttan almaya karar verdi. İzin verilince yeniden Depoir'ın huzuruna çıktı.

Soru : Ne istiyorsunuz? İfadeniz nedir?

Cevap: 'Ailemi almayacağım, ailem kimsesizdir. Osmanlı hükümetinin burada hiçbir mevki yoktur. Ben ailemi Fransız Cumhuriyetinin namusuna bırakacağım. Her ne kadar Fransızlarla aramızda bir harp hali varsa da Fransızlar eski dostumuzdur. Kanuni Sultan Süleyman'ı, Kral François'yı düşünürseniz, annesinin ricası üzerine Viyana surlarına kadar giden, Osmanlı ordusudur. Herhalde Fransa, bu kadar eski bir dostluğu unutamaz. Bununla birlikte jandarma müfettişi Foulan Bey de beni iyi bilir, ben Fransızları severim.' deyince Depoir'in gözlerinde samimiyet belirtileri görölmeye başlandı.

Soru : Pek güzel! Fransızları seviyorum diyorsunuz, fakat Fransızca bilmiyorsunuz.

Cevap: Evet hakkınız var. Üzgünüm ki dil öğrenmeye yeteneğim yoktur. Bakınız Urfa'da bulunuyorum ama Kürtçe bilmiyorum.

Soru : Neyse yarın gideceksiniz.

Cevap: Evet gideceğim, ama ailem için kesin güvence isterim. Azlimin nedenini de öğrenmek isterim, ahali benden memnundur.

Soru : Ailenize bir Fransız ailesi gibi saygı göstereceğiz. Burada ahali sizden memnundur. Aslında siz kötü adam değilsiniz, yalnız Fransız işgaline muhalif görünüyorsunuz. Mustafa Kemal Paşa da size nüfuz etmiş. Sizin burada kalmanız Fransız çıkarlarına aykırıdır. Gidiniz, hakkınızda iyi olur.

Cevap: Ben Fransızlara muhalif değilim. Zannederim yurdunu sevenleri Fransızlar da sever. Ben yurdumu severim, bu ayıp mıdır? Yurt sevgisi taşımayan millet özgür olabilir mi? Mustafa Kemal Paşa yurdunu sevmiyor mu? Sevdiği için biz o muhterem kişiyi seviyoruz.

Soru : Her neyse! Gideceksiniz. Evinizden alacak eşyanız varsa

pusulasını veriniz; getirtelim. Size bir oda ayrılmıştır.

Cevap: Ya, demek ben tutukluyum, öyle mi? Öyleyse taburun depo işlemleriyle sandık hesabı ne olacak? Bunun devri ve anahtarların teslimi gerekir. İsterseniz nöbetçiyle giderim. Madem ki siz ailem için pek güçlü bir güvence veriyorsunuz, izin veriniz, gideyim hem taburu teslim edeyim ve hem ailemi göreyim, yarın sabah hareket ederim.

Depoir, Sajous'yla biraz görüşükten sonra, vekâleti bölük kumandanlığına teslim etmek üzere jandarma kumandanını serbest bıraktı. Ali Rıza Bey, konuyu Mutasarrıf Bey'e bildirdi ve bölük kumandanını çağırarak taburun emir ve kumandasını ona teslim etti ve devre başladı.

Yarım saat kadar sonra işgal kuvvetlerinden Yüzbaşı Lambert geldi ve bölük kumandanını çağırarak devir yapıp yapılmadığını soruşturdu. Devirle ilgili bilgi alarak geri döndü. Bu sırada Mutasarrıfığa Ali Rıza Bey'in azil emri geldi(80).

Urfa Mutasarrıfına

Urfa sancağı askeri kumandanı bugünden itibaren jandarma kumandanı Ali Rıza Bey'in memuriyetine son vermiştir. Jandarma yüzbaşısı, kumandanlığı ve hizmeti üstlenecektir. Yarbay, bu emrin yerine getirilmesine Mutasarrıfı davet eder.

Kumandan Ali Rıza Bey Adana - İstanbul hattında ilk treni alacaktır. Trenin Arappınar istasyonundan geçiş tarihi kendisine bildirilecektir.

25 Kasım 1919

Yarbay Capitel

Bölge Askeri Yöneticisi

● Azilname aynı gün Mutasarrıf tarafından Ali Rıza Bey'e tebliğ edildi

Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e

Urfa'daki Fransız işgal kuvvetleri kumandanlığından alınan yazı yukarıda ilişik olarak tebliğ olunur.25 Kasım 1919

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza

26 Kasım 1919

● Siverek'e kaçmaya karar veren, gece saat 04.30'da Urfa'nın çıkış yollarını Sofizâde Hacı Mustafa Çavuş ile Halil Çavuş'a gözleten Ali Rıza Bey, Fransızların bir manga askerinin Siverek yolu üzerinde Cavsak Köprüsü civarında, bir çift nöbetçisinin Suruç yolu üzerinde kabristan içinde ve bir çift nöbetçisinin de Harran caddesinin üzerinde Beykapısı civarında dolaştıklarını öğrendi. Bu yönden çıkma imkanı bulunmadığını anlayan Ali Rıza Bey, Hekimdede Mahallesinden Karakoyunu geçerek kabristan arasından Yusuf Kâmil Efendi sayfiyesine ve oradan da Sırrın Köyü yönünden doğruya doğru Urfa'dan çıktı. Sırrın'ın kuzeyinden, Karaköprü köyünün arkasından şoseye çıkan Ali Rıza Bey, şoseyi bırakarak köy yollarından Badıllı aşiret reisi Sait Bey'in köyüne doğru yola çıktı. Sabah erken saatlerde Döğnerli aşiret reisi Bekir Bey'in köyüne uğrayan Ali Rıza Bey'den cemiyet amaçlarına katıldığına ilişkin güvence aldıktan sonra Ağılmış köyüne geldi. Nezdine çağırdığı Sait Bey'den, köyünün karşısında 25 kadar Arap atlısının köyü gözetlediğini öğrenen ve bunların maksadı anlaşıldıktan sonra geleceği ve geceyi orada geçireceği ya da kendisinin gelmesi gerektiği yolunda haberi alan A. Rıza Bey, geceyi köyün büyüğü Cedan Ağa'nın evinde geçirdi(81).

● Urfa sancağı askeri gubernöründen Mutasarrıf Bey'e: "Jandarma ve polislerin bugünden itibaren Fransız ordusu subaylarına resmi selam vermeleri ve usulen özel saygı göstermeleri için Urfa sancağı jandarma kumandanlığına emir vermenizi rica ederim. İşbu emrin aksine hareket edenlere suçuna göre disiplin cezası uygulanacak ve aynı şekilde amiri de sorumlu olacaktır."(82)

● Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine : Jandarma kumandanının Fransızlarca değiştirilmesi Salihel Abdullah'ın takibinden ve onun aldatmasından ve millî teşkilâtın sancağa yayılmasındandır(83).

27 Kasım 1919

● Siyasi Gubernör Sajous, jandarma tabur subaylarını karargâha çağırarak A. Rıza Bey'in nereye ve kimlerin bilgisiyle kaçtığını baskı yaparak sordu. Tehdit edici sözler kullanarak ve subayların izzet-i nefislerini yaralayarak ağızlarından söz almaya çalıştı. Subaylar, izzet-i nefislerinin kırılması pahasına soğukkanlı davranarak "bilmiyoruz, ast üstün hareketlerine karışamaz, askerlikte esas, üstten

astın sorulmasıdır" dediler(84).

- Fransızlar A. Rıza Bey'in kaçıışı üzerine üç maddelik bir muhtırayı mutasarrıflığa tebliğ ettiler:

"1. Kuzey işgal ordusunun bulunduğu yerlere, jandarma kumandanı A. Rıza Bey'in beş yıl süreyle girmesi yasaktır.

2. Adı geçenin bu bölgelere girmesine muvafakat eden ve hoşgörülü davrananlardan elli liradan beşyüz liraya kadar para cezası alınacak ve ayrıca bir sene hapis cezası verilecektir.

3. Ali Rıza Bey'i Fransız işgal kumandanına teslim edene beşyüz lira ödül verilecektir. Maddelerin takibinden Mutasarrıf ve Jandarma Kumandanı sorumludur(85).

- Bölge kumandanı Albaydan Sayın Urfa Mutasarrıfı'na : "İşgal edilmiş bölgenin esenliği aleyhine hareket ile müttefik devletler ve Türkiye arasında akdolanmış mütârekenâme aksine hareket eden Suruç Kaymakamı ile Suruç jandarma kumandanının* tutuklanmasına gerek görüldüğünü bildirmekten şeref duyuyorum.

Bu memurların Adana'ya gönderileceklerinin ve kendilerinin hiçbir tehlikeyle karşılaşmayacaklarının ailelerine bildirilmesini sizden rica ederim. İkinci olarak, yukarıda belirtilen, sürülen bu memurların görevlerini vekâleten üstlenecek memurların tarafınızdan tayin edilmelerini rica ederim(86).

- Sancak Siyasi guvernörü Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı'na: "Kürt ve Arap reislerinin Fransız yetkilileriyle ilişkiye girmelerinin Osmanlı memurları tarafından, hapis tehdidiyle engellendiğini haber aldım. Bu yasaklama, Fransa'nın savunucusu olduğu özgürlüğün bütün ilkelerine aykırıdır. Sonuç olarak, sancak içerisinde benzeri durumların tekrarlanmaması için mutasarrıf, gerekli emri verecektir. Bu emre uymayacak memurlar şahsen itaatsizliklerinin cezasını göreceklerdir."(87).

- Ali Rıza Bey, sabahleyin köyü gözetleyenlerin Siyala Aşiret Reisi Salihel Abdullah ve yanındakiler olduğunu öğrendi. Siverek yolundan vazgeçerek Cedan Ağa'yı kılavuz alıp Viranşehir'e doğru yola çıktı. Geceyi Karakeçi aşiret çadırlarında geçirdi(88).

* Suruç Kaymakamı Mesut Bey, Jandarma kumandanı ise 12'lerden Teğmen Hüseyin Pertev Efendi'dir. Her ikisi de üç ay Fransızlar tarafından yer yer, istasyon istasyon dolaştırıldıktan sonra İstanbul Hükümetine teslim edilmişlerdir.

● Dahiliye Nezaretinden Urfa Mutasarrıflığına : "Millî teşkilâtlanmayla görevli olarak 5. Fırka Kumandanlığınca Urfa'ya gönderilen Seyit Mehmet Efendi'den haberdar olan Fransızlar millî kuvvetlerle Ermeniler ve Fransızlara baskın yapılacağı zannıyla Urfa civarına siperler kazmaya başlamışlar ve asker takviyesinde bulunmuşlardır. Ahali galeyana gelip dükkânları kapatmış, Fransızlar bu işin Urfa tabur kumandanıyla Seyit Mehmet Efendi tarafından düzenlendiği gerekçesiyle tevkiflerini istemiştir. Ahalinin galeyanının sakinleştirilerek bu yüzden bir sıkıntıya meydan verilmemesi.." (89)

● Dahiliye Nazırı Mehmet Şeriften Harbiye Nezareti Celilesine: "Devletlü Efendim Hazretleri; Arap aşayirinden Geysî kabilesine mensup Siyala Reisi Salihel Abdullah'ın kasımın dokuzuncu günü anılan livada Fransız karargâhında gizlice görüştükten ve Millî Aşireti Reisi Mahmut Bey'in kardeşi Abdurrahman Bey ile de Fransızlar'ı görüştürdükten sonra da köyü yağma ederek döndüğü ve onun cezalandırılmasının Fransızların müdahalesi sonucunu doğuracağıının anlaşılmasıyla Fransız kumandan nezdinde girişimde bulunulup muvafakat alınarak takip olunduğu ve başındaki aşayirin dağılmasından dolayı yalnız kalan Abdullah'ın pişmanlıkla dehalet arzusunu açıklayıp firar eylediği ve Harran Araplarının topluluktan ayrılmamak üzere tümüyle söz verip and içtikleri ve Abdurrahman Bey'in olaya dahil bulunmadığı ve jandarma binbaşısının Fransızlarca değiştirilmesinin Salihel Abdullah'ı takibinden ve onun yanılmalarından, millî teşkilâtın etrafta yaygınlaşmasından kaynaklanmakta olup, Fransızların şehir etrafında top yerleştirmek üzere tahkimat hazırlıklarından buldukları Urfa Mutasarrıflığından önce ve sonra alınan telgrafnamelerde bildirilmiş ve durum Hariciye Nezareti Celilesine de yazılmış olmakla ol bapta emr ü ferman hazreti menlehül emrindir." (90)

28 Kasım 1919

● Ali Rıza Bey, Viranşehir'e gelerek Milli Aşiret Reisi Mahmud Bey'e konuk oldu. Durumu Heyet-i Temsiliye Başkanlığı ile XIII. Kolordu kumandanlığına bildirdi(91).

29 Kasım 1919

● Viranşehir'de Bnb. Ali Rıza Bey'den Urfa jandarma tabur mülhakı Adil Hulûsi Efendi'ye : "Salimen Viranşehir'e geldim. Salih,

yirmi beş süvariyle Siverek sınırına kadar beni izledi ise de haber alındığından yön değiştirerek Viranşehir'e geldim. Özel süvariyle Siverekli Ali Efendi'ye gönderdiğim mektuplar alınmış mıdır? Buraya geldiğimi Sivas, Diyarbekir ve İstanbul'a yazdım. Kuvvetimiz vardır. Siyasi durumumuzun harekate uygun olup olmadığı Sivas'dan sorulacaktır. Alınacak emre göre hareket edeceğiz. Hacı Mustafa Efendi'ye söyleyiniz, benim uğradığım duruma düşmemeleri için iyi hareket etsinler. Meydana çıkmamız pek yakındır. Durumunuzdan ve Fransız harekâtından beni haberdar ediniz. Gözlerini öperim."(92)

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine : "Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'in 5 sene süreyle kuzey askeri kıtalarınca işgal edilmiş olan Osmanlı memleketlerine girişinin yasaklandığı ve aksine hareketin en az bir sene hapis ve 500 Osmanlı kâğıt parasına kadar cezalandırılacağına Urfa ve Cerablus idarî kumandanlıklarınca tebliğ edilmiş olduğu.." (93)

- 5.Fırka Kumandanı Kenan Bey'den XIII. Kolordu Kumandanlığına:

"Urfa sancağında bir gezinti yapan Seyyid Mehmet Efendi bugün döndü. Raporunda Urfa'da iki fikir ve iki topluluk olduğunu, Mutasarrıf, Şükrü Nasih ve arkadaşları bir ayaklanma yapılmayarak siyasi çalışmada bulunmak, diğerleri ise aksine Fransızlar aleyhinde bir ayaklanma yapmak fikrinde iseler de durum ve kudretlerinin böyle bir şeye müsait olmadığını bildirdi.

Salihel Abdullah Fransız taraftarıdır. Millî Abdurrahman Bey'i Fransızlarla görüşürmesinden maksat Urfa'da Abdurrahman Bey'e emirlik teklif etmek imiş. Fransızlar ciddiye almadılar. Mahmut Bey Abdurrahman Bey'i Fransızlar'a protesto etmiştir. Basravî şimdi Fransızlara yöneldiğini söylemekteymiş. Suruç aşayiri Osmanlı hilafetine son derece saygı duymakta ve Fransızlardan nefret etmektedirler.

Mutasarrıf Ali Rıza Bey bana yazdığı mektubunda, jandarma kumandanı Bnb. A. Rıza Bey'in olmayacak şeylerle başına felaket doğuracak şeylere kalkıştığından ona katılmadığını, derme çatma kuvvetlerle yapılacak bir ayaklanmanın vahim sonuçlar doğuracağını, Fransızlar çıkartılsa bile aşayirin memleketi yağmayla Hristiyanlara zarar vereceğini ve bilhassa Fransızlar'ın daha büyük kuvvetlerle gelerek katliamda bulunacaklarını ve memleketin büsbütün Osmanlı

hilafetinden ayrılmak zorunda kalabileceğini, Urfa'da eşrafın önemli kısmının Fransızlar'a fiili karşı koymadan kaçınıp protestolar vesaireyle hukukunu korumaya karar verdiklerini ve dahiliye nezaretinin tebliğatının da bu yolda olduğunu belirtti.

Urfa'daki canlılık Bnb. Ali Rıza Efendi'yle ona uyan bazılarının şahsî girişimlerinden doğmuştur. Urfa Mutasarrıfı tabii ki hain bir kişi değildir. Diyarbakır Valisi, Mardin Mutasarrıfı neyse o da odur. Urfa'da tek başına bir ayaklanma yapmak çok kötü sonuçlar doğurabilir; ancak barış sonucunda milletin hayatına kastedilecek olursa bu halde ihtimalen genel bir millî savunmaya vatanın bütün parçalarının katılmasını teminen Urfa'nın da hazırlanması gereklidir. İhtimal ki Mutasarrıf bu noktayı düşünemiyor.

Millî Aşiret Reisi Mahmut Bey, Seyit Mehmet Efendi'yle bana gönderdiği mektubunda Urfa Mutasarrıfı gibi memurların millî hisleri söndüreceğini ve Fransızlar'a karşı acz göstereceğini, Mutasarrıfın hareket şeklini düzeltmediği takdirde değiştirilmesinin uygunluğunu takdire bıraktığını" belirtmiştir(94).

30 Kasım 1919

- Viranşehir'de Millî Aşiret Reisi Mahmut Bey ve süvari kumandanı Bnb. Hüseyin Bey arasında cereyan eden görüşme sonucunda Millî Aşireti'nden alınacak bin kişilik kuvvet ile Urfa üzerine hareket edilip edilmeyeceği Hüseyin Bey tarafından XIII. Kolordu kumandanlığından soruldu. Kolordu, Mustafa Kemal Paşa'dan gelecek cevabın bildirileceğini haber verdi.

O esnada Salihel Abdullah yanındakilerle Viranşehir'e geldi ve Mahmut Bey'e konuk oldu. Mahmut Bey Salih'i jandarma kumandanının bulunduğu odaya aldı. Süvari Alay kumandanı Hüseyin Bey, Salih'in hemen tutuklanmasını istediysen de, bunun aşiret geleneklerine uygun olmadığını Mahmud Bey tarafından belirtilmesi üzerine vazgeçti. Salih, hükümete sadık olduğundan bahisle Ali Rıza Bey'le barışmak arzusu gösterdiyse de Ali Rıza Bey, böyle bir şeyin mümkün olmadığını söyledi (95).

1 Aralık 1919

- XIII. Kolordu Kumandanlığından Viranşehir'e gelen telgrafta, 'Mustafa Kemal Paşa'nın Adana cephesinde Fransızlar'la müzakerede bulunduğunu ve şimdilik mücadeleye yer olmadığını bildirdiği' öğrenildi(96).

● Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'den Kâzım Karabekir'e: "Paris Barış Konferansı'na gitmek üzere Suriye'den hareket eden ve milli amaçlarımız ve isteklerimiz hakkında yakın bilgi edinmek ve Heyet-i Temsiliye ile görüş alışverişinde bulunmak üzere Sivas'a uğrayan Suriye ve Ermenistan Fransız Olağanüstü Komiseri F. G. Picot ile yapılan özel görüşmede, milletin amaç ve kesin isteklerinin Sivas Kongresi bildirgesinde yer aldığı açıklanarak Kilikya, Maraş, Ayntab ve Urfa'nın mütarekenameye aykırı olarak işgal ve buralarda Ermeniler tarafından işlenmekte olan zulümler, Fransızlar'ın Osmanlı memurlarına reva gördükleri aşağılayıcı davranışlar şiddetle protesto olunmuş ve bu haksız işgallerin bertaraf edilmesini milletin kesinlikle istediği ve bu amaç uğrunda bütün maddi ve manevi kuvvetini sarfetmeye azmetmiş olduğu belirtilmiştir. O da cevaben, daha hareketinden evvel Ermeni birliklerinin yeni işgal olunan yerlerden çekilmesini emrettiğini, Fransızlar'ın Osmanlı devletinin egemenliğini tanıdıklarını ve bunun sağlanmasını istediklerini, Adana'da iktisadi çıkarların sağlanmasına karşılık Maraş, Ayntab, Urfa havalisiyle birlikte Kilikya'nın da Fransızlar'ca boşaltılmasının ve bu arada Barış Konferansında diğer devlet işgallerinin kaldırılmasına çalışmalarının muhtemel olduğunu, sırf şahsi görüşleri olmak ve gizli tutulmak kaydıyla ileri sürdü. Ve bizden Adana, Maraş, Ayntab ve Urfa'da milli örgütlenişi eskisi gibi sürdürmekle birlikte Fransızlar aleyhine silahlı bir isyan, ayaklanmada bulunulmamasını rica etti. Biz de buna karşılık kendileri ve Ermenilerce sebebiyet verilmedikçe Müslüman halkın silahlı olarak tecavüzlerde bulunmamalarına gayret göstereceğimizi ve fakat sebebiyet verdikleri takdirde sorumluluğun kendilerine ait olacağını söyledik. Bu açıklamaların pek gizli tutulması gereklidir. Bu görüşmeden edindiğimiz kanıya göre Fransızlar doğuda Türkiye lehine hareketi kendi çıkarlarına görmektedirler. Picot'nun teması sırf bu milli bakış açısı hakkında kesin bilgi ile Paris'e gitmek amacına yöneliktir. İşgal edilmiş bölgelerde eskisinden daha sıkı biçimde milli örgütlenmenin genişletilmesine çalışmak ve fakat bildirilinceye kadar silahlı hiçbir saldırıya meydan vermemek gerekir. İç işlerimize, jandarma ve polise müdahale gibi mütarekenâme hükümlerine aykırı hareketlerinin hem hükümet ve hem de ahali tarafından usulü dairesinde şiddetle protesto edilmek suretiyle bir bekleyiş ve hazırlık durumunda bulunmak siyasal amaçlarımıza bugün için uygun düşecektir."(97)

● Fransızlar'ın hükümete baskı yapıp kendisini yakalatmalarından çekinen Binbaşı Ali Rıza Bey, Siverek Jandarma Kumandanı Bnb. Aziz Rızkı Bey'e telgraf çekerek oraya gelmesinin mümkün olup olmadığını sordu(98).

3 Aralık 1919

● Sancak Governörü Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarrıfına : "İngiliz askerî yönetimince hapisanede (tevkifhane) tutuklanmış bulunan Ketkânlı on kişi vardır ve bu tutuklular serbest bırakılma kaydıyla Fransız yönetimine devredilmişlerdir.

Sizden on Ketkânlı'yı tahliye etmek üzere bugün bana göndermesi için jandarma kumandanına acil emir vermenizi rica ederim.

Bu askeri emir size ve memurlarınıza gelecek sorumluluğun bana ait olacağı anlamındadır."(99)

● Sancak Siyasi Governörü Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e: "Yarınki 4 Aralık 1919 tarihinden itibaren Fransız ordularınca işgal edilmiş bölgeye gidecek kişilere verilecek seyahat belgeleri, Türk tarafından düzenlenecek ve sonra vize edilmek üzere dairemize gönderilecektir."(100)

● Siverek Jandarma Kumandanı Bnb. Aziz Rızkı Bey'den Viranşehir'de Binbaşı Ali Rıza Bey'e : "Siverek'e geliniz, Siverek halkı arkanızdadır."(101)

4 Aralık 1919

● Viranşehir'de 1. Süvari Alay Kumandanı Bnb. Hüseyin Bey'den XIII. Kolordu Kumandanlığına : Millî Reisi Mahmut Bey şahsen hamiyetli ve iyi niyet sahibi ve bize sevgi beslemektedir. Kardeşlerinden yalnız İsmail Bey, kendisi gibi düşünmektedir. Başta Halil Bey olmak üzere Timur ve Abdurrahman Beyler Mahmut Bey'in lehimize olan siyasetinden memnun değildir. Bunların fikirleri Millî aşayiri Fransızlara en yakın olduğundan Fransızların bir ileri harekâtında Millî kuvvetinin ezileceği ve Osmanlı hükümetinin zayıf olmasından kendilerini koruyamayarak çekileceği, aşiretlerinin kendilerine düşman olan aşayire karşı zayıf kalacağı yönündedir (102).

6 Aralık 1919

● Binbaşı Ali Rıza Bey, Siverek 'e vardı.(103)

● Tutuklama emri : "Aşağıda imzası bulunan Urfa Sancağı Siyasi Guvernörü Sajous sizden talep eder ki hükmen iki ay hapisle iki yüz Türk altını para cezasına çarptırılan Sayın Siverekli Ali Efendi'yi, ceza süresini geçirmek üzere Urfa Jandarma Kumandanı sivil hapishaneye götürmelidir."(104)

● XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'den Harbiye Nezareti Celilesine : "Fransızlar Suruç Kaza Kaymakamı ile Jandarma Bölük Kumandanını tutuklayarak Adana'ya göndermiştir. İşlemleri henüz sonuçlanmayan 8 tutukluyu Urfa'da hapishaneden tahliye ettirmiş ve bütün tutukluların tutuklama sebepleriyle birlikte künyelerini hükümetden istemiş, her gün içişlerimize karışmaya başlamışlardır. Bundan dolayı işgal kuvveti kumandanlarına bir protestoname yazdım. Kumandanın hareketleri Dersaadetdeki Fransız olağanüstü komiserinin işgalin mahiyeti hakkında Hariciye Nezaretine yaptığı açıklamaya bütünüyle aykırıdır."(105)

7 Aralık 1919

● Urfa Jandarma Tabur Mülhaka Adil Hulüsi Efendi'den Siverek'de Ali Rıza Bey'e : "Siverekli Ali Efendi, 6 Aralık tarihinde iki yüz lira para cezasıyla iki ay hapis cezasına çarptırılarak Fransız siyasi guvernörü emriyle genel hapishanede tutuklandı. Nedeni, Fransız aleyhinde tahriklerde bulunarak sizinle de haberleşmesidir. Kendisini Fransızlara ihbar eden eşraftan dört kişiye dayanılıyor. Vaziyet gergin. Bu herifler arzu ettikleri işi fiile koyuyorlar. Aileniz ve eviniz dört gün Fransız kordonu altında kaldı. Viranşehir'de bulunduğunuz haber alınınca abluka kaldırıldı, bugünden itibaren istedikleri yere gidebilecekleri mutasarrıflığa bildirildi. Ailenizi göndereceğiz. Gönderilen mektupları İslam Fransızlar haber alınca Fransızlara bildiriyorlar. İhtiyatlı hareket edilmesi ve kimseye güvenilmemesi ve herkesin sizin gibi temiz kalp ve yürek taşımayacağı kanısındayım. Ellerinizden öperim, muhterem Kumandanım Efendim."(106)

● Siverek Jandarma Kumandanı Bnb. Aziz Bey'in dairesinde, Cudi Paşa* ile oturduğu bir sırada, "Ali Efendi'nin mahpusluğuna ben neden oldum, gidip Fransızlara teslim olup onu tahliye ettireceğim" diyen Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e, Cudi Paşa "Ailemizden bir Ali'nin hapisteye bulunması ailemizi söndürmez, fakat

* Hacıaliefendizade Cudi Paşa. Siverek eski Belediye ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı, daha sonra TBMM 2. dönem Siverek milletvekili.

sizi kaybetmek memleket için bir kayıp olur” cevabını verdi(107) .

8 Aralık 1919

● Siverek'de bulunan Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e, Heyet-i Temsiliyece Mardin'de 5. Tümen Kumandanı Kenan Bey'le birlikte çalışması gereği bildirildi (108).

● Fransızlar tarafından işgal altına alınan Adana, Urfa, Ayntab, Maraş ve havalisinin tamamen tahliye olunacağına güvenin artmasından dolayı, Ermeni ve Fransızlarca sebebiyet verilmedikçe taraflardan silahlı saldırılarda bulunulmaması Urfa Müftüsü aracılığıyla eşraf ve ileri gelen kişilere bildirildi (109).

● Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'den Urfa Müftüsü Faziletli Hasan Efendi Hazretlerine : "Eşraf ve ileri gelenlerin imzalarını taşıyan telgraflar değerlendirildi. Urfalıların dini kuvvetleri, kutsal halifelik makamına sonsuz bağlılıkları ve kutsal vatan uğrunda her fedakârlığı göze alacak hamiyetlilikleri tarihçe kabul edilmiştir. Mutasarrıflığa da bildirilen tebligatımız gibi, vatanımızı haksız işgal eylemiş olan Fransızlar'ın durumu geçici olup davamızın hak olması nedeniyle büyük ve gerçek Koruyucu'nun yardımlarıyla oraların tamamen boşaltılacağına kuvvetle güveniyoruz. Bu konuda etkin siyasi girişimlerde bulunulmuştur. Ermeniler ve Fransızlar tarafından sebebiyet verilmedikçe tarafınızdan silahlı saldırılarda bulunulmamasını tavsiye eder ve fakat vatanın alın yazısının övünülecek desteği olan milli birliği sağlamlaştıran ve millî örgütlenmeyi genişletmeye ve güçlendirmeye son derece gayret gösterilmesini, din ve vatanın esenliği adına talep ederiz. Gerekirse, zamanında gerekenlere özel talimat verilecektir (110).

9 Aralık 1919

● Fransa'nın 315. Piyade Livası Kumandanı General Querette, Ayntab'a geldi ve Urfa-Cerablus bölgesi kumandanlığını üstlendi(111).

10 Aralık 1919

● Fransızlar'a devredilen Kilikya ve Suriye İngilizler'ce tamamen boşaltıldı (112).

11 Aralık 1919

● Urfa Mutasarrıflığından Dahiliye Nezaretine çekilen telgrafta,

milli örgütün telkinleriyle durumu kavrayan eşrafın Osmanlı topluluğundan ayrılmamayı ve memleketin düşüncelerini yazılı ve sözlü olarak uygar dünyaya ulaştırmayı kararlaştırdığını, bu eğilime karşıt olarak silahlı savunma esasını kabul eden ikinci bir akım var ise de bu eğilimin itibar görmediği bildirildi(113).

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Dahiliye Nezaretine : "Millî teşkilâtın telkinleri üzerine burada memleketle alakası olan hakiki eşraf memleketin gelecek durumunu kavrayarak ve yalnız cesaret nedeniyle iradesiyle ve kamuoyuna sözlü açıklamalar için karar almıştır. Ve bu genel düşünceye karşı silahla savunma esasını kabul eden ikinci bir düşünce varsa da bunun tarafını milletin gerçek çıkarını düşünmekten çok fırsattan yararlanmaya isteklilerden ibaret olduğu anlaşılabilir kabul görmemiş olup sancağın birinci esas çerçevesinde idare edilmekte olduğu arz olunur (114).

13 Aralık 1919

- General Querette'ten Urfa, Ayntab ve Maraş Sancakları ahalisine: "Suriye ve Kilikya'da Fransız Cumhuriyetinin olağanüstü komiseri ve Fransız doğu ordusu başkumandanı olan General'in emriyle Ayntab, Maraş ve Urfa sancaklarındaki Fransız kuvvetlerinin kumandasını üstleniyorum.

Padişah ile anlaşarak bugün Fransa hükümeti, icraat ve koruyuculuğunu Suriye, Kilikya ve doğu arazileri üzerine genişletiyor. Bütün ahali, ayırım yapılmadan, kuvvet ve kudreti galibiyetiyle kanıtlanan silahlarımızın koruyuculuğu altındadır. Mezheplere, özel mülklere, Osmanlı ülkesindeki yasalara saygı duyacağız ve saydıracağız. Uzun savaş yıllarından sonra barış ve çalışma dönemi gelmiştir. Namuslu olanlar Fransa tarafına katılırlar."

Bu belgenin alt kısmında Mustafa Kemal imzasıyla şu not bulunmaktadır: "Üç sancak ahalisinin bildirgeyi protesto etmeleri. Mutasarrıfların keza.." (115).

- Urfa Jandarma Kumandanı Bnb. Ali Rıza Bey, Jandarma Genel Kumandanlığınca, uygun bir yere atanıncaya kadar Elazığ'da görevlendirildi(116).

15 Aralık 1919

- Urfa Sancağı Governörü Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı'na: "Askeri mahkeme hükmü gereğince sivil hapisshanedede tutuklu olan Sivrekli

Ali Efendi adlı kişi benimle görüşme talebinde bulunmuştur. Bu görüşmeyi hiçbir suretle reddetmeye hiçbir neden bulunmadığından yarın 16 Aralık Salı günü sabahleyin saat 10.00'da koruma altında daireme göndermenizi rica ederim."(117)

● Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal'den Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e: "Söylenti ve dedikodulara önem verilmediğine inanın ve güvenin. Gayemiz her Müslüman gibi vatanın kurtuluşudur. Vatan ve dini koruyucu duygularınızdan kuşkumuz yoktur. Osmanlı hükümetinin şeref ve haysiyetini korumaya özen gösteriniz. Mütarekeye, devletlerarası hukuka aykırı en ufak bir hareketi bile protesto etmekten çekinmeyiniz. Milli örgütlenmeyi güçlendirmeye özen gösteriniz. Fransızlar, Müslüman ahaliye asla zulüm yapamayacaklarına, hükümet memurlarının haklarına saldırıda bulunmayacaklarına, Ermeni çetelerini işgal bölgelerinden çekeceklerine dair söz vermiş olduklarından Müslüman ahali ve milli örgütlerce silahlı bir saldırıda bulunulmamalıdır. Fakat Fransızlar ve Ermeniler neden olursa, her türlü karşı koyma meşru ve vatanidir. Bunu, ahaliye ora merkez örgütüne böylece anlatırsınız. İnşallah yakında, oraların boşaltılmış olduğunu ve mütârekenâmeye aykırı olarak yapılmış bulunan haksızlıkların giderildiğini görmekte övüneceğiz."(118)

16 Aralık 1919

● Sancak guvernörü yardımcısı Yüzbaşı Lambert'den Urfa Mutasarrıfına : "Urfa sancağı sınırları içerisindeki ekilebilir arazinin bugünkü değerinin bildirilmesini rica ederim."(119)

● Urfa Sancağı guvernörü Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e : "İşbu emir alındığında, mahkûm Siverekli Ali Efendi,* geçici olarak

* "...Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'in Siverekli Ali Efendi'nin tutukluluğu zamanında Fransız kumandanına ultimatom biçimindeki mektupları dikkate ve sözünü etmeye değer. Sait Bey Fransız kumandanına yolladığı mektupların özetini yazdığı gibi aldığı cevapları da Binbaşı Ali Rıza Bey'e göndermiş o da bunları XIII. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey'e vermiştir. Sait Bey Fransız kumandanına, Ali Efendi'nin aşirete mensup bir kişi olduğunu ve Ali Rıza Bey'le bir ilgisi bulunmadığı için tahliyesini, aksi taktirde aşiretiyle birlikte Urfa'ya hücum ve Ali Efendi'yi tahliye edeceğini bildiriyor. Fransız Kumandanı da Sait Bey'in ve diğer aşiretlerin hücumunun, galip Fransa Cumhuriyeti'nin parlak ve sivri süngüsü ucunda olduğunu biliyordu. Sait Bey'in ikinci mektubu Ali Efendi'nin tahliyesini sağlıyor ve hediye olarak firar eden Binbaşı Ali Rıza Bey'in av köpeğini hatıra olmak üzere Şeyhanlı Aşiret Reisi Hacı Ömer Efendi'den talep ediyorlardı. Ali Efendi tahliyeden sonra son Osmanlı Meclisi Mebusanı'na Urfa mebusu olarak seçilmiştir. (Ali Rıza ,A.g.e.s.90)

tahliye edilecektir. Makbuz karşılığında alınacak 200 lira para cezası muhasebe veznesinin ceza faslına gelir kaydedilecektir. Yeni emre kadar Bay Siverekli Ali Efendi her gün saat onda dairemde ispat-ı vücut edecektir.”(120)

17 Aralık 1919

● Bütün Ermeniler dükkânlarını kapayarak koşa koşa evlerine kaçmaya başladılar. Daha önce iki defa da İngiliz işgalinde meydana gelen bu davranışlar, Barış Konferansı'nı şehirde asayişsizlik olduğuna inandırmaya dönük hareketler olarak değerlendirildi (121).

21 Aralık 1919

● Urfa Sancağı guvernörü Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarıfı'na : "Yeni atanmış bulunan bütün memurlar görevine başlamadan önce bana kendilerini tanıttacaklardır."(122)

22 Aralık 1919

● Sancak askeri guvernöründen Urfa Mutasarıfı'na : "Urfa memurlarının aylık alamadıklarını öğrendim. Muhasebeci, özel idare ve telgraf müdürlerine emir vermenizi rica ederim. Her biri kendisine ait sandığı titiz bir incelemeden geçirerek hakikati gösterir biçimde bir kesin hesabı, sorumlulukları altında bize versinler. Şöyle ki :

a) Bugünkü tarih itibariyle kasa mevcudu,

b) Gelecek mart ayının birinci gününe kadar memurların vadesi geçmiş ve gelecek olan maaşlarını temin edebilecek gerekli tutar,

c) Bugünden itibaren gelecek martın birinci gününe kadar tahsili gereken tutar.

Hesabın doğruluğu bir malî müfettiş tarafından inceleneceği için doğru verilmeyen her bilgidен hazırlayan ve imzalayan sorumludur."(123)

23 Aralık 1919

● Binbaşı Ali Rıza Bey, Siverek üzerinden Diyarbakır 'a doğru yola çıktı(124).

24 Aralık 1919

● Sancak Guvernörü Sajous'dan Urfa Mutasarıfı'na : "Sancakta çalışan bütün memurların birer sayfa halinde aşağıdaki bilgileri bana göndermelerinin temini gereğini bildiririm.

Memurun adı, doğum tarihi ve yeri, yaptığı görev, Urfa

sancağındaki görevine atanma tarihi, Osmanlı devleti teslim olmadan önceki bulunduğu ve yaptığı kamusal görevler.

Bu bilgiler, Urfa 'ya gelmeden bilgi edinebilmesi için General tarafından istenmektedir. Pek ivedi istendiği için bu bilgilerden Urfa'daki başlıca memurlara ait olanlarının, olabilirse bugün verilmesini rica ederim. Size ait bilgi kağıtlarının ve kazalara ait olanların, mahallinden bilgi alındıkça iletilmesini unutmayın."(125)

● Sancak Governörü Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı'na : "Fransa Yüksek Komiserliği'nin 8 Ekim tarihli ve 76 no'lu kararına dayanarak Amerika Konsolosu'nun kural dışı tüketim vergisi alınmasına ilişkin yazılarını göndermişim. Standart Oil Company'den 64 sandık petrol karşılığı olarak Birecik'te alınmış olan 39.744 kuruşun geri verilmesi gereğinin muhasebeciye bildirilmesini rica ederim.

Urfa Belediyesi'nce kendi bütçesinin gerekli kıldığı vergilerin alınmasına asla karşı çıkmam. Giriş haklarına tekabül eden bu vergiler zaten küçük bir öneme sahiptir. Bu tarifeler Belediye Komisyonu toplantılarında tartışılarak tespit edilir. Ancak uluslararası olaylarda Standart'da olduğu gibi uyumsuzluğa imkan vermemek için, tarafından incelenip onaylandıktan sonra uygulamaya konulmalıdır. (126)"

25 Aralık 1919

● Binbaşı Ali Rıza Diyarbakır'a vardı. XIII. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey ve Kurmay Başkanı Halit Bey'le görüştü. Kendisi bu havalide kalmak istiyordu idiyse de kumandanlar ondan, jandarma genel kumandanlığının emirleri doğrultusunda hareket etmesini istediler (127).

29 Aralık 1919

- Binbaşı Ali Rıza Bey, Diyarbakır'dan Elaziz'e gitti(128).
- Yüzbaşı Ali Saip Bey, Urfa'ya geldi (129).

"... Evvelemirde, durumu yüksekte görev yapan birkaç kişiyle görüşmek gerekiyordu. O esnada Urfa'da bulunan maliye müfettişi Faik Bey, Ceza Reisi İsmail Hakkı Bey, Sulh Hakimi Fevzi Bey'le görüştüm. Hiçbir kayıt ve itiraza hacet görmeden fikrimi söyledim. Burada milli bir ayaklanma hazırlamaya memur olduğumu açıklayarak hareket biçimime ilişkin beni aydınlatmalarını istedim. Her üçü de cidden övülmeye değer bir içtenlik ve hamiyetle

düşüncelerimi iyi karşıladılar. Selefim Binbaşı Ali Rıza Bey'in bir örgütlenme girişiminde bulunduğunu fakat Fransızlar'a ihbar edilerek sınır dışına çıkmak zorunda kaldığını, Urfa 'da geniş ve kapsamlı bir örgütlenmenin zorluğunu anladım. Urfa'da bulunan Siverekli Ali Efendi'yi ziyaret ettim. Kendisi İstanbul 'a gidiyordu. İstanbul 'daki Meclis-i Mebusan üyelerindendi. Beni Mutasarrıf Ali Rıza Bey ile gizlice görüşürdü. İlk görüşmede anlaştık. Bana her türlü yardım ve destekte bulunacağına söz verdi. Yine Ali Efendi'nin, kendisinden yararlanılabileceği konusundaki güvencesi üzerine Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'le de haberleşmeye başladım, diğer aşiret reisleriyle de haberleşme sağladım. Bu incelemelerimden çıkan sonuç, maiyetimde bulunan jandarma ile ansızın bir kıyamda bulunmak ve aşiretleri de birlikte sürüklemek idi. Urfa'daki tanıdıklarım arasından bir danışma kurulu meydana getirebildim. İlk kez fikrimi binbaşılıktan emekli İhsan Bey'e açtım. Birbirimize karşılıklı yemin içtik. Aynı şekilde Urfa askeralma şubesi başkanı Binbaşı İlyas Bey; mülkiye kaymakamlarından Şevket Bey, baytar müfettişi Adil, jandarma teğmeni Hulûsi Beyler de samimiyet ve gizliliğimize katıldılar. Örgütlenmenin genişletilmesini uygun gördüğümüz için Urfa halisinden Belediye Reisi Hacı Mustafa, Barutçu Hacı İmam ve Hacı Bedirağazâde Halil Ağa'yı da yemin ederek aramıza aldık (130).

31 Aralık 1919

- Sancak Governörü Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı'na : "31 Aralık akşamı, yılbaşı dolayısıyla garnizondaki birlik tarafından fener alayı düzenlendiğini size bildirmekle şeref duyarım. Fener alayı 19.30'da başlayacak gece saat 21'de bitecektir.

Fener alayı düzenli bir yürüyüşle konağın önünden geçerek şehrin bir bölümünü dolaşacaktır. Halka bildirmenizi rica ederim.."(131)

- Cerablus'daki Askeri Vali Yarbay Capitel Urfa'yı teftişe geldi(132).

- Urfa ve civarında yerleşen Fransız kuvvetleri 31.12.1919 tarihi itibarıyla şöyleydi :

156. Tümen Genel Karargâhı Adana

I) 156. Tümene bağlı 311. Tugay Ayntab'da, kumandanı General Querette.

a) 311. Tugay'ın 18. Cezayir Avcı Alayı (Regiment Trailleurs Algérie) üç taburdan oluşuyor ve kumandanı Yarbay Reignier. Alayın 2. Taburunun yönetimi Urfa'da 2. Tabur'un :5. bölüğü Cerablus'ta,6. ve 7. Bölükleri Urfa'da, Mitralyöz bölüğü Urfa ve Cerablus'ta 1'er müfreze

b) 311. Tugay'ın Ermeni Lejyonu'nun yönetimi Ayntab'da; kumandanı Yarbay Flyo Sainte-Marie.

Bu alayın 7 ve 8. bölükleri Cerablus'ta.

II) 156. Tümene bağlı 312. Tugay'ın yönetimi Adana'da; kumandanı Albay Gracy.

a) 312. Tugay'ın 412. Piyade Alayı Adana'da; kumandanı Yarbay Thibault.

Alayın 1. taburunun 3. bölüğü Urfa'da, bir müfreze Birecik'te. Alayın 2. taburunun mitralyöz bölüğünden bir müfreze Urfa'da.

b) 312. Tugay'a bağlı 17. Senegal Avcı Alayı'(Regiment Trailleurs Sénégalais)nın yönetimi İskenderun'da; kumandanı Albay Debievre.

Bu alayın 3. taburunun yönetimi Cerablus'ta. Taburun :

9. Bölüğü	Cerablus'ta
10. bölüğü	Arappınar, Suruç, Harapnaz'da.
11. bölüğü	Tel Abyat, Urfa, Kültepe'de
12. bölüğü	Birecik ve Cerablus'ta

3. Mitralyöz bölüğü Cerablus, Birecik, Arappınar ve Tel Abyat'da.

III) Yaya ve süvarilerden oluşan Karma Doğu Alayı'nın yönetim yeri Cerablus; kumandanı Yarbay Capitrel.

Bu alaydan bir Afrika mangası Suruç'ta, 2. sipahi mangası Urfa'da.

Ayrıca Cerablus'da İstihkâm, Levazım ve Gezici Hastane birimleri.

Buna göre Urfa merkezindeki birlikler : (Bnb. Hauger komutasındaki Fransız askerleri 12 subay ve 500 askerden oluşmaktaydı.)

18. Cezayir Avcı Alayının 2. taburunun 6. ve 7. bölükleri ve iki

mitralyöz mangası,

412. Piyade Alayının 3. bölümü ve bir mitralyöz müfrezesi

17. Senegal Avcı Alayı'nın 11. bölümünün 1 müfrezesi

Karma Alay'ın 2. sipahi mangası (133).

1 Ocak 1920

● Urfalılar'dan bir kurul Yarbay Capitrel'den bazı dileklerde bulundular. Bu dilekler, Fransızlar'ın Urfalılar'a ilişkin tutumlarıyla ilgiliydi. Fransızlar, Ermeniler'e yüz vermemeli ve geleneklere saygı göstermeliydiler.

Capitrel, Fransızlar'ın Müslüman dinine saygıları bulunduğunu, kötüye kullanılmadığı takdirde her iki dinin inananları arasında iyi niyete dayalı bir iş birliğinin kolayca kurulabileceğini, bundan başka Müslümanların bir özgürlük içinde Allah'a ibadetlerini yapabilecekleri gibi adet ve geleneklerini de aynı serbesti içinde sürdürebileceklerini belirtti(134).

3 Ocak 1920

● Aşiret reislerinden cevaplar gelmeye başladı. Aneze Aşiret Reisi Haçım Bey aşiretin emre hazır olduğunu bildirdi (135).

4 Ocak 1920

● Kıyıyla ilgili durum ve düşünceler Ali Saip Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi. Kıyıyla birlikte Aneze Aşireti Şimendifer hattını tahrip edecek ve Urfa-Suruç-Arappınar arasındaki telgraf hattını kesecek ve Fransız müfrezesi Urfa'da ulaşımı kesik bir durumda kalacaktı(136).

7 Ocak 1920

● Ali Saip Bey'den Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine :

"Binbaşılıktan emekli İhsan, Şube Reisi İlyas, mülkiye kaymakamlarından Şevket, baytar müfettişi Adil ve Teğmen Hulüsi Beyler ve memleket eşrafından uygun görülenler yemin ettikten sonra Ocak'ın 15. Perşembe günü milli bir kıyam düzenlenmesinin karar altına alındığını az ederim."(137)

● Ayaklanma Urfa'da önce jandarma tarafından başlatılacak, Urfa'da bulunan 600 Rus tüfeğiyle bir buçuk milyon Rus cephanesi 15 Ocak 1920 sabahı tahliye edilecek olan mapuslara ve eli silah

tutan gençlere verilecek ve bu ayaklanmayı Ali Saip Bey bizzat idare edecekti. Kürt aşiret reislerine şu bildirgeyi yazdı ve ayrıca hareket biçimlerini gösterir bir talimatname gönderdi :

BİLDİRGE

"Fransızlar'ca işgal edilmiş olan Adana vilayetinde yapılan zulüm ve kötülüklerden sizin habersiz olduğunuzu görüyorum. Adana'ya Fransız ayağı bastığı günden itibaren din, namus, haysiyet ve şerefe tecavüz başladı. Burada da aynı zulümler başlamak üzere bulunuyor. Fransız kumandanı, muvazzaf jandarmaların terhisıyla gönüllü nefer kaydedtirileceğini söyledi. Bundan maksat da hazırladıkları 300 Ermeni'yi jandarma kaydettirmektedir. Adana ve Kozan'da kulağı kesilen ve gözleri oyulan Müslümanları gözümle gördüm. Bu felaket görmüş bölgeden bağrım, ciğerim yanık olarak buraya geldiğim ve burada da aynı kötülüklerin başlamak üzere bulunduğu vakıf olduğum için sizi uyarmayı, verilmiş bir görev sayıyorum.

Fransız kumandanı burada izleyecekleri politikayı açıkça söylüyor : "Kürt Aşiretlerini parayla elde ederek reislerini birer vesile ile ellerinden alıp bahaneyle kendilerini Cezayir ya da Tunus'a nakledeceğiz. Bu suretle Kürt ve Ermenilerden Fransız subaylarının kumandasında askeri birlikler oluşturup ve onların dinsel duygularından parayla bizlere bağlı ulema aracılığıyla yararlanıp yavaş yavaş Diyarbekir, Harput, Bitlis, Erzurum, Van, vilayetlerini işgal edeceğiz. Maksudumuz göçebelige son vererek insanlığa hizmettir. Bunun için işe Kürtleri Türklerden ayırmak suretiyle başlayacağız" diyor.

"Ey, aşiret reisleri! Bilirsiniz ki bundan kırk yıl önce de doğu illerini Ermenistan yapmak istiyorlardı. Eğer babalarımızın direnç ve inançları olmasaydı, bugün mahvolmuştuk. Dünyada İslamiyet'i koruyan özgür ve bağımsız olanlar ancak Türkler ve Kürtlerdir. Ve bugün İslamiyet ve vatan tehlikededir. Siz ki bütün bir Hristiyan âlemine karşı Kudüs'ü koruyan Selahaddin-i Eyyübi'nin torunlarısiniz. İslamiyet ve vatan sizden imdat bekliyor. Düşman istilasına uğrayan memleketlerden kanlı dumanlar çıkıyor. İki günden beri Maraş'da kanlı çatışmalar oluyor. Ayntab ayaklanmaya hazır bulunuyor. Aneze'ler de buraya gelecekler. Haçım Bey nerede ise ona haber gönderiniz. Ve aranızda bir anlaşmazlık

varsa bunu erteleyip elele vererek tek kitle halinde Fransızlar'ın ve Urfa'nın karşısında görünmenizi rica ederim. Urfa, sizi bekliyor. Gönderdiğim gizli talimata aynen uyulması esenliğimizin gereğidir. En namdar ve handan bir aşiret reisi olduğunuzu dünyaya ispat edecek zaman bu zamandır.7 Ocak 1336

Ali Saip

Bu bildirgeye ekli talimatname şöyledir :

"1. Ocak'ın 15. günü saat sekizde Urfa, Telebyaz, Arappınar Fransız işgal kuvveti kumandanlığına, ekli ultiomatomun birer sureti mühürlü olarak verilecek ve suret verildiğine ilişkin kendilerinden imza alınacaktır.

2. O gün yapılacak kıyamda memleket içinde hiçbir noktada zerre kadar asayiş bozucu durumlara meydan verilmeyecektir.

3. Yurttaşlarımız olan Ermenilerin canlarına ve mallarına zerre kadar saldırıda bulunulmayacak ve hayatları güvence altına alınacaktır. Hristiyan yurttaşlarımızı korku ve heyecandan korumak için bildirgenin bir sureti ruhani reislerine verilecektir.

4. Kasabalar içinde silahlı ve silahsız hiçbir kişi giremeyecektir.

5. Fransızlara verilen yirmi dört saat mühlet içinde buldukları yeri tahliye etmeyecek olurlarsa her birlik kendisine verilen mevkilere peyderpey baskın yapacaktır.

6. Ocak'ın on beşinci günü bütün dükkânlar, hatta fırınlar açılmayacaktır.

7. Fransız işgal kuvvetlerine gerek Müslüman ve gerekse Hristiyan hiçbir kimse tarafından yiyecek satılmayacaktır.

8. Köylerden kasabalara satılmak üzere hiçbir şey getirilmeyecektir.

9. Fransız işgal kuvvetleri kumandanları bu ultiomatomu reddettikleri takdirde:

a. Aneze Aşiret Reisi Haçım Bey -karargâhı Sultantepe-kuvvetlerinin bir bölümüyle Telebyaz'da bulunan Fransız işgal kuvvetlerini oradan atıp şimendifer hattının Fırat ile Siftek arasını tahriple telgraf hatlarını kesecektir.

b. Suruç aşiretleri Haçım Bey'in aşiretiyle birleşerek Suruç ve Arappınar'daki Fransız kuvvetlerini püskürtecek ve Suruç'un başka

yerlerle bağlantısını kesecektir.

c. Döğeri, Badıllı ve merkez sancağa bağlı aşiretler ile kasabadaki Kuvâyı Milliyye ve jandarma, Urfa'daki Fransız kuvvetlerini çıkarmaya ve Urfa ile diğer yerler arasındaki telgraf hattını kesmekle görevlidir.

10. İşgal kuvvetleri tarafından vaki olacak en küçük bir tecavüz büyük bir şiddetle defedilecek ve bu hususta verilen yirmi dört saatlik mühlet yok sayılacaktır.

11. Köylerin hiçbirisinde hiçbir neden ve bahaneyle saldırı ve yağmada bulunulmayacak ve bu gibi kötü işlerden kaçınılacaktır."

Bu talimatnameye bağlı olarak aşiret reislerince Fransız işgal kumandanlarına verilecek ultiimatın sureti de şöyledir :

"Gerek Wilson ilkelerine ve gerekse Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak memleketi sebepsiz işgalinizi şiddetle red ve protesto eder ve kısa bir müddet içinde bulunduğunuz yeri boşaltmadığınız takdirde zorla ve savaşılararak çıkartılmanız yoluna başvurulacağından bu suretle akacak kanların sorumluluğu tamamen size ait olacaktır."(138)

8 Ocak 1920

● Urfa Sancağı Governörü Yüzbaşı Sajous'dan Mutasarrıf Bey'e: "Bildirdiklerime ek olarak tümen kumandanı General'den aldığım emre dayanarak hububat ihracatının daha geniş ölçüde izne tabi olacağını bildiririm. İhracat yalnız İskenderun ve Kilikya yönerine yapılacak ve ihracat izni bölge kumandanı Albay tarafından verilecektir. İstanbul'dan aldığınız emre aykırı olarak yüzde yüz teminat istenmeyecektir.

Bu bildirimim Suruç, Birecik, Harran kazalarına iletmesini rica ederim."(139)

12 Ocak 1920

● İşgal Bölgesi Kumandanı Yarbay Capitrel'in Urfa Mutasarrıflığına bildirisini : "İşgal kumandanı Albay, aşağıdaki hususların kararlaştırıldığını duyurur :

1. Sancak hububat ihracatı için bölge kumandanı ya da vekili Urfa Governörü tarafından ruhsat verilecektir.

2. İhracat yalnızca İskenderun ve Adana yönlerine yapılacaktır. Diğer yönlere ihracat yasaktır.

3. Özel bir ruhsat tezkeresi, hububatın cinsini ve taşıma biçimini gösterir surette alınmalıdır. Ruhsat, ihraç edenin adını, ihraç ettiği hububatın ölçüsünü, ihraç olunan yerin adıyla ihraç tarihini ve gönderilecek yeri, taşıyacak aracı gösterecektir.

4. Şimendifere yükleme sırasında ruhsat tezkereleri şimendifer istasyon memuru ve Fransız birlik kumandanınca vize edilecektir.

5. Her parti hububata ilişkin ruhsat, hububatı taşıyan nakliyecilerin üzerinde bulunacaktır.

6. İşbu hususlara aykırı davranışlar hakkında Kuzey bölgesinde oluşturulmuş bulunan özel askeri divanda soruşturma yapılacaktır."(140)

● Urfa'da Albay Normand'dan Siverek Müdafaa'yı Hukuk Cemiyetine : "Büyük bir açıklıkla yazdığımız yazıdan dolayı teşekkür ederim. Ancak düşüncelerinizin doğru olmadığını söylememe izin vermenizi isterim. Gayet mert bir asker olan General Gouraud beni memleketinizi işgal için değil fakat sizinle anlaşmamızın kuvvetlendirilmesi için gönderiyor. Savaş nedeniyle kesilen iki ülke arasında iyi ilişkileri kurmak amacındayım. Siverek'den geçişimde Cemiyetinizce gerekli güvenceyi vermek üzere beni toplantı halinde kabul etmenizi ve üstün saygılarımın kabulünü rica ederim."(141)

13 Ocak 1920

● Millî Aşireti Reisi Mahmut Bey'den Ali Saip Bey'e: ".Emelleriniz ve amaçlarınız hükümetimizin bağımsızlığını ve egemenliğini sağlamaya ve bugüne kadar izlediğimiz amaca uygun olduğundan bu konudaki azminizi ve kararınızı takdis ederiz. Yardımınıza koşmak için gerekenlere yazdık, hazırlanıyoruz." (142)

● Gece dönen atlılar Aneze aşiretinin çölde, uzakta olduğunu haber verdiler. Ali Saip Bey 15 Ocak tarihinde kararlaştırdığı ayaklanmayı 18 Ocak'a erteledi ve gerekenlere durumu bildirdi(143).

14 Ocak 1920

● Fırat'ın doğusuna özel görevle gönderilmiş bulunan (144) Albay Normand'a bu bölgedeki yöneticilerle iyi ilişkiler kurmak üzere almış olduğu emri yerine getirmek için uğradığı Urfa'da (145) Fransız işgal kumandanlığınca bir çay ziyafeti verildi. Bu ziyafete davet edilen

Ali Saip Bey bu çağırımı ve ziyafeti şöyle anlatıyor :

"Bu çağırının nedenini anlayamadım. Mamafih Mutasarrıf Ali Rıza Bey'i de çağırdıklarını daha sonra öğrendiğimden önemsiz bir protokol gereği olduğunu düşündüm. Fransız Albayı Normand ertesi gün Diyarbekir'e gidecekti. Kendisini Urfa'dan Diyarbekir'e götürmek üzere Diyarbekir'den süvari teğmeni Halil Efendi kumandasına onbeş kişilik bir süvari müfrezesi gönderilmişti. Akşama doğru saat dörtte Mutasarrıfıla birlikte Fransız kumandanının karargâhına gittik. Orada Normand'la birlikte hemen bütün Fransız subayları hazır. Görünüşte bu ziyarete bir soğukluk duyuluyordu. Çaylarımızı içer içmez Mutasarrıfıla dönmek üzere veda ederken Normand biraz özel görüşmek vesilesiyle benim kalmaklığımı rica etti. Mutasarrıf gitti ben kaldım. Normand: "Aşiret reisleriyle ilişkide bulunuyor musunuz?" dedi. Bu soru neden gerekiyordu? Derhal Adana Jandarma Kumandanı Yarbay Haşim Bey'i hatırladım. Bu kişi Brémond tarafından verilen bir çay ziyafetinden sonra tutuklanarak Beyrut'a götürülmüş ve orada hapsedilmişti. Fransızlar çay ziyafetini bir tuzak olarak kullanıyorlardı, fakat Urfa, Adana'yla ve dünkü durum bugünkü durumla kıyaslanamazdı. Benim tutuklanmam bir infilak yapacaktı. Bunu Fransızlar'ın idrak etmemesine imkân yoktu. Bilhassa Normand, ertesi günü muhtemelen Urfa'ya doğru harekete hazır bulunan aşiretlerin içinden geçerek Diyarbekir'e gidecekti. 'Gerekli oldukça aşiretlerle ilişkide bulunuyorum' dedim. Jandarma taburu mülhakı bulunan ve amaç ve teşebbüslere vâkıf olan Jandarma Teğmeni Hulûsi Bey, bulunduğumuz binanın civarında durumu gözletliyordu. Normand'ın sonraki konuşmaları ve açıklama istekleri beni hayrete düşürdü. Hemen hemen aşiret reislerine yazdığım bildirgenin içeriğini aynen tekrarladı. Ve benim böyle bir teşebbüste bulunmaklığımın kötü sonuçlar doğuracağını ve benim için en yurtseverce hareketin, yeni durumu kabullenip hiçbir suretle zorluk çıkarmamak olduğunu özel mantiğiyle uzun uzun açıkladı.

Ben hiçbir girişimde bulunmadığımı ve böyle şeylerden haberim olmadığını ve eğer bir ihbarda bulunulmuşsa bunun tümüyle yalan ve asılsız olduğunu söyledim. Normand'ı ikna edemediğim kanısındaydım. Fakat esasen şimdiki halde buradan ve bu salondan ve düştüğüm bu tuzaktan kurtulmaktan başka maksadım yoktu. 'Böyle düzmece yalanlara inanılmaması gerektiğini' söyleyerek

salondan çıktım. Bütün Fransız subayları dik dik ve anlamlı biçimde bana bakıyorlardı(146).

- Ali Saip Bey, gece Binbaşı İhsan, Şevket, baytar müfettişi Adil ve Hulûsî Efendilerle Binbaşı İlyas Bey'in evinde toplandılar ve Jandarma Teğmeni Hulûsî Efendi dışındakilerin Urfa'yı terk etmeleri ve Hulûsî Efendi'nin de hem bağlantıyı sağlamlaştırarak ve hem de altıyüz Rus tüfeğiyle bir buçuk milyon fişeği gözaltında bulundurmak üzere Urfa'da kalması kararlaştırıldı. Gece yarısı Hasan Efendi *adlı bir kılavuzla Urfa'dan çıkıldı(147).

15 Ocak 1920

- Ali Saip Bey ve arkadaşları akşama yakın Badıllı Sait Bey'in Yedikuyu köyüne vardılar. Biraz sonra Ali Saip Bey ve arkadaşlarının Urfa'yı terk ettiğinden habersiz bulunan Albay Normand da Türk muhafızlarıyla Diyarbakir'e giderken aynı köye misafir oldular. Normand uyurken Ali Saip ve arkadaşları hareket planları hazırlıyorlardı. Siverek ve Diyarbakir'e gidilecek, tertibatı bilhassa aşiretlerin nezdinde yapacak ve bilhassa Kolordu kumandanının fikir ve mütalaası alınacaktı(148).

- 18 Ocak 'a ertelenen ayaklanma tekrar ertelendi (149).

16 Ocak 1920

- Sabahleyin, Normand'ın hareketinden sonra Ali Saip Bey ve arkadaşları da Siverek'e doğru hareket ettiler. Aşiretlere uğraya uğraya epey vakit geçirip Siverek'e on kilometre yaklaştıklarında karşıdan Siverek yönünden Normand ve Türk muhafızlarının geri döndüklerini gördüler.

"...Yanında korunması için verilen Teğmen Halil Efendi kumandasındaki süvari müfrezesi ve eşliğinde de çevirmenliğini yapan emekli Binbaşı Giritli İlhami vardı. İlhami'ye yönelik olarak seslendim :

"Albay'a söyleyiniz, keşke biz Fransızlar'ı görmeyeydik. İşitmekle yetiniyorduk. Onları böyle gâsıp bir durumda memleketimizden zorla ve savaşarak çıkartmak mecburiyetini duyduğumuz için pek üzgünüz. Fransızlar'a siyaseten değil kalben ve vicdanen ve milletimizin gerçek isteğiyle husumet ilan etmiş bulunuyoruz" dedim. Albay

* Bu şahıs Mamo Hasan'dı (Ünlü), yaylı bir arabası vardı. (Binbaşı İhsan Bey'in oğlu Turgut Uludağ'la yapılan görüşme)

gülümseyerek cevap verdi :

-Beş yıldır savaştan daha usanmadınız mı? Ben kişisel olarak savaş aleyhtarıyım. Ve benim gibi, Fransa'da pek çok savaş aleyhtarları bulunmaktadır. İnşallah, savaş etmeliğimize gerek kalmaz, dedi.

- Kilikya ve Türk şehirleri boşaltılmadıkça Türk ve Fransız kanlarının akması zorunludur. Bu durum sürdükçe elli yıl burada evlatlarımız çarpışacaklardır, dedim."(150)

● Şimdi değişik kaynaklardan Albay Normand'ın Siverek serüvenini izleyelim :

"..Yumruklar sıkılıyor, tokatlar kalkıyor, zavallı muavin Maumy'nin ensesinde parmaklar düğümleniyordu. Albay Normand'ın küçük kafesi Siverek'de bir ara kalabalığın ortasına düşmüştü. Kürtler Normand'ın çevresinde karınca gibi kaynaşıyordu. Kadınların topuklarına kadar inen irili ufaklı saç örgüleri, alımlarını çevreleyen sıra sıra mangır dizileri, yüzleri yaşmaklı, sırtlarına kılları uzun, yeni dar yelekler geçirmişler; erkekler, kara sakallı, külâhlı acayip kılıklı şeyler, yüzlerine bakılacak gibi değil, insana korku veriyorlar.. "(151)

●"..Normand, Diyarbakır valisine bir telgraf çekerek korunmasını daha Beyrut'ta iken istemişti. Diyarbakır valisi hastalığını bahane ederek İstanbul'a savuşmuştu. Normand'ın geldiği gün, hava yağmurlu ve yollar çamurlu idi. Şahsını görmek için konuk olduğu Odabaşı Mahmut Efendi'nin evine ben de gitmiştim. Akşam yemeğini yedikten sonra Diyarbakır'a gideceği yanındaki çevirmenden anlaşılmıştı. Yurtsever Cudi Paşa ile Mahmut Efendi Diyarbakır'daki askeri makamlara meseleyi bildirmişler ve Normand'ın bir adım ileri atmaması için gereken tedbirlerin alınmasına ilişkin emir almışlardı..

Normand, görüşmek için yanına gelen Ermeniler'i siyasi sakınca görerek kabul etmedi ve memleketin ileri gelenlerine, buralara uygarlık getireceklerini, memleket için bütün varlıklarıyla çalışacaklarını ve Fransız idaresini arzu edenlere çok miktarda altın vereceğini söyledi.

Normand'a gözdağı vermek için, iri cüsseli on-onbeş adam silahlandırılarak Normand'ın bulunduğu odaya gönderilmişti. Ayrıca dışarıdan silah sesleri duyuluyordu. Normand, sinirli sinirli odada

geziniyor ve silah seslerinin nedenini soruyordu. Kendisine Mahmut Efendi'nin oğlu Mehmet Emin, bu havalinin aşiretlerle dolu olduğunu, güzergâh üzerindeki halkın kendisinin geleceğini haber aldığını ve yolların güvensiz olduğunu ve hatta aşiretlerin şehre bile hücum edebileceklerini ve bu nedenle hazırlık yapıldığını söyledi. Normand, çevirmen aracılığıyla Diyarbakır'a gitmek istediğini tekrarlayınca, Mehmet Emin Efendi de sorumluluk kabul etmeyeceklerini bildirdi. Morali bozulan Normand'a aynı şeyleri Siverek Mutasarrıfı ile Süvari Alay Kumandanı da tekrarlayınca, Diyarbakır'a gitmekten vazgeçerek geri döndü." (152)

- “..Fırat’ın doğusuna özel görevle gönderilen Albay Normand heyeti, Telebyaz, Resûlayn, Mardin, Urfa ve Siverek’e kadar gitmişse de Diyarbakır’a gidememiştir. Heyete gittiği yerlerde göstermelik olarak hüsnü kabul gösterilmiştir. Bu heyeti ülkeye el koymak için öncü kuvvet sayan hükümet memurları ve belde eşrafi kendisine zorluk çıkarmaktan geri kalmıyorlar, her türlü yola başvurarak (yollarda asayiş yok, tehlike pek çok, vali hastadır veya orada değildir vs.) onu Diyarbakır’a kadar gitmekten vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Heyet Siverek’ten ileriye gidemedi. Önceden hüsnü kabul gösteren köylüler dönüştü husumet gösteriyorlardı.” (153)

- Urfa’daki Fransız guvernörü Sajous ise 21 Ocak’da General Brémond’a yazdığı mektupta dolayı şöyle değerlendiriliyordu :

“..Kim ne derse desin Albay Normand’ın görevi tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ve bu başarısızlık bizim buradaki nüfuzumuzadarbe vurmuştur. Göreve tam anlamıyla hazırlanılmamıştı. Aslında bu mümkün olabilirdi, fakat bu, Beyrut’dan Vali Faik Bey’e çekilmiş tek bir telgrafla olacak iş değildi.* Türkler’i bu kadar basit görmek çocukluktur.”(154)

17 Ocak 1920

- Ali Saip Bey’den Urfa Jandarma Tabur Mülhâkı Hulûsi Bey’e : "Salimen Siverek'e geldik. Sizin için meraklıyız. Fransızlar tarafından bir baskıya maruz kalıp kalmadığının ve hareketimizden sonra ne gibi olayların meydana geldiğinin bildirilmesi.." (155)

---

* General Brémond’un bu husustaki kanısı ise şöyleydi: “Albay Normand’ın.. çabaları başarıya ulaşmadıysa bunun nedeni başarıya ulaşmanın esasen mümkün olmaması idi” (E. Brémond. Le Cilicie, sf.43)

18 Ocak 1920

● Siverek'te Ali Saip Bey'le birlikte bulunan emekli Binbaşı İhsan Bey'den Urfa Jandarma Tabur Mülhâkı Hulûsî Bey'e : "Fransızlar'ın kaçışımızdan telaşa düşerek bazı kişileri karargâha getirterek korkutup baskı yaptıkları ve tahkimat hazırladıkları haber alındı. Bu hususta değerli bilgilerinizi sabırsızlıkla bekliyoruz (156).

● Urfa Jandarma Tabur Mülhâkı Hulûsî Bey'den Siverek'de Ali Saip Bey ve arkadaşlarına :

"Kaçışınızın ertesi günü Fransız karargâhına çağırıldım. Uzun ve acı bir sorguyla karşılaştım. Bütün sorulara, bilgim olmadığı yolunda karşılık verdim. Oturdıkları bina içinde tahkimat yapıyorlar. Ali Saip Bey'in 'Ne esbap, ne mülâhaza ve müşahadat ve mesmuat veya zihniyet üzerine savuştuğunu' incelemekle birlikte, resmen mutasarrıflıktan soruyorlar. Silah sesi çıkıncaya kadar zannederim Cemiyet üyeleri baskı gördükçe kaçacaklardır. Ben de ufak bir belirti görürsem gelirim. Durumumun kötüleştiğini Mutasarrıf haber vererek uyanık olmağımı salık veriyor. Haberleşmenin gizlice yapılmasına olağanüstü önem verilmesini ve adımın takma ad olarak Tarık olduğunu arz ederim."(157)

19 Ocak 1920

● Tarık* dan Siverek'de Ali Saip Bey ve arkadaşlarına :

"Geceleri geç vakte kadar Fransızlar, telgrafhanede bulunuyorlar. Boş vakit bulamıyoruz. Ali Rıza Bey'in zamanında olduğu gibi, Karacurun'da bir makine bulunması daha uygundur. Bununla birlikte Karacurun'daki nizamiye 4. Süvari Kumandanı Şevki de güvenlidir. Ermeni ve Süryanilerin karargâhla temasları pek fazladır. Ermeniler, dükkanlarına gereği gibi devam etmiyorlar. Memlekette söylemekten çok dinlemek hüküm sürmektedir. Fransızlar, görünüşde önem vermiyorlarsa da hallerinden derin düşüncede oldukları bellidir. Tabur kumandan vekilliğine Yüzbaşı Hüsnü Bey atandı. Fransız Yüzbaşı Lamberte kontrol için uğruyor. Başkaca maruzatım yoktur."(158)

20 Ocak 1920

● Tarık'dan Siverek'de Ali Saip Bey'e :

"1. Siyala Reisi Salihel Abdullah, Sajous ile pek çok temasta ve Harran'daki Fransız subayları vesile aramaktadır.

* Mülâzım Adil Hulûsî Bey

2. Sajous, jandarma kadrosunu inceleyip kontrol etmektedir.
3. Jandarma taburunun ne gibi eşya ve teçhizata ihtiyacı bulunduğu talep olundu.
4. Jandarma aylıklarına üç misli zam yapılmasını İstanbul'dan istediğini bildiriyor.
5. Levazım Subayı Falyede'ye bu işle ilgilenmesi emri verilmişse de subaylar kabul etmediler ve hükümetimizin verdiği aylığa kanaat ederiz, dediler.”(159)

21 Ocak 1920

- Tarık'dan Ali Saip Bey'e :

"Bugün Harran yoluyla önemli muhafız eşliğinde iki araba silah ve beş araba cephaneye ve bir miktar da otomatik tüfek Fransız karargâhına getirildi.

Harran'daki Fransız subayı Calvel, aşiretleri isyan etmeleri için kışkırtıyor. Jandarma dairesindeki silah ve cephanenin yağma edilmesini tavsiye ediyor. Urfa'daki sekizyüz adet tüfek, mekanizması çıkartılarak mevcut ellibir sandık cephaneye, bilgim altında, Ali Rıza Bey'in emirleri ile gömdürülmüştü. Birecik'de ellibeş sandık cephaneye ile tüfekler de aynı biçimde saklanmış.

- Ali Saip Bey'den Tarık'a :

"Harran'a aşiretler nezdine gönderilen Fuat Efendi hakkında ne gibi bilgi alındığının acilen bildirilmesi" (160)

- Tarık'dan Ali Saip Bey'e:

"Fuat Efendi'nin durumu pek naziktir. Onun şu sıralar dolaşması Fransızlar'ın nazarı dikkatini çekmiştir. Başka amaç peşinde koştuğunu hissettirmek için Harran'da köyünde ziraatle uğraşmaktadır. Kendisine güvenilir biriyle haber gönderdim. Görüşmenin sonucunu yazarım." (161)

24 Ocak 1920

- Ali Saip Bey ve arkadaşları Siverek'ten yola çıkıp Diyarbakır'a vardılar. Ali Saip Diyarbakır Jandarma Alayı Mülhaki Yüzbaşı Kadri Bey, Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey ve 5. Tümen Kumandanı Kenan ve 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'lerden destek ve yardım gördü(162).

- Mustafa Reşid, De Robeck'e, Maraş ve Urfa'daki Fransız zulümlerini protesto etti(163).
- Sabah saat dokuz sıralarında iki Fransız askeri, kadınların bulunduğu Vezir Hamamı'na* girdiler (164).

Sancak Governörü Sajous'dan Mutasarıf Efendi'ye

"Arappınarı ile Siftek arasında bana ihbar edildiği veçhile bir rayın tahrip edilip edilmediğinin acele olarak takip ve bildirilmesi için Suruç kaymakamlığına telgraf gönderilmesini rica ederim. Eğer durum gerçekse, Suruç ahalisi hakkında uygulamaya mecbur kalacağımızı tedbirlerden korunmaları temin edilmek üzere derhal faillerin buldurularak tutuklanmaları önemli ve gereklidir (165).

- Fransız kuvvetlerinin Urfa'yla bütün iletişimi kesildi (166).

25 Ocak 1920

- Mustafa Kemal'den Kolordulara :

"1. Genel duruma göre Fransızlar aleyhine Kuvâyı Milliyye'nin harekete geçmesini daha fazla ertelemeye sakınca ve zarar vardır. Barış görüşmelerinin sonuca bağlamak istenildiği bu dönemde, memleketimizi geri almak için en büyük gücü sarf edeceğimizden Avrupalılar şüphe etmemelidirler. Bu şüpheyi ancak hareket ile gidermek mümkündür.. Bu açıdan da Maraş Fransız hareketına her yerde fiilen cevap vermek mecburiyetindeyiz.

* Tahir Güllüoğlu anlatıyor: "Babam Güllü Hacı İbrahim evimizde yapılacak toplantı için hizmet edeceğimi söyledi. Misafirler geldi, en sonunda Belediye Reisi Hacı Mustafa geldi. İçeriye girdiğinde bedbin, kederliydi. Cemaate dedi ki: "Bu gün biliyor musunuz ne oldu?" "Hayrola Hacı, ne oldu?" dediler. Dedi, bugün Fataney(Fatma Aney) geldi daireye, başımdan fesi aldı başına geçirdi, yaşmağını bana bağladı. "Kalk dedi buradan. Siz iş yapamıyorsunuz, size kalırsa şerefimiz namusumuz ayaklar altında kalır. Çıkın buradan, biz gelelim. Bu gün Vezir hamamında kadınlar yıkanırken oraya yakın postaneyi bekleyen Fransız askerleri hamama girdiler, kadınlara el attılar. Biz onları peştamal ile kovaladık" Bu sözleri duyan cemaat çok meyus oldu. Hacı Mustafa dedi ki, "Bu şehirden göçüp gitmemize imkan yok, çünkü hepimiz toprak sahibiyiz. Toprak sırta taşınır mı? Onun için bunu iyi bilin ki bu hal devam ederse yarın bir Fransız kapınızın önüne çatmasını asar, içeri girer. O zaman eviniz size haram olur gidemezsiniz" Cemaatten çıt çıkmıyordu. O sırada Güllü Osman Efendi diz çölüp kılıcını çekti, "Arkadaşlar ne korkuyoruz, bu kılıç yüz Fransız'ı öldürür" dedi. Ali Ağa dedi ki, "Hacı emmi, kurban olayım sana, bu nasıl konuşmak? Karşımızdaki Fransız, düveli muazzama. Siyala Aşireti değil, İbrahim Paşa aşireti değil, ne diyorsun?" Bu konuşmadan sonra cemaatin fiilen mücadele azmi güçlendi, moral kazandı. (Ekim 1981'deki görüşme)

2. Fransızlar aleyhine kıyam hareketının şekli Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birden bire buldukları yerlerde kuşatmak ve bundan sonra büyücek Kuvâyı Milliyye kitlelerini tedricen muhtelif yerlerde toplayarak ve ufak garnizonlardan başlayarak onları takiben esir ve imha eylemektir. Kuşatma tedbirleri, şimendifer köprülerini ve tünellerini atmak, yolları otomobil işlemecek hale getirmek, her Fransız Kuvvetinin ulaşım yollarını gezgin müfrezelerle kesmek, her Fransız kuvvetini ne kadar az olursa olsun mutlaka bir kuvvetle tutuşturmaktan ibarettir. Bu kıyam şeklinde kesin olan başarının sırrı ulaşımın daima kesilmiş bulunmasıdır. Cephe teşkili gibi bizim için düşmandan daha çok fedakârlığa ihtiyaç olan ve siyasal sakıncaları davet edebilen muntazam usullerden de bu suretle mümkün olduğu kadar kaçınılmış olur.

3. Kıyam dönemleri peyderpey belirlenecektir. Birinci dönem Urfa kıyamıdır. Bu kıyama hemen başlanacaktır..

4. XIII. Kolordu cephesinin görevi Fırat'ın doğusunu boşalttırmaktır. Bunun için şimendifer hattının sürekli olarak takibiyle görevli bir çok demiryolu müfrezeleri, Fransızlar'ın işlediği her yol için ulaşım müfrezeleri, her Fransız müfrezesinin bulunduğu binaları veya çadırları her gece ateşe tutacak temas müfrezeleri tayin olunacaktır..

Eğer iyi düzenlenirse her biri yaklaşık on kişilik yirmi müfreze ile Fırat'ın doğusunda bulunan bütün Fransızlar'ı mahsur bırakmak mümkündür. Bu icraat esnasında her taraftan Kuvâyı Milliyye bölükleri Urfa bölgesi dahilinde fakat işgal altında bulunmayan yerlere gönderilecektir. Kesin hücumlar Urfa'dan değil, Fransızlar'ın en zayıf buldukları yerlerden başlayacaktır. Şimendifer hattının bir bölümü ya da belirli bir ulaşım yolu üzerindeki görevi aşirete kabul ettirmek pek yararlıdır. Aşiret Fransızlar'la tutuştuktan sonra artık devam edip gider.

5. XIII. Kolordu aynı zamanda Antep Fransız bölgesi aleyhine de faaliyete geçecektir..

6. Urfa kıyamı döneminde Maraş cephesinin ne suretle kararlaştırılıp açıklığa kavuşması şimdilik mümkün değildir. Fransızlar Maraş'dan işgal bölgesini genişletmek suretiyle ilerletmeye devam ederlerse XIII. Kolordu buna resmi ve gayriresmi bütün silah ve kuvvetiyle mukabele edecektir.." (167)

- Aneze aşireti, Harran civarında şimendifer hattını tahrip etti ve aşiretler Arappınar'da Fransızlar'la çatışmaya girdi. Aneze aşireti reisi Haçım Bey ile Berazi Aşiret Reisi Şahin Beyzâde Mustafa Bey, Arappınar ve Suruç'ta mevcut Fransızlar'ın 24 saat içerisinde çekilmeleri için ultiimatom verdiler (168).

- Suruç'ta aşiretlerin Urfa'ya saldırı hazırlıkları başladı(169).

- Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Fransız işgal kumandanlığı nezdinde, Fransız askerlerinin kadınlar hamamına girişlerini protesto etti :

Fransız Hâkimi Siyâfsine*

No: 15 25 Ocak 1920

“Kânunusâninin 24 üncü Cumartesi günü saat alaturka dokuz sıralarında Sarayönü çarşısında bulunan Vezir hamamında çıplak olarak yıkanmakta bulunan kadınların buldukları sırada Fransız askeri birliğinden iki askerin sarhoş olarak hamama girdiği polis idaresince düzenlenen ve bir sureti mektupla gönderilen tutanaktan anlaşılmıştır.

Kadınlara mahsus bir hamama erkeklerin girebilmesi hiçbir din ve mezhebin kabul edip hoş görmeyeceği fikirlerden olmak cihetiyle kesinlikle caiz bulunmamakla birlikte, ahali arasında üzücü olayların çıkması ihtimali düşünülerek eşkal ve kıyafetleri sözü geçen tutanakta yazılan Fransız askerleri hakkında gereken işlemlerin açıklanıp yerine getirilmesiyle birlikte bir daha tekrarlanmaması için gerekenin yapılması önemle temenni olunur efendim.”

26 Ocak 1920

- Siverek Jandarma Kumandanı Bnb. Aziz Bey'den Urfa da Hulûsi Bey'e :

"Bugün, yüce makamdan aldığım bir emirde, Urfa taburu ile birlikte çalışmaklığım ve Müdafaayı Hukuk emellerine uygun işlemlerle ilgili olarak ve özellikle Fransızlar'ın kuvvet ve icraatları hakkında doğru bilgi almaklığım emrolunuyor.

Tabur kumandanlığı mevkiinde bulunan Hüsnü Efendi'den kuşkulaniılmaktadır. Yalan, doğru, bilinemezse de bu havadis üzerine

* Hakimi Siyâf ya da Siyâfî Hakim, siyasi konulardan sorumlu yönetici, guvernör, genel vali anlamında bir deyimdir. Urfa'da bu görevi yapan Fransız subayı Yüzbaşı Sajous'dur.

adı geçene milli emeller hakkında soru sormak doğru olmayacaktır. Aşağıdaki soruların cevaplandırılması rica olunur :

1.Yüzbaşı Hüsnü Efendi'ye ilişkin kuşklar ne dereceye kadar doğrudur ve kanıtları nelerdir?

2.Oradaki Kuvâyı Milliyye aşiret kuvvetleri ne kadardır?

3.Genel olarak aşiretlerle Aneze Aşiret Reisi Haçım Bey'in durumu nasıldır?

4.Geysî aşiretinin, özellikle Salih'in durumunda değişiklik var mıdır?

5.Biniyusuf aşiretiyle hasımları arasındaki mücadele bitmiş midir?

6.Urfa İslam ahalisinin durumu nasıldır?

7.Hristiyanların durumları ne merkezdedir?

8.Cerablus'dan Telebyaz'a kadar bütün istasyonlarda ne kadar Fransız kuvveti vardır?

9.Fransızlar, daireleri hala kontrol ediyorlar mı?

10.Albay Normand, buradan dönüşünde ne gibi faaliyetlerde bulundu ve şimdi nerededirler?

11.Fransız bayrağı nerelere çekiliyor?

12.Fransızlar'ın, anasına karşı davranışı nasıldır?

13.Fransızlar Urfa içinde nereleri işgal ve hangi noktalarda kuvvet bulunduruyorlar?

14.Asıl karargâh nerede ve kuvvetleri ne kadardır?

15.Yeniden asker getirecekleri havadisi var mıdır?

16.Mümkünse Fransız birliklerinin numaralarının bildirilmesini rica ederim.

Not: Ayntab, Maraş'taki durumlarla Fransızların Halep, Deyrzor ve Araplarla teması ne merkezdedir? Aramızda posta düzenlenmesi emrolunuyor, bunu yapalım. Fransızlar'ın Ermeni'den jandarma, polis kaydedeceği bildirilmektedir, bilgi verilmesi. İmzam Seydelhüsnü'dür, teredüt etme."(170)

27 Ocak 1920

- Dr. Vischer'in hatıratından : "Türk Hükümet yetkililerinin

sükunet ve yatıştırıcı çağrılarına rağmen, 1920 yılının Ocak ayı ortalarında, Hıristiyanlar orada öldürülecekleri korkusu ile çarşı pazarına gitmemeye başladılar. Kendi bölgelerinde evlerine kapandılar. Bunun sonucu da daha çok işsizlik ve daha çok ihtiyaçların artışı oldu. 27 Ocak'ta bölgelerinin çevresini boşaltıp daha iç tarafa, evlerden müteşekkil bir kısma sığındılar. Lüzumu halinde kendilerini savunabilecekleri bir düzene geçtiler.

Bu huzursuz ortamda insan Fransızlar'a karşı bir tepkinin olduğunu çok rahat hissediyordu. Başka bölgelerde Fransızlar'a karşı hareket geçidiği de söyleniyordu. Özellikle, Bağdat demiryolunun Fırat-Harran arasındaki (Urfa'nın güneyinde) düzlükte demiryolunun bedeviler tarafından tehdit edildiği, yer yer de tahrip edildiği söylentileri yayılmıştı. Gerçek olan Halep'le her türlü irtibatın kesildiği idi. Artık ne mektup alabiliyor, ne de mektup gönderebiliyorduk. Ne Fransız, ne de Türk postası çalışmıyordu."

29 Ocak 1920

- Urfa Mutasarrıflığından XIII. Kolordu Kumandanlığına : "Suruç kıyımı Fransızlar'ın hükümet işlerine karışmalarından ve hal ve davranışlarıyla Urfa'dan çıkmayacakları ve Urfa'yı sömürge gibi idare edeceklerinin ahali tarafından anlaşılmasından doğdu. Urfa'da kıyam hissedilmektedir." (171)

- Ali Saip Bey ve arkadaşları Mardin'e vardılar. Aneze aşiretinin şimendifer hattını tahrip ettiğini orada öğrendiler. Binbaşı İlyas ve Şevket Bey'lerin Resulayn'da bulunan Irak Şeyhülmeşayih Uceymi Paşa'nın* yardımcılarıyla Anezeler'e katılıp Suruç ve Aneze aşiretlerini birleştirerek Cerablus ve Arappınar arasındaki şimendifer hattını esaslı bir suretle tahrip ederek Urfa'ya gelmeleri, Ali Saip Bey'in de Baytar Adil Bey'le birlikte Viranşehir üzerinden Urfa'ya hareketleri kararlaştırıldı(172).

---

* Müntafık Şeyhi Uceymi (Acemi) Paşa Es-Sadun : Geniş bir aşiretler topluluğu olan Müntafık'ın Şeyhülmeşayih olan Sadun oğulları soyca Hicaz eşrafından olup 15. yüzyıl başlarında bir kolu Irak'a göç etmiş, burada dördüzyıla yakın bir emirlik kurmuşlardır. Şuaybe savaşında şöretinin zirvesine ulaşan Acemi Paşa Kurtuluş Savaşı'nda İngilizler'e karşı durmuş, İngilizler'in isteğiyle Necit Hâkimi İbni Suut'un ara bulma girişimlerine karşı yazdığı mektupta, "Ben yüce Tanrı'nın aziz kitabında kâfirlerle savaş yap! emrine boyun eğerek çarpışıyorum" demiştir (Dr. Quassam Kh.Al-Jumaylı, Irak ve Kemalizm Hareketi., sf.72 vd.)

● Urfa Jandarma Taburu Mülhakı Hulûsî Bey'den Siverek'ten Seydelhüsünü'ye :

1. Yüzbaşı Hüsnü Efendi* hakkındaki suçlamalar henüz karanlıktır.

2. Aşiret kuvvetleri yeminle bu husus için bağlıdır. Birleşerek hizmet edecekleri kuvvetle düşünülebilir.

3. Genel olarak aşiretlerin ve Aneze Reisi Haçım Bey'in durumları iyidir.

4. Geysî aşiretlerinden Siyala'nın reisi Fransız taraftardır.

5. Biniyusuf sorunu çözümlenmiştir.

6. Urfa ahalisinin durumları pek mükemmeldir.

7. Hristiyanlar müteredit ve üzüntülüdür.

8. Fransızlar'ın bu havalide ağır silahları yoktur. Makineli ve otomatik silahları çoktur. Beş istasyonda yirmi beşerden nefer kuvvetleri vardır. Cerablus ile Telbyaz'da fazladır. Birecik'de bir bölük ve Urfa 'da bir tabur miktarındadır.

9. Fransızlar daireleri kontrol altında bulundurmaktadırlar.

10. Hükümete kendi bayrağımız, Fransız karargâhına da kendi bayrakları çekilmektedir.

11. Albay Normand, hiçbir hareketde bulunmamıştır. Siverek'ten ileriye gidemediğinden üzgündür. Şimdi Cerablus'tadır. Para ile adam bulmak ümidinde olduğu rivayet olunuyor. Ve hatta Siverek'ten dönerken 180.000 lirası varmış.

12. Fransızlar'ın davranışları karışıktır. Hristiyanlara saygı çoktur.

13. Fransızlar Gureba Hastanesi'yle Mahmut Nedim Efendi'nin evindedirler. Bir müfrezeleri de Telfutur'de Amerikan mektebinde bulunmaktadır.

14. Topçu ve makineli tüfek mevzileri karargâh civarındaki

---

* Ali Saip Bey'in kendisi hakkında Heyeti Temsiliye'ye asılsız yazı yazdığını öğrenen Yüzbaşı Hüsnü Efendi şifreli bir telgrafta durumu M. Kemal'e bildirdi. M.Kemal, Ali Saip Bey'e 'şahsi mütalâaları bir tarafa bırakması'; Yüzbaşı Hüsnü'ye de 'hakkınızdaki hüsnü nazarımız bakidir, vatanın kurtuluşu için elbirliği yapın' şeklinde cevap yazdı. (Kılınçkaya Derviş, Urfa Direnişinin Meseleleri)

bağlardadır.

15. Urfa'ya yeniden asker getirecekleri söyleniyor.

16. Birlik numaraları bilinmiyor.

17. Maraş harekatı çok iyi devam ediyor. Kuvâyı Milliye üstündür. Burada Ermeniler İslamları aldatıyor. Haberleşmenin Karacurun aracılığıyla yapılması mümkündür. Cemiyetin morali yüksektir. Fazla bilgiyi Cemiyet men ediyor.”(173)

31 Ocak 1920

- Hariciye Nazırı Mustafa Reşid'den Harbiye Nezaretine : "Fransız Albay Normand'ın seyahati sırasında Urfa civarındaki heyecanın yatıştırılması için XIII. Kolordu'nun çalışmaları takdire değer.”(174)

- Mardin'de Ali Saip Bey'den Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: "Siverek'ten arz olunan programımızın şubatın 5. ve 7. günleri arasında uygulanmasına çalışılacaktır." (175)

1 Şubat 1920

- İngiliz Siyasi Memuru Mr. Woolley, Arap, Kürt, Fransız siyasi memurlarıyla Cerablus'a geldi ve bütün aşiret reislerini yanına çağırıldı. Aşiretlerin Urfa'ya saldırısını önlemek için yapılan bu çağrıya Ketkânlı Reisi Basravî'den başkası katılmadı(176).

- Bu girişime karşılık olarak aşiret reisleri aralarında toplanıp Wilson'a Türk idaresinden başka idareyi kabul etmeyeceklerini telgrafla bildirdiler(177).

- Diyarbakir'de XIII. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey'den Harbiye Nezareti'ne gönderilen ivedi mesaj :

"Suruç şube reisinin 27.01.1336 tarihli telgrafına göre Aneze Aşiret Reisi Haçım ile Berazi aşiret reisi Mustafa Bey, birleşerek hattın bazı bölümlerini tahripten sonra Arappınarı'nda ve merkezde bulunan Fransızlar'ın 24 saat içinde çekilmeleri için ultiatom vermişlerdir. Ültimatomun tebliğ tarihinden önce Suruç'taki Fransız kuvveti vukuatsız olarak Birecik'e çekilmişlerdir. Arappınarı'ndaki kuvvetin de çekilmek üzere olduğu haber alınmıştır. Oradan servisle verilen bilgilere göre Telebyaz da galeyan başlamıştır. Urfa Mutasarrıfı'nın 29.01.1920 tarihli bildiriminden de Suruç'daki kıyaman Fransızlar'ın hükümet işlerine karşılarından ve bütün hareketleriyle Urfa'dan

çıkmayacaklarını, Urfa'yı sömürgeler gibi idare edeceklerini ahalinin anlamalarından doğduğu, Urfa'da kıyamın hissedilmekte olduğu anlaşılmıştır.

Milli Reisi Mahmud Bey, her taraftan vaki olan feryatnameler üzerine Kolordu'ya, artık kendilerine sahip çıkılmasını, şimdiye kadar yaptıkları protestolardan, ricalardan bir sonuç çıkmadığından kendilerinin de harekete serbest bırakılmasını, bundan sonra düşmanların protesto edilmesinin daha uygun olduğunu yazmıştır. Kamuoyunu yatıştırmaya ve reisleri iknaya çalışıyorum. Fakat Fransızlar'ın, bölgelerindeki bütün Ermeniler'i silahlandırarak ve bu vesile ile unsurlar arasında yeniden intikam ve düşmanlık hislerini alevlendirerek Ermeniler'i kendi askerleri arasına katarak İslamlar hakkında katliam yaparcasına hareketleri devam ederse kıyamın yalnız Urfa'da değil, her tarafta yapılacağına ve birliğim Arabistan'la sınırdış olduğundan Suriye'ye ve bütün aşiretlere yayılacağına emin olmalıdır. Fransızlar, Urfa, Ayntab ve Maraş'ı işgal ederken kesinlikle içişlerimize karışmayacaklarını bildiregelerle duyurmuşlar ve bazı siyasi rical de buraların tahliye bile edileceğini söylemişti. Fakat filleri, sözlerini yalanladı. Genel heyecanın etkisiyle her tarafta kıyam vukubularak beyhude sefalet meydana vermemek için Fransızlar'ın, İslamlar'ı yok edercesine saldırılarına ve müdahalelerine süratle son verilmesi ve aşiretlerin sakinleştirilmesi ancak Fransız askerinin çekilmesiyle kabil olduğundan sizden başka kimsenin müdahaleye hakkı olmayan bu yerleri Fransızlar'ın derhal boşaltmaları için siyasal girişimlerde bulunulmasını istirham ederim."(178)

- Ali Saip Bey ve arkadaşları Mardin'den çıktılar. Viranşehir'de Milli Aşireti Reisi Mahmud Bey nezdinde iki gün kaldılar. Siverek'le haberleşildi. Programa göre Siverek'den Cudi Paşa adına amcazâdeleri Mehmet Ramazan ve Mehmet Sakıp ağalar, Odabaşı Mahmud Efendi adına da oğlu Mehmet Emin Efendi, kuvvetleriyle Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'in nezdinde buluşacaktı (179).

3 Şubat 1920

- Siyasi Governör Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı'na : "Taraftımdan 50 Ermeni'ye asker elbisesi giydirildiği söylentisi devam ediyor. Bunu yayan büyük diplomatı ele geçirmeyi başarırınsanız bu aptal söylentiye son vermenizi rica ederim. Politikayla ilgilenmektense gidip uyku çekmeyi kendisine ayrıca tavsiye etmenizi rica ederim.

Ancak çocukları eğlendirmeye yarayan hurafe ve masallardan ibaret mesele hakkında kafa patlatmadığımız anlaşılır ki bu da sizin ve benim için pek değerlidir."(180)

4 Şubat 1920

● Ali Saip Bey ve arkadaşı Adil Bey, Viranşehir'den Badıllı Sait Bey'in köyüne doğru yola çıktılar (181).

5 Şubat 1920

● Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'den Urfa'da Müdafaayı Hukuk Cemiyeti üyelerine : "Sizin tedbirlerinizi biz de anlayalım. Bendeniz bir mesele için Siverek'e gittim ve Siverek'ten hiçbir şey anlamadım ve Siverek ahalisinde hiçbir hareket yoktur. Ve Siverek'ten hiçbir ümit beklemeyin. Esasen Siverek iki taraftır. Bir taraf diyor öbür taraf hareket etsin, öbürü diyor o hareket etsin.

Hamdolsun Urfa civarında olan Kürt aşayirleri, bunlara yeteriz. Bir tedbirat bize beyan edin ki biz de ona göre hareket edelim. Dün gece Siverek'te idim, bizim Mutasarrıf'ın bir telgrafını orada gördüm. Yazıyor ki, Urfa eşrafi, aşayir, İbrahim Paşa oğlu Mahmut Bey'i istiyor. Bizim aşayirin bundan katiyen haberleri yoktur, sizin var mı, yoksa kendinden mi söylemiş? Mutasarrıf fikri kendi başına etmişse bu fikir değildir. Ve bu fikri katiyen kabul etmeyiz. İbrahim Paşa'nın oğlu gelir evvelce bizi yağma eder, ikinci Urfa'yı yağma eder. Sonra ayak altına gideriz. Şimdiki hal bizim daha bir kolumuz, kafamız kırılmadı ve bizim bir tüyümüze bir hata gelmedi. Ne için Mutasarrıf Paşa Siverek'e yazıyor, imdat istiyor? Hamdolsun İslamiyetlikçe bizce onlardan İslamiyetimiz çoktur. Din ve millet uğrunda canımızı feda ederiz(182).

● Dr. Vischer'in hatıratından : "5-6 Şubat'ta gelecek olayların ilk belirtisi olarak, bizim bölgedeki tüm Müslümanlar, neleri var neleri yoksa toplayıp evlerini terk ettiler. Aynı zamanda hastanedeki Müslüman hastalar da iyileşip iyileşmediklerine bakılmaksızın hastanemizi terk ettiler.

Sonra Ermeni bölgesine gittim. Orada bazı hastaları ve önceki gün müracaat eden kadını da ziyaret için. Şehir kapısında Türk nöbetçi askerler vardı ve benim geçişime sessizce izin verdiler. Ondan sonraki caddeler terk edilmişti. Ermeni bölgesinde insanlar

bir arada bulunuyorlardı. Orada derin bir sessizlik hakimdi. Ziyaret ettiğim önde gelen Ermeniler bana Türk hükümetinin kendilerine bir şey yapılmayacağı konusunda teminat verdiklerini, sadece Fransızlar'a karşı bir özgürlük savaşı olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ermeniler de tarafsız kalmaya karar vermişlerdi. Kendi bölgelerine olan giriş çıkışları tutup sessizce olayların gelişmesini bekleyeceklerdi.”

6 Şubat 1920

- Ali Saip Bey'le Adil Bey, Sait Bey'in köyüne vardıklarında köyü bir ordugâh şeklinde buldular. Kuvâyı Milliyye toplu ve emre hazır bulunuyordu. Ali Saip Bey emir ve komutayı üstlendi (183).

- Siverek kuvvetleri de hükümet meydanında toplandılar. Siverek müftüsü Yeşilbaş Osman Efendi'nin* vatan ve memleket sevgisini işleyen konuşması dinlendikten sonra yola çıkıldı. Kuvvetlerin ilk konak yeri Hilvan ilçe merkezi olan Karacurun ve Külünçe köyleriydi(184).

- "Bir Arap saldırısının dedikodusuyla pazarda bir panik olduğunu duyunca iki arkadaşımınla çarşıya gittik. Büyük çarşıya giden yolun dışında, son üç haftada olduğu gibi dükkânların çoğu kapalıydı. Bir çok tüccar, özellikle hristiyanlar mallarını evlerine taşımışlardı."(185)

7 Şubat 1920

- Sabah Badıllı Sait Bey'in köyünden hareket emri verildi. Ali Saip Bey, yanındaki kuvvetlerle Siverek kuvvetlerinden bir saat önce Karaköprü'ye vardı ve onların gelmesini beklemeden Fransız askeri temsilcisine bir ultiatom gönderdi(114). Ültimatomu, elinde beyaz bir bayrakla Badıllı aşiretinden Mahmut adında bir savaşı götürmüştü(186).

---

* Müftü Osman Özen, Kurtuluş savaşında millî harekâttan yana tavır koymuş, Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş ve faaliyetlerinde görev almıştır. TBMM başkanlığına çektiği telgrafla meclisin açılışını kutlayan Osman Efendi, Ankara Fetvası'nı tasdik etmiştir. (Sankoyuncu, s. 218-219; Tarihte Siverek. s.219). Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, Hacıaliefendizâde Cudi Paşa başkanlığında şu kişilerden oluşuyordu: Odabaşzâde Mahmut Efendi, Fettahlizâde Refet Bey, Odabaşzâde Mahmut Efendinin oğlu M.Emin Efendi, Meclisi idare azasından Veli Ömer Ağa, Karahanlı Şeyh Musa Efendi, Zinciroğlu Mustafa, Molla Caferzâde Sadık Efendi, Gergerlizâde Ramazan Bey, Köranlızâde Bekir Efendi (BTDD Eylül 1986 s.19; karşılaştırmız: Fırat, Urfa Kahramanları s.67)

"Urfa'da Fransız İşgal Kuvveti Kumandanlığına

Yüzyıllardan beri özgür ve egemen yaşamış bir millet istila ve esirliği kabul edemez. Wilson Prensiplerine* ve mütareke hükümlerine aykırı olarak gittikçe artan gaddarca ve zalimce istilaya karşı kutsal haklarımızın korunmasına fiilen karar vermiş bulunuyoruz.

Urfa'daki misafirliliğimize daha fazla izin vermeliğimiz mümkün değildir. Yapılan mütarekeye aykırı işgalinizi şiddetle reddeder, 24 saat içinde Urfa'yı terk edip boşaltmadığımız takdirde kesin harekete girişileceğini ve dökülecek kanların sorumluluğunun size ait olacağını bildiririz. Urfa'yı boşaltmaya muvafakat ettiğiniz takdirde sınırlarımızın dışına kadar serbestçe gidebileceğinize güvence veririz.7 Şubat 1920 Urfa ve Havalisi Kuvâyı Milliye Kumandanı Namık”

● Bir saat sonra Ermeni bir çevirmene yazdırılmış Türkçe cevap geldi.(187) "Urfa Civarındaki Bütün Aşiretlere

Yazdıklarınızı aldım. Sizlerle savaş halinde değiliz. Arazinizin boşaltılması emri General Gouraud'nun muvafakatine bağlıdır. Ona istediğinizi bildirdim. Aramızda var olan içten bağları zedeleyecek durumların önlenmesi için gelecek cevabı beklemeniz rica olunur. Bu cevabın mutlaka çabucak geleceğini ümid ediyorum. 7 Şubat 1920 Urfa Fransız Guvernörü Sajous"

● Ermeni murahhaslığına bir yazı yazılarak Hristiyan vatandaşların haklarının korunacağı bildirildi. Bu, eli silah tutan bin

* Wilson Prensipleri : 1. Dünya Savaşı'nın bitiminden dokuz ay önce ilân edilen 14 maddelik Wilson Prensipleri görünüşte yenen ve yenilen milletlere eşit haklar tanımıştır.

1. Dünya Savaşı'nın bitiminde bütün milletlerin barış özlediği bir atmosferde adaleti ve sürekli barışın düzenini tespit ve temel prensiplerini teşkil etmek üzere ABD'nin 28. Başkanı Thomas Woodrow Wilson (1856-1924) tarafından 8 Ocak 1918 Salı günü Amerikan Kongre'sinde açıklanan "Wilson Prensipleri" diye ünlü (14 nokta) 14 maddelik barış programı.

Türklerle ilgili 12. maddesi şöyledir : Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerle meskûn kısımlarına tam bir hükümlerlik hakkı tanınması, fakat bugün Türk hakimiyetinde bulunan diğer milliyetlere de tam bir emniyet içinde yaşama ve kolayca gelişme imkânının güvence altına alınması. Çanakkale Boğazı'nın milletlerarası bir güvence altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaret ulaşımına açık kalması. (Armaoğlu Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ank. 1984 sf.137)

kadar Ermeni'nin Fransızlar'a katılmasına engel olmaya yönelik bir girişimdi(188).

- Fransız Governörü Sajous, ultiatoma cevap verdikten sonra mutasarrıf ve eşrafı toplayıp aşiretleri vazgeçirmek için aracı olmalarını istedi (189). Bu arada Fransızlar, buldukları yerlerden ayrılmadan savunma düzeni alıyorlardı(190). 7 Şubat akşamı Karaköprü'de geçirildi.

8 Şubat 1920

- Sabah, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey, Urfa Müftüsü Hasan Efendi, eski Müftü Şeyh Müslüm, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ve diğer eşraftan oluşan bir topluluk Karaköprü'ye geldiler. Bu topluluğu Sajous, kuvvetleri geri çevirmek ve dağıtmak için göndermişti.* Halbuki gerek Mutasarrıf Ali Rıza Bey ve gerekse öğütleri ve yol göstericiliğiyle Kuvâyı Milliyye'ye büyük hizmetleri geçen Müftü Hasan Efendi ve bilhassa Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ve arkadaşları milli amaç ve hareketlerin destekçileriydiler. Gelenlerle aşiretlere kumanda eden reisler bir savaş ve ihtilal konseyi gibi toplandılar. Aralarında hiçbir fikir anlaşmazlığı yoktu. O sırada eski müftü Şeyh Müslim Efendi, Ali Saip Bey'e bir takım sorular sordu :

- Kumandan Namık kimdir?
- Benim.
- Kuvvetiniz yeterli midir?
- Kuvvetimiz gerekenden fazladır.
- Toplarınız var mıdır?
- Yoldadır, yakında gelecektir.

* Tahir Güllüoğlu anlatıyor: Amcam Güllü Osman Efendi'den dinlemiştim anlatmıştı : "Zannediyorum 7 Şubat sabahıydı. Sajous bizi çağırmişti. Müftü Hasan Efendi, Barutçu Hacı İmam Efendi hep beraber Samsat kapısının önünde konuşuyoruz. Hasan Efendi, 'arkadaşlar Sajous bizi çağırması ama ya bizi içeri alırlarsa ne yaparız?' dedi. Kuşağımın arasından tabancamı çıkarıp, 'ben daha önce onu gebertirim' dedim. Barutçu Hacı İmam Efendi dedi ki, böyle telaş ve heyecan başımıza iş açabilir, siz gelmeyin. Biz geri döndük. Sajous bizleri sormuş, Hasan Efendi de 'hastadır', cevabını vermiş. Sajous hiddetliymiş ve bağırıp çağırıyormuş. Ermeni tercümanı aracılığıyla onları oturtmuş ve 'Urfa'da bulunanlar hep Türk'tür, etrafınız hep köylü, hep Arap, hep Kürt. Sizin şerefınızı korumak için biz buraya geldik, halbuki siz toplantılar yapıyorunuz. Bizim bir suinietimiz yoktur.' demiş. Kendilerine kahve ikram etmiş, aşiretlerle işbirliği yapılmamasını istemiş." (Ekim 1984'deki görüşme)

- Kuvvetlerin iâşesi için paranız ve zahireniz var mıdır?
- İâşemiz ve paramız fazlasıyla vardır.

Bu cevaplar üzerine Şeyh Müslüm Efendi, “Endişelerim yok oldu” dedi.

Oysa, gerçek bu değildi. Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey ile Siverek aşiretlerine kumanda eden Mehmet Emin, Mehmet Sakıp ve Mehmet Ramazan Ağa’ların kendi adamlarının iâşesi için getirdikleri zahire ancak o akşamı geçirebilirdi. Para da yoktu. Gerekli olan şeylerin şehirden karşılanacağı düşünülerek böyle denilmişti. Durumu tam kavrayan Hacı Mustafa Efendi, bu konuda merak edilmemesini ve iâşenin Urfa’dan sağlanabileceğini Ali Saip Bey’e gizlice fısıldadı(191).

- Urfa Ermeni Cemaati Murahhas vekili Papaz Artin'den Mutasarrıflığa : Saadetlû Urfa Kuvâyı Milliyye Kumandanlığı'nca gönderilen ve tarafınızdan bize ulaştırılmasından şeref duyduğumuz 7 Şubat 1920 tarihli Beyannameyi memnuniyetle aldık. Beyannamedeki açıklamalardan, memleket güvenliği uğrunda tedbirleri sizden uman cemaatimiz, sevinç, şükran ve minnet duydu(192).

- Ültimatomla verilen yirmidört saatlik süre, ögle üstü bitti (193).

- Kuvâyı Milliyye akşama doğru, iki koldan Harran ve Bey kapılarından şehre girdi. Ali Saip Bey, Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'le birlikte Bey Kapısı'ndan şehre girdi. Sokaklar coşkuyla kaynaşıyordu. Jandarmalar, polisler, belediye çavuşları, her sınıf halk büyük bir sevgiyle Kuvâyı Milliyyeyi karşılamak ve yerleştirmek için uğraşıyordu. Evler, hanlar, camiler hazırlanıyordu. Halk, sırmayla işlenmiş ipekli gelinlik yataklarını Kuvâyı Milliyye'ye verdi(194).

9 Şubat 1920

- Fransızlar Hastane ve çevresine, Ermeniler de kendi mahallelerine kapandılar. Ali Saip ve arkadaşları büyük bir kafilе halinde hükümet önüne geldiler. Bir tutanak yapılarak mücahitlere verilme üzere cephane, ağalar arasında bölüştürüldü(195).

- Belediye'de bütün eşraf ve memurlar toplandı. Urfa ve civarının idaresinin ihtilal sonucuna kadar Kuvâyı Milliyye

tarafından üstlenildiği anlatıldı.* Adliye'nin, bu durum sürdükçe görev yapmasına gerek kalmayacak, memurlar eskisi gibi görevlerine bağlı kalacaklardı. Ali Saip Bey Belediye heyetinin, Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adıyla görev yapmasını ve bir komisyon oluşturarak Kuvâyı Milliye'nin işesinin sağlanmasını ve bunu karşılayacak paranın durumu uygun olanlardan alınmasını ve bir yardım defteri düzenlenmesini istedi. İki bin altın liralık bir defter düzenlendi. İki bin altın lira, bir saat içinde Urfalılar'ca, oluşturulan komisyona toplanıp verildi.

9 Şubat sabahı Urfa'da Müdafaayı Hukuk yönetim ve işe kurullarına seçilen kişiler şunlardı (196) :

Başkan : Hacıkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi,
 Barutçu Hacı İmam Efendi,
 Hacı Reşitkâmilzâde Hacı Mustafa Efendi,
 Hacı Bekirbeyzâde Şeyh Müslim Efendi,
 Güllüzâde Osman Efendi,
 Güllüzâde Hacı İbrahim Efendi,
 Bedirağazâde Halil Ağa,
 Binbaşızâde Halil Efendi,
 Mollazâde Mahmut Efendi,
 Hacı Es'ad Efendi,
 Hacı Saitağazâde Ali Ağa
 Şeyho Ramazan Ağa,
 Mahmutağazâde Mustafa Ağa,
 Arabizâde Reşit Efendi,
 Şahapzâde Hacı Mustafa Hakkı Efendi,
 İmam Nebo Efendi,
 Ali Şelli Ağa,
 Mustantik Urfalı Nureddin Bey.

* Urfa'da yapılan kuşatmanın Maraş'ın kurtuluşuna etkisi ve Urfa-Antep mücadelelerinin etkileşimi için Bkz. Akbıyık Y., Millî Mücadele'de Güney Cephesi ; Güngör, B. Antep Harbi. sf. 89, 114

Aşiret Kumandanları da şunlardı :

Mehmet Emin Efendi,

Mehmet Ramazan Ağa,

Mehmet Sakıp Efendi,

Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey,

Döğərli Aşiret Reisi Bekir Bey,

Şeyhanlı Aşiret Reisi Hacı Ömer Efendi,

Bazıkî Aşiret Reisi Bekir Arus Ağa,

İzollu Aşiret Reisi Bozan Bey.

Bu arada,istisnasız olarak Urfa ahalisinin gösterdiği büyük ve yüksek milli duygular düşünülür ve anlatılır gibi değildi. Dışarıdan gelenlere karşı zengin-fakir bütün halk varını yoğunu feda için birbirleriyle yarışıyor, kadın ve çoluk çocuk ne şekilde ikramda bulunacağını şaşıırıyordu. Atlaslı, ipekli yataklarını Kuvâyı Milliyye savaşıçılarının altına seriyor, sabah akşam kavurmalı pilavlar pişiriyorlardı. Bilhassa Urfa'nın genç yedeksubayları* genç ruhlarındaki vatan ve bağımsızlık aşkının ateşinin sonsuz şevkiyle bir taraftan savunma düzeni almaya koşuyor, diğer taraftan da Çanakkale savaşında bulunmuş olan kahraman Urfalılar'dan bir Çanakkale bölüğü oluşturuluyordu (197).

● 9 Şubat Pazartesi sabahı çok soğuktu. Güneş doğarken kentteki her minarenden, kaleden ve yüzlerce evden atılan silah sesleri duyuldu.

* Birinci Cihan Savaşı'nda, Çanakkale, Kafkas, Irak cephelerinde savaşmış, sulh döneminde ise çoğu muallim olan yedeksubaylar aklında kaldığı kadarıyla şunlardı: Muallim Şerif Özden, Muallim Sadık Saraç, Muallim Halil Şahverdi, Muallim Fikri Hocaoğlu, Muallim Serçe Ahmet, Muallim Refik, Mamozâde Mustafa, Yahlizâde Sabri, Fikri Hatipoğlu, Müslüm Cengiz, Kâmil Parmaksız, Ahmet Üçbudak, Akif Sözeri, Suphi Sözeri, Cevdet Emiroğlu, Veysi Arar, Reşit Rastgeldi, Nahiye Müdürlerinden İbrahim Yorgancı ve Salih Şeftalioğlu, Nuri Baba, Komiser Şakir, Canbeylizâde Remzi, Muradın oğlu Hacı Osman, Ahmet Şemsettin.

Teşkil edilen 100'er mevcutlu dört çete bölüğünün kumandanlıklarının birincisi Hacıkâmilzâde Ramî'ye; ikincisi Canbeylizâde Remzi'ye; üçüncüsü Mestçizâde Ahmet'e ve dördüncüsü ise Fikri'ye verildi. Ahmet Mestçi Bıçakçı Mahallesinde Şıh Süleymanoğlu Müslüm'le; Cevdet Emiroğlu ve Osman İlhami Kışla'nın arkasında Köprübaşı'nda; Akif ve Suphi Sözeri Dergezenli Mahallesinde; Muallim Fikri, Hatiplerin Bağı'nda; Yahlizâde Sabri Kaleboynunda; Hatip Fikri, Camikebir Mahallesi'nde çalışıyorlardı. (Ahmet Mestçi ile yapılan görüşme; ayrıca bkz. Mestçi, Ahmet : Urfa Kurtulus Savaşında Yedeksubaylar)

Urfa Fransızlar'a karşı ayaklanmıştı. Ayaklanmada asker yoktu, ayaklanan halktı(198).

- Urfa'da Amerika misyonerlerinin kurmuş olduğu Amerika Yetimhane Müdüresi Miss Holmes, Kuvâyı Milliyye'yi 'gayri medenî ve asi' telakki ederek Kuvâyı Milliyye hareketinin önüne geçilmesini Mutasarrıf'dan istedi(199).

Hapishanenin boşaltılması sırasında mahpuslar telaş ve heyecan gösterdiklerinden ve hapishaneden çıkar çıkmaz sokaklarda öteye beriye koştuklarından hapishane binasının üstünde bulunan ve mahpusların tahliyesinden habersiz olup firar ettiklerini sanan nöbetçi erinin ihbar amacıyla bir el silah atması üzerine siperlerde bir hareket bekleyen Fransızlar tarafından şehir üzerine şiddetli bir ateş açıldı (200).

- Urfa'daki Fransız Tabur Kumandanı Binbaşı Hauger savunma amacıyla belirli yerlerde siper ve hendekler kazdırdı. Birbiri içine girmiş duvarları yıktırarak suretiyle şehir içi savaşların yapılacağı avantajlı yerlere garnizon birliklerini yerleştirdi(201).

- "Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Sivas Heyet-i Merkeziyesi Riyasetine :

1. 9/10 Şubat 1920 gecesi, Urfa Fransız Hakim-i Siyasisinin karargâhına hücum edilerek, Fransızlar'ın dört maktul bırakarak püskürtüldüğü ve karargâhdan Fransa Bayrağı indirilerek, yerine Osmanlı Bayrağı çekildiği,

2. Elde edilen ganimetlerin hücumu icra eden Badıllı aşiretine verildiği,

3. Bilumum Urfa ahalisinin Kuvayı Millîye'ye iltihak ettiği, yerinden bildirilmiştir.

Heyet-i Temsiliye Namına
Mustafa Kemal" (202)

10 Şubat 1920

- Fransızlar'ın Antep'le telefon haberleşmesi sona erdi. Savaşçılar telgraf hatlarını kesmişlerdi(203).

Sabahleyin şiddetli bir ateşten sonra bazı noktalar da ilerlendi. Bu sırada Siverek aşiretlerinden bir bölümüne kumanda eden Mehmet Sakıp Efendi dizkapağından yaralandı, Siverek'in Karakeçi

nahiyesine bağlı Garbi köyünden Hasan oğlu Musa şehit oldu (204). Bu, Siverek aşiretleri ve Urfa halkı üzerinde kötü etki yaptı (205).

- Fransızlar akşama aralıklarla süren ateşler sonucunda biri ağır, üç yaralı verdiler(206).

- İlçelerdeki Müdafaaayı Hukuk Cemiyetleriyle haberleşme düzeni sağlandı. Urfa Mutasarrıfı, Urfa ve civarının Kuvâyı Milliyye'nin idaresine geçtiğini Fransız kumandanına bildirdi(207).

- Kuvâyı Milliyye Kumandanı Ali Saip Bey'in XIII. Kolordu ile telgraf başında görüşmesi:

- Kendi durumunuzla düşman durumu hakkında bilgi veriniz.

- Düşman Gureba Hastanesi'ne çekilerek savunma durumuna geçti. Düşmanın topu yoktur, dört mitralyözü vardır. Hastaneye bakan tarafı işgal edilmiştir. Vaziyetimiz gayet iyidir. Bir şehit ve bir yaralımız vardır. Memlekette asayiş tamamen sağlanmıştır. Ve bugün çarşılar dahi açıldı.

- Gureba Hastanesi şehre ne kadar uzalıktadır? Düşmanın ne kadar kuvveti vardır? Sizin yanınızda kaç savaşçı vardır?

- Gureba Hastanesi şehre 500 m. uzalıktadır. Düşmanın kuvveti 500'dür. Benim yanımda 1500 savaşçı vardır. Aneze ve Suruç aşayiri Cerablus-Arappınarı-Telebyaz mevkiinde düşmanla meşgul bulduklarından Urfa'ya gelemediler.

- Karşınızdaki düşmanı kısa zamanda yok etmek için ne düşünüyorsunuz? Çünkü düşmanın imdat kuvvetleri alması ihtimali vardır.

- Düşmanın işbu savunma durumunu uzun müddet beklemek aşayirin manevi kuvvetini kırarak ve düşman kuvvetine hücum etmek de büyük kayıplara sebebiyet olacağı cihetle düşmanın bir an önce yok edilerek Antep ve Maraş üzerine yürümek için mümkünse iki dağ topunun buraya gönderilmesine emir buyurulmasını istirham ederim.

- Top göndermek zamana bağlıdır. Halbuki askeri ve siyasi durum kayba uygun değildir. Kuvvetiniz düşmanın üç mislidir. Bir iki gün içinde bu kuvveti artıracığınızı ümit ediyoruz (208).

11 Şubat 1920

- Fransız kumandanına Kuvâyı Milliyye'ce teslim olmaları teklif

edildi; ancak teklif reddedildi. Taraflar arasında ateş devam etti. Bugüne kadar Fransızlar'ın kayıpları bir ölü onbir yaralıydı(209).

- Siverek Müdafaaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa'dan Diyarbakır Müdafaaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına :

"Buraya gönderilecek yüz sandık mavzer fişeğiyle beşyüz sandık Rus fişeği için buradan taşıma aracı isteniyor. Halbuki araçların tamamı Urfa'ya giden savaşçıların ihtiyaçlarının taşınması için verildiğinden, mühimmatın Diyarbakır'da bulunan taşıma araçlarıyla gönderilmesinin sağlanmasını yurtseverce çalışmalarınızdan rica ediyor ve sonucunu merakla bekliyoruz. Şimdi Urfa'dan alınan telgrafta savaşçılar, 20 sandık cephaneye ve düşmanın kapandığı mevkiilerin durumu göz önüne alınarak, topa şiddetli ihtiyaç gösteriliyor. Burada ise ancak altı sandık cephaneye bulunabildi. Bu yönü dikkate alarak tedbirlerin önemle tamamlanmasını beyan eyleriz."(210)

- Siverek Müdafaaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa'dan Heyeti Temsiliye Başkanlığına :

"Urfa savaşçılarının istedikleri iki sahra topunun alınamaması milletin inançlılığını sekteye uğrattı ve teşebbüslerimizi bozduğundan herhalde topların sağlanması rica ve Siverek'de bulunan iki topun alınmasında ivedi davranılacağını hissedildiği arz olunur."(211)

- Mustafa Kemal'den XIII. Kolordu Kumandanlığına :

"Fransız kuvvetleri Urfa'da Kuvâyı Milliye tarafından kuşatılmıştır. Bu kuvvetin yok edilmesi için top gönderilmesini gerek bulunduğu Urfalılar'ın başvurularından anlaşılmıştır. Siverek'de iki dağ topunun bulunduğu Urfa'dan bildirildi. Bu dağ takımının derhal en kısa yoldan Urfa'ya gönderilmesi gerekmektedir. Bu topların yola çıkarılmasıyla birlikte, Harbiye Nezaretine bu dağ takımlarının subayları ile birlikte Kuvâyı Milliye'ye katıldığı hakkında usulen bir jurnal verilmesi uygun olup sonucun bildirilmesini rica ederim." (212)

- Siverek halkı nizamiye alayı karargâhıyla adliye dairesine hücum ederek top ve silahları müsadere etmişler ve başlarındaki muhafızlarla halkın coşkunu ve taşkın aşk tufanına yoldaş olmuşlardı. Halkın omuz ve sırtlarında taşınan top ve cephaneler diz boyu karlar içinde bin müşkülâtla ancak beş-altı gün zarfında Urfa'ya varabilmişlerdi (213).

● XIII. Kolordu Kumandanlığı, 11/12 Şubat gecesi Siverek'te bulunan bir şnayder dağ topunun yetmiş seksen mermisiyle birlikte bir mitralyöz takımının Urfa'ya milli kuvvetler emrine gönderildiğinin ve bunların ordugâhın gece Kuvâyı Milliye tarafından basılarak cebren götürüldüğünün Harbiye Nezaretine bildirildiği şifreli telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya arz etti(214).

● Mutasarrıf Ali Rıza Bey Amerikalılar Miss Holmes ve müfettiş Woodward'a bir mektup yazarak Fransız işgalini haklı ve fiilî bir protesto şeklinde devam etmekte bulunan Kuvâyı Milliye ile Fransız işgal kuvvetleri arasında bir anlaşma yapılmasına aracılıklarını istedi ve 'Kuvâyı Milliye'nin medenî ve insanî isteklerinin özü Fransız işgaline son vermektir. Direnme her iki taraftan da boş yere ve gereksiz kan dökülmesinden başka bir sonuç vermeyecek. Askerî şeref ve saygı ve tam bir esenlikle gerideki kıtalara katılmak suretiyle çekilmeye aracı olursanız insanlığa pek önemli bir hizmette bulunmuş olacaksınız' dedi (215).

● Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Ermeni Millet Meclisine :

"Kuvâyı Milliye'nin üç günden beri gösterdiği harekât evvelce verdiği söze bağlılığını gösterdi. Günden güne bu olayların iyi niyeti ispat edeceği kanısındayım. İki gün önce benden de kuşkulanan bu heyet, bugün hepimizin kendisine karşı bir düşüncemiz olmadığına inandı. Şunu demek isterim ki Kuvâyı Milliye'nin burada hiçbir vakit fiilî bir harekâtına taraftar bulunmadığım için şahsen daima Kuvâyı Milliye'ye karşı olduğum sanıldı. Biraz daha birbirimizle görüşmeye ve hepsinden önemlisi Kuvâyı Milliye ile Fransızlar arasında dostane bir anlaşma sağlamaya çalışmalıyız. Bu hususta orda bulunan Amerikan Kızılhaç müfettişinin aracılığını rica ediyorum. Kendilerine bu mektubu ulaştırarak ve ikna eyleyerek alacağınız cevabın cevabınızla birlikte gönderilmesini rica ederim, dostlarım." (216)

● Ermeni cemaati namına Milletvekili Mihran'dan Mutasarrıfıflığa:

"Kuvâyı Milliye ile Fransızlar arasında dostane bir anlaşma için çalışmaklığımız emir buyuruluyor. Küçük bir cemaat halinde muazzam iki devletin siyasetine karışmanın gücümüzün çok üzerinde olduğunu arz ederiz."(217)

- Yüzbaşı Sajous'dan Mutasarrıf Beye :

"Mektubunuzu aldım, Kumandan Hauger'e gösterdim. Sizin gibi dökülen kanların yersiz olduğuna ben de inanıyorum, siz ve bütün şehir tanıktır. Biliyorsunuz ufak bir olay çıkmaması için her türlü çabayı gösterdim. İşe başlayan biz değiliz. Kumandan Hauger diyor ki: Kumandanın emri olmadan burayı kendiliğimden terk edecek değilim. Antep yoluyla kendisiyle haberleşme sağlayabilerseniz, eğer emir verirse biz derhal yerine getiririz. Anlamalısınız ki biz hareketimizde serbest değiliz ve emir ve komuta bizde değildir." (218)

- Birecik Kuvayı Milliye Kumandanı Timur, Urfa Kuvayı Milliye Kumandanı'na gönderdiği telgrafta, 11 Şubat 1920 günü saat 9.00'da, Birecik kasabasının Kuvâyı Milliye tarafından kuşatıldığını ve kasabanın dışında bulunan Fransızlar üzerine ateş açıldığını, karşılıklı ateşin devam etmekte olduğunu bildirmiş, hâkim tepelerin de, Kuvâyı Milliye'nin elinde bulunduğunu eklemiştir. Birecik'te çarpışmalar başlamadan önce, Kuvayı Milliye yetkilileri, Fransız işgal kuvvetlerine teslim olmaları için teklifte bulunmuşsa da, teklif reddedilmiştir. Bunun üzerine müsademe yeniden başlamış ve böylece Birecik'te de ayaklanma başlatılmıştır (219).

- Suruç'ta toplanan Kuvayı Milliye de, kasabanın on kilometre güneyinde bulunan Arappınar İstasyonu'ndaki Fransız askerlerine bir ultiimat vererek, teslim olmalarını istemişlerdir. Arappınar Fransız Mevki Kumandanı Suva teslim olma çağrısına karşı, "Suruç Kuvayı Milliye Cemiyetinden 11 Şubat 1920 tarihli mektubunuz geldi. Ben dahi kan dökülmesini istemem ve hiçbir kimseye teslim olmam." cevabını vermiştir. Bu cevap üzerine, burada da iki taraf arasında müsademe başlamıştır (220).

12 Şubat 1920

- Fransızlar'ın mevzileri civarında bulunan Yetimhane binası Kuvâyı Milliye mevzilerine hakim bir durumda olduğundan Yetimhane binası koruma amacıyla Fransızlar tarafından işgal edilmişti. Bir gün önceki çatışmalarda Yetimhanende bulunan Fransız askerlerinin çatışmaya katıldıkları görüldüğünden Yetimhane müdiresi Miss Holmes'a Ali Saip Bey tarafından bir mektup yazılarak, yetimlerin korunması gerekiyorsa bir müfreze jandarma verileceği,

Fransızlar'ın binadan çıkartılması saygılı bir ifadeyle istendi. Miss Holmes, cevabında, "Fransa, Amerika'nın müttefikidir, başka bir şey değildir. O, Amerikalılar'ı kendi ahalisi gibi koruyacaktır. Sizin Yetimhaneye ateş ettiğinizi görünce bizi korumak için buraya geldiler" dedi ve "Amerika hükümeti sizi, Amerikalılar'ın bir hizmetlisini öldürdüğünüz ve bu kurum üzerine ateş açtığımız için sorguya çekecektir" diye bir de tehdit savurdu(221).

● Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Amerikan Kurumları Yöneticisi Miss Holmes 'a :

"..Şahsen mesleğimde bir çok defalar ispat ettim ki politika işleriyle uğraşmam ve yalnız idare işini düşünürüm. Size başvurum bu maksada dayalıdır. Bugün kamuoyu ayağa kalktı, silaha sarıldı. Bunun teskini için Fransız kuvvetinin çekilmesi gerekiyor. Bir kumandan askeri gereklerle yerini terk ederek düzenli bir şekilde geri çekilip geriden daha fazla kuvvet alarak geri dönebilir. Bu, o kumandanın şerefini eksiltmez. İşte benim önerim budur. Sizin Fransız kuvvetlerine Urfa'yı terk etmelerini söylemeniz, geriden daha ziyade kuvvet alarak gelmek niyeti düşünülürse insanlık alemine hizmet edilmiş de olabilir. Tekrar ediyorum, şahsım ve hükümetim fikirlerinize tamamen iştirak eder. Bu hareket Osmanlı için zararlıdan faydalı değildir. Ne çare ki kamuoyuna karşı kuvvetli hükümetler bile direnmekten acizdir."(222)

● Miss Holmes'dan Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e :

"Paris Barış Konferansı ne karar verirse, o karar kabul edilecektir. Ve bu kararı kabul eden İstanbul Meclisi olacaktır. Bu, bazı kişiler ya da şehirlerin ahalisi tarafından belirlenecek bir sorun değildir. Sizi uyarayım: Bana öyle görünüyor ki sizin şimdi bulunduğunuz zor durumdan kurtulmanızın yolu ancak Fransız işgal kuvvetinin buradan çekilmesini isteme fikrinden vazgeçmeniz olmalıdır (223)."

● Kuvâyı Milliye Kumandanı Namık'dan Miss Holmes'a: "Milletimiz kaynamaktadır ve milli güçler kutsal ülkelerini korumaya karar vermişlerdir. Binalarınızı korumak için getirdiğiniz Fransız askerleri nedeniyle sizin tarafınıza da kaza kurşunları gelecektir. Kendi yaşamımız kadar sizinkileri de korumak istiyoruz. Sizi koruyan Fransız askerlerini gönderir ve Süryani mahallesinde güvencemiz altına girerseniz güvenlik altında olacaksınız. Bunu kabul etmezseniz Kızılhaç bayrağı çekmenizi ve Fransızlar'a bize ateş etmemelerini

söylemenizi rica ederiz."(224)

- Miss Holmes'dan Namık'a :

"..Türkiye hakkındaki koşulları Paris'deki Yüce Meclis* henüz belirlememiştir. Sabredip beklemeniz daha uygundur. Fransız kuvvetlerini küçümsemeyin. Siz eğitim ve öğretimden yoksun, öteye beriye ateş eden maiyetinizle en iyi savaş araç ve gereçleriyle donatılmış ve Almanya'yı kendi sınırlarında yenmiş bir kuvvete zarar veremezsiniz. Fransa Amerika'nın müttefikidir, o Amerikalılar'ı kendi halkı gibi koruyacaktır. Sizin yetimhaneye ateşinizi görünce bizi korumak için buraya geldiler. Amerika hükümeti sizi Amerikalılar'ın bir hademesini katlettiğiniz ve bu kurum üzerine ateş ettiğiniz için sizi sorgulayacaktır."(225)

- Dr. Vischer'in hatıratından : "Karargâhın ön tarafında büyük Türk konağı vardı. Orayı daha önce Fransız Vali büro olarak kullandı. Sonradan öğrendiğime göre Kürtlerin dikkatsizliği nedeniyle evdeki bir kaplamanın tutuşması sonucu tüm ev yanmıştı. Kürtler Müslümanlara karşı da sanki düşman evindeymiş gibi davranıyorlardı. Kadı, şehrin en yüksek hâkimi, o bölgede bulunan evini bu olaylar sırasında kısa bir müddet önce terk etmişti ve yalnızca çok gerekli eşyalarını beraberinde götürmüştü. Tekrar evine döndüğünde hiç bir şeyi kalmamıştı. Her şeyi kayborduğu gibi çok kıymetli kütüphanesiyle de Kürtler, hava çok soğuk olduğu için sobayı ısıtmışlardı."

- Kuvâyı Milliye Kumandanı Namık'tan Miss Holmes'a: "Fransızlar'ın Urfa'yı boşaltmayacaklarına ve güçlerine ilişkin Mutasarrıfla yazışmalarınızdan haberdarım. Askerlerimin dört yıldır çeşitli cephelerde savaşmış ve savaş ustalığını elde etmiş olduklarını, yiğitlik ve cesaretlerini açıklamaya gerek görmüyorum. Amacımız kan dökülmesine meydan verilmeden Urfa'nın boşaltılmasını sağlamaktır. Silah ve cephanelerini teslim ederlerse istedikleri yere güven içinde onları götürürüz. Teslim önerilerinin reddi halinde etkili harekâta başlamak zorunlu hale gelmektedir. Ermeniler'in Basmahane yakınında Saatçi Muho'nun evinden ateş açmaları öğütlerimizi kabul etmediklerinin gösteriyor. Buna cevap verilmemişse de bundan böyle Ermeni mahallesinden tek bir kurşun atılırsa, top ve ağır makineli tüfek dahil olmak üzere şiddetle karşılık verilecektir. Sizi korumak için Fransızlar'ın yerine bir jandarma müfrezesi verilmesi

* Barış Konferansı

daha uygundur. Ya bunu kabul edin ya da dul ve yetimleri şehirde sizin için hazırlanan güvenilir emin bir yere nakledin. Bunları kabul etmezseniz enstitünün belirgin bir noktasına Kızılhaç bayrağı çekin." (226)

- Birecik Müdafaayı Hukuk Cemiyeti adına Timur'dan Namık Bey'e Rapor :

"- Akçakoyunlu'dan Cerablus İstasyonuna kadar olan demir yolu hattı tahrip edilmiş, demirler uzak yerlere gömülmüştür.

- Cerablus taarruzu yarından itibaren kesin olarak başlayacaktır.

- Birecik'de iki günden beri çatışma devam etmektedir.

- Cephane bakımından güç durumdayız. Bir dağ topuna ihtiyacımız vardır.

- Dün kasabada büyük bir milli gösteri yapılmıştır. Halk bölük bölük Kuvâyi Milliye'ye katılmış ve pek çok iane toplanmıştır. Ayşe Hatun adında kimsesiz bir kadın madenî elli altın vermek suretiyle yurtseverlik göstermiştir.

- Ermeniler kendilerine karşı gösterilen iyi davranışlardan teşekkür etmişler, para yardımında bulunmuşlardır."(227)

13 Şubat 1920

- Maraş'ın Fransızlar'dan kurtulduğu duyuldu ve Urfa'nın kan dökülmeden teslimi için Fransızlar'a bir mektup yazıldı, ret cevabı alındı (228).

- Ali Saip Bey, mektubunda "Silah ve cephanenizi teslim etmek şartıyla sizi istediğiniz nokta ve yere esenlikle ulaştırmaya söz veririz" diyordu. Fransız tabur kumandanı Binbaşı Hauger ise cevabında, "Urfa'daki Fransız koruma kuvveti, müttefik devletlerle Osmanlı hükümeti arasında akdolanmış mütârekenâme hükümlerine göre görev yapmak üzere buraya gelmiştir. Bu askeri kuvvet ancak Fransız hükümetinin emriyle buradan gidebilir. Mütarekeyi akdeden ne sizsiniz ne de biziz. Sorumluluktan kendinizi koruyunuz" dedi (229).

- Fransız kumandanı Hauger karargâhını terk ederek başka yere taşındı. Yoğun ateş devam ediyor (230). Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal'den Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Sivas Merkez

Heyeti Başkanlığına:

"1. Urfa şehri 8/9 Şubat 1336'da Kuvâyı Milliye tarafından işgal edilmiş ve beşyüz nefer ve dört mitralyözden oluşan Fransız kuvveti Gureba hastanesine kapanmıştır. Çevrilen bu Fransız kuvvetine baskı yapılmakta olduğu gibi su yolları da kesilmiştir. Çarpışma devam ediyor.

2. Telebyaz'daki Fransız kuvveti de kuşatılmıştır.

3. Urfa sancağının hemen her tarafında kıyam başlamıştır. Fransızlar sıkışık bir durumdadırlar.

4. Birecik'de galeyana artmıştır. Bura ahalesinin harekâta başlaması pek yakındır." (231)

14 Şubat 1920

● Fransızlar'a ilk defa top ateşi açıldı. Fakat toplar çok eski sistem ve bozuk olduğundan birkaç mermi attıktan sonra işlemez hale geldi. İrca yayı kırıldı, tamiri imkansız duruma geldi (232).

● Dersaadet'de Sadaret Makamına ve Amerika; İngiltere ve İtalya Temsilciliklerine:

"Urfa sancağı, ezici çoğunluğu, bayındırlık ve uygarlık eserleriyle bir Türk yurdu iken ihtiras emellerinin icad ettiği bir mesele dolayısıyla geçici olarak işgal edilmişti. Hükümlerlik haklarına uymayan ve ilk İngiliz işgal kuvvetlerinin yerine gelen ve bir karakol değiştirmek niteliğinde bulunduğu bildirilen Fransız işgali yavaş yavaş istila şeklini almaya başladı. İşgal kumandanları, uygar dünyanın kabul ettiği insani ilkelere rağmen fikir istilalarını sağlamak için şehrin her tarafında propaganda yapıyorlar ve sekizyüz yıl önce de Urfa'nın Fransızlar'ın olduğunu yayıyorlar. Hükümet dairelerine kontrol memurları koymak, yasalarca tutuklanan canileri tahliye ettirmek, yasalara aykırı olarak istediklerini tutuklamak suretiyle Padişahın egemenlik hakkına karıştıkları gibi bütün ruhumuzla bağlı olduğumuz bayrağımızı resmi dairelerden indirerek kutsal yurdumuzu Fransız sömürgeci haline koymuşlardır. Fransa'nın bu yolsuz işlemleri Türkiye'yi bu zorlu kavganın ebedi mağluplarından birisi saydıklarını açıkça ortaya koyuyor. Buna artık tahammülleri kalmayan millet, silahlı olarak işgal kumandanlarına insani ve uygar bir dille topraklarımızın boşaltılmasını istemişse de işgal kuvvetlerinden ateşle karşılık görmüşlerdir. Bu defa da Fransızlar

şehrimizi ateş altına almışlardır. Kendi işiyle uğraşan işçiye, kadın ve çocuklara ateş etmekten çekinmemektedirler. Bugünkü uygarlık yüzyılıının tarihine, kanlı dönemlerin geçmemesi isteniyorsa, bu haksızlıklara karşı son ferdinin kanını dökmeye karar veren milletimiz, ülkemizde herhangi bir işgalin kaldırılmasıyla Fransız kötülüklerine bir son verilmesini İtilâf Devletleri yüksek meclisine arz buyurulmasını istirham eyler."(233)

Müftü	Belediye Reisi	Eski Müftü
Hasan Efendi	Hacı Mustafa Efendi	Şeyh Müslim
Eşraftan	Eşraftan	Eşraftan
Hacı Reşitkâmilzâde	Hacı Es'ad	ŞihzâdeAhmet
Hacı Mustafa		

15 Şubat 1920

- Büyükçe bir Fransız kuvvetinin Urfa'ya doğru gelmekte olduğu söylentisi yayıldı. Halk üzerinde kötü etki yapması muhtemel olan bu haberin etkisini azaltmak için Ermenileri de tehditle Fransızlara yardımdan alıkoymak için bir miktar topçu ateşle birlikte biraz da piyade atışı yapıldı. Fransızlar makineli tüfekle karşılık verdiler(234). Fransızlar, gelenlerin kendilerinden olduğunu düşünerek seviniyorlardı. Ancak sevinçleri uzun sürmedi. Gelenler, Urfa savaşına katılan çetelerdi (235).

- Ermeni gençlerinden 1200 kişi kendilerine iyi davranılmasına rağmen Fransız tarafına geçtiler ve Fransızlar'ca silahlandırıldılar. Ermeniler, tarafsız kalmaları için yapılan nasihatleri dinlememişler ve Fransızlar'dan yana savaşa katılmışlardı. Ayrıca Ermeni mahallesinde bulunan Fransızlar Telfutur tepesini işgal etmiş ve Ermeniler'in buldukları yerle Fransızlar'ın buldukları Hastane arasında gizli yollar kazarak bağlantı kurmuşlardı(236). Kuvâyı Milliyye'nin yaptığı bütün hazırlıklarla ilgili her şey, yirmi yıldır istihbarat servisinde çalışan yaşlı istihbarat subayı Yüzbaşı Sajous'ya Ermeniler'ce günün gününe bildiriliyordu (237).

- Telebyat'dan Yüzbaşı Calvel'in Urfa'ya gönderdiği haberci Sajous'nun milli kuvvetlerce sarıldığını öğrenmişti. Getirdiği haberleri Sajous'ya ulaştırmayan kurye, Fransız rahiplerine başvurmayı uygun gördü. Rahiplerden Frere Ange, kuryenin eline bir telgraf sıkıştırarak derhal Telebyat'a dönmesini ve telgrafi Calvel'e götürmesini söyledi.

Calvel'e gelen telgraf şöyleydi : "Buradaki garnizon Siverek bölgesinden gelen ve başlarında Ali Saip adlı bir firari bulunan Kürtler tarafından ayın dokuzundan beri sarılmıştır. Kürtler aynı zamanda beraberlerinde top da getirmişlerdir. Durum düşünülmeyecek kadar vahimdir ve gerisinin ne olacağını Allah bilir." (238)

- Dr. Vischer'in hatıratından : "14 Şubat açsının öldüğü gün saldırganlar bir ulakla 2 mektup göndermişlerdi. Biri bana, biri de Fransızlar'a. Birincisinde altı çizilerek milliyetçilerin savaş birlikleri kumandanlığınca derhal hastaneyi boşaltmam isteniyordu. Fransızların yerlerini terk etmemeleri nedeniyle 3 saat içinde bütün güçleri ile Fransızlar'a saldıracaklarını bu arada da hastaneyi ayıramayacaklarını, bu nedenle de benden ve adamlarımdan derhal hastaneyi terk etmemizi rica ediyorlardı. Ve Della pupli que (uygun yer) de, orada ateşten ve hükümetin garantisi altında olacağımızı bildiriyorlardı.

Böyle bir durumda Fransızlar tıbbi yardımda mahrum bırakamazdım. Bu nedenle de kendilerine 3 saat içinde hastanenin boşaltılmasının mümkün olmayacağını ayrıca hastanenin tarafsız olduğunu ve Kızılhaç bayrağı bulunduğunu buna saygı göstermeleri gerekirken, hastaneye ateş açarak yaralanmalara neden olduklarını, 2 kayıp verdiğimizi söyleyip durumu protesto ettim. Türklerin saldırı tehdidi hastanede çok etkili oldu."

Miss Holmes'dan Kumandan Namık'a : "Enstitü üzerine Kızılhaç bayrağı çektim. Ermeniler'in tarafsız kalmalarını düşünmek benim görevim değildir. Bana düşen Ermeniler'e saldırma düşüncenizi protesto etmektir. Silahlarınızı bu kadar çok kez her şeyini yitirmiş olan bir halka çevrilmesine izin vermemelisiniz. Bunu yapmayın." (239)

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a : "İnsanlığa hizmet amacıyla yazdığım mektupları anlayamamışsınız. Tekrar dürüstçe anlatmalıyım ki milliyetçilerin eyleminin hükümetle bir ilişkisi yoktur. Basit düşünceli biri olarak kan dökülmesin diye sizin işe karışmanızı istedim. Sanırım ki birkaç devlet memurunun kaynayan halkı yatıştıramayacağının farkındasınız ve bu nedenle sizin Fransız işgal birlikleriyle Kuvâyi Milliye arasında arabuluculuk yapmanızı istedim."(240)

- Fransız subayın günlüğünden : "Silah ve eşyalarımızla teslim önerisini reddettiğimiz için top ateşine tutulduk. Fakat çok gariptir ki

düşen mermiler patlamıyordu." (241)

16 Şubat 1920

● Fransızlar'ın Urfa'da kuşatıldığını duyan aşiretler Urfa'ya gelmeye başladılar(242). Urfa'da milli kuvvetlerin sayısı o kadar çoğalmıştı ki hem bunların hem de Urfa halkının iâşesi güç bir sorun haline geliyordu. Bu nedenle XIII. Kolordu, Elaziz Askerlik Dairesi'ne, "Urfa'ya yeter sayıda Kuvâyı Milliye toplanmıştır. Hatta Siverek, Viranşehir'den sekizyüz kişilik bir kuvvet daha hazırlanmışken Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanı bu kuvvetlerin gönderilmemesini istemiştir. İâşe bunalımı olmaması için fazlası zararlıdır" diye yazmıştı(243).

● Gece, Külâflı tepesinin alınması için hazırlıklar yapıldı(244).

● Fransız kumandanına yapılan teslim teklifi, aynı gerçekçeyle reddolundu(245).

● Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a:

"Şimdi görüyorsunuz ki silaha sarılmış kaynayan bir halk var. Her gün bu kitle büyüyor ve gücünü ülkemizi boşaltmaya zorlamaktır. İçişlerimizde ancak böyle özgür olabiliriz. Ülkemizi terk etmeleri şartıyla Fransız askeriyeye her türlü görüşmeyi yapabilirim. Bu tek koşulu kabul ediyorlarsa ülkeyi boşaltma şartlarını görüşebilirim" dedi (246).

● Miss Holmes'dan Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e :

"Barış Konferansı'nda Türkiye hakkında halen bir şey kararlaştırılmamıştır. Çok arzu ederim ki Kuvâyı Milliye Kumandanını ikna edesiniz ve kendisinden Fransız kumandanıyla kayıtsız şartsız görüşme çareleri aramasını isteyesiniz."(247)

● Fransız Generali Gouraud, Urfa, Maraş ve Mardin çevrelerinde yapılan çarpışmalar hakkında bilgi verirken, buralarda vuku bulan hâdiselerin arkasında, düzenli ordu kuvvetlerinin bulunduğunu ve Fransızlar'a saldıran halka yardımdan vazgeçmesi için, İtilâf Devletleri'nin Mustafa Kemal'e baskı yapmaları gerektiğini İngiliz yetkililerine bildirmiştir. Bu düşünce İngiliz Deniz Yüzbaşısı Butler'den, İstanbul'da İngiliz, Yüksek Komiseri Amiral De Robeck'e rapor edilmiştir(248).

17 Şubat 1920

● Şehre hakim noktadaki Külâflı tepesinin alınmasının kararlaştırılması üzerine sabahın alacakaranlığında başlayan hücumda Fransızlar bir saatten fazla dayanamadılar. Tepenin alınması halk ve çeteler üzerinde çok iyi bir etki yaptı. Tepede küçük bir birlik bırakılarak şehre dönüldü (249). Külâflı Tepesine yapılan hücumda Arapmeydanı mahallesinden Ahmet oğlu Mehmet şehit oldu (250).

- Kuvâyı Milliye İstihbarat Heyeti'nden Rapor:

"Salı gecesi Fransızların sığınmış oldukları mevkiilerden Eckard'ın evi ve Külâflı Tepesi'ne yapılan hücumda başarı sağladık. Her iki mevkiyi de aldık, bir makineli tüfek, üç sandık cephane ganimet aldık. Başlangıçtan şimdiye kadar dört şehit ve on kadar yaralımız vardır." (251)

- Tepeyi alan, milis kumandanlarından yedeksubay Akif Sözeri bu olayı şöyle anlatıyor :

"Bu bölgeye* verildiğim günden itibaren bütün hedefim Külâflı tepesini zaptetmek, bu sayede bu tepeden ta Hacı Saitağazâde Ali Ağa'nın bağına kadar uzanan ve Alman bağı bilinen Hacı Bedir Ağa'nın bağını da içine alan bütün bağlardaki Fransız ileri karakollarının gerilerini tehdit ederek onları kendi karargâhlarına çekilmeye mecbur etmek suretiyle bir taraftan Sırrın ve Karaköprü yollarını ve bir taraftan da Eskikehriz ve Moksomor deresini ve Halepli Bahçesini Fransızlar'ın kontrol ve tehdidinden kurtararak, bilhassa Fransızlar'ın bu ileri karakollarını ele geçirerek Fransızlar'ı kendi karargâhları içerisinde hapsedmekti.

17 Şubat 1336 gününü 18 Şubat'a bağlayan gece hiçbir kimseye ve dahi ağabeyime** bile hissettirmeden kırk kişiyle bu kararımı tatbik koydum. Tesadüfen o gece kuzey yanından o kadar şiddetli ve soğuk bir rüzgar hatta bir fırtına esiyordu ki ufacık buz tanesi haline gelen karların tabakasını savurarak yüzlerimizi kırbaçlıyordu ve insanı donduruyordu. Bu havada kurt bile ininden çıkmazdı. Bu sebeple bu hava tam bir baskın havasıydı. Bu baskını başarmak için en uygun hareketi, Külâflı tepesinin en tatlı eğimli tarafı olan Hacı Bedir Ağa'nın bağından başlayarak tepeye baskın yapmada buldum. Ve bu maksatla Hacı Bedir Ağa'nın bağında olan Badıllı aşiretinden açık göz dört kişiyi keşif kolu olarak gönderdim. Bunların görevleri Hacı Bedir Ağa'nın bağını ve içindeki binaları keşfetmek ve eğer

* Dergezenli Mahallesi

** Yedeksubay Suphi Sözeri

bu bağ Fransızlar'ca işgal edilmemişse iki kişinin sessizce yanımda kalıp bizi beklemek üzere diğer iki kişiyle bize haber göndermeleri ve eğer bu bağ Fransızlar tarafından işgal altına alınmışsa yine sessizce Fransızlar'ın kuvvet derecelerini keşfe çalışarak dördü de birlikte, bana durum hakkında bilgi vermektir.

Yaklaşık yarım saat sonra bu dört kişilik keşif kolundan dönen iki kişi Hacı Bedir Ağa'nın bağının Fransız işgali altında olmadığını ve boş olduğu haberini getirince zaten daha önceden hazır halde bulunan kuvveti de mümkün olduğu kadar Fransız ileri karakollarının uzağından geçirerek Hacı Bedir Ağa'nın bağına geldiğimiz zaman orada kalan iki kişinin binanın daldaki yerinde alevli bir ateş yakarak ısınmakta olduklarını gördüğümüz zaman büyük bir endişeye düşmüştük. Ve derhal oradaki, birbirinden ayrı halde bulunan iki büyük binayı kontrole başladık. Konuşmalarını ve ses çıkarmalarını hususundaki bütün tavsiyelerine rağmen kırk kişinin konuşarak çıkardıkları ses sanki iki yüz kişilik bir kuvvet izlenimini veriyordu. Bereket versin ki rüzgâr işgal bölgesinden bize doğru estiği için seslerimizin düşmanca duyulamayacağı kanaatiyle teselli buluyorduk. Birinci binanın bodrum zemin katında hakikaten bir ses duymayınca ikinci binaya geçtik. Ve bu binanın bir köşesinde dama çıkan merdivenin dibinde rastladığımız ilk odayı çakmakla ışıklandırarak içini tetkik ederken bir Fransız sömürge askerinin filinta silahını iki kolu arasına sarmış ve sırtüstü uzanmış bir halde hayretler içinde görünce canlı olarak tutmamızı söylemeye kalmadı, Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey'in akrabası olduğu için Hasan Bey dediğimiz pek kısa boylu bir kişinin bu askerin göğsüne bir kurşun sıktığını gördük. Hiçbir hayat eseri göstermeyen bu askerin nöbet yerinde olduğu ve soğuktan donarak öldüğü anlaşılıyordu. Maalesef ki bu binalar Fransızlar'ca işgal edilmiş olduğu halde keşif kolunun görevini yapmamış olduğunu görünce derhal her tarafı bizzat kontrol etmem gerekti. Ve o odanın yanındaki merdivenden dama çıktığımız zaman damın bir kısmının da kardan temizlenerek yerine saman konularak üzerine de sekiz on battaniyenin serilmiş ve etrafında da sandıklar dolusu cephane olduğunu gördük. Diğer birinci binanın bodrumunu da kontrol ettiğim zaman kuytu bir yerde yine saman üzerinde sekiz on battaniyenin serili olduğunu ve yanı başındaki iki oyuk yuvarlak tuğladan yapılmış bir duvarın, iki adamın geçeceği kadar bir delikle açılmış olduğunu gördük ki bu bağda kalmakta olan on onbeş kişilik bir Fransız ileri karakolunun, her halde çıkardığımız büyük gürültüden baskına geldiğimiz zannıyla ve mukavemet

edemeyerek öldürecekleriyle korkusuyla bizim, başa yaklaştı-ğımız sırada görünmeden karargâhlarına döndükleri anlaşılıyordu.

Bu durum karşısında yapacağımız, Fransızlar'ın karşı bir tedbir almalarına fırsat bırakmadan, asıl hedefimiz olan Külâflı tepesine tırmanarak bir gece baskınıyla tepeyi ele geçirmek idi. Derhal bunu tatbika koyulduk. Tepeye vardığımız zaman vakit şafağa yakındı. Zaten baskından çıkarken be husus ona göre hesaplanmıştı. Verdiğimiz talimata göre Fransız karargâhı ve Moksomor deresi yönleri açık bırakılmak suretiyle hilal şeklindeki tarafımız ve hemen kuşatma çemberini daraltmamız üzerine Külâflı tepesindeki binaya yaklaşık elli metre uzaklıktaki bir çukurdan (meğer sonra gördüğümüz ve cephanelik yapılan bir küçük mağara) iki kişinin fırlayarak tepedeki binaya doğru koştuklarını görünce yayılım ateşimiz üzerine bunlardan birinin yıkılarak yere düştüğünü ve diğerinin binaya girdiği ve akabinde tepedeki binadan sinerek fırlayan Fransızlar'ın Moksomor deresi yönünde kaçtıkları görüldü. Bu suretle Külâflı tepesi tarafımızdan zapt edilmiş oldu. Bu baskında Bitlis muhacirlerinden Resul adındaki birisinin yalnız sağ elinin hafifçe yaralanmasından başka bir vukuatımız yoktu. Buna karşılık beri tepede yıkılarak düşen Cezayir sömürgesi askerlerinden Abdulkadir adındaki bir askerinin ökece yerinden yediği bir kurşunla ayağı kırıldığı için kaçmamış ve esir edilmiş idi ki bu askerinin ayağı şimdiki PTT binasının yerindeki hastanede tedavi edilmişti.

Ayrıca Fransız karargâhına doğru kaçan Fransız askerlerinden ikisinin yarım saat sonra, gün ağardığı zaman uzaktan görülüyordu ki, tam isabetle öldükleri anlaşılın bu askerlerin cesetleri, ertesi günü görülmemekle bunların ertesi gece karargâha taşındıkları anlaşılıyordu. Bu sayıda Alman Bağı'nda ölenleri de eklemek gerekir.

Öte yandan, ertesi günü öğreniyoruz ki, Moksomor deresine doğru kaçan Fransız askerlerinden Karakoyun deresini takiben hastane civarına gelen ve karargâha iltica edemeyen onbeş Fransız askerinin başlarında astsubay kumandanları bulunduğu halde Yenikapı tarafından Karakoyun deresine inen milli kuvvetlerimiz tarafından esir edilmişler ve Harran Kapısındaki merhum Hacı İmam Nebo'nun evine hapsedilmişlerdi ve kurşunsuz bir halde bulunan mavzerleri de ganimet olarak alınmıştı.

İşte bu tepeyi zaptetmemizle, bu tepenin etek kısmından Hacısaitağazâde Ali Ağa'nın bağına kadar olan bütün bağlardaki

ileri karakolların hepsi boşaltılmış daha sonra bu bağlar Urfa yedeksubaylarının kumandanlığı altında oluşturulmuş dörtyüz kişilik bir Kuvâyi Milliye taburu tarafından işgal edilerek Fransız karargâhı tam bir kuşatma altına alınmak imkan dahiline girmiş ve bu kuşatma Fransızların Urfa'yı tahliye etmek mecburiyetinde kalmalarına en büyük etken olmuştur.

...Külâflı tepesinden Moksomor deresine doğru kaçan ve ertesi gün Karakoyun deresinden kendi karargâhlarına iltica ettikleri sırada kurşunsuz kalan silahlarıyla diğer milli kuvvetlerimiz tarafından esir alınan onbeş Fransız arasında bulunan ve merhum Hacı İmam Nebo'nun Harran kapısındaki evinde muhafaza altına alınmış olan Fransızların Külâflı tepesi kumandanı bulunan halis bir Fransız başçavuşunun daha sonra merhum ağabeyim Suphi, merhum yedeksubay Veysi Arar ve yedeksubaylardan Osman İlhami Keskinkılıç'la beraber ziyaret ettiğimiz zaman tepenin 49 kişilik bir müfreze tarafından savunulduğunu ve tepenin zaptedilmesiyle ricat hatları tehlikeye düştüğü için karargâhlarına çekilmek zorunda kalan bağlardaki Fransız ileri karakollarının mevcudunun yalnızca kırk kişiden ibaret olduğunu ve bu suretle Külâflı tepesinden Ali Ağa'nın Bağı'na* kadar uzanan bölgenin 89 Fransız tarafından savunulduğunu öğrenmiştik (252).

● Ali Saip Bey ise olayı şöyle anlatıyor : "Bu sabah Külâflı tepesi üzerindeki Fransız mevzilerine bir hücum yaptırıldım. Hücum başarıyla sonuçlandı. Fransızlar 4 ölü bıraktılar. Dördü yaralı olmak üzere onaltı nefer esir ettik. Bir neferimiz şehit ve iki nefer de bombadan yaralandı. Fransız siperlerinde bir otomatik tüfek, üç piyade tüfeği,

---

* Bugünkü Cengiztopel İlköğretim Okulu'nun kuzey ve doğusunu kapsayan bağlar

üçyüz bomba ve dört sandık cephane ele geçirdik.”* (253)

● Bir Fransız yazarı olayı şöyle anlatıyor : "17/18 gecesı, düşmanın kitle halinde yaptığı taarruzlarla geçti. Türkler, ekseriya süngülerle hücum ediyorlar, karlar içine gömülmüş ileri karakollarımızı kuşatmaya çalışıyorlardı. Bir ara, Türklerin tarafına geçen Cezayirli bir çavuş kendi postasının makineli tüfeğini de beraberinde götürmek istemiş, fakat başaramayacağını anlayarak tüfeğini tahrip etmişti. Kıymetli silahından mahrum kalmasına rağmen karakolumuz düşmanla göğüs göğüse çarpışmış ve sabaha kadar kendine küçük bir gedik bulup buradan sıyrılmaya çalıştığı bir sırada Müslüman mezarlığı içindeki bir türbenin gerisine saklanmış olan Türk makineli tüfeğinin yoğun ateşi altında kalarak mahvolmuştu. Sağ kalanlardan onyedisi de esir edilip zincire vurulmuştu. Türkler, bunların vücutlarının çeşitli yerlerine garip garip şekiller çizerek dağladıktan sonra köle diye satmışlardı. Bir taraftan kar, diğer taraftan müthiş soğuk çalışmamıza engel oluyordu. Savunmamızı daha iyi hale getirmek için yeni yeni hendekler kazıyor, siperler arasında irtibatı sağlamak için gizli galeriler vücuda getiriyorduk. Karın kalınlığı yarım metreyi bulmuştu. Askerlerimizden çoğunun ayakları soğuktan donmuştu. Siperler içinde yaktığımız birkaç odun parçasında ellerimizi ısıtarken uzaktan Türkü sesleri geliyordu. Bazen türkülerin arasına kadınların kopardığı feryatlar (lü lü lü'ler) de karışıyordu(254).

* Ali Saip Bey, yayınladığı kitabında bu oldukça önemli olayı iki satırla geçitirmişse de yedeksubay Akif Sözeri'nin istikâl madalyasıyla ödüllendiril-mesi için yazmış olduğu inha yazısında olaya gereken önemi vermiş ve gerçeği açıklamıştır: ‘...Bölgesinin (Dergezenli Mahallesi) Fransızlar'a karşı kuşatma hattını güvenlik altına alan Akif Sözeri, daha yüksek bir başarı sağlamak amacıyla bölgesini maiyetinden yirmibeş-otuz nefere bırakarak geri kalan otuz-kırk mevcutlu müfrezeyi bölgesinin dört-beş kilometre açığında bulunan ve bütün şehre hakim olan ve Fransızlar'a yirmi yirmibeş km.lik geniş bir daire bahsettiren ve tek dayanakları bulunan ve önemli bir Fransız birliğince korunup savunulan Külâflı tepesi namıyla bilinen yüksek tepeye bizzat yaptığı gece bas-kını üzerine Fransızlar'a birkaç ölü ve yaralı verdimiş ve başlarında kumandan-ları bulunduğu halde onbeş esir ve bütün silahlar, cephane ve bir otomatik tüfek bırakarak çekilmelerini sağlamış, kendini Urfa halkına pek fedakâr ve kahraman bir genç olarak tanıtmıştır. Başarının en önemli ve dikkate değer yanı Külâflı tepesinin alınmasından dolayı tepeden Dergezenli mahallesine kadar dört-beş km.lik bir hat üzerinde mevcut bütün Fransız ileri karakollarının geriye çekilme-siyle yirmi yirmibeş km.lik bir alana sıkıştırılmalarıdır. Evvelce Fransızlar'ı her taraftan kuşatma imkânı yokken bu başarı üzerine tam anlamıyla sıkı bir çember içine alınmalarına imkân doğmuştur. Bunun içindir ki bu başarı bir harikadır. (11 Teşrinievvel 1341 tarihli inha yazısından-Yeni Urfa Gazetesi 11.4.1957)

- Miss Holmes'dan Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e :

"Türkiye İtilâf'a teslim oldu. Mütareke teklif edildi ve şartları General Allenby tarafından konuldu. Unutulmamalıdır ki işbu mütareke şartlarını ihlâl eden herhangi bir teşebbüs ve hareket tekrar General Allenby kuvvetlerini bu taraflara sevke mecbur edecektir. Ve buradaki Fransız kuvvetinin dahi General Allenby kuvveti olduğu unutulmamalıdır. Türkiye akıllı ve uslu hareket edecek olursa bütününü kaybetmeyecektir. Mütareke şartları hala cari iken Fransız işgal kuvvetine karşı harbetmek Barış Konferansı'nda İtilâf Devletleri tarafından Türkiye'ye karşı daha ağır şartların konulmasına sebebiyet verecektir. Amerika Fransa'nın müttefikidir ve Almanya'yı mağlup etmek için kendi öz evladından milyonlarcasını Fransız'ın imdadına gönderdi. Ben de bir Amerikalı olduğum için Fransızlar'a hiçbir suretle teklif yapamam." (255)

18 Şubat 1920

- XIII. Kolordu Kumandanlığı'nın raporundan : "Devamlı olarak kar yağıyor. Sevkiyat yapılamıyor. Karacadağ civarındaki yollar kapanmıştır. Devamlı kar dolayısıyla bağlantı kurulamıyor. Urfa'dan haber alınamıyor. Urfa telgraf hattı da onarılamamıştır." (256)

- Harbiye Nezaretinden XIII. Kolordu Kumandanlığına :

"Urfa'da Fransız kuvvetleri varken tarafımızdan asker sevki uygun değildir. Fakat durumu takip ederek herhangi bir sebeple Fransız kuvvetlerini tahliye eder etmez evvelce verilmiş talimat dairesinde asayışı sağlamak maksadıyla gecikilmeksizin askerî kuvvet sevkini, Osmanlı egemenlik ve yönetiminin korunmasına çalışılarak hiçbir suretle Arap kuvvetlerinin işgaline meydan verilmemesini rica ederim." (257)

- Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a :

"Size kişisel düşüncelerimi açıklamama müsaade ediniz. Benim isteğim Urfa'nın barış içinde olmasıdır. Şehri politik akımların zehirleyici oklarından koruyabilirsem görevimi başarmış olacağım. Bu hedefe ulaşmak için bakalım Fransız işgal kuvvetleri ile kuvâyı Milliye arasında bir barış yolu bulabilir miyiz? Bunu gerçekleştirmenin üç yolu var kanaatimce :

1. Fransız kuvvetlerinin Urfa'yı terketmesi için anlaşmaya varmak.

2. Milli güçlerin dağıtılması.

3. Fransız kuvvetlerini uzaklaştırmak ve yönetimi milliyetçilere bırakmak.

İlk iki varsayımı birlikte değerlendirelim :

Kuvâyı Milliyye hareketi gerek Türk gerek Fransız hükümetlerinin niyetlerine karşıdır. Bu nedenle milliyetçiler İstanbul'daki Türk hükümetinden korkarak Fransızlar'la anlaşmaya kalkışamazlar. Diğer taraftan Kuvâyı Milliyye'yi kuran ve başında bulunan şahıslar böyle bir anlaşmayı kabul edemezler. Çünkü haklarını savunduklarını öne sürerek silaha sarılmışlardır. Ben dahi böyle bir düşünce belirtsem bana hain gözüyle bakarlar.

Şehrin Fransızlar tarafına bırakılması halinde, onların da burada bir kumandanları ve valileri var, eğer bu iki görevli buradaki koşulları değerlendirip şehri boşaltmaya karar verirlerse, kendi hükümetleri onları bu işten sorumlu tutamayacaktır. Eğer derinlemesine düşünürlerse görecektir ki insanlığa hizmet etmiş olacaklar ve aynı zamanda şehrimizden çıkmakla ülkelerine hizmet etmiş olacaklar.

Eğer Fransız işgali gerçekten Barış Konferansı'nın kararı idiyse, bu kuvvetler gidip daha büyük bir güçle dönebilirler. Sorunları çözecek toplarla ve makineli tüfeklerle bunlar problemi çözeceklerdir.

Fakat eğer Fransız işgali Barış Konferansı'nın kararları arasında yoksa, Fransız kumandanı dün aldığı dersin açıkça gösterdiği gibi (önemli bir mevkiin kaybedilmesi, ayrıca milliyetçilerin ele geçirdiği 17 esir ve 3 makineli tüfek) elindeki kuvvetlerle ayaklanmış olan bir millete karşı koyamayacaktır ve kan akmasını devam ettirmenin insanca olmadığını itiraf edecektir, bunun günahını taşıyacaktır.

Siz de bu konular hakkında etraflıca düşünürseniz, hangi bakımdan olursa olsun göreceksiniz ki hem Fransızlar'ın hem de Türkler'in çıkarları için Fransız işgal birliklerinin geri çekilmesi gereklidir, en azından kısa bir süre için. Sizden ricam bu konuyu düşünmeniz ve bu görevi başarmanızdır, böylece insanlığa büyük bir hizmet yapmış olacaksınız." (258)

19 Şubat 1920

● XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'den 20. Kolordu Kumandanlığına :

"Urfa meselesinin hava durumunun da etkisiyle Maraş olayı gibi uzamaya ve büyümeğe müsait olduğu anlaşılmaktadır." (259)

20 Şubat 1920

- Külâflı tepesinin zaptıyla birlikte etraftan milli kuvvetlere katılanların sayıları arttı. Ancak bu kez kuvvetlerin iâşesi sorunu ortaya çıktı (260).

21 Şubat 1920

- Mustafa Kemal Paşa'dan alınan bir telgrafda, Urfa Amerikan binasında bulunan Ermeni yetimlerine bir misafir gibi bakılması ve koruması istendi(261).

- Ermeniler'le Fransızlar'ın haberleşme noktası olan Bediüzzaman Karakolu'nun zaptı için Bucak aşireti kuvvetlerinden Ramazan Ağa oğlu Mehmet Ağa ile İzollu Aşiret Reisi Bozan Bey kuvvetlerinden bir kısım kuvvet ayrılarak Bozan Bey kumandasına verildi. Milli kuvvetler karakolu işgal ederek haberleşmeyi kesti(262).

- İşgal olayını İzollu aşiret reisi Bozan Bey bize şöyle anlattı :

"... Bizim yanımızda bir çocuk vardı. O çocuğu götürdüm. Dediler bu çocuk belki iş görmez. Yani, içinde düşman var mı yok mu? Urfalılar dedi vardır, ben dedim yoktur. Çocuğu götürdüm, karakolun arkasına. Dedim, ula git hele bak, kimse var mı yok mu? Dedi, emmi ben gidemem korkaram. Dedim, ula ne var? Dedi, belki düşman var. Düşman varsa oğul, ben seni kaçırtırım. Dedi, valla ben gidemem. Ben keşfindeyim. Hooo, baktım çocuktan hayır yok, ben gittim. Gittim ki bir ataş var içerde, kimse yok. Lâkin nöbetçi falan yok. Eee, bu defa ben çocuğu orda bırakırım, çocuk durmaz ki ben kuvvet isteyeyim. Yani yerleşeyim. Telefon da yok. Neyse, bu yana o yana çocuğa dedim, ben durmam tez gelirim sen burada bekle. Ben gittim bir adam buldum. Hani bir çukur yerdire a, şosedede. Dedim, yahu git bizim ağamıza söyle kırk elli kişi gelsin. Baktım elli kişi İzollar, telefonla geldiler. Eee, nasıl çalışacak telefon? Telefon çalışmaz nasıl edersek çalışmadı. Bilmezler a, hamdırlar. En nihayet, ben gönderdim oraya, iki günlük ekmek, iki günlük su depo yaptım orda. Ne olur, ne olmaz diye. Dört gün dört gece orada bekledik. Safılı Arusoğlu Bekir Ağa geldi, bizi değıştirdi. O adam geldi yerimize girdi. Dedim, siz hamsınız, tayyare mayyare gelirse dışarı çıkmayın. Ne varsa içeride yapın. Ben, yüz çuval götürdüm. Telis çuvalı var a, orayı kazdım, diplerini kum doldurdum, hepsini bir kat tahkimat yaptık, korkmayın

ben gönderir sizi değiştiririm. Ha, şey oldu. Her akşam bir adam geldi artık." (263)

- Karakolun alınmasından sonra, Hızmalı köprüsünde bırakılan beş nefer düşmanın karakola doğru geldiğini Bozan Bey'e haber verdiler. Bozan Bey, adamlara gelen kuvvetin istikametlerini geçtikten sonra verilecek işaret üzerine ateş açmalarını söyledi. Karakola kırk elli metre gelinceye kadar yürümelerini izledikten sonra ateş emrini verdi. İki ateş arasında kalan düşman kurşun fırtınasından sersemleyerek kaçtılar. Buldukları yere vardıkları zaman on kişi ölü verdikleri görüldü. Bozan Bey, tahkimatla ilgili eksiklerini tamamladı, raporunu yazdı. Çatışmada milli kuvvetlerden Bedir oğlu Osman, Hasan oğlu Halil, Ömer oğlu Ahmet şehit düşmüşlerdi.(264)

- Miss Holmes'dan Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e :

"Dün akşam milli kuvvetler tarafından üç defa yetimhane üzerine, en çok benim yattığım oda üzerine ateş edildi. Amerikan hükümetinin Dışişleri yönetim sekreteri benim en yakın dostumdur. Bu adam sizin beni ve Miss Loy'u öldürmeye teşebbüs ettiğinizi çabucak haber alacaktır. Bu defa Amerikan başbakanından hükümetinize protestodan daha fazla birşey gelecektir." (265)

22 Şubat 1920

- Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a :

"İstenilmeyen olayların görülmemesi için Fransızlar'ın işgal ettiği yerlere komşu Külâflı tepesindeki bina ve çadırlarda Amerikalı kimselerin kalmaması ve Dr. Vischer'in Hastanesinin de Ermeni mahallesine getirilmesi ve bu kurumlarda bulunan Fransız muhafızlarına silah atılmaması gerekir."(266)

- Kuvâyı Milliye İstihbarat Heyeti Raporu :

"..Siverek'ten firar eden iki top ve mitralyözle beraber bir milli kıtanın Urfa'ya 7 saat mesafede Yedikuyu nam mevkiye vardığı haber alındı. Urfa'dan yeterli miktarda hayvanlar bir kuvvet karşılamaya gönderildi. Bu akşam, yarın sabah varması bekleniyor." (267)

23 Şubat 1920

- "Kış bastırdı, kar fırtınası başladı. Kazalarla haberleşme kesildi. Hayvanlarla bile posta götürüp getirme imkanı kalmadı. Otuz öküzden sekiz tane kaldı, sebzemiz yok." (268)

- Fransızlar erzak sıkıntısı çekmeye başladılar. Fransız Subayına

göre “Askerlerde tütün varsa da sigarayı kağıdı kalmamıştır. Şarabın rengini bile unutmuştuk. Daima gelecek imdat kuvvetini bekliyoruz.” (269)

24 Şubat 1920

• Fransızlar'a bir teslim teklifi daha yapıldı, ancak red cevabı alındı (270).

• Fransız mevkilerinin kuzeyinde bulunan Gazino ve Keşişin Bağı noktalarına Kuvâyı Milliye'den Badıllı efradı hücum ederek düşmanı çekilmeye mecbur etmişlerdir. Bu çatışmada bir şehit ve iki yaralımız vardır (271).

• Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa'dan Heyeti Temsiliye'ye :

"..En çok top cephanesiyle Osmanlı mavzer cephanesine ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar yalnız Siverek'ten verilen ve Siverek Kuvayı Milliye'si tarafından alınan 10 sandık mavzer cephanesinden başka cephane gelmemiştir."(272)

25 Şubat 1920

• Miss Holmes'dan Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e :

"Yüksek aracılığınızla bir takım yiyecek elde etmek acaba mümkün müdür? Zorunlu ihtiyacım şimdi 100 kile buğday, 2 kile nohut ve mercimek, bir kantar tuzdan ibarettir. Bu şeyleri teminin benim için mümkün olup olmadığını lütfen bana bildirir misiniz? Eğer hamallar ve hayvanlarla çarşıdan taşımaya izin vererseniz odunu Erzurumlu Antranik denilen adamdan alırım.."(273)

26 Şubat 1920

• Fransızlar'ın buldukları müstahkem mevkilerde nasıl çıkarılacakları tartışılırken o binalara giden suyun yolunun değiştirilmesi ve susuzluktan teslim mecbur edilmeleri kararlaştırıldı. Ancak havaların karlı ve yağışlı geçmesi nedeniyle su temininin mümkün olması planın başarısını şüpheli kılıyordu.(274)

• Dr. Vischer'in hatıratından :

"Bizim hastanemiz, suyu yakından geçen kısmen açık kısmen kapalı su kanalından almakta. Bu iş için hastanede bir kişi görevlendirilmişti. Onun işi, hastanenin günlük ihtiyacı olan suyu bu kanaldan teneke kovalarla taşımaktı. 4 yerde bu su yolu üzerinden

şehre geçit veriliyordu ve buralara köprü kurulmuştu. Yalnız bir su yolu özeldi. Ve iki zengin Türk'ün evine gitmekteydi.. Akşama doğru saat 4.00'te kanallara su veriliyordu. Herkes çabucak önceden hazır bulundurdukları kaplara su dolduruyordu, sonra hemen kanallar tekrar kuruyordu. Özel şahıslara ait kanallarda ise henüz su vardı. Ama onunda yakında kesileceğini tahmin ediyorduk. Bizler ve Fransızlar suyu nasıl temin edecektik. Türkler'e ait olan 2 evden birinde büyük bir depo vardı. Bir müddet idare ederdi. Ama uzun zaman su veremezdi.

"Kumandanlık binasının yanından geçen ve içme suyunu sağlayan küçük derenin yatağını değiştirmek suretiyle Türkler bizi bu hayati ihtiyaçtan mahrum bıraktılar. İmdadımıza koşan İsviçreli doktor Vischer, civarda bir avlunun içerisinde üzerinde değirmen taşı bulunan bir kuyunun varlığını bildirdi. Askerlerimiz uzun aramalardan sonra doktorun söz ettiği kuyuyu buldular. Kuyudaki suyun derinliği on metre idi. Su sıkıntısı ortadan kalkınca moralimiz bir dereceye kadar yükselmiş oldu, buna karşılık Türklerin top ve makineli tüfekleri susmak bilmiyordu." (275)

• Fransız subayının notlarından : "Türkler şimdiye kadar teslim olmamız için şu yollara başvurdular : Aralıksız teslim atışı, top atışı, her taraftan hücum tehdidi, Fransız mevzilerini ve binalarını yakmak tehdidi, erzak getirecek yolları kesmek, yeni aşiretlerin gelmesi, susuzluk, bizi bunaltmak. Bizi def etmek için daha kim bilir neler yapacaklar?"(276)

• Ayın onbeşinde Frére Ange'ın mektubunu getiren kurye, ikinci mektubu getirdi : "Kürtler kuşatmadan bir sonuç alamadılar ve kar fırtınasının başlaması üzerine yarıdan fazlası köylerine döndüler. Ancak, bu haber ihtiyatla kabul edilmelidir. Zira geriye dönen Kürtler, burada işe yaramaz hale gelen topların yerine bir başkasını Diyarbakır'dan alıp Urfa'ya getirmek için dönmüş olabilirler. Bununla birlikte düşmanın burada kalan kuvveti kuşatmayı sürdürmeye yeterlidir. Yüksek makamların ilgisizliği yüzünden durum hala vahimliğini korumaktadır."(277)

• Mutasarrıf Ali Rıza Bey'den Miss Holmes'a :

"Fransız karargâhıyla Telfutur arasındaki Bediüzzaman Karakolu'nun Kuvâyı Milliyyece ele geçirilmesinden sonra aradaki bağlantı kesilmiş olmasına rağmen Telfutur'daki Fransızlar'ın teslim

olmak ya da karargâh tarafına geçmek talebinde bulunmaları bir yana ateşe şiddetle devam etmeleri bir kısım Ermeni'nin Telfutur'daki Fransızlar'a yiyecek, içecek, cephane yardımında bulduklarını gösteriyor. Bu nedenle Ermeniler'in fakir Urfa Ermenisi sinesinde açılmış bulunan Telfutur yarasını temizlemeleri gerekir. Ermeni yetimlerine gerekli olduğu bildirilen erzak ve malzemenin, yetimler o mahalleden çıkarılmadıkça verilmeyeceği..." (278)

- Ali Saip Bey, Namık imzasıyla gönderdiği yazıyla daha iyi korunacağı gerekçesiyle Miss Holmes'dan yetimhanenin Süryani mahallesine taşınmasını tekrar istedi. Miss Holmes cevabında bunun imkânsız olduğunu belirterek "Amerikan hükümeti adına Urfa'daki tüm Amerikalılar'ın yaşamının, mal ve mülklerinin korunmasını talep ederim, bunu reddedecek olursanız sonucunun ne kadar kötü olacağını düşünmenizi isterim" dedi (279).

27 Şubat 1920

- Fransızlar'ın Ermeniler'le bağlantıları kesilememiştir. Haberleşme, güvercinler ve başka araçlarla sürdürülüyordu. Oysa, Kuvâyi Milliyye, Ermenilere ateş etmemek için emir almıştı (280).

- Halvetiye Karakolu'nda yapılan toplantıda Ermeni kilisesine Türk bayrağı çekilmesi ve Ermenilerden hatırı sayılır birkaç kişiyle görüşülmesi kararlaştırıldı. Yapılan teklif, "Biz tarafsız kalmak istiyoruz" diye reddedildi(281). Fransızlar'a destek ve yardımda buldukları için Ermeni mahallesi tecrit edildi. Ve dışarıdan yiyecek sokulması yasaklandı(282).

28 Şubat 1920

- Düşman karargâhına ikiyüz metredeki 'Karalök'ün Bağı'na bir hücum planladı. Şehirde verilen bir işaret üzerine hücum başladı. Çeteler, yandan Amerikan binasından açılan ateşle gafil avlandılar. Çünkü buraya yetimleri korumak için sığınan Fransızlar savaşa katılmayacaklarını vaad etmişlerdi. Fransızlar'ın çektiği beyaz bayrağı gören çeteler, açığa çıkıp ilerleyince son derece şiddetli bir ateşe maruz kaldılar. Ve şaşırıp dağıldılar. Bu sırada Arif adlı bir mücahit, ölümü göze alarak mazgal deliğinden ölüm saçan otomatığın namlusunu yakaladı ve bütün gücüyle çekmeye başladı. Dehşete düşen düşman neferi makineliyi bırakıp kaçtı. Ne yazık ki mazgal deliği dar olduğundan otomatik çıkmadı. Bunu gören bir Fransız,

yukarıdan attığı bir kurşunla mücahidi yere serdi. Rastgeldizâde Hacı Ahmet, Muhacir Arif, Mamiké şehit oldular. Mestçizâde Ahmet, Kemancızâde Fuat, Fesadı Hacı Ali ile adları bilinmeyen bir çok mücahit yaralandılar(283).

- Mücahitlerden Reşit Rastgeldi anlatıyor: "Karalök'ün Bağı kuşatılırken bir cebel topu Külâflı tepesinden ateş edecek, Mestçi Ahmet de makineli tüfek ekibiyle harekete katılacaktı. Tanyeri ağarmaya başlamış, hücum saati gelmişti. Rastgeldi Hacı Ahmet, sabah namazını karın üzerinde kıldıktan ve delaili hayrat'ını okuduktan sonra gün doğarken hücumla geçilmişti. Fransızlar bu yıldırım gibi baskından şaşkına dönmüşlerdi. Beyaz mendil sallayarak teslim olmaya karar vermiş olan binadakilere doğru ilerleyen mücahitlere Kızılhaç bayrağı çekilmiş olan Ermeni yetimhanesinden yan ateşi açıldı. Kemancızâde Fuat ile Mestçi Ahmet yaralandılar. Rastgeldi Hacı Ahmet, Mamikî ve Teyfur şehit oldular. Ölenlerin cesetlerini gece uzun urganların ucuna çengel takıp elbiselerine iştirmek suretiyle çekmek mümkün oldu."(284)

- Fransız subayının notlarından : "Sabah güneş doğmadan evvel Türkler bizi yataklarımızdan fırlatırcasına kaldıran top sesleriyle uyandırdılar. Bizim ileri karakol mevzilerimizden birine hücum ettiler. Mevzi, altı Fransız ve altı Cezayirli tarafından savunuluyordu. Çoğunluk Türklerde olmakla birlikte geriye çekilmeye mecbur oldular. Yaralılar dışında harp meydanında kırk kadar ölü kaldı. Bizim zayıtımız bir ölü ve dört yaralıydı. Hücum dört saat devam etmişti. Talihimizden küçük mevzi iyi savunulmuştu. Yoksa kımıldamaya bile vakit kalmadan faka düşecektik." (285)

- Hücumla katılmış ve yaralanmış olan mücahitlerden Ahmet Mestçi anlatıyor :

"28 Şubat 1920, şehirde kar diz boyu. Vazife aldık. Elli mücahit arkadaşla Fransız mevzilerinden Karalök'ün Bağı'na hücum edip, bu müstahkem mevki işgal edeceğiz. Dabakhane kahvesinde toplandık, silahlarımızı cephanemizi gözden geçirdik, gece yarısı hareket edeceğiz. Programa göre biz 25 mücahit arkadaşla hücum edince diğer 25 arkadaş bizi koruyacaklar. Çetede ben varım, Hacı Ahmet Rastgeldi var, Sultantepeli Muhacir Arif var, Eyyubiye mahallesinden Mamikî, Kaleboynu mahallesinden Teyfur, Dabbak Mami, Dabbak Hacı Osman, Dabbak Yahya, Hamamcı İmam Ali, Kemancızâde

Fuat ve ismini hatırlayama-dığım kahramanlar var.

Kazasız belasız Karalök'ün Bağ'ının hududuna geldik. Yirmibeş arkadaşıla binayı sardık. Fransızlar şiddetli bir ateş açtılar. Karşılık verdik ve içeri beş-altı bomba fırlattık. Fransız askerleri arasındaki Müslüman Cezayirli ve zannedersen Senegalliler vardı. İçerden Arapça "Dahilek, dahilek! sesleri geldi. Bu, teslim oluyoruz manasındaydı, ancak binanın demir olan kapısının arakasına yığınla taş yığmışlardı ve kapıyı açmanın imkanı yoktu. Biz binaya yaklaştık, mazgal deliklerini terk ettikleri için biz yararlanmaya başladık.

Bağın kuzeyinde dokuzyüz Ermeni çocuğun barındığı Miss Holmes idaresinde dokuz rahibenin bulunduğu Ermeni Yetimhanesinde beyaz bayrak asılı bulunuyordu. Bu çocukların iâşesi Kuvâyi Milliye tarafından karşılanırdı. Biz Fransızlar'la yaklaşmışken bu binada bulunan Fransız askerlerinin yan ateşine tutulduk. Sağımda Hacı Ahmet Rastgeldi, solumda Eyyubiye Mahallesinden Mamiki ve Mustafa derhal şehit oldular. Ben, Kemancızâde Fuat, Kalaboynu mahallesinden Teyfur ve Sultantepe köyünden Muhacir Arif, Seyit Mehmet, Hüseyin adlı mücahitler yaralandık. Şehit ve yaralılarımızı gece vakti kurtardık. Düşman fazla zayıat verdikleri için ertesi gün kendiliğinden bağ evine tahliye etmişlerdi.” (286)

- Hücuma katılan mücahitlerden Arif Yazgan anlatıyor :

"Çete bölük kumandanı olan merhum Nuri amcam* taarruz planını haber verdi. Ben de amcamın bölüğündeki mücahitlerle birlikte gönüllü çetelerin toplantı yeri olan Halvetiye karakoluna gittik, karakol gönüllü çetelerle dolu idi.

Gece yarısından sonra Külâflı tepesine tırmandık. Tepedeki Fransız siperleri boştu. Düşman tepenin güneyindeki Karalök binasına çekilmiş ve müdafaa vaziyeti almıştı. Yerde diz boyu kar vardı. Top tepede düşmana hâkim bir mevkiye mevzie girmişti.

Gün ışığınca top atışının başlayacağı ve top ateşinin himayesinde Karalök bağ ve ağılına doğru hücum edeceğimiz kumandan tarafından bildirildi.

Gerçekten gün doğmadan top atışları başladı. Ve çete bölüğü olarak hücuma geçtik. Karalök binasını zaptederek orada mevzile-nen düşman askerlerini esir almak üzere idik ki birden sağdaki Amerikan

* Yedeksubay Nuri Baba

Yetim Yurdundan üzerimize ateş açıldı. Ateş edenler Amerikan Yetimhanesine sözde o binayı korumak maksadıyla yerleşen Fransız askerleri idi. Kızılhaç bayrağı çekili bulunan bu binadan üzerimize kallesçe açılan ateş yüzünden iki mücahidimiz şehit oldular, bir de yaralımız vardı. Şehitlerimiz Rastgeldizâde Hacı Ahmet ve Arabacı Salih* idiler. Allah onlara rahmet ve mağfiret etsin. Yaralanan mücahit ise Kemancı Fuat idi.” (287)

Şehir üzerine tur atan bir Fransız uçağı Fransız karargâhına doğru süzüldü. Hiçbir tarafa yaklaşmadan birkaç tur atıp gitti(288). Fransızlar bu uçağın kendilerine haber getirdiğini öğrenince sevinçten deliye döndüler. Herkes, hatta kumandanlar bile sazan balığı gibi sıçırıyor ve sevinç gösterilerinde bulunuyorlardı (289). Fransız uçağından atılan kağıttan şu yazıyordu : "İstıraplı günlerinizin sona ermesi yakındır. İmdat ve iaşeniz yola çıkarıldı - General Dufieux" (290)

• Bu olay, Urfa üzerinde çok kötü etki yaptı (291).

• Dr. Vischer'in hatıratından: 28 Şubat'ta topçu atışları şiddetlendi. Özellikle içinde kuyu olan bağ evini hedef almışlardı. Aynı gün iki büyük sevinci de beraber yaşadık. Aniden bir uçak sesi (pır pır sesi) duyuldu ve peşinden de bir uçak görüldü. Fransızlar'ın olduğu bölge üzerinde daireler çizdi. Uçakta Fransız renkleri net olarak görülüyordu. Uçak milliyetçiler tarafından şiddetli ateşe tutuldu. Milliyetçilerin olduğu bölgeye paketler atarak tekrar uzaklaştı. Hastanedeki insanların sevinç ve tezahüratını tarif etmek mümkün değildi. Nihayet yardım geleceği düşüncesi herkeste yerleşti. Yardım gelmeyecekse bile, hiç olmazsa uçakların gelmesi kendilerine moral olacaktı. Ancak, günler geçiyordu ne tekrar bir uçak, ne de bir yardım işareti yoktu. Hiç olmazsa tekrar bir uçak havada görünseydi..."

• Aneze Aşireti Reisi Haçım Bey, tren hattını tahrip ettikten sonra altıyüz kadar silahlı atlılarla Urfa'ya geldi.(292)

29 Şubat 1920

• Halvetiye Karakolunda Kuvâyı Milliye durum değerlendirmesi yaptı (293).

Karalök'ün Bağ'ındaki binaya hücum esnasında, binadaki Fransızlar'ın beyaz bayrak asması üzerine ateş etmeyerek kendilerini

* Burada bir hafıza yanlışlığı var. Arabacı Salih ölenler arasında yoktur.

teslim almaya giden Kuvâyı Milliyye'ye Amerika Yetimhanedeki Fransız askerlerinin ateş etmiş olmasından dolayı Fransız kumandanına, İsviçreli Doktor Vischer'e ve Yetimhane Müdiresi Miss Holmes'a, Ali Saip Bey tarafından birer mektup yazıldı. Mektuplara verilen cevaplarda, böyle bir şeyin mümkün olmadığı ve yalan olduğu belirtildi. Binbaşı Hauger cevabında : "Gerekli soruşturmayı yaptıracağım. Amerika yetimhanesinin böyle bir şey yapacağına inanmam. Benim Amerika yetimhanesine kuvvet yerleştirmeliğim Amerikalılar'ın Fransızlar'ın müttefiği olması ve onları korumak mecburiyetinde bulunmaktığımdan dolayıdır" dedi (294).

• Miss Holmes'dan Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e :

"Fransa Amerika'nın müttefikidir ve Washington hükümeti bu taraflarda bulunan bütün Amerikalılar'ın korunmalarını Fransızlar'a bırakmıştır. Urfa'nın Fransız kumandanı tarafından bir miktar Fransız asker bizim yeni eve muhafız olarak konulmuş ve bu eve düşman tarafından ateş edilmedikçe kendilerinin de ateş etmemeleri emredilmiştir. Sizin ateşiniz üzerine ateş etmişlerdir. Erzak meselesine gelince, bana erzak satmayı reddetmekle beni takdir yahut ızzar edemezsiniz. Biz Amerikalılar erzakımızı Amerika'dan getiririz. Bizde çok var. Siz Urfa memurları Cemal Paşa'dan az mı insaniyetkâr oldunuz? Siz ve müftü ve şehrin diğer eşrafı beni ve yetimleri kayıracağınızı İngiliz kumandanı Bnb. Bruce'a vaat ettiğinizi unuttunuz mu? Ol vakitlerde müftü bütün camilerde bana ve işime zarar getirene lânet ediyordu. Şimdi bu lânetin sizin üzerinize geleceğinden korkmuyor musunuz?" (295)

•"Aldığım ilgi çekici bir mektup Arap ve Kürt aşiret reislerince imzalanmıştı. Aralarında Aneze aşireti şeyhlerinden Haçım'ın da imzası vardı. Hileyi protesto ediyorlardı. Bizim yeni binamızın uzağında olmayan bir evden teslim işareti olan beyaz bir mendil gördüklerini Türkler söylemişlerdi. Fransızlar oranın arkasındaki tepeyi kaybettikten sonra bizim yeni binamızı, savunmalarının ilk hattı yapmışlardı. Bu binanın üzerinde küçük bir Amerikan bayrağı dalgalanıyordu. Milliyetçiler binanın teslimini kabul etmek üzere meydana çıkınca üzerlerine makineli tüfek ateşi açılmış, birkaçı ölmüştü. Olay doğruydu. Hileci bir Cezayirli asker bu işareti vermişti. Aynı çavuş kuşatmanın başında eski yetimhanedeyken, Bnb. Hauger önemli bir mevkide güvenemediği için onu geri çekmişti. Binbaşının

korkuları yerindeymiş. Çavuşu kuşatma süresince tutuklu bırakmıştı. Sonunda Fransızlar Urfa'dan çekildiklerinde saldırıya uğradılar. Cezayirli kendini sanki bağışlatmak için ölene kadar çarpışmış." (296)

- Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nden Millî Aşireti Reisi Mahmut Bey'e :

"..Düşmana karşı başarısızlığın sebebi ahalimizle birlikte Urban aşayirin muntazam harp görmemeleri ve muhkem tabiyeler karşısında bulunmaları, düşmanın istihkâmlarını tahrip edecek ağır toplar bulunmamasıdır.

Harp görmüş muntazam bir kıtanın süratle gönderilmesi gerekir. Herhalde başlarında Kumandan ve subayları bulunmak şartıyla talimli bir birlik ile civarınızda ne kadar top varsa bütün mermileri ile birlikte mümkün olduğu süratle gönderilmesi rica olunur." (297)

1 Mart 1920

- Urfa'daki Süryanilerin Fransızlarla birlikte hareket ederek Türkler aleyhine çalıştıkları yolunda Mardin'in Süryani Patrikliğine yapılan şikayete karşı, Mardin'den Urfa Süryani Cemaati Başkanlığına gelen yazıda, bu işin gerek Patriklik ve gerekse Cemaatin rızalarına aykırı olduğu ve aziz vatan uğrunda fedâkârlık gösterilmesinin tavsiye edildiği bildirildi (298).

2 Mart 1920

- Albay Normand komutasında önemli bir Fransız kuvvetinin Akçakoyunlu'ya geldiği haber alındı. Kuvvetin 3000 kişilik ve makineli tüfek ile topla donatılmış olduğu söyleniyor (299).

- Ali Saip Bey, Fransız kumandanının bu haberi alınca bir huruç harekâtına kalkışabileceği yolunda kaygı duydu(300). Gelen kuvvetlere ilişkin sağlıklı bilgiler alınabilmesi için aşiretlerin kumandanlarına yazılar yazıldı(301).

3 Mart 1920

- Birecik Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nden alınan telgrafta, önemli bir düşman kuvvetinin Cerablus'a geldiği, aşiretlerin Birecik'i terk ettiği, durumun çok kötü olduğu bildirildi (302).

- Gelen bir haberci ise düşmanın dörtüyz kadar bir kuvvetinin Birecik'e birbuçuk saat uzaklıkta o yöne giden Suruç aşiretleriyle

çatışmaya girdiğini ve kasabaya yaklaştıklarını haber verdi. Binbaşı İhsan, Harran Kaymakamı Şevket ve Baytar Adil Efendiler Aneze aşiretiyle birlikte Urfa'dan ayrılarak Suruç'a doğru yola çıktılar (303).

- Teğmen Kemal Bey komutasında iki cebel topu Urfa'ya getirildi (304).

- Akşam üzeri karargâhda aşiretler* ve çete bölük Kumandanlarıyla bir toplantı yapıldı. Belediye Reisi Hacı Mustafa, top da gelmişken halkın moralini düzeltmek için Fransızlar'a yapmayı düşündükleri genel taaruzu ertesi gün başlatmayı önerdi. Öneri oybirliğiyle kabul edildi. Yalnız nereden baskın yapılacağı konusunda birlik sağlanamadı. Sonuçta şu karara varıldı: Hücum için ayrılan kuvvetlerden başka gerek halk ve gerekse aşiretler her taraftan Fransızlar'a işgal ateşi açacaklar ve toplar da, hücum edilecek binalara ateş edecekler. Ve bu suretle hazırlık yapıldıktan sonra, Hacı Bekir'in Camii'ndeki Kürkçü Osman Efendi'nin evine; Hayırsızların evinden Şişko'nun damına; Samsat kapısından da Kürkçüzâde Mahmut Nedim Efendi'nin evine taarruz edilmesine karar verildi (305).

4 Mart 1920

- Fransızlar'a, kuşatıldıkları günden beri ilk olarak ciddi genel bir hücum düzenlendi. Kısa bir top atışından sonra her taraftan birden hücum kalkıldı. Birkaç kez Fransız mevzilerine ve hatta Fransız binalarına girildiği halde Fransızlar'ın karşı saldırısıyla püskürtüldüler. Savaş pek kanlı ve şiddetli oldu. Savaş alanında yetmiş şehit bırakıldı. Aşiretler, yaralılarını hastaneye getirmediklerinden gerçek yaralı miktarını bilmek mümkün olmadı(306).

- ".. Ansızın etrafı çınlatan makineli tüfek ve top sesleri herkesi titretti. Top, ateşine boyuna devam ediyor, makineli tüfekler ve piyadeler etrafı inletiyordu. Hacı Bekir'in camiinden hücum edenler

---

* Bu sırada Urfa'da bulunan aşiret kuvvetleri Ali Saip Bey'e göre şunlardı: 1)Siverek ahalisinden olan ve Millî namını taşıyan aşiretlerin mevcudu 150 nefer olup başkanları Siverek Belediye Reisi Mehmet Emin Efendi. 2)Bucak aşireti 150 nefer olup başkanları Ramazanağazâde Mehmet Ağa. 3)Badıllı Aşireti 150 nefer olup başkanları Sait Bey idi. 4) Döğerli aşireti 100 nefer olup başkanları Bekir Bey idi. 5) İzollu aşireti 100 nefer olup başkanları Zülfikâr Ağa ile Bozan Ağa idi. 6) Aneze aşireti 600 mevcutla katılmıştı, Başkanları Haçım Bey idi. 7) Şeyhanlı Aşireti mevcutları 100 nefer olup başkanları Hacı Ömer Efendiydi.

Osman Efendi'nin binasının duvarına kadar ilerlemişlerdi. Hatipzâde Mustafa Efendi'nin bağında bulunan 4. çete bölüğü, bağın en yüksek yerine gelmişken Amerikan hastanesinden açılan ateşe maruz kaldı. Böylece iki ateş arasında kalan 4. bölük çok kayıp vermeye başladı. Osman Efendi'nin evinin içine kadar giren çeteler çok kayıpla geri dönmek zorunda kaldılar. 4. bölükte 8 şehit 15 yaralı vardı. Hayırsızların evinde yalnız bir kapının açılıp kapanmasıyla 19 şehit verilmişti. Camin duvarı önünde ve arada 32 şehit vardı. Nedim Efendi'nin tek dükkânı içerisinden 3 şehit çıkarılmıştı. Yalnız tanınan şehitlerin sayısı 82 idi. Bunun içine köylülerden ve sahibi tarafından götürülen şehitler dahil değildi. Yaralıların sayısı ise belli değildi. Hastane bir günde dolmuştu." (307)

•".. Samsat kapısındakiler de diğer milli kuvvetler gibi topun ilk işaretini bekliyorlardı. Top sesleriyle yerlerinden fırlayan çeteler için ilk kademe, Nedim Efendi'nin kapısının karşısındaki nalbant dükkanıydı. Nedim Efendi'nin konağının yanındaki değirmende Fransızlar bir otomatik pusudaydılar. Samsat kapısına giden yolun iki yanında harap dükkânlar vardı. Karşı dükkâna atlamak suretiyle otomatığın ateşinden korunabilir noktalardan ikinci kademe hücumu katıldı. Birinci kademeye handan hücumu kalkanlar, Mahmut Nedim'in cadde üzerindeki avlu duvarına bitişik dükkânının önüne vardılar. Top konakları dövmeye devam ediyordu. Dükkânın kepenkleri, götürülen baltalarla parçalandı. Avluya girilmek için duvar aceleyle delindi. Bu sırada büyük bir talihsizlik baş gösterdi : Top gürelemiyordu, susmuştu! Avluya açılan delikten giren çete şehit olmuş, top ateşinin kesildiğini hisseden düşman el bombaları, makineli ve otomatiklerle dükkânın önünde toplanan mücahitlere yağmur gibi ateş yağdırıyordu. Nalbant dükkânında akşama kadar beklemektense sıçramalarla Samsat kapısına doğru harekete karar verildi."(308)

• Mücahit Arif Yazgan anlatıyor :

"Ateş için iki top hazırlanmıştı.

(a)Hamevizâde Sait Bey'in evinin bahçesinde mevzilenen top.

(b)Kışlada mevzie giren top .

Gece göreve çağırıldım. Topçu Kumandanı Üsteğmen Kemal Bey vazifemi anlattı: Topla tahrip edilecek ev halamın evi idi

(Mahmut Nedim Bey halamın eşidir). Atış esnasında bir yanlışlığa mahal vermemek için evi ve müştemilatını tanıyan bir kimsenin, hedefin tarifinde, yardımcı olması gerekiyordu.

Gün ağarınca atış başladı. Fransız ağır makinelerini top mevziini tespit etmiş ve bizi hedef alarak şiddetli bir ateşe başlamıştı. Üstümüze mermi yağıyordu. Önce korktuğumu itiraf etmeliyim. Üsteğmen bataryanın başından ayrılmıyordu. Ateş altında göreve devam ettik. Savaş heyecanına kapılmış, şehadet şerbetini içmeye kendimi hazırlamış, ölüm korkusunu yenmiştim." (309)

• Fransız subayının notlarından : "Sabahın saat altısında Türkler bu defa iki top ile mevzilerimize ateş açtılar ve piyadelerle hücumu kalktılar. Dört defa biri biri ardına yapılan hücumların sonuncusunda Türkler, terk etmeye mecbur olduğumuz mevzilere girmeyi başardılarsa da Puvalü'ler* cesarete gelerek onları girdikleri bahçeden çıkardılar. Bu dehşetli günde zayıyatımız mühimdir. Kuşatıldığımız günden beri ilk defadır ki Türkler bu kadar şiddetli hücum ediyorlar. Bizim zayıyatımız dört ölü ve otuz yaralıdır. Herhalde Türkler'in zayıyatı bilhassa ölüleri pek fazladır. Ben asla Türkler'in bu hücumlarına karşı akşama kadar dayanabileceğimizi ümit etmiyordum. Moralimiz bozuktur. Türkler yarın da aynı şiddetle hücumu devam edecek olurlarsa da-yanamayacağız. Geceyi dehşetli bir korku içinde geçirdik." (310)

• Urfa savaşının bu en çok zayıyat verilen gününde bir Fransız yazarı da olayı şöyle anlatıyor : "Türkler, 412. Alaya mensup birlikler tarafından tutulan mevziler üzerine 150 kadar top mermisi yağdırdıktan sonra bunun desteğinde kenar mahallerdeki evleri teker teker işgale başlamış, daha ilerleyerek 412. Alaya ait depo ve ambarların bulunduğu yerin 50 metre önüne gelip dayanmışlardı. Depolar 18. Cezayir Avcı Alayından ayrılmış bir bölük kuvvetindeki piyade kıtaları tarafından savunuluyordu. Türkler burasını ele geçirmek için altı defa saldırmış, altısında da başaramamışlardı ve geri çekilmişlerdi. Nihayet bahçeler arasındaki depoları aşarak 400 metre mesafeye kadar yaklaştırdıkları iki topun sayesinde binaları yıkıp buradaki bölüğümüzün büyük kısmını muharebe dışı bıraktılar. İçlerinde ölümü hiçe sayan kabadayılar top mermilerinin

* Sözlük anlamı, tüylü, kıllı demektir. Bizdeki 'Mehmetçik' gibi 1. Dünya Savaşı'nda Fransız askerlerine verilen genel addır (SaraI, sf. 242)

altında depolara yaklaşıyorlar, bu pencerelerin camlarını kırarak içeri hücum ediyorlardı. Yüzbaşı Perrault, birliğinin başında son bir gayretle mütecavizlerin üzerine atıldı ve onları depoların bulunduğu bahçeden dışarı atmayı başardı. Fakat göstermiş olduğu tedbirsizce kahramanlık yüzünden az kalsın Türklerin eline düşüyordu. Komşu birliğin makineli tüfek takım kumandanı Başçavuş Duchet, düşman makinalılarının yağdırdığı kurşunlara rağmen kendi insiyatifiyle hareket ederek bahçenin duvarları altına sokulmayı ve buradan yapmış olduğu iki isabetli koltuk atışıyla da düşmanın makineli tüfeğini muharebe dışı bırakmayı başarmıştı. Çatışma gece saat 21'e kadar sürdü. Türkler mevzilerimize belki beşyüzden çok top mermisi yağdırmış buna karşılık depoların duvarları önünde yüzden fazla ölü bırakmışlardı." (311)

- Düşman kuvveti Birecik'e taarruz ve işgal ederek kuşatılmış olan Fransızlar'ı kurtardı. Birecik düşman ve aşiretlerce yağma edildi (312).

- Mustafa Kemal'den 13. Kolordu ve 5. Fırka Kumandan-lıklarına

:

"Anlaşıldığına göre Urfa'daki işler askerlikten anlamayan adamlar tarafından yönetiliyor. Oradakilere baş olacak uygun bir kişinin Kolorduca gönderilmesinin münasip olduğu fikrindeyiz." (313)

5 Mart 1920

- Birecik'e giren düşmanın oradaki Fransız kuvvetiyle birleşerek Suruç'a doğru yürüdüğü haber alındı. Bu haber, Urfa'da büyük heyecan yarattı. Suruç Müdafaayı Hukuk Cemiyeti, telgraf başında imdat ve top istiyordu (314).

- Diyarbakır'daki XIII. Kolordu'dan alınan bir telgrafda, Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'in kardeşleri Abdurrahman Bey ile İsmail Bey'lerin Harran'da Fransız subaylarıyla haberleşip görüşmede buldukları ve Siyala Aşireti Reisi Salihel Abdullah ile birlikte Harran'da gasp olayları meydana getirdikleri ve bunun üzerine Mahmud Bey'in hükümetin bunları denetlemesini istediği ve bunların aşiretten çıkarıldıklarını, Millî aşiretinden Abdurrahman ve İsmail Bey'lere tabi olanlara her zaman ihtiyatlı ve tedbirli davranılması gereğini bildirdi (315).

- Genel saldırının başarısızlığı ve Fransızlar'ın yaklaşmakta oldukları haberi halkın moralini çok kötü etkiledi. Kethkânlı aşireti reisi Basravî'nin Fransız kuvvetlerine katıldığı ve katliam yaptıkları haberi, Fransızlar'ın Urfa'ya gelmesi halinde çok kimsenin idam edileceği ve geniş tutuklamalar yapılacağı haberiyle ve Ermeniler'in intikam alacakları haberleriyle birleşti, yayıldı. Karargâhta yapılan toplantıda geniş yetkili bir çete bölüğünün devriye gezerek panik yaratanları ve teşvikçilerini yakalayıp Heyeti Merkeziye'ye teslim etmeleri kararlaştırıldı. Birkaç kişi cezalandırıldı(316).

- Çok kimsenin beklediği Fransız huruç hareketinin gerçekleşmemesi, halkın moralini biraz olsun düzeltti(317). Fransızlar'ın ümitle bekledikleri Fransız uçağı şehir üzerinde üç tur atarak ve hiçbir haber bırakmayarak gitti (318).

- Akşama doğru, kuvvetlerimiz aynı mevzilere hücum ettilerse de şiddetli bir ateşle karşılaştılar ve çekildiler (319).

- Dr. Vischer'in hatıratından: 5 Mart'ta daha henüz odamda yataktan kalkmamıştım ki, top gürültüsü işitildi. Arkasından da 2. kattaki cam, taş ve duvar parçaları aşağı avluya indi. Anlaşılan bu kez direkt hastane hedef alınmıştı. 3 kez daha bina titredi ve duvarlar aşağı indi, sonra da patlamalar bizden uzaklaştı ve daha öncekiler gibi rastgele, şuraya buraya değil, belli bir hedefle ve peş peşe atışlar devam etti. Fransızlar sessizce duruyorlardı. Milliyetçiler buna karşılık top atışlarını yağmur gibi ardı ardına devam ettiriyorlardı. Kısaç gibi ıslık çalarak, kulaklarımızı sağır etmişlerdi. Bugün düşman, top atışları yanında makineli tüfek atışına da başlamıştı. Birden bire düşmanın vahşi bağırışmaları işitildi: "Havar! Havar!". Ses gittikçe yaklaşıyordu. Bazıları bunlardan ürperiyordu. Acaba düşman Fransızlar'ı alt edecek miydi? Bu sürekli top atışları Fransızlar'ı zayıflatmış mıydı? Fransızlar dağılacaklar mıydı? Ya bizim kardeşlerimiz ne olacaktı? Kızgın fanatik Kürtler, savaşı Fransızlar'la hastanedeki savunmasız bizlere bir ayırım yapmayacaklar mıydı? Zavallı kötü kaderli kadınlara ne yapacaklardı? Biz Avrupalılar adamlarımızı koruyabilecek miydik? Ya kendimizi koruyabilecek miydik? Bu defa da Fransızlar'ın makineli tüfekleri orada da el bombaları homurdandı. Düşmanın gürültüsünü bastırıldı ve tekrar her taraf sessizliğe büründü. Sonra düşman tekrar denedi, Fransızlar'ın makineli tüfek ve el bombaları onları tekrar püskürttü. Hiçbir şey göremiyorduk, çünkü top atışları esnasında

mümkün olduğunca, korunabileceğimiz odalarda oturuyor, ancak seslerden durumu tahmin etmeye çalışıyorduk. Gecenin çökmesi ile Fransızlar'la irtibata geçtik ve onlardan durumla ve günün olayları ile ilgili haberleri aldık. Fransızlar 400 top atışı saymışlardı. Ve hedef de 2 Türk eviydi. Bu arada 2 birlik hücumla kalkışmış bir çoğu da evlerin bahçesine daldığından, büyük kayıplar vermiş olmalıydılar. Fransızlar da 2 ölü bir de ağır yaralı -ki o da hemen öldü- ayrıca 2 ağır yaralı ve de çoğu kol ve omuz seviyesinden olmak üzere 20 de hafif yaralı vermişlerdi. Bir top atışı (gülle) bir grup askerin arasına düşmüştü, şans eseri hafif sıyrıklarla kurtulmuştu. Ateşe maruz kalan hedef evlerin üst katları tamamen tahrip olmuş, bizim evlerin damları da isabet almıştı. Yastıklar, yataklar, halılar, elbiseler vs. delinmişti. Fransızlar'ın ahırında birçok katır ölmüştü. Kadavralar ahırın önünde bulunan bahçeye atılmıştı. Baharın gelip havaların ısınması ile de çok kötü kokmaya başlamıştı. Düşman şimdi toprakları oldukça yakına, Türk evlerinin bahçesine koymuştu. Bu bizim için iyi olmuştu çünkü topu ateşlediklerinde ancak evlerin dış duvarlarını vurabiliyorlardı. Oysa alt kattaki evlerin duvarları çok kalın olduğundan çok büyük hasar olmuyordu. Buna karşılık üst katlar daha ince olduğundan, hemen yıkılıyorlardı. Sabah gün ışıncaya kadar hastalarımızın üstüne titreyerek onlara hizmet ettik. Aşağıda, doğu odalarından birinin penceresi önüne bir şarapnel parçası düştüğünden odayı hastalar terk etmişlerdi.

6 Mart 1920

- Urfa ve kazalarında asayiş bozuldu, yağma olayları arttı (320).
- Birecik'i ele geçiren düşman kuvvetine Ketkânlı Aşireti Reisi Basravî'nin* katılmasıyla Birecik'de yapılan katli ve yağma Suruç'da büyük heyecan yarattı (321).
- Dr. Vischer'in hatıratından: Bu sabah da düşman beklediği gibi sessiz kaldı. Öğleye doğru tekrar bir Fransız uçağı görüldü, ama kendisine verilen sinyallerin sonucunu bile beklemeden ortadan kayboldu. Atışların binadaki hasarlarını görmek üzere cesaretimi

* Urfa Mebusu Hacı Hayali Efendi'nin Basravî'nin şekâvetine değindiği konuşmasından: “..Basravî'nin bir sözünü hatırlatmak isterim: Be kelp oğulları, bir eşek alıyorsunuz, bir de esir alıyorsunuz. Behey eşekoğulları, bir bir eşek alıyorsunuz bir de esir alıyorsunuz. Behey eşek oğulları, evvelâ öldürünüz.. nazariyesini kendilerine telkin etti. Onun tesiriyledir ki ondan sonra soyunlar hayatlarından mahrum bırakıldılar. Yani evvela öldürüldüler, sonra soyuldular.” (TBMM Gizli Celse Zabıtları C:2 , sf. 369)

toplayıp 1.kata çıktım. Bir şarapnel duvara saplanmış kalmıştı. Buna karşılık 3 şarapnel odanın içinde patlamış ve odadaki her şeyi pencere ve duvar kapılarını yok etmişti. Şimdi konuşacak konularımız vardı. Sayısız kurşun ve şarapnel parçaları ortalıktaydı. Bu sessiz ve sakin zamanı ben, şans eseri yukarda tahrip olmamış bandaj malzemelerini aşağıya taşımakla geçirdim. İyi de oldu çünkü öğleden sonra tekrar top atışları başladı. Ancak bu defa hastaneyi hedef almamaktaydılar. Biz de başlangıçta bize isabet eden 4 atışın bizi hedef almadığı ancak yakınımıza düştüğü kanısına vardık.

Top atışı gece yarısına kadar devam etti. Akşamdan sonra tekrar 2 piyade (taburunun) birliğinin hücumu Fransızlar'ca püskürtüldü. Buna karşılık Fransızlar'ın boşalttığı iki karakol, içindeki 7 adet makineli tüfekle beraber, Türkler'ce ateşe verildi.

7 Mart 1920

- Teğmen Kemal Bey, Ali Saip Bey'e iki şnyder topunun da bozulduğunu ve onarılması gerektiğini rapor etti. Topun biri onarım için bırakılıp diğeri cephanenin tükenmiş olması nedeniyle Siverek'e gönderildi(322).

- XIII. Kolordu'dan Kolordu Kumandanlıklarına ve Harbiye Nezaretine :

"Urfalılar kısmen göçe başlamışlardır. Ermeniler'in bir kısmı mahallelere girerek Müslüman ahaliye ateş etmeye başlamışlardır." (323)

- Mustafa Kemal'den Müdafaayı Hukuk Cemiyetine :

"XIII. Kolordu'ya Urfa'nın son durumu hakkında bilgi verdim. Mümkün olan tedbirleri uygulayacaktır. Göçe mahal yoktur. Halkın heyecanını teskin ediniz."

- Mardin'de 5. Tümen Kumandanı Kenan Bey'den Urfa Mutasarrıflığına:

"..Beşyüz Fransız ve üçyüz Ermeni dörtbin kişilik Kuvâyı Milliyye'ye karşı taş binalar içinde kendilerini nasıl savundularsa otuzbin nüfusu olan Urfa şehri böyle üç-beşyüz kişiden neden korksun? Ahalide en az birkaç bin silah vardır. Kendi namus ve hukukunu fazlasıyla muhafaza edebilirler. Metanet tavsiye edilmelidir. Kimse göç etmeyecektir. Göçü hükümet yasaklamıştır. Hükümetçe Urfalılar'ın hukukunun korunması için her türlü seri ve

etkin tedbirlere tevessül edilmektedir." (324)

- Siverek 3. Bölük Kumandanı'ndan Urfa ahalisi namına Tarık'a

"Burada müfreze her vakit hazır bir haldedir. Henüz Kolordu'dan bir cevap alınamamıştır. Beş-on şehit birkaç yaralı vermekle moralinizi bozmayınız. Yaşamak için ölmek lâzımdır. Herhalde bir çaresi düşünülecektir. Biraz sabır ve metanet lâzımdır. Maraş göz önündedir."(325)

8 Mart 1920

- 50 vagon Fransız askerinin Telebyaz'a gitmek üzere Arappınarı'na ulaştığı, Telebyaz'a hareketten önce Karapınar köyü ile Şahinbeyzâde'lere ait Mektele köyünü yaktıkları, Atmanik köyünün kadın ve erkek ahalisini vagonlara doldurarak birlikte götürdükleri haber alındı (326).

- Suruç yoluyla gelmesi beklenen Fransız imdat kuvvetinin Telebyaz üzerinden Urfa'ya geleceğine muhakkak gözüyle bakılıyordu. Çünkü bu yol onlar için çok uygundu. Ömeriye Camiinde toplanan eşraf ve reisler, çete kumandanları ve halk ne yapmak gerektiğini tartışmaya başladılar. Durum çok kötüydü. Herkes bir şey söylüyor, kimse kimsenin fikrini kabul etmiyordu. Herkes gerilmiş bir yay gibiydi. Belediye Reisi Hacı Mustafa, "Memleketi savunacağız,

isteyen gidebilir" dedi. Muhaliflerin sesi kesildi*

Bunun üzerine Harrankapı'da istihkâm yapılması ve devriye dolaştırılması kararlaştırıldı. Abdurrahmandede'nin sağ tarafını sıralayan dağ dibinden itibaren Germuş Dağı eteğine kadar onar süvariden oluşan dört süvari takımı geceli gündüzlü birbirleriyle belli zamanlarda birleşmek üzere gezmeye başlayacaklardı (327).

• Kuvâyı Milliyye mensubu bir kısım eşraftan Siverek'te Akif Bey'e : "

Alınan acele tedbirlerden biri olmak üzere düşman kuvvetini karşılamak için Urfa'daki mevcut kuvvetten bir kısmının ayrılarak Suruç'a hareketi eşrafca uygun görüldüğü halde Kuvâyı Milliyyemiz Kumandanı Ali Saip Bey, bu fikri muvafık görmüyor. Otuzbeş günden beri başımıza toplanan ve zerre kadar bir faidesi görülmeyen aşayirle buradaki kuvveti imha etmenin mümkün olmadığını cereyan eden olaylar ispat etmiştir. Cerablus yönüne giden düşmanın döneceğine şüphe yoktur. Bu kuvvetin Urfa'ya vardığı haberi alınınca memleket tamamen dağılacak ve belki aşayir ahaliden evvel firar edeceklerdir.

* "...Muhafifler bir gün bir cami toplantısını Mutasarıftan istiyorlardı. Hasanpaşa Camiindeki toplantıda köhne ve içi geçmiş Ali Yaver Efendi, 'Ey ahali görüyorsunuz ki Kuvâyı Milliyye başarılı olamıyor. Memleketin gençleri ve serveti bu uğurda feda oluyor. Avrupa galip hükümetlerine karşı bu silahlar ve hükümeteşizlikle iş görülemeyeceği gün gibi aşikârdır. Fransızlar'la barışmaktan başka çare yoktur, memleketi bu duruma getiren ve bizi Fransızlar'la barışmaya mecbur eden kişilerden hesap sormamız icap eder. 2 aydır her türlü fedakarlığı yaptık, yetişir. İki çürük topla bu iş görülmez, cevap isterim' der. Mutasarıf Ali Rıza Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi'ye, 'cevap veriniz' diye teklifte bulunuyor. Hacı Mustafa Efendi, 'Bunlar kimdir, ben bunları bilmiyorum? Bunlar geceleri memleketten firar eden, yalnız eşyalarıyla kadınları düşünmek emelinde bulunanlardır. Akriba ve komşusunun namusunu düşünmeyen insanlardır. Bunların bu memleketle alakaları yoktur. İstirham ederim, Ali Yaver Efendi ve arkadaşlarının hangi adamı şehit olmuştur? Defterciğiniz kaç para başışta bulunmuştur? Memlekette bir kargaşalık olmasın diye bunlar hep firar ederken ben dipçik ile bunları döndürüyorum. Servet imha edilmişse bizindir, şehit var ise o da bizindir. Bunlar aynı zamanda Fransızlar'a erzak veriyorlar, bunlar haindir. Fransızlar'ın cephanesi kalmadığı gibi katır eti yiyorlar. Böyle bir zamanda Fransızlar'a müracaat demek, ölmüş bir adamı diriltmek demektir. Hariçten gelen kuvveti meneden Kuvâyı Milliyyemizin maneviyatı pek yüksektir. Kuvâyı Milliyye ile biz harice çıkarız, Fransızlar'la barışmak arzu eden Ali Yaver ve arkadaşları buyursun' dediği bir anda cami kapısında bekleyen Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'in aşiretine 'evlatlarını vurunuz!' komutu vermesi üzerine aşiret, tüfek mekanizmalarını açıp kapayınca kadar pabuçlarını alan muhalifler camiden firar ediyorlar.. (Ali Rıza, Urfa Mücahedesı, s.130)

Herhalde düşmanı karşılamak ve mümkün olduğu kadar hattı tahrip etmek üzere bir mitralyözla birlikte sırf ahaliden ve Belediye Reisi kumandası altında buradan bir kuvvet ayrılarak acilen Suruç'a çıkarılması emrinin sözü geçen kumandana verilmesi.."(328)

9 Mart 1920

• Ali Saip Bey, Fransız kuvvetini karşılamak üzere şube reisi Bnb. İlyas Bey'i vekil bırakarak 600 kadar kuvvet, bir top, mitralyöz ve bir otomatik tüfek ile Telebyaz'a doğru hareket etti. Çünkü düşmanı Urfa'da beklemeni kuşatılma anlamına geleceğini düşünüyordu. Geceyi Sultantepe köyünde geçirdiler (329).

• Suruç Berazî Aşireti Reisi Şahinbeyzâde Bozan Bey'den Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanlığına:

"Düşmanın istasyonlardaki kuvvetleri alarak üç lokomotif ve üç katar halinde Cerablus'a doğru gelmeleri üzerine Suruç aşayiri ile Cerablus mevki tutuldu. Silahları, üçyüz kadar piyade ve yüze yakın da süvariden oluşuyordu. Nezdlerinde bir çok otomatik tüfeklerle ağır mitralyözler ve bir adet de beşbuçuk santimetrelik cebel topu vardı. Hareketlerini önlemeye çalıştıksa da etraf ve civar köy halkının yardımlarıyla Birecik'e gitmeye muvaffak oldular. Oradaki kuşatılmışları sevindirip Arappınar'a dönüşlerinde Siftekin civarında tekrar mevzi aldık. Mahalli aşayirden bize yardım gelmediği için bize çok üstün olan kuvvet tren hattının harap yerlerini tamir ede ede 9 Mart gecesi Arappınar'a vardılar.

Topu dörtyüz kişiden oluşan düşmanı olduğu yerde mahvetmek hiçten iken köylerinde istirahatata çekilen ve iş görülecek zaman olduğunu hatırlayamayan ve gönderilen haberlere ve edilen davetlere tenezzül etmeyen, yağmadan başka bir şeye hevesleri olmayan ağalar ve efradı aşayir, velev bir fert olsun imdada gelmediler.

Dörtyüz nefer düşmanın dört saat devam eden fasilasız top, bomba, mitralyöz ve silah ateşlerine biraderlerimle onbeş nefer akrabalarım dehşetli dayanarak etraf ve civarın otuzbin nüfusu havi ahalisinden imdat diye bir nefer bile gelmemiştir. Evvelce Suruç şubesinde çavuş iken Fransızlara iltihak eden Şakir, biraderi ve Cezayir Ahmet'in biraderi Hamo Hırço -Basravî'nin kayınpederidir- Fransızlar'a rehberlik ederek ailemizin bulunduğu köye ilerlemişler, suretleri İslam, siretleri hain-i vatan ahali ailemize hücum eden evimizi harap

eden düşmana pek uzaktan seyirci gibi bakmış, biz de mecburen ateşi keserek düşman köye varmadan aileyi kurtaralım diye köye doğru gittiğimizde düşman hücumu devam ve biz de mukavemetle ailemizi ikişer yorganla ökül ve ineklere yükleyerek köyden uzaklaştık.

Biraz sonra düşman sözü edilen kimselerle köye gelerek top ateşiyle evlerimizi yıkıp köyü tamamen yaktılar. Evimiz yandı, felâket oldu. Malımız mahv ve telef oldu. Bununla da yetinmeyen Ketkânlı Aşireti -ki başlarında Basravî var- hücum ederek yollarda kazadan kurtulmuş, düşmandan can kurtarmış kadınların önünden inek ve öküzlerle karıların başındaki pusuları yağma ediyorlardı.

Kazada Aligör karyeli Seyfettin Beyzâde Salih Bey'le Reşit Efendi ve akrabaları ve Betha karyeli Hacı Ali bin Yahli'den başka cümlesi Fransızlar gelirse teslim olacaklarını mazbatayla düşmana bildirmişlerdir."(330)

10 Mart 1920

• Sultantepe Köyünden Melikzâde Mehmet'dan Belediye Reisi Hacı Mustafa Kâmil'e:

"..Dün gece Kuvâyı Milliye Kumandanı Namık Bey misafirimiz idi. Bugün sabahleyin Akçakale'ye hareket ettiler. Dün gece Harran'da akşamdan sabaha değin ateş yaktılar. Ve anın üzerine şark tarafından iki bin atlıdan ziyade toplanmıştır. Ve Muhaymit Bey'in tarafı ve Meşhur aşayiri ve Abu İshak kabilesi tamamen yekûnu Haçim Bey nezdinde toplanmıştır. Kumandanın emri üzerine ben de yarın kuvvetimle Harran'a hareket edeceğim. İki yüz kadar fişek himmet buyurulmasını rica ediyorum (331).

• Keşif kolları Ali Saip Bey'e, Albay Normand kuvvetlerinin Telebyaz yakınlarındaki Aynelarus köyü civarında Bnb. İhsan komutasındaki Aneze aşireti kuvvetleriyle çatıştığı ve daha ileri gidemeyerek geri döndüğü haberini getirdiler(332). Telebyaz'a doğru biraz ilerledikten sonra haberin gerçek olduğunu gören Ali Saip Bey, Albay Normand'ın Harapnaz üzerinden Urfa'ya taarruz planladığını düşünerek aceleyle Urfa'ya döndü(333).

• Albay Normand kuvvetlerinin Urfa'ya doğru geleceği haberi şehirde korku yaratmıştı. Şehre dönen Ali Saip Bey ve yanındakiler Halvetiye karakolu önünde durum değerlendirmesi yaptılar. Ali Saip Bey, kuvvetlerin Karaköprü'ye çekilmesine taraftardı. Ancak Urfa

Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi ile Siverek kuvvetleri başında bulunan Odabaşızade Mehmet Emin Efendi buna şiddetle karşı çıktılar. Ali Saip Bey Badıllı aşiret kuvvetlerini de alarak bir bölüm kuvvetle Karaköprü'ye çekildi* ve ertesi gün de düşman kuvvetlerinin gelmediğini görünce şehre döndü(334).

• Şimdi Fransızlar'ın ağızından Albay Normand kuvvetlerinin Telebyaz'a gelip geri dönüşlerini izleyelim :

"Albay Normand, araba ve hayvanlardan mahrum bir kolla yola çıktı. Yolda Bernard'ı taburu ile Timur Bey'in kabilesine göndererek Halwa Kürtlerinin neden cezalandırılmadıkları hakkında açıklama istedi. Bernard, önde gidiyordu. Beraberinde kolun biricik topu, 12 istihkam eri, 20 kadar Senegalli süvari vardı. Nasıl oldu ise yolu bir ara azılı düşmanımız olan Haçım'ın bulunduğu Aynelarus'a düştü. Bizden fazla şaşkına düşen Kürt bedeviler, hayvanlarını, kadın ve çocuklarını darmadağın bir halde bırakarak dağlara kaçmışlardı. 40 kadar öküz, 60 koyun ve keçi ve bir çok tavuk ve hindiden başka bizi asıl ihya eden 60 devenin burada bulunup elimize geçmiş olmasaydı.

Uzakta dağınık bir halde kaçışan sürüler, kadınlar, atlar ve yayalar görüyorduk. Avcılarımız evvela bunlarla alay ettiler. Fakat bir süre geçince şeyhlerinin açtığı bayrak altında birer birer gelerek sıralandılar. Herhalde kaçmaktan caymış olacaklar ki sivri külahlı süvarilerin birden bize doğru ilerlediklerini hayretle gördük. Hayvanların nalları altından fıskıran karlar Kürtlerin gerisinde yoğun bir sis tabakası oluşturuyordu.

Normand, bu sefer vakit kaybetmek gibi bir hataya düşmekten çekindi. Zira ilk hedef Urfa idi. Bir dakika sonra çalınan borular geri çekilme emrinin verildiğini bildirdi. Ricat çok ağır bir tempo içinde yapılıyordu. Halbuki sol yanımızda oldukça ilerisinde bir hayli düşman piyadesi de görünmüştü. doğru iş değışti. Düşman miktarca artmış, üstelik süvarilerle de takviye görmüştü. Keşif kollarımızın getirdikleri haberlerden düşman kuvvetlerinin başında Haçım'ın bulunduğunu öğrenmiştik. Emrindeki kuvvetlere gelince bunlar Aneze Kürtleriydi.** Haçım bunlarla Telebyaz'a gidiyordu. Fakat kolumuzun birdenbire yön değıştirdiğini görür görmez fikrinden cayararak peşimize düşmeyi daha uygun bulmuştu.

* Bu olay Ali Saip Bey'in hatıratında yer almamaktadır.

* Aneze Arap aşiretidir.

Normand, ilk hamlede onun hareketine önem vermedi. Ve Haçım'ın bulunduğu yöne bir infilak mermisi gönderilmesini emretti. Atılan mermi düşmanın uzaklarında bir yerde parçalandı. 18 süvariden oluşan devriye kolumuz önlerinden kaçan bedevilere pala sallayıp neşeli neşeli nâra atıkları bir sırada Kürtlerin çemberi içine düşmüş, fakat kendilerini birdenbire toparlayarak çala kılıç bunları yararak büyük bir kısmını atış tesir alanına kadar getirmeyi başarmışlardı. Nitekim bu andan itibaren faaliyete geçen makineli tüfeklerimizin kurşun yağmuru altında Kürtlerin onar yirmişer yere serildiklerini görüyorduk. Makineli tüfeklerimiz o gün bir sürü sivri külahlıyı ekin biçer gibi biçti. Çatışma bize bir saate mal olmuş güneş de tam başımızın üzerine gelmişti. Kuzeyden (Urfa'dan) 77'lik ve 105'lik topların boğuk sesleri işitiliyordu. Milli Kuvvet-lerin şimdi de Urfa'yı bu toplarla dövdükleri anlaşılıyordu. Askerler top sesleri duydukça birbirlerini dürterek, "Gayret arkadaşlar, yaklaştık, çabuk olalım, ha gayret" diye bağırıyorlardı.

Fakat durum iyi değildi. Şu anda Anezeler'in ortasında yol aldığımızı unutuyorduk. Sağımızda, solumuzda ve nihayet ufukta dalgalar halinde yaklaşıp uzaklaşıyorlar. Bazen kolun daha rahat ilerlemesi için büsbütün uzaklaşarak gözden kayboluyorlardı. Yaptıkları bütün bu manevralardan, yavaş yavaş kolun gerilerine düşerek burada toplanmak istedikleri ve biz Urfa önlerine gelip Mustafa Kemal Kuvvetleriyle temasa geçtiğimiz de arkamızdan yetişerek çemberi tamamlamak niyetinde oldukları anlaşılıyordu. Bu durumu Normand iyice anlamış olacak ki şöyle diyordu: "Galibiyeti garanti ederek muhabereye girişmek için Beyrut 'da boş duran üç taburla 75'lik batarya ve hiç olmazsa bir ya da iki süvari bölüğünün şu anda burada olması gerekliydi." Birliklerimizin arasında kuvvetli bir haberleşme ve bağlantı kurulabilseydi bu da yeterliydi. Zira askeri talimatname küçük kıtaların da tıpkı büyük kıtalar gibi donatılmasına emreder. Halbuki biz kendimizden bihaber olduğumuz gibi düşmanın ne durumda olduğunu da bilmiyorduk. Normand, tam kapıya kadar gelmişken cesaretsiz ve ümitsiz geri çekiliyor. Kimin kaçtığı, kimin kovaladığı belli değil, tam bir kör doğuştü. İçinde Normand'ın sesi yükseliyordu; "Hazır ol! Sola çark! Adi adım!.." (335)

• Diyarbakır'da XIII. Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezaretine :

"Maraş, Antep ve Urfa sancakları acınacak haldedir. Bu sancaklardan Maraş harabeye dönmüş, köyler, yıkılmış, ticaret durmuş, emniyet, can, mal, ırz kalmamıştır. Bunun tek sebebi Fransızlar'ın işgali ve kötü idaresi, Ermenileri İslam aleyhine tahrik edip silahlandırmalarıdır. İngilizler'in işgali zamanında İngilizler'in hükümet işlerine karışmamaları ve İslamlara nisbeten iyi muamele etmeleri hasebiyle buralarda sükûn ve asayişin pek mükemmel olduğu düşünülürse bugünkü halin ve milli ayaklanmanın nedeni anlaşılır. Milletlin maruz olduğu tehlike hasebiyle hükümetin siyaseten bir tesir yapmadığını, kendi hukuklarını, can, mal ve ırzlarını bizzat savunmaya kalkışmaları en meşru bir haktır. Bu durumda millete 'savunmadan vazgeçiniz' demek, Ermeniler'in silahlı intikamlarına, Fransızlar'ın her türlü saldırılarına her şeyinizi teslim ediniz demektir. Bedenin bir parçası kesilen bir adama bağırma, ağlama ne demekse, ne kadar felsefeye aykırıysa; meşru haklarına ve namusuna, canına saldırılan bir millete de sükûn tavsiye etmek böyledir. Nitekim Urfa kıyamında öğütlerimiz dinlenmemiştir. Bilakis Urfa'dan, Birecik'den, Antep'den sürekli olarak muntazam kuvvetler, top, silah ve cephaneye istenmiştir. Muntazam kuvvetlerin gönderilmesi Fransa'ya savaş ilanı demek olduğundan hükümeti ve bütün milleti zor duruma düşürecek isteklerde bulunulmaması öğütlenmiş ise de yine de feryatları kesilmemiştir. Dün Urfa ahalisi, Birecik'e Fransızlar'ın imdat kuvvetlerinin gelmesi ve Birecik'de katliam başlaması nedeniyle etkili bir dille aynı isteklerde bulunmuşlar, Kolordu'ca istekleri yerine getirilmemiştir. Fakat haklarını savunmaktan başka kabahatleri olmayan İslamların kâtliama maruz bırakılması insanı vicda-nen üzüyor. Daha kuzeyden Diyarbakır vilayetinden Urfa'ya yardım için toplanmalar başladı. Fransızlar'ın Diyarbakır'a Harput'a kadar geniş bir alanı işgal etmesi ve bunun da Ermenistan demek olduğunu düşünceleri bölge halkını huzursuz ediyor..."(336)

• Kuvâyı Milliye'den Kızlar, Aşık, Maşuk Köyleri İslâm Mücahitlerine:

"Külâflı ile Hacı Bedir Ağa'nın bağı ve o civardaki yerler Badıllı aşireti tarafından işgal olunmuş ise de Külâflı'daki kuvvetimiz zayıf ve bu üç köyde elli tüfek mevcut bulunduğu anlaşılmiştir. Vatan ve memleketin selameti için bu elli adamın üç köyden bugün Külâflı'da Badıllı aşiretine katılarak faaliyet göstermelerini rica ederim. Bu

emre uyulmazsa tüfekleri Kuvâyı Milliyye tarafından alınarak diğer mücahitlere verilecektir." (337)

• Urfa'ya yardım sağlanması için Diyarbakır'a giden Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti üyesi Zeki'den Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına :

"1. Bugün 3'de vardım.

2. Gerekli yerlere ve cemiyet başkanlığına durum ayrıntılı anlatıldı.

3. Buradan kuvvetin gönderilmesine bilinen makamca kesinlikle muvakat edilmediği gibi taşıma ve yiyecek yönünden de kesin zorluklar olduğu tabiidir.

4. Dün sabah buradan 45 top mermisi gönderilmiş. Mardin'den de 250 mermi Viranşehir'e gönderildi. Ayrıca Viranşehir'den de Mardin'e araç gönderilerek 500 mermi daha aldırımları Viranşehir'e yazılmıştır.

5. Sahra topu, ancak muntazam kuvvetlere verilebilir, deniliyor. Ve bu mevsimde her yere hareket edemez. Ergani'den buraya çıkarılan sahra topları gelmedi. Tarmil'de kalmışlardır. Sahra topuyla cebelin etkisi birmiş. Urfa'daki topların iyi kullanılması emir olunuyor.

6. Buradan, her biri için 250 fişek olarak 500 Rus tüfeği gönderileceği, araçlarla müfreze gönderilmesi için bilgi verilmiştir.

7. Cephaneler mevzilerin aleyhine kullanılıyor. Geleceği düşünmek gereklidir.

8. Buradan gönderilecek tüfek, cephaneler için araç arıyorum. Sonucu bildiririm.

9. Öteden beri yalnız başına faaliyet gösteren büyük memur "bugün tarafınıza hareket etti. Onun tedbiriyle bir muntazam kuvvet oluşabileceği kanısı Vilayet'de doğmuştur." (338)

11 Mart 1920

• Kuvâyı Milliyye elindeki toplardan tamir edileni de işe yaramaz hale geldi(339).

• Fransızlar'ın yardım umutları kırılıyor. At ve katır eti yemeye başladılar (340).

* Sözü edilen kişi 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'dir.

12 Mart 1920

• Hatipzâde Mustafa Efendi'nin bağından Amerikan yetimhanesine yapılan siperlerin tamamlanmasına çalışıldı(341). Her cuma günü Kuvâyi Milliyye'nin hücumuna alışan Fransızlar, bugün tek tük tüfek atışlarını görünce şaşırıldılar. Ermeniler, Kuvâyi Milliyye'nin Diyarbakır'dan obüs getirmek yolundaki çabalarının boşa çıktığını bildirdiler (342).

13 Mart 1920

• Diyarbakır'da Rüştü Bey'den Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına*

“500 tüfek, 30 sandık Alman cephanesi, 140 Rus cephanesi şimdi alınarak bağlandı. Bu gece hareket edecek ve yarın akşam da buradan bir sandık Rus cephanesi yola çıkarılacaktır. Siverek'deki topun tamiriyle Urfa'daki topların muayenesi için cephanelerle Hayri Efendi adındaki çakmakçı dahi yola çıkarıldı. Gerek Urfa ve gerekse Telebyaz, Harapnaz yönlerinin durumlarından açık bilgi verilmesi isteniyor. Yarın gerekenlerle görüşülüp diğer top gereçlerinin taşınmasının çaresine bakılacaktır.”(343)

• 2. Fırka Kumandanı Yarbay Akif Bey'den XIII. Kolordu Kumandanlığına :

"Aşiretlere ve ahaliye kumanda yok denecek düzeyde olduğundan Urfa Kuvâyi Milliyye Kumandanına karşı bir hoşnutsuzluk vardır." (344)

14 Mart 1920

• Fransızlar'ın cephaneleri tükenmeye yüz tuttu (345).
• Berazî Aşireti Reisi Şahinbeyzâde Mustafa Bey'den Urfa Kuvâyi Milliyyesine :

"Urfa'dan gönderilen Kuvâyi Milliyye ile birlikte çalışarak Siftek İstasyonundan itibaren şimendifer hattının ayrıca tamirine imkân bırakmamak üzere tahribine başladık. Kuvâyi Milliyyeyi gören Suruç halkının maneviyatı yükseldi, bize mütemayil oldular. Urfadan gelen

* Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi Paşa, Urfa'daki mücahitlerin, muhtaç oldukları cephane vs.yi temin için Cemiyet üyelerinden Gergerli Ramazan Bey'i Diyarbakır'a göndermiş ve orada bulunduğu sürede masrafını karşılamak için 60 madeni lira vermiştir. Gergerli Ramazan Bey, Siverek'le haberleşmede Zeki ve Rüştü imzasını kullanırdı. (Fırat, Urfa Kahramanları s.48)

kuvvetle bin kişiye yakın muazzam bir kütleyle çalışıyoruz. Tahribat bitince istasyonlarda mahsur kalacak düşmanın tenkili için Urfa'daki toplardan birinin gönderilmesi maneviyatı artırır, halkı mücadele etrafında toplar(346).

15 Mart 1920

• Ayntab'daki Kılıç Ali'den, Fransız imdat kuvvetinin Akçakoyunlu civarına geldiği ve Sacur Köprüsü'nü onarmakla meşgul buldukları, bu kuvvetin Ayntab üzerine gelmesi ihtimalini düşünerek üzerlerine yürünmesinin yararlı olacağı bildirildiyse de Ali Saip Bey Urfa'dan ayrılmanın şu sırada imkansız olduğunu bildirdi (347).

• Urfa'daki karışık durum üzerine Siverek'e gelen 2. Tümen Kumandanı Akif Bey Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyetiyle telgraf başında görüştü. Cemiyet, "bugüne kadar dörtyüzünü aşkın fişek ve yediyüzü aşkın top mermisi sarf edilen savaşta günde dörtyüz lirayı aşkın işe bedeli olmak üzere onbeşbin lira sarf olduğu halde sayısı dörtyüzü geçmeyen Fransızlar Urfa'dan çıkarılamadı. Ahali genellikle aşayirden ümidini kesti, aşayir de uzun süren bu beklemeden usandı. Öyle bir halde ki Ermeni mahallelerine konulan nöbet yerlerine gitmemeye başladı. Kesin bir askeri harekât için zaman uygun değilse Fransızlar'ı şimdiki durumda muhafaza etmek üzere muntazam kuvvet gerekir. Urfa düştüğü yerden kalkmak istiyor." (348)

• 2. Tümen Kumandanı Yarbey Akif Urfa Kuvâyi Milliye kumandanıyla görüşükten sonra XIII. Kolordu'ya şu raporu yazdı : "Aşiretler öteden beri, örgütlü olmadıklarından verilen görevi yapmakta nizamiye birlikleri gibi kabiliyet gösterememektedirler. Makineli tüfek yoktur. Topların da cephanesi bittiğinden ateş edememektedirler. Aneze Aşireti de Telebyaz İstasyonuna gitmiş, orada Fransız takviye kuvvetlerine baskınlar yapmaktadır. Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey'le İzollu Aşiret Reisi Bozan Bey Urfa hareketinde en ciddi ve itaatli aşiret kumandanları olarak görülmektedirler. Her türlü durum karşısında kabadayılık göstermekten zevk alan aşiretler önemli ve ciddi sorunlar karşısında varlık gösterememektedirler. Bu ufalık Urfa işinin ancak muntazam kuvvetlerle hal edilebileceği kanaati hasıl olmuştur." (349)

• Diyarbakır'da Zeki'den Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına :

"Bu gece 110 sandık cephane yola çıkarılacaktır. Kiraları 3300 kuruştur. Oraca ödenmesi zaruridir. Ayrıntılar mektuptadır. Top ve fazla silah almak için teşebbüslerden geri durduğumuz yoktur. İnşallah başaracağız."(350)

16 Mart 1920

• Diyarbakır'da Rüştü'den Siverek Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına :

"110 sandık Rus cephanesi bu gece hareket ettirildi. Şimdi bilinen makama gidilerek gerekli girişimlerde bulunulacaktır. Bugünkü durumdan bilgi bekliyorum. Başka emriniz varsa telgraf başında bildiriniz."

• Bu telgraf Cudi Paşa tarafından cevaplandırılmıştır. "Urfa'da durumun sakin olduğu ve Cerablus'a doğru şimendifer hatlarının tahrip ve keşfinde bulunmak üzere bir süvari müfrezesi gönderildiği* ve düşmanın imdat kuvveti olarak Telebyaz'a kadar gelip tekrar Cerablus'a dönen kuvvetinin kesin miktarı anlaşılmadığı, Suruç aşiretlerinin milli harekate katılmadıkları an-cak Şahinbeyzâde Mustafa Bey'in tahribat müfrezemize katılarak Cerablus tarafından düşmanla çatışmaya girdiği ve Cerablus'un kuşatıldığı yazılıyorsa da doğruluğu anlaşılamamıştır." (351)

• Dahiliye Nezaretinden Urfa Mutasarrıflığına :

* Müsademe bir taraftan devam ederken, hariçten Fransızlar'a takviye birliklerinin geleceği haberi herkesi endişeye düşürmüştü. Bu hadiseyi ilk işiten Hacisazâde Ömer Efendi ve Hocasâde Abdurrahman, Arabizâde Reşit Efendinin evinde toplanarak aralarında bu mesele hakkında uzun boylu görüşerek konuştuktan sonra tren hattının tahribine karar veriyorlar. Bunu gerçekleştirmek için atı olan Urfalılar'dan 100 kadarının isimleri bir kâğıda tespit ediliyor. Bu göreve katılmayacaklar hakkında da çok fena muamele yapılacağı ekleniyor. Bu kıymetli ve fedakâr insanlar fikirlerini Hacı Mustafa Kâmil'e ve Ali Saip'e anlatıyorlar. Ali Saip bunların fikirlerini kabul ediyor. Tren hattının nasıl tahrip edileceğini bilen ve eskiden muhabere memurluğunda bulunan Kemancızâde Nuri, Mamozâde Hasan, Abuzer oğlu Abdiyle kuvvetler Hacisazâde Ömer Ağa'nın köyüne gidiyor. Ömer Ağa'nın köyde bulunan oğlu Osman Ağa ile amcâzâdesi Halil ve akrabaları bu kuvvetlerle birlikte Suruç'a hareket ediyorlar. Suruç halkı büyük bir tezahüratta bulunarak, milli kuvvetleri kucaklayarak kurbanlar kesiyorlardı. O zaman Suruç Kaymakam Vekili Celâl Bey idi. Şahin Bey'in oğulları Bozan ve Mustafa Bey'ler Urfa ve Siverek Milli kuvvetleriyle birlikte bulunan Siverekli Bozan Ağa'ya katılarak İlyas Bey'le birlikte Cerablus'a doğru şimendifer hattını tahribe başlamışlar. Hattın sökülmesine Harapnaz'dan, Çal köprüsüne kadar birçok yerden başlanmıştı. Hacisazâde Osman'la Halil Ağalar hattı sökerken bir Fransız müfrezesiyle çarpışıyorlar müfrezeye dikiş tutturamayıp ricat ediyordu.. (Fırat, Urfa Kahramanları sf.105 vd.)

"Şu önemli ve kritik dönemde yöre halkı ile Fransız askeri arasında çatışmanın sürüp gitmesi memleket menfaatine aykırı olduğundan her iki taraf arasında saldırının ve düşmanlığın önlenmesi için haberleşme ve görüşmeler yapılmakta olduğundan sonuç alınıncaya kadar bizim tarafımızdan asla saldırı yapılmaması önemle tavsiye olunur." (352)

- 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'den Urfa Mutasarrıflığına:

"..Urfa işinin Fransa'nın lehimize olan fikirlerini devam ettirecek tarzda, iki tarafın onuruna ve özellikle devletin çıkarlarına uygun bir şekilde dirayetle halline gayret çaba lütfedilmesi.." (353)

17 Mart 1920

- Aşiret kumandanlarından* Fransa'nın Suriye Olağanüstü Komiserliğine:

"Kırk gündən beri Urfa'da bulunan Fransız işgal kuvvetleriyle karşı karşıya bulunmaktayız. Memleketi her türlü ecnebi işgal ve

* Bütün aşiret reislerinin bu mücadelede hizmetleri çok büyüktür. Bunlar içinde pek büyük fedakârlık ve yararlılıklarla her türlü tehlikeli işle atılan ve canı gönülden çalışan Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey başta gelenlerdendir. Bu aşiretin değerli reisi Sait Bey'in hizmetleri unutulmayacak derecede büyük ve yüksektir. Bununla birlikte aşiret ileri gelenlerinden Sait Bey'in biraderi Bekir ve Hasan, amcazâdesi Cüneyt Bey'le Yedikuyulu Ahmet ve Hasan Ağa'ların çalışmaları sözü edilmeye değer. Badıllı aşireti reislerinin, aşiretleri öünde eski serdarlara yakışacak biçimde yer almaları aşiretleri coşturup kendilerinin değerlerini artırıyordu. Sait Bey'in bir çok zamanlar bizzat ileri atılması takdire şayandı.

İzollu aşiret reisi Bozan Ağa'nın aşireti ve bizzat kendisi çok çalışmıştır. Telfutur'un kuzeyinde Fransızlar'a üstünlük sağladığı gibi Ermenileri de sukuta mecbur etmiştir. Bozan Ağa, cidden cesur ve faal bir genç aşiret reisisidir. Döğeri Bekir Bey, altmışlık bir kişi olduğu halde iki evladı ve üçyüz kadar aşiretiyle çok hizmet görmüştür. Fransızlar'a vâki hücumda aşiretini elindeki değnekle ileri sevk etmiştir.

Suruç aşiretlerinden Şeddadî Aşiret Reisi Casım ve Şeyhanlı Reisi Nuh Ağalarla Picanlı Reisi Galipbeyzâde Mustafa, Dinaî Reisi Salih Beyler ve kardeşleri, Mustafa Bey'in kardeşleri Müslüm Bey ve Arap aşiretlerinden Bini Yusuf Reisi Mustafa Halaf harika icad edercesine çalışmalarıyla genellikle takdire değer.

Bunlarla birlikte Şıh Cevherzâde Ömer Efendi'nin de hizmetleri övlümeye değer. Şimalden Urfa'nın yardımına koşan Siverek eşrafından Cudi Paşa ile Odabaşızâde Mahmut Efendi'nin de gönderdikleri kuvvetlerin başında bulunan Cudi Paşa'nın amcazâdesi Mehmet Ramazan Ağa ile yeğeni Mehmet Sakıp Efendi ile Mahmut Efendi'nin oğlu Mehmet Emin Efendi ile Hacı Abuzer, Ramazan ve Şeyh Musa Ağalar ve Hüseyin Efendi ve Küçük Ömerzâde Rüştü ve Paşazâde Şevket Efendiler ve adlarını bilemediğimiz pek çok kişi büyük yararlıklar ve fedakârlıklar göstermişlerdir. (Ali Rıza, A.g.e. s.126 vd.)

istilasından kurtarmak fikriyle silaha sarıldığımız halde, burada karşımızda bulunan kuvvetin eski bir dost millete mensup olması ve Fransız kültürünün medeniyetinin memleketimizde husule getirdiği irfan semereleri hasebiyle kendilerine karşı şiddet göstermiyoruz. Dostane vaki olan tahliye tekliflerimize karşı kumandan, bir emir olmadıkça bu havalıyı terk edemeyeceğini bildirmekte ve size müracaatla emir çıkartılması lüzumunu beyan etmektedir.

Arzumuz, işgalin kaldırılmasından ibaret olmasına göre, milletlere fikir bağımsızlığı sağlanmasına çalışan medeni Fransa'nın medeni bir kumandanı sıfatı ile isteğimizin yerine getirilmesiyle bir gün evvel memleketimizin tahliyesi emrini kumandana vermenizi ve bize de bilgi vermenizi beyhude kan dökülmemesi için rica ederiz.(354)

Mehmet Ramazan

Bucak Aşiret Reisi

Haçım

Aneze Aşireti Reisi

Sait

Badıllı Aşiret Reisi

Hacı Ömer

Şeyhanlı Aşiret Reisi

Mehmet Emin

Milli Aşiret Reisi

Bekir Arus

Bazıki Aşireti Reisi

Bekir

Döğçerli Aşiret Reisi

Zülfikar

İzollu Aşiret Reisi

• Albay Normand kuvvetlerinin artık Urfa üzerine yürüyemeyeceğine kanaat getiren Kuvâyı Milliyye, "sizinle savaş halinde değiliz, haksız yere yapılan işgali kaldırmak için meşru olarak silâha sarılmak zorunda kaldık" diyerek Fransız kumandanına Urfa'yı tahliye teklifinde bulundu. Yine red cevabı verilerek tahliye emrinin ancak Fransız kumandanlarınca verilebileceği, oraya başvurulması gerektiği bildirildi.

• Kuvâyı Milliyye'nin bu mektubunu götüren yedeksubay Reşit Rastgeldi bugünü şöyle anlatıyor:

"Harbin ortalarına doğru Mahmut Nedim Bey'in evinde etrafa yoğun bir leş kokusu yayılmaya başlamıştı. Bunun kaynağını tespit edebilmek için oraları yakından görmek gerekti. Bu işi üzerine alacak

bir gönüllü düşünülürken bana verilmesini rica ettim. Fakat bunun çok sakıncaları vardı. Fransızlar'la birlikte bir çok Ermeni'nin de bizlere ateş açtıklarını biliyorduk. Bunların beni tanımamalarına imkân yoktu. Bu takdirde benim sağ dönmem imkânsızdı. Bunun da çaresini buldum. Kılık değiştirim dedim. Ve en yakınlarımın bile tanıyamayacakları bir köylü kılığına girdim. İkinci vakti koynuma yerleştirdiğim bir mektupla birlikte elime aldığım beyaz bayrakla köprübaşından askeri mahfele doğru yürüdüm. Beni gören Fransızlar ateş kestiler, fakat bizim taraf ateşe devam ediyordu. Bilhassa o zaman Şakaloz'un evi dedikleri ve Kadir Kvasoğlu'nun şimdi değirmen yaptığı Samsat Kapı civarındaki binadan atılan kurşunlardan birkaçı yanıma düşüyordu. O tarafa doğru elimdeki beyaz bayrağı birkaç defa sallamak suretiyle elçi olarak gittiğimi onlar da anlamış olmalılar ki orası da ateşi kesti.

Leş kokusu tamamen Nedim Bey'in evinden yayıldığı için en çok o binanın içine girmek istiyordum. Büyük demir kapısını birkaç kez vurdumsa da içeriden ses çıkmadı. Bunun üzerine bahçe duvarından içeriye incelemeye başladım. Bahçenin ötesinde berisinde bir çok kadana leşlerinin atılmış olduğunu ve kargaların konup kalktığını gördüm. Meğer attığımız top mermilerinden birisi hayvanların bağlı bulunduğu binanın duvarını delerek içeride patlamış ve hayvanların ölümüne neden olmuş. Bunu tespit ettikten sonra ilerideki kayalıklara yürüdüm. O zamanlar Şişkonun evi dedikleri binanın batıya bakan kapısı ile hastane arasında yapılmış olan taş siperden Fransızca seslenildiğini duydum, o tarafa doğru yürüdüm. Siperin arkasında elinde büyük ve kalın bir mendil tutmuş olan bir asker gözlerimi ve bu arada yüzümü bağladı. Adamın bu hareketinden çok memnun oldum. Artık beni kimse tanıyamazdı. Koynumdaki mektubu çıkarıp askere verdikten sonra ellerimi derhal abamın ceplerine sokarak gizledim. Nasırsız olan ellerimin hiçbir zaman köylü eline benzemeyeceğinin farkına yolda varmışım. Bu tedbiri almaktan başka çare yoktu. Mektubu alan asker uzaklaşırken etrafımda bir çok ayak sesi duydum. Her iki taraftan da ateş kesilmişti. Civar siperlerdeki askerlerin etrafımızda toplandıklarını anladım. Bunlardan bir bölümü Fransızca, bir bölümü de Arapça konuşuyor, benim hakkımda birbirlerine bir şeyler anlatmak istiyorlardı. Bu arada birisi bana Kürtçe olarak bana şu soruyu sordu: "Hangi memlekettensin?" Ben de Kürtçe olarak Diyarbakır tarafından geldiğimi söyledim. Çünkü harbin başından

beri Fransızlar'a Urfa'ya binlerce kuvvet geldiğini bildiriyorduk. Bu cevabımla bunu bir kere daha teyit etmek istiyordum. Yoksa Diyarbakır'dan yaralılarımız için istediğimiz eczalı pamuğa red cevabı almıştık. Adam bu defa terbiyesizlik ederek "yakında ananızı sinkaf edeceğiz" diye söylenmeye başladı. Maksudı tahrikti. Yakında kimin anasının belleneceği anlaşılacaktır, dedim. Bu sırada getirmiş olduğum mektubun cevabını iade etmiş olduklarından etrafımdaki askerler siperlerine koştu ve Ermeni ile aramızdaki tatsız konuşma sona erdi. Evvelce gözümü bağlayan nöbetçiden başka kimse kalmamıştı yanımda. Yüzümü şehre doğru çevirdi ve mendili açarak arkamdan itti. Güneş batmış, etraf alacakaranlık idi(355).

18 Mart 1920

• Siverek'de Cudi Paşa'ya:

"Müptil his klor nemel şişe10, ayrıştırılmış pamuk kilo 25, lastik sargı adet 6, amul kloru maiyeti morfin adet 150, kafein adet100, platin iğne adet 2, refkor şırıngası adet 2, misli sinai ampulu adet 6, kadküt şişe 20, rekor iğnesi adet 1, hegador iğnesi adet 6.

Kuvâyı Milliyye hastanesindeki yaralıların tedavisine gerekli olup Urfa'da bulunmayan yukarıda cins ve miktarı yazılı tıbbi malzemenin Diyarbakır askeri medhalinden mümkün olduğu kadar süratle getirilerek tamamlanması arzıyla takdim kılındı."(356)

Belediye Reisi

Kuvâyı Milliyye Hastanesi Tabibi

Mustafa Kâmil

Hamdi Kasım

• Dr. Vischer'in hatıratından : "18 Mart'ta tekrar Ermeni bölgesi ile irtibat kuruldu. Ermeniler yiyecek sıkıntısı çekiyorlardı ve bir Türk evinden temin edebilirlerdi, ancak milliyetçilerin Kumandanı buna izin vermiyordu. Çünkü Ermeniler de kendi bölgelerinden bir Fransız karakoluna yapılacak hücumu izin vermemişlerdi. Bu nedenle de onlar da yiyecek teminine mani oluyorlardı

Hatları aşarak Fransızlar'a gelen iki Ermeni, yardım kuvvetinin yüz kilometre kadar uzakta bulunduğu haberini vererek Fransızlar'ı umutlandırdı (357).

• Suruç Kaymakam vekilinden Kuvâyı Milliyye'ye :

"Siftek istasyonundan Cerablus'a doğru beşyüz metre kadar bir

mesafenin rayları kaldırılıp atılmış, dördü küçük biri büyük olan Çaloğlu köprüleri tamamıyla tahrip edildiğinden ve bu tahribat trenin bundan böyle geçişini imkânsız bir hale getirdiği kanaatine binaen mücahitler bugün merkez kazaya dönmüşlerdir (358).

- 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'den Urfa Mutasarrıflığına:

"..Teşkilâtsızlık Urfa ahalisinin muhalefetinden ileri gelmiştir. Urfa ahalisi ki devletin muntazam kuvvetlerinde çok zamanlar görev yapmışlardı. Madem ki keyfi olarak iş yapmak taraftarı oldular, o halde aynı suretle işin neticesini intaç ve idrake mecburdurlar." (359)

- 2. Tümen Kumandanı Akif Bey'den Urfa Mutasarrıflığına:

"..Urfa ahalisinden beklenen şey yapılan teşkilatı kabul ederek yiğitlikle iş görmektir. Yakın mesafede savaş tekniği süngü ile gösterilecek yiğitliktir." (360)

19 Mart 1920

- Hat boyundan gelen haberlerde Fransızlar'ın Cerablus ve diğer istasyonlarda süvari kuvvetleri bırakarak şimendiferle geriye çekildiği ve Akçakoyunlu'da düşman kuvvetleriyle Kuvâyı Mil-liyye ve aşiretlerin çatışmaya girdikleri bildiriliyor ve dört köprüyle dört kilometrelik tren yolunun tahrip edildiği kaydediliyor.(361)

- Urfa Ahalisinden Heyet-i Temsiliye'ye; Bilhassa Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

"Burada onbeş günden beri dertlerine acil şifa ve sizden ümitli haberler bekleyen Urfa ahalisini temsil etmekteyiz. Kırkiki gündür savaşa sahne olan Urfa, Fransızlar'dan daha çok kuşatılmış bir haldedir. Bu uzun müddette verdiğimiz şehitlerin ve yaralıların toplamı bize yardım için gelen aşiretlerin hepsinin verdikleri kayıplardan fazladır. Muntazam kuvvetler yardımımıza yetişmedikçe hiçbir iş görülemeyeceği kanısında olan Urfa ahalisinin size karşı ricalarını tebliğe mecbur bulunuyoruz. İsteklerimizin yerine getirileceğine ve Kolordu'ya talimat verildiğine dair üç gün evvel aldığımız müjdenizin sonucunu sabırsızlıkla beklediğimiz halde henüz Kolordu'dan biraz olsun ümitlendirici haber alamadık. Bittabi iki günden beri alınan İstanbul havadisleri ile Urfa daha önem kazanmış bulunuyor. Memleketlerimiz doğu vilayetleri ile Kilikya'nın sınırı hiç olmazsa Fırat olmalıdır. Fırat terk olunursa doğu vilayetlerinin de kapısı

düşmana açılmış olur. Genel bir menfaat sağlamak için tek çareyi Karacurunda'daki taburun bizimle birlikte Urfa'ya hareketi için emir verilmesinde görüyoruz*

Bu tabur mevcudu ne kadar eksik olursa olsun Kuvayı Milliye'den tamamlanır ve Kuvayı Milliye bu tabur ile birlikte yine memleketimizde önemli bir etken olur. Bu maruzatımıza bugün iki saate kadar yeterli cevap alamazsak üzgün olarak Urfa'ya dönecek** ve Urfalılar'a başlarının çaresine bakmalarına mecbur olduklarını tebliğ edeceğimizi arz ederiz.”(362)

Urfa Eşrafından	Diğeri	Diğeri	Diğeri
Hacı Es'ad	Hacı Yusuf	Şeyh Müslim	Şakir

20 Mart 1920

• Fransızlar'ın su aldıkları kuyudaki su iki metreye indi. Hücum etmeden ateş eden Kuvâyı Milliyye için 'Bugün cuma olduğu için adet üzere sessiz geçmesine imkân yoktu' diyen ve sürekli beygir etiyen Fransızlar, uzaklardan su getirmeyi düşünüyorlar(363).

• Miss Holmes Ali Saip Bey'e yazdığı mektupta yetimhaneye gönderilen ekmekler için teşekkür ederek kesilen suyun yeniden gelmesinin sağlanmasını istedi. Miss Holmes, yetimhanenin bir bölümünün Amerikan Konsolosluğu olarak ayrılıp daha çok saygı duyulacağı düşüncesiyle üzerine Amerikan bayrağının çekildiğini ve Amerikan bayrağına gelecek herhangi bir ateşin doğrudan doğruya Amerika hükümetine karşı yapılmış sayılacağını söyledi. Bu davranış Ali Saip tarafından 'Miss Holmes konsolossuz Amerikan Konsolosluğu icat etti' şeklinde değerlendirildi(364).

21 Mart 1920

• Fransızlar'da su sıkıntısı arttı. Fransız subayın günlüğünde, susuzluktan hiç kimsenin yıkanamadığı, cilt renkleri itibariyle Senagallilerden farkının kalmadığı belirtiliyor. Yiyecek sıkıntısı da devam ediyor(365).

* İngilizler Urfa'yı işgal ettikleri gün Urfa'da bulunan 1.Süvari Alayı Kumandanı Binbaşı Hüseyin Bey'i çağırarak Alay'ın Urfa'dan çekilmesini istemişlerdi. Önce Karaköprü'ye çekilen Alay, İngilizlerin isteği ve tehditleri üzerine bir birliğini Karacurun'da bırakarak Siverek'e çekilmiştir. Sözü edilen birlik budur. (Saraç,Vatan Nasıl Kurtarıldı, sf.213-214)

50 Telgraf Karaköprü'den çekilmektedir.

• Dr. Vischer'in hatıratından: "Bizim Süryaniler arasında kuyu kazıcılar vardı. Kuyuyu temizleyip tekrar verimli hale getirmeyi teklif ettiler. İpe bağlanıp aşağıya indirdiler. Kuyunun içinde çok miktarda taş ve içine düşmüş kova vs. ile kapanmış olduğunu söylediler. Kuyuyu temizleyip, hatta daha çok su kazanmak için, sızıntı yerleri daha da derinleştirdiler. Ermenilere yardım etmek üzere, İsviçre'den gönderilen ayakkabı ve elbiselerin bulunduğu torbalar su geçirmez yelken bezindendi ve halen bizde mevcuttu. Onlar iyi iş gördüler. Onlar kova yerine kuyudan su çekme işinde çok başarılı kullandık. Gerçi kovalar gibi çabuk kuyunun dibine inmiyorlardı ama daha hafiftiler ve kovalar gibi sağa sola çarpıp zarar görmüyorlardı. Aynı zamanda en iyi çamaşır iperimizi de bu işte kullandık. Ama yine de su yetersizdi. Bir kısmı, katırlarla uzak bir çeşmeden getirilmesi gerekiyordu. Hastanenin günlük su ihtiyacı 350 idi. Şimdi bir açıdan yeni yolla Fransızlar bize gündüz gözü ile de su getirebiliyorlardı.

Akşama doğru Akçakale yönünden gelen elli kadar atlı, Fransızlar'ca, kendilerine gelen yardım kuvveti üzerine giden birliğin dönüşü ve Kuvâyı Milliyye'nin takviyesi olarak değerlendirildi(366).

22 Mart 1920

• Miss Holmes'dan Ali Saip Bey'e:

"Besin eksikliği nedeniyle yetimhanede birkaç çocuk bayıldı. Türkiye hakkında şahsen iyi davranılmasına taraftar olan Cumhurbaşkanı Wilson eğer yetimhanedeki çocukların açlıktan bayılacak hale geldiğini duyacak olursa hiç kuşkusuz bunun etkisi ve sonucu iyi olmaz. Bunu siz de takdir edersiniz. İşte bu nedenle çok rica ederim yetimhane için bana istediğim ölçüde yiyecek satın almama izin veriniz." (367)

• Urfa Belediye Reisi Mustafa Kâmil'den telgraf başındaki XIII. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey'e :

"Kırk iki gündür devam eden savaşın safahatı mutasarrıfımız ve eşraf tarafından Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Cevdet Beyefendi Hazretlerinin bilgilerine sunulup kurtuluşumuzun muntazam bir kuvvetin gönderilmesine bağlı olduğu arz edilmişti.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinden aldığımız cevabi emirde Urfa hadisesinin ciddi bir şekilde halli için Kolordu'ya yazıldığı ve oraya müracaatımız gerektiği tavsiye olunmuştu. Halbuki Cevdet

Beyefendi'den sevindirici bir emir alınmadığı gibi anılan eşraf beş gün Karaköprü'de telgraf başında bekledikten sonra üzüntüyle Urfa'ya döndüler. Telaş ve üzüntüyle hicreti düşünen ahalinin manevi gücünü tamir için Karacurun'daki askerinin hareket emri için yardımcı olmanızı bekleriz. Fransızlar'ın kısa bir süre sonra ele alacağı şiddetli tedibatdan kim yakayı kurtarabilir? Bu tafsilatla ilgili hem talimat ve hem de tek kurtuluş çaresi bildiğimiz muntazam silahlı kuvvet isteriz." (368)

23 Mart 1920

• Siverek ve Havalisi Kuvâyi Milliyye Kumandanı Timur'dan Urfa Kuvâyi Milliyye Kumandanlığına :

"Belediye Reisi ve Mutasarrıf Beylerin açık telgrafla Urfa için muntazam kuvvet istedikleri Kolordu'dan bildirilmiştir.

İstanbul'daki tutuklamalara Fransızlar katılmamış; İstanbul'dan gelen bütün ecnebi gazeteler başta Fransızlar'ın Tan gazetesi olduğu halde İngilizler'in İstanbul tutuklama harekâtını yermekte ve İngilizler'e hücum etmektedir. İstanbul'un işgali muvakkattır. Fransa'nın el'an bizi savunduğu görülmektedir. Bunun için Fransızlar'a karşı askerî harekât icrasını Kolordu kesinlikle tasvip etmiyor ve asker göndermeyecektir..

Urfa, Suruç, Birecik asker alma merkezinde sayısız silahlı aşayır vardır. Müdafaayı Hukuk Cemiyeti yedeksubayları kumandasında harp görmüş kişilerden kıtalar teşkil edilerek o civardaki Fransız kuvvetleri çıkartılabilir. Kolordunun kesinlikle muntazam kuvvet göndermeyeceğinin Mutasarrıf Bey'le Belediye Başkanlığına bildirilmesi lazımdır." (369)

24 Mart 1920

• Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal, XIII. Kolordu Kumandanlığından Kurmay Yüzbaşı Sabri'yle telgraf başında görüştü: "Mustafa Kemal, bir miktar muntazam kuvvetin milli kuvvet şekil ve mahiyetinde Urfa'ya süratle gönderilmesinin meseleyi bir an önce halledeceğini, bunu vatan görevi olduğunu, bu meselenin Kolordu'ca gerekli derecede ele alınmamasındaki nedenlerin anlaşılmadığını söyledi. Yüzbaşı Sabri, cevabında Kolordunun subay silah ve cephane konusunda her türlü yardımı yaptığını, askerleriyle birlikte belirtilen biçimde yardımın ise henüz mümkün olacak dereceye gelmediğini ve çalışıldığını söyledi."(370)

• XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'den Heyeti Temsiliye'ye:

"Miktarı önemli bir sayıya ulaşan Kuvâyı Milliyye savaşıları saldırıya cesaret edemiyorlar. Bundan başka teşkilat ve emirlere uymuyorlar. Bu durumda Urfa meselesinde bir an evvel saldırıyla hareket etmek için düşmanın iki misli düzenli kuvvete ihtiyaç vardır. Bütün kolordunun savaşı sayısı 1500 kadardır. Bu bölgede asker tedarik ederek kadroların tamamlanması, talim ve terbiyesi şimdiye kadarki çalışmaya göre mümkün değildir. Buna rağmen bütün Kolordunun Urfa meselesi için toplanması mümkün değildir. Çünkü bölgenin asayiş durumu elvermez." (371)

25 Mart 1920

• Urfa Kuvâyı Milliyyesiyle Siverek Kuvâyı Milliyyesinden Odabaşızâde Mahmut Efendi telgraf başında konuşular. Urfalılar, onlarca telgrafa ve M.Kemal'in talimatlarına rağmen nizamî kuvvet göndermeyen Kolordunun davranışına anlam veremediklerini söyleyince Mahmut Efendi, mevcut azlığından olabilir, cevabını veriyor.. Urfalılar moral aradıklarını ve göçü önlemeye çalıştıklarını ifade edip 'bu defa da boş dönecek olursak Urfa muhakkak dağılacaktır' diyorlar(372).

26 Mart 1920

• Fransızlar yiyecek bakımından zor durumdalar. Hayvanların iaşesi için erlerin yataklarındaki otlar yiyecek olarak kullanılmaya başlandı(373).

27 Mart 1920

• Suruç'daki Binbaşı İlyas Bey, Ali Saip Bey'e Urfa'daki Fransız kumandanlığından Arappınar'daki Fransız kumandanlığına gönderilen Urfa Ermenilerinden İbrahim adlı birinin yakalandığını ve elindeki şifrenin alındığını bildirdi. İbrahim sorgusunda, 20 lira ücretle Urfa'daki iki Ermeni tarafından gönderildiğini ve eğer mektup ele geçip kendisi Arappınarı'na gidebilirse onlara "Erzak ve cephane bitmek üzeredir, şu yakınlarda kuvvet gelmeyecek olursa teslim olmaya mecburiyet hasıl olacaktır" biçimindeki mesajı iletceğini söyledi. Aşiret reisleri kendisini öldürmek istedilerse de İlyas Bey izin vermedi(374).

28 Mart 1920

• Urfa'daki Fransızlar'ın bitkin bir halde buldukları ve erzak hususunda zorluk içinde buldukları, ciddi ve kesin bir teşebbüs üzerine teslim olmalarının ya da çekilmelerinin muhakkak olduğu Urfa'dan Heyet-i Temsiliye Başkanlığı'na bildirildi(375).

• XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'den Heyeti Temsiliye'ye :

"Urfa'daki Fransız kumandanı tarafından 20 lira verilerek bir ulakla Arappınarı'na gönderilmekte olan bir mektup elde edilmiştir. Ulağın ifadesi de Fransızlar'ın erzak ve cephanesinden zor durumda buldukları yolundadır. Bunun üzerine Fransızlar'a yeniden bir baskın yapılmak üzere hazırlık yapılmaktadır. Urfa'da düzenli bir taburun teşkilâtı hayli ilerlemiştir. Hısnımansur taraflarından da Kuvâyı Milliye'nin son saldırısına katılmak üzere hareketleri bildirilmiştir.

• Urfa'da bulunan İtilâf Partisine mensup bazı kişilerin Ankara Kongresi'nin Padişahın rızası hilafında olduğundan delege gönderilmemesi ve Fransızlar'la barış yapmak gerektiği hakkında propaganda yaptıkları haber alınmıştır. Bunlardan ileri gelenlerin tutuklanarak Diyarbekir'e gönderilmeleri emrolundu." (376)

• Çetelerin bulunduğu yerden şiddetli ateş duyuldu. Sonra bu ateşin Fransızlar tarafından açıldığı ve birkaç köpeğin bağlar içerisinden süratle geçip gitmelerinden kuşulanıldığı anlaşıldı. Fransızlar'ın halini anlayan çeteler birkaç köpek bulup kuytu yerden bağlar içine bırakıyorlardı. Fransızlar böylece çok cephane harcadılar. Sonra onlar da bunun bir hile olduğunu anladılar ve ateş etmemeye başladılar(377).

• Halep Amerikan Konsolosluğundan alınan bir yazıda Amerikalılar'ın hayatlarından kaygılanıldığı bildirilerek bilgi verilmesi ve kendilerinin özel olarak korunmaları rica ediliyordu. Bunun Miss Holmes'a tebliği üzerine Miss Holmes cesaretlenip Mutasarrıf'a mektup yazarak 'resmen açıklamak zorundasınız' diye millî hareketin nedenlerini soruyor ve gözdağı verdikten sonra 'anlıyorum, bu işin sonunda siz ve Ali Saip kaçacaksınız, kendilerini felâkete attığınız mülk ve arazi sahibi eşraf burada kalacaklar ve onlar korkunç sorumluluklarla karşı karşıya kalacaklardır, eğer onlar kendi çıkarlarını korumak istiyorlarsa bu işlere engel olmalıdırlar' demektedir (378).

29 Mart 1920

• XIII. Kolordu Kumandanlığı'ndan ayrıntılı telgrafta İstanbul'da dağıtılan meclisin Ankara'da toplanacağı, İstanbul'a gitmemiş olan mebuslarla yeniden seçileceklerin Ankara'ya gönderilmeleri rica ediliyordu (379).

30 Mart 1920

• 2. Fırka Kumandanı Yarbay Akif Bey'den XIII. Kolordu Kumandanlığına :

"Urfa'daki kuvvet çok azalmıştır. Ahaliden istifade olunamayacağına kesin kanaat olunmuştur." (380)

• XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Bey'in cevabı:

"Hısnımansur Kuvâyı Milliyesi'nin hareketi için yazı yazıldı. Urfalılar'ın dışarıdan gelen kuvvetlere dayanarak Maraşlılar gibi hamiyet göstermemesi esef vericidir. Ermeniler'in katliamına uğramamak için gönderdiğimiz 400 tüfekte hemen bir millî tabur teşkil edilmesi temenni olunur." (381)

• Mustafa Kemal'den XIII. Kolordu Kumandanı A. Cevdet Beyefendi'ye: "Ahalî ve aşiretleri coşturup teşvik etmek amacıyla en yakın askeri birliklerden yeterli miktardaki kuvvetin Kuvâyı Milliyyeye katılma biçiminde Urfa'ya gönderilmesi ve iki aydan beri sürüncemede bulunan bu sorunun çözümünü tekrar ve önemle rica ederim."(382)

• Jandarma hariç, ikiyüzlü savaştının katıldığı bir gönüllüler taburu oluşturuldu. (383)

• Badıllı aşireti, başlarında Murad'ın oğlu Hacı Osman olduğu halde Fransızlar'ın ileri karakollarına bir baskın yaptı. Nino Hacı Bekir'in hanından ilerleyen kuvvetler Hacı Sait Ağaların bağı içerisinden ilerleyerek Şişko'nun bağındaki ağılda bulunan Fransızlar'ın kuvvetli bir takımına doğru ilerliyorlardı. Uyanık bulunan Fransızlar'ın şiddetli ateşiyle karşılaşan çeteler ilerlemek istediyseler de makineli tüfeklerin yağdırdığı kurşun yağmuru altında çok zayıt vererek döndüler. 7 şehit ve üç yaralımız vardı(384).

1 Nisan 1920

• Çeteler geç vakitlere kadar saz çalıp eğlenirken nöbetçinin "silah başına" dediği duyuldu. Herkes sipere koştu. Karşı bağlar içinden yüz kadar Fransız askerinin ilerledikleri görüldü. Açılan şiddetli ateş bütün sipere yayıldı ve bir saat süren ateşten sonra Fransızlar

ilerleyemeyeceklerini anlayınca geri çekildiler(385).

- Fransız subayının günlüğünden: "Erzak elde etmek için şehre karşı bir hücum düzenlemek istedikse de tuzağa bastık. Zira Türkler o anda ileri karakolları değiştiriyorlarmış ki alışılmışın dışında bir kuvvetle karşıladılar bizi. Bir yaralı bıraktık(386).

- Ermeni Cemaati namına milletvekili Mihran'dan Ali Saip Bey'e: ".Casusluk edilmesi ve tek tük Türkler'in öldürülmesi gibi derecesini bilmediğimiz ve bir iki edepsizce isnat olunan kötülüklere ihtimal verilse bile bu bütün Ermeni siyasetini etkilemez. Biz sözü müze sadık kaldık ve Fransızlar'ın baskılarına önem vermeyerek İslam vatandaşlarımıza zarar vermeye yönelik bir çok önerileri reddettik ve edeceğiz. Biz bu şehrin sahibi değiliz. Ve ne de olacağız, aynı zaman da buralarını Fransızlar hesabına kanımızla zaptedecek kadar değiliz. Çarpışmakta olan bu iki kuvvetten birine bağlılığımızı bildirmeye mecbur kalacağımızı bildiğimiz ve Barış Konferansı'nın 15 Mart kararlarını da haber almamıza rağmen herhangi bir tarafa yanaşmak bizim için büyük cinayettir. Biz iyi ilişkilerden yanayız. Buna içte ve dışta tanıdıklarımız vardır. Tarafsızlığımızı çiğnememek şartıyla esenliğimizi sağlayacak her türlü tedbire başvurup araçları hazırlamak bizim hakkımızdır. Bu, düşmanlık olarak değerlendirilmesin. Mecbur edilmedikçe bugünkü görüşümüzden sapmayacağız. İyi ilişkiler ve Urfa'nın esenliği arzu ediliyorsa hizmet ve içtenliğimize güvenilsin ve bizi mecbur edecek sebepler her gün bir kat daha arttırılsın. Biz ölmek istemiyoruz fakat bu bizim için mutlak ve mukadderse şerefimizle ölmeye karar vermişizdir. Mamafih her iki tarafın iyi niyeti sayesinde bir esenlik yolu bulunabileceğini ümit eder, cemaat namına içtenlik ve saygılarımı sunarım."(387)

2 Nisan 1920

- Dr. Vischer'in hatıratından : "2 Nisan günü beklenmedik ve de hoşumuza gitmeyecek şekilde sükunetimiz bozuldu. Tekrar top atışları başlamıştı. O anda ben hafif yaralıları sarmakla meşguldüm, karım da yanımda bana yardım ediyordu. İşimi henüz bitirmiştim. Karımla beraber hemen hastaneye geri döndüm. Anlaşılan Türkler tekrar top atışları için mermi temin etmişlerdi. Ve kuzey tepeden 60 mermi bizim hastaneye ve Türk hastanesine doğru attılar. Bu da epey hasara neden oldu, ama hiçbir Fransız askeri yaralanmadı. Bundan sonra tekrar bir sessizlik çöktü. Eğer Türkler top mermisi (ağır cephane) temin edemezlerse, makineli tüfekler ile Fransızlar'a pek ulaşamıyorlardı.

3 Nisan 1920

• Fransız hücumuna karşı açılan top ateşini takiben Fransızlar'a teslim teklifinde bulunuldu. Binbaşı Hauger imzasıyla gelen cevapta kan dökülmesine taraftar olunmadığı, ancak General Gouraud'nun emri olmadan Urfa'yı terk edemeyecekleri bildirildi (388).

4 Nisan 1920

• Ankara'da toplanacak olağanüstü meclis (BMM) için seçim yapıldı. Seçimle ilgili olarak yapılan tutanak şöyledir :

"Ankara'da olağanüstü olarak toplanması Heyet-i Temsi-liye'ce öngörülen heyet için sancak merkezî İdare Meclisi; Belediye Meclisi, merkez-i heyet meclisi ile sancak merkez ilçesi ikinci seçmenleri önünde yapılan gizli seçim ve Suruç, Birecik ve Harran ilçeleri sonucunu gösteren üç parça tutanağa göre gelen oylar sayılarak yukarıdaki cetvelde* gösterildiği üzere büyük ve yüce hilafet makamı ve Osmanlı yönetim biçimine bağlılık göstermek şartıyla Jandarma Tabur Kumandanı Ali Saip Bey (75), Suruçlu Berazi Aşiret Reisi Bozan Bey (70) ve Urfa Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi'nin (71) ve yine Urfa Hacı Es'at Efendi'nin (53) Birecikli Hayali Efendi'nin (42) oyla çoğunluk sağlamış olmaları nedeniyle seçilmiş olduklarını kanıtlayan işbu tutanak üç nüsha olarak düzenlenmiştir.

Maarif Müdürü	Nafia Başmühendisi	Ziraat Memuru
Celil	Mustafa Nazmi	Hüseyin Hüsnü
Kadı	Muhasebeci v.	Tahrirat Müdürü
Mustafa Şevket	Mehmet Nuri	Yusuf Ziyaeddin
Urfa Mutasarrıfı	Aza	Aza
Ali Rıza	Hüseyin Hüsnü	Abdurrahman
Aza	Aza	
Mehmet Arif	Belediye Reisi Hacı Mustafa Kâmil	

* Alınan oylar tutanakta yazılı bulunduğundan sözü edilen cetvel metne alınmamıştır. Bu belgenin bir örneği, Ankara'da Ulus meydanında bulunan ve bugün müze olarak kullanılan 1. TBMM binasındaki sergide bulunmaktadır.

• Fransız subayının günlüğünden : "Matemli bir paskalya. Gece ve gündüz sakin geçti. Türkler'in bu sessizliğine ne anlam vereceğimi bilemiyoruz. Belki adetleri olduğu gibi büyük bir hücumla hazırlanıyorlar. Dışarıdan hiç haber alamadık." (389)

5 Nisan 1920

• Kuvâyi Milliye Hastanesi Tabibi Hamdi Kasım Bey, Ali Saip Bey'e verdiği raporda 8 Şubat'tan 1 Nisan'a kadar hastaneye 122 savaştının yaralı geldiğini, bunlardan 55'inin sağlıklarına kavuşarak taburcu edildiğini, 14 savaştının hastanede öldüğünü ve 21 savaştının evlerine gönderildiğini ve geri kalanının da tedavi altında olduğunu bildirdi(390).

• Fransız subayının günlüğünden : "Türkler bize, paskalya günlerimizi rahat geçiriyorlar. Başka zaman olsaydı herhalde hücum ederlerdi. Aynı zamanda boş da durmuyorlar. Bütün savunma hatlarımızın ilerisinde siper kazıyorlar. Hayvanlarımızın yiyeceği kalmadığı gibi çekilecek olursak da hayvanlarla nasıl çekileceğiz? Havalara ısınmaya başladı. Daha fazlalaşırsa sıtma başlayacak ve bir düşman daha peyda olacak demektir."(391)

• Gece Fırfırlı Kilise'deki Fransız subaylarına bir emir geldi : "Yiyeceğimiz bitmiştir. Ermeniler, açıklarını gerekçe göstererek Urfa'dan hareketimiz konusunda aracılık etsinler." Fransız işgal kuvvetlerinin bu emri Ermeniler arasında şok etkisi yaptı(392).

6 Nisan 1920

• Urfa'dan ayrılarak Amerika'ya yerleşmiş bulunan Urfa Ermeni Cemaati önderlerinden Dr. Agop Beşliyan, Ali Saip Bey'e 30 Nisan 1924 tarihinde bir mektup yazarak Ermeniler'in Fransızlar'la ilişkilerini ve Urfa'dan ayrılışlarının nasıl olduğunu anlattı. Bu ilginç mektubu aynen izleyelim : "... (Fransızlar'ın yiyeceklerinin bittiğine ilişkin) haber yıldırım gibi tepemize indi ve biz Ermeniler hemen toplanıp Fransızlar'ın Urfa'dan bu sebeple ve böylece ayrılmalarının herhalde mahvolmamız sonucunu doğuracağından Türkler'e başvurmadan önce Fransızlar'ın başkumandanıyla yüzyüze görüşmeyi karar altına aldıktan sonra Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e hitaben, yine Mihran imzasıyla tatlı bir mektup yazıp açıklık, tarafsızlık ve bağlılığımızdan söz ederek görüşme isteğimizi bildirdik. Nihayet geldik ve biliyorsunuz Mutasarrıflık makamında sizlerle görüştük. Siz

o zaman benim iç yüzümü anlayamadınız. Ve sizleri kandırarak (siz de o zaman pek sıkışmış olduğunuz için kandınız ya) Fransızlar'ın Urfa'dan çekilmelerini rica etmek için sizden izin alarak Fransızlar nezdine gidebildik. Bütün bu harp sahnesinden burası pek dramatiktir. Siz de, biz de, Fransızlar da hep son derece sıkışmış idik. Bu esnada bizim daha 35 günlük erzakımız varken açlık namına rol oynamaya başladık.

Fransızlar nezdine gittiğimde kumandan Hauger ve siyasi kumandan Sajous'yu pek perişan ve telaşlı buldum. Kendileriyle iki saat tartıştıktan sonra bir karara geledim. Yani ne biz kendilerini kandırabilirdik, ne de kendileri bizi. Kendileri ısrar ve hatta bizden rica ediyorlardı ki hemen dönüp size diyelim ki "Fransız kumandanı ricamızı kabul etti, silah ve cephaneleriyle salimen gidebilmeleri hususundaki teklifinizi esas tutarak yarın harekete hazırdır."

Şöyle ki, kendileri bu suretle güya şerefle Urfa'dan çıkabileceklerdi ve on gün geçmeden bizi kurtarmak için on bin askerle döneceklerdi. Daima Ermeniler'i kabahatli bulan Sajous, o esnada "Doktor! Bundan böyle bu Ermeni kalbidir" diyerek bana kalbini gösterdi.

Ben daima fikirlerini reddettim. Ve "Böyle hazırlıksız ve size yaptığımız uyarı ve ihbarlara rağmen daima bizleri korkak, yalancı sayarak bizleri Türkler önünde bir çok kere rezil ettiniz. Ve bir gün Ali Rıza Bey, huzurunda beni resmen kovduktan başka hiçbir gün de bir hizmetinizi görmedik. Billahi sizin beceriksizliğiniz yüzünden ateşlere düştük. Ve bugün de elde silah Türkler'e karşı durmaktayız. Türkler'e karşı hiçbir intikam ve isyan fikri beslemediğimiz halde sizin yüzünüzden yine katil olup ayak altına biz gideceğiz. Ermeniler'in açlığını sebep tutarak bu suretle çıkmanız şimdiye kadar yapmış olduğunuz hataların en büyüğü olup muhakkak mahvımıza neden olacaktır. Çünkü Türkler'de zaten varolan şu düşünceyi doğrulamış olacaksınız. Yani Fransızlar Ermeniler'in hatırı için Urfa'ya geldi ve Ermeniler'in hatırı için gidiyor, denecektir. Yine kabahatli biz olacağız."

Bunun üzerine kumandan Hauger ağlayarak itiraf etti ki, artık askerlerine güvenemiyordu ve iki günlük erzakı kalmıştı. "Ben sizi Ermeni mahallesinden alırım. Cezayirli Müslüman askerleri Ermeniler'le değiştirerek gecenin birinde sizle biz dağlar yoluyla Telebyaz'a çekilelim" dedi.

Silahlarınızı teslim edip resmen teslim olunuz, hiç olmazsa Türkler'in hiddeti geçer, dedim. "Hayır onu yapamayız" dedi. Sajous, ısrarla rica ediyordu ki biz uslu duralım. "Siz bizimle birlik olmazsanız Türkler bize bir fenalık yapamaz" diyordu.

Velhasıl anladık ki, Fransızlar bizi kurbanlık koyun gibi Hacı Mustafa'ya bırakıp kendileri şerefle sıvışmak peşinde. Yani, kasap yağ derdinde, keçi can derdinde... Fransızlar yalnız şereflerinin korunması emelinde biz ise, bu kez ölmeyelim de ister Fransız kazanmış ister Türkler, bizlere fark etmez. Nasıl ki o vakit sizlere de öyle yapmıştık.

Velhasıl, yirmi dört saat sonra yine görüşmek üzere ayrıldık. Dönüşte sizlere dedik ki, "Gerçi Fransız kumandanı teklifinizi reddetti ise de lâkin kabule eğilimli görünüp, yirmidört saat sonra kesin cevabını verecektir."

Biz o gece, Fransızlar gidecek olursa ne yapacağımızı düşünür taşınır iken, Fransızlar bizden kendilerine vefa olmadığını ve bizleri bu kez kendilerine alet yapamadıklarını anlayıp Dr. Vischer aracılığıyla bizim açlığımızı ileri sürerek size başvurudular. Siz dahi bu, bizim çalışmamızla oldu zannedip köprü üzerinde yapılan antlaşmada hazır bulundunuz. 'Au Revoir'dan* sonra ben Ermeni mahallesine çekildim. Başı kesilmiş tavuk gibi parpazlıyordum. Nereye gideceğimi, ne yapacağımı, milletime ne söyleyeceğimi bilemiyordum. Herkes telaşta idi. "Beşliyan Türkler'den para yemiş, Fransızlar'ı çıkarıyor. Milleti satmış, millet hainidir." diye mırıldanmaya başladılar. Kendi gerçek hareketimizi örtmek için tabii bu yalanları biz çıkartmıştık. Zira o esnada içimizden bazı hafiyeler kaçıp size geliyordu.

Bütün ahaliyi topladım ve bir nutuk çekerek Fransızlar'ın mel'un, bizi sevmez olduklarını ve şimdiye kadar bizlere hiçbir iyilik yapmadıktan başka bir çok kötülük yaptıklarını bu muharebeye kendilerinin neden olduklarını ve Urfa'ya gelir gelmez en önce Ermeni mahallesine çıkıp güzel kadın ve kız aradıklarını, bizim yiyeceğimizin artık bitmiş olduğunu ve Türkler'in bu kez bize karşı hiçbir düşmanlıkları olmadığını, velhasıl bir çok sözlerle ahaliyi yatıştırmaya çalıştım. Bu nutkumda gerçekten ciddi idim. Zira Fransızlar'a karşı kalbimde bir nefret uyanmıştı, sizleri dahi sevmeye başlamıştım. Sizde, Mutasarrıfta ve diğer kumandanlarda

* Allahaismarladık

bir ciddiyet görüyordum. Aynı vakitte durumun bu biçimde ansızın değişmesiyle fikir ve kalbi değiştirip kendimi ve milletimi hemen duruma uydurmaya çalıştım. Bazıları ise beni “Türkofil” diye nitelendirmişlerdi.

Lakin, nafile. Herkes ağlıyor ve diyordu ki “Fransızlar gittikten sonra Türkler muhakkak öfkelerini bizden alacaklardır.” O gece Ermeni mahallesi sabaha kadar kaynadı. Her kafadan bir ses çıkıp, bir kısmı Fransızlar’la kaçmaya hazırlandı. Düzen, görev, itaat, hiçbir şey kalmadı. Bereket versin hemen bütün yolları, dağları tuttunuz ve kimse yerinden kıpırdamadı. Ertesi gün Fransızlar çekildi. Bu çekiliş, insanlık namına ya da Ermeniler’in açlığı için miydi? Hayır, hayır kendileri çekilmeye mecbur kalmışlardı. Ve bu bahaneyle çekilmekle şerefleri en az kırılmış oluyordu. Fransızlar dağların işgal edildiğini gözleriyle gördüler. Hatta Ermeni mahallesinde bulunan Teğmen Marceroux, bu hususta yazılı bir rapor vermişti. Ben de kendilerine söyledim. Sajous, “Biz Ermeni değiliz” cevabını verdi. O gün son defa gördüm. Çok telaşlıydı. Ben hidettimden sustum, lakin bir çok masumun, bir Sajous’nun şeref iddiası inadına kurban gideceğini kuvvetle ümit ediyorum...” (393)

- Binbaşı Nuri Bey (Pehlivanzâde) 2. Tümen Kumandanlığından gelen bir emirle Urfa Kuvâyi Milliyye Kumandanlığı'na atandı(394). Ali Saip Bey, mebus seçildiği için Kumandanlığı Nuri Bey yürütecekti(395).

- Fransız Subayının günlüğünden: "Türkler siperlerin münasip yerlerine Türk bayrakları çekiyorlar. Bayraklar tamamen kuşatılmış bulunduğumuzu gösterdi. Askerlerin moralleri çok bozuk, artık imdat kuvvetlerini beklemek abes." (396)

- Dr. Vischer'in hatıratından : İlk huzursuz edici haberi Kapusen papazından aldık. Bizi ziyaretinde, söylediğine göre, ancak 10 günlük yiyecekleri kalmıştı. Ayrıca Cezayirli askerler arasında da bir hoşnutsuzluk vardı. Suratlarını asmış ve gayrimemnun bir çehre ile etrafta dolaşıyorlardı. Fransız askerleri ona karşılık olgun davranıyorlardı. Senegalliler ise sessiz ve kanaatkârlardı. Bu sıra yaklaşık 6 Nisan idi."

7 Nisan 1920

- Pehlivanzade Binbaşı Nuri Bey, Urfa'ya geldi. Ali Saip Bey de izinli olarak Urfa'da kaldı (397).

---

* Türk hayranı, Türkseven

• Doktor Beşliyan ile Ermeni millet vekili Mihran bizzat başvurarak Ermeniler'in yiyeceklerinin tükendiklerini ve zor durumda kaldıklarını bildirdiler ve Ermeniler'e erzak verilmesini rica ettiler. Kendilerine erzak verilmesinde herhangi bir sakınca görülmediği, ancak Türk ahalinin de aynı durumda bulunduğu ve aylardan beri her türlü ticari işlemlerin durduğu, şehre pek az şeyin ithal edildiği ve Fransızlar çekilip gitmedikçe bu durumun devam edeceği bildirildi. Dr. Beşliyan ve Mihran, bu hususun kendilerince Fransızlar'la görüşülmesine izin verilmesini rica ettiler ve kendilerine izin verildi(398).

• Fransız subayın günlüğünden: "Öğleden sonra bir Türk jandarması eşliğinde iki Ermeni ziyaretimize geldi. Kumandanla uzun süren görüşmede bulundular. Urfa'yı terk etmek hususundaki şartlarımız kararlaştırıldı. Bu başvuru tam zamanında oldu. Çünkü Puvalü'lerin fikri herhalde Urfa'yı terk idi. Bunlar gerçekten tahminimizden fazla dayandılar(399).

• Bnb. Hauger ile bir mektup yazmam konusunda anlaşmıştık. Bu mektup onu utançtan kurtaracaktı. Yetimhanedeki şartları yazacaktım ve yiyecek sorununun çözümü için yardım isteyecektim. Yazılması güç bir mektuptu ama sonunda mektubu yazdım. Yetimhane'de, Ermeniler de açlıktan ölüm aşamasına gelmişlerdir. Kuşatmayı kaldırıp daha büyük güçlerle dönmek üzere Urfa'dan çekilebilir misiniz? (400)

8 Nisan 1920

• Dr. Vischer'in hatıratından : 8 Nisan'da Fransız Kumandan bir subay refakatinde bizi ziyaret etti. Beylerin moralleri çok bozduktu. Yenilgiyi kabullenmişlerdi ve benden aracı olmamı istediler. Yeterince cephaneleri vardı, ancak iaşeleri azalmıştı. Bu nedenle gıdalarını alamayan askerlerin iyi savaşmayacaklarını bildirdiler. Ben de kendilerine yeterince yiyecek verebileceğimi söyledim. Buna karşılık ayrıca yardımsız, habersiz bırakıldıklarını ve Türkler'in sürekli barış çağrılarına bu nedenle kabul edeceklerini ve Urfa'yı boşaltacaklarına dair bir mektubu Türkler'e iletmemi istediler. Buna karşılık ben de henüz yiyeceğimizin bulunduğunu ve kendileri ile paylaşabileceğimizi söyledim. Subaylar, bunun geçici bir çare olacağını söylediler. Bir quantum buğdayı da teşekkür ederek aldılar. Bununla birliklerine 2 günlük ekmek temin etmiş oldular. Mensuplarımızdan birini beyaz bir bayrakla gönderdik, bir müddet sonra, ertesi gün görüşmelere

başlanılabileceği haberi ile geldi.

Dr. Vischer imzası ile Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e gönderilen tezkerede aşağıdaki şartlar dairesinde Fransız kuvvetlerinin Urfa'yı boşaltacağı, Fransız kumandanı adına teklif ediliyordu:

1. Ermeniler'in hayatlarını korunması,
2. Amerikalılar'ın hayatlarının ve mallarının korunması,
3. Urfa'da ölen Fransızlar'ın mezarına saygı gösterilmesi,
4. Cerablus'a kadar ağırlıklarının taşınması için 60 deve ve 25 yük arabasının verilmesi,
5. 17 Şubat tarihinde esir edilen Fransız askerlerinin geri verilmesi,
6. Urfa eşrafından on kişinin Cerablus'a kadar kendilerine eşlik etmesi,
7. Dr. Vischer hastanesinde bulunup taşınması mümkün olmayan yaralıların hayatlarının korunması,
8. Fransız kuvvetlerinin gidecekleri yere varıncaya kadar güvenliklerinin korunması,
9. Savaşa derhal son verilmesi
10. Düzenlenecek antlaşma hükümlerinin bir taraftan işgal birliği kumandanı, diğer taraftan Mutasarrıf, Belediye Reisi ve Kuvâyı Milliye Kumandanı tarafından imza edilip onaylanması (401).

Ali Saip Bey, teklifin esas itibarıyla kabul edildiğini ancak şartların incelendiğini bildirdi(402).

• Tahliye şartlarının Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nde görüşülmesini çete bölük kumandanlarından Yedeksubay Akif Sözeri şöyle anlatıyor:

"...Külâflı Tepesinin alınmasından sonra bana büyük sempati besleyen Ali Saip Bey, "yanında bulunduğum o gün beni beraberinde Ellisekiz Meydanı'ndaki Erkek Numune Mektebi'ne götürdü. Gittiğimde orada o günün Mutasarrıfı Ali Rıza Bey de vardı. Biraz sonra hafızamda kaldığına göre Belediye Reisi Hacı Mustafa, Ali Şelli, Şekercizâde Eyüp, Hacı İmam Nebo ve şimdi adlarını hatırlayamadığım milli kahramanlar geldiler. Bu toplantı o sırada Fransız kumandanından Urfa Mutasarrıfına gelen ve tahliye

şartnamesini kapsayan yazının üzerine yapılmıştı. Bunu orda öğrenmiştim. Fransızlar bu şartnamede, Kuvâyı Milliyye'yi resmi bir kuruluş olarak kabul etmedikleri için yazıyı Mutasarrıflık makamına hitaben yazmışlardı. Ali Saip Bey öncelikle tahliye isteğini kapsayan yazının eki şartnamenin Kuvâyı Milliyye Kumandanlığına hitaben yazılmasını gerektiğini, çünkü sivil ve askeri idarenin Kuvâyı Milliyye'ye geçmiş olduğunu, bu durumun Fransızlar'a bildirilmesini Mutasarrıf Ali Rıza Bey'de istedi. Haklı olarak bu hususta mutabık kalınmakla birlikte, şartnamenin diğer hususları da görüldü. Ali Saip Bey, Urfa eşrafından teminat maksadıyla istenilen on kişilik heyetle ilgili madde dışındaki maddeleri ılımlı ve kabul edilebilir buldu ise de oradaki Kuvâyı Milliyye ileri gelenleri Fransızlar'ın, silahlarını başka taraftaki vatandaşlara kullanmamaları maksadıyla Kuvâyı Milliyye'ye bırakılmaları şartıyla kendilerini en yakın Fransız karargâhına yerleştirmeyi üstleneceklerini ve aksi halde bu şartlar çerçevesinde tahliyeyi hiç bir vakit kabul etmeyeceklerini büyük bir sınırlılık ve heyecanla açıkladılar. Ali Saip Bey, bu şartları kabul etmemizin iyi olacağını, başımıza bir gaile daha açmanın doğru olmadığını savundu. Kuvâyı Milliyye ileri gelenleri fikirlerinde ısrar ettiler. Ve bu fikirlerine aykırı olarak Fransızlar'ın silahlarını bırakmayarak tahliyelerine izin verildiği takdirde, yolda karşılarına çıkacaklarını ekledikleri zaman Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Kuvâyı Milliyye'yi haklı buldu ve Kuvâyı Milliyye'nin bu fikrini Fransızlar'a ek olarak bildirmenin doğru olacağı görüşünü bildirdi. Bunun üzerine Mutasarrıf verdiği cevapta, şartnamenin Kuvâyı Milliyye kumandanı ve ileri gelenleri tarafından incelenerek öncelikle tahliye hususundaki teklifin mülki ve askeri idareyi elinde bulunduran Kuvâyı Milliyye Kumandanlığı'na yapılması gerektiği hususu özellikle vurgulanarak, silahlı olarak tahliye önerisini reddeden Kuvâyı Milliyye Kumandanlığı'nın, silahları teslimle Urfa'yı tahliye etmelerinin kabul edilmesi halinde Fransız askerlerinin en yakın karargâhlarına kadar Kuvâyı Milliyye'nin koruması altında teslim edilmeyi üstlendiği, aksi takdirde savaşmanın devamının zorunlu olduğu bildirilecekti. Kuvâyı Milliyye ileri gelenleri, bu kararla ayrılırken bundan başka anlaşma kabul edemeyeceklerini kesin bir dille açıkladılar. Arkalarını izlerken dışarı çıktığım zaman bu hususta gerçekten çok kararlı olduklarını gördüm ve ben de görüşlerine katıldım.

Sonra öğreniyoruz ki, Fransızlar'ın yine Mutasarrıf Ali Bey'e

yazdıkları cevapta birinci tekliflerindeki teminat olarak Urfa eşrafından istedikleri on kişilik heyetten caymışlar, yalnız rehberlik etmek üzere bir subay kumandasındaki bir müfrezenin eşliğinde memleketi silahlı olarak tahliye kabul ettiklerini, Kuvâyı Milliyye'nin, yolları çevirmesi tutmayacaklarını bildirmişler."(403)

9 Nisan 1920

• Dr. Vischer'in hatıratından: 9 Nisan'da Türkler bir yazı gönderdiler, yazıda Fransızlar'ın tekliflerini kabul ettiklerini bildiriyorlardı. Öğle üzeri Fransız Kumandanı ile milliyetçilerin Kumandanı ve Vali köprü üzerinde buluştular. Savaşı sona erdirmek için iki aydan beri ortalıkta hiç görülmeyen insan kalabalığı da damların üzerinde yerlerini almışlardı. Olacakları görmek amacıyla sayısız insan kalabalığı toplanmıştı. Akşam Amerikalılar'a ziyarete gittik ve kendilerine evlerinde korunabilecekleri yerleri gösterdik. Ve o gece, uzun zamandan beri ilk kez herkes tüfek ve top gürültüsü olmadan uyudu

Öğleden sonra saat ikide tarafların buluşmaları kararlaştırılmış olduğundan saat ikide hastanenin karşısında bulunan Karakoyun üzerindeki köprüde Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Ali Saip Bey ve Belediye Reisi Hacı Mustafa ile Fransız kumandanı Hauger ve Dr. Beşliyan ve Siyasi Governör Sajous buluştular. Şartlar görüşüldü. Fransızlar'ın şartlarının biri dışında kabul edildiği, kendilerine eşlik etmesi istenen eşraftan on kişi yerine jandarma subayı ve erati verilebileceği söylendi. Kabul ettiler, anlaşma yapıldı (404).

• Binbaşı Hauger, bölüklerine şu bildiriği yayınladı:

"Düşman kumandanıyla kumandanlığımız arasında bir anlaşma imzalanmıştır. İşbu antlaşma hükümlerine göre Fransız birlikleri uzun müddetten beri mahalleleri içinde Türkler'ce sıkı sıkıya kuşatılmış bulunan Ermeniler'in daha fazla açlık ve ıstırap çekmelerini önlemek için Urfa'yı boşaltacaklardır.

İçinde bulunduğumuz durum, korunmasını bugüne kadar yüklediğimiz bu bölgenin maalesef tarafımızdan boşaltılmasını zorunlu kılmaktadır. Fakat şurasını unutmayalım ki kuşatıldığımız ilk günden itibaren görevini hakkıyla hatta fazlasıyla yapmış bulunan garnizonumuzun üzerine yöneltilecek herhangi bir sorumluluğun varlığı artık düşünülemez. Zira iki aya yakın bir zaman geçmiş ve bu

zaman içinde imdadımıza tek kişi dahi gönderilmemiştir.

Kumandanlığımız, geçirilen bu çok çetin ve zahmetli dönem içerisinde büyük feragat ve tevekkül gösteren ve her türlü sıkıntıya göğüs geren birliklerimizi canı gönülden kutlamayı şerefli bir görev bildiği gibi, buradan hareket edeceğimiz ana kadar her birinizin durumunuzla orantılı olarak takınacağı şerefli davranış ve hareketten de emin bulunmaktadır."(405)

10 Nisan 1920

- Taşıma amacıyla Fransızlar'a 60 deve ile yük arabası tedarik olundu. Fransızlar'a eşlik etmek üzere Teğmen Ömer İzzet Efendi komutasında 10 jandarma eri görevlendirildi. Fransızlar'ın esirleri iade edildi.

Bu sırada Fransız kumandanı Hauger'den Mutasarrıfa hitaben yazılmış şu yazı geldi: "Ermeni yetimlerini ve Vischer hastanesini korumak için gönderilmesi gereği bildirilen jandarmaları, bize eşlik edeceğine söz verilen jandarmalarla birlikte gönderebilirsiniz. Civarımızdaki, olabilecek şeyleri engelleyici tedbirlerinize teşekkür ederim. Askeri, şiddetli sıcakta yolda bulunmaktan korumak için bu gece yarısından sonra saat 1'de Urfa'yı terk edeceğim. Eşyalarımı taşıyacak taşıma araçları ve kılavuzların ücretlerine ait parayı Miss Holmes'a verdim. Arappınar'a vardıktan sonra onları geri göndereceğimi ümit ediyorum. Bu meseleden dolayı artık zorluk kalmaz sanıyorum. Arappınar'a varışında eğer imkân bulursam bölge kumandanı Albay'a Fırat'ın doğusunda bulunan istasyonlardaki Fransız kuvvetlerinin geri alınmasını önereceğim. Bu boşaltma kararını, bize eşlik edecek jandarmalarla size göndereceğim mektupta bildiririm. Saygılarımın kabulünü rica ederim."(406)

- Saat 4 sıralarında hastane yakınlarındaki kayalar üzerinde Dr. Beşliyan, Mr. Vidin, Kumandan Hauger ile vedalaştıklarında Hauger, Beşliyan'ın elini sıkıp hareket sırasında Ermeniler'in kendilerine katılmamalarını, dağların ve yolların Türkler'ce işgalinin bu amaca yönelik olduğunu ve Türkler'le savaşmayıp siyasetle Ermeniler'i kurtarmasını rica etti. "Ya yolda size hücum edecek olurlarsa ne yaparsınız?" diye soran Dr. Beşliyan'a Hauger, "Silahlarımız elimizdedir" diye cevap verdi. Dr. Beşliyan, "Siz yarın hareket etmez bizler de kayıtsız şartsız Türkler'e teslim olacağız ve eğer bize bir kötülük gelirse bunun sorumlusu doğrudan doğruya sizsiniz"

dediğinde, kumandan Hauger'in yanaklarından yaşlar süzülerek ağladı(407).

- Ali Saip Bey, Fransız kuvvetlerini Cerablus'a kadar izlemek ve geriye dönebilme ihtimaline karşı tedbir olmak üzere yüz kişilik bir jandarma müfrezesi hazırlatarak Teğmen Halil Münir Bey kumandasında Fransızlar'ı üç kilometre kadar geriden izlemesi için emir verdi(408).

11 Nisan 1920

- Fransız kuvvetleri hastane ve Hızmalı Köprü yolunu izleyerek iki koldan Suruç yönüne doğru yola çıktı. 412. Alay'ın 3. bölümü Yüzbaşı Perrault emrinde öncüye memur edildi. Perrault, yürüyüş güvenliğini sağlamak için birinci takımı kolun ilerisine ve diğer iki takımı da yanlara çıkardı. Fransızlar'a eşlik etmek üzere verilen on Türk jandarmasından ikisi yanlarında Ermeni kılavuzlar olduğu halde kolun ilerisinde, diğer dört jandarma ile Ömer İzzet Efendi de Binbaşı Hauger'in yanında yer aldılar(409).

- Şebeke çatışmasından kurtulan bir Fransız, yürüyüşü şöyle anlatıyordu: "Yaşamak sevinci içinde ilerleyen bu insanların hali gerçekten hüznün vericiydi. Saç karışmış, yüz-göz toprak içinde, üzerinde elbise yerine paçavralar.. Sanki mezardan çıkmış gibiydik. Midelerimiz bomboştu. Hissettiğimiz kuvvetli açlığı adım başında yuttuğumuz toz ve toprakla gidermeye çalışıyorduk."(410)

- Sabah, Ali Saip Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi, Mutasarrıf Ali Rıza Bey ve Ali Saip Bey'in yerine atanmış olan Pehlivanzâde Binbaşı Nuri Bey, Amerikan Yetimhanesi'ne Miss Holmes'ı ziyarete gittiler. O sırada boğuk bir şekilde bomba ve mitralyöz seslerinin geldiği duyuldu. Dr. Beşliyan da Miss Holmes'ın yanında idi. Miss Holmes, "Saip Bey bu silah sesleri nedir?" diye anlamlı biçimde sordu. Silah seslerinin devamı üzerine işin aslının anlaşılıp, gereken tedbirlerin alınması amacıyla Yetimhane'den ayrıldılar. O sırada çeşitli söylentiler dolaşmaya başlamıştı. "Fransızlar Normand kuvvetleriyle birleştiler geri geliyorlar", "Fransızlar köyleri yakıyorlar", "Fransızlar aşiretlerle savaşa tutuşmuş" ve daha bir sürü söylenti.. Gönderilen keşif kollarının arkasından olay yerine harekete karar verilmişken, Fransızları üç kilometre geriden izleyen Teğmen Halil Münir Efendi'den Ali Saip Bey'e şu rapor geldi: "Düşman öncüsü ve bilhassa öncüde bulunan Ermeniler'in yolda rastladıkları

aşiretlere ve bilhassa yol üzerindeki köylülere ateş etmeleri üzerine Şebeke Boğazında şiddetli bir çatışma başladı. Kumandan Fransız kuvvetlerine savaş düzeni aldırđı, bize karşı da ateş etmeye başladılar. Urfa yolunu koruma altında bulunduruyorum, durumumuz tehlikelidir, acele emrinizi bekliyorum."

• Ali Saip Bey Urfa'yı boşaltmanın doğru olmadığını düşündü. Aşiret ve halk silahlarıyla akın akın olay yerine gidiyorlardı. Olay yerine hareket eden Ali Saip Bey, yarı yolda Fransızlar'a eşlik etmeleri için verilen Jandarma Teğmeni Ömer İzzet Efendi ile bir Amerikalı ve yanlarındaki Ermeni tercümana rastladı. Ali Saip Bey çatışmanın içinde bulunanlardan dinlediği olayı hatıralarında şöyle aktarıyor:

"..Sabah olunca öncüde bulunan Ermeniler rastladıkları aşiretlere ve köylülere ateş etmeye başladılar. Kumandan ateş edilmemesini istediyse de etkili olamadı. Fransızlar'ı gören köylüler baskın geliyor zannıyla tertibat aldılar. Tepelere çıkınca o sırada kendilerini izleyen Halil Münir Efendi'nin müfrezesini gördüler. Kumandan Hauger, İzzet Efendi'ye "bunlar kimdir?" diye sordu. İzzet Efendi de "arkamızda güvenliği sağlamak için bizi izleyeceklerdi, onlar olmalıdır" dediyse de kumandan başını sallayarak bu cevaba inanmadığını açıkladı.

Bir süre yürüyüşe devam olundu. Fakat öncüden, bilhassa Ermeniler'in açtığı ateş üzerine o civarda bulunan aşiretler ve köylüler de tuttıkları tepelerden Fransızlar'a karşı etkisiz bir ateş açtılar. Esasen Urfa'dan bir kuvvetin gelmekte olduğunu gören kumandan, ileriden de ateş edilmeye başlandığını görünce planlanmış bir saldırıya uğradığı korkusuyla derhal yüklerini açtı ve askerler arasında bir karışıklık oldu. Tepelerden ve uzaklardan ateş eden aşiretler, Fransızlar'ın firar ettiklerini zannederek daha fazla sokuldular. Civar köylüler -ki tamamen silahlıdırlar- silah seslerine peyderpey üşüştüler, çatışma başladı ve şiddetlendi. Halil Münir Efendi de durumu görünce çatışmaya engel olmak amacıyla ileriye doğru hareket ederek, bomba, mitralyöz ateşiyile karşılaştı ve kaçınılmaz biçimde çatışmaya katıldı. Bu durumu gören İzzet Efendi müfrezeyle birlikte atlarını sürüp kaçmaya çalışılarsa da iki ateş arasında kaldılar. Atı vurulan İzzet Efendi'yi Fransızlar tutukladılar ve orada bulunan bir köprünün altına götürdüler. Biri Fransız, diğeri Cezayirli iki Fransız askerinin koruması altında tutulan Ömer Efendi ateş edilmemesini, bunun bir yanlışlık eseri olduğunu söylediyse de

kimse dinlemedi. Önemli bir şey söyleyeceğinden bahisle kumandanın yanına götürülmesini isteyen İzzet Efendi'yi Kumandan, köprünün on metre yakınındaki bir mağarada, yanında Sajous ve yardımcısı Yüzbaşı Lambert, bir Amerikalı ve Cezayirli askerlerin imamı olduğu halde kabul etti. "İnanınız olay planlanmış değildir, bir yanlış anlamadan kaynaklanmıştır. Bu olaydan kumandanımızın kesinlikle haberi yoktur. İzin verirseniz, gideyim derhal ateşin kesilmesini sağlayayım" diyen İzzet Efendi'ye Sajous hiddetlenerek "bizi aldattınız, şimdi yine mi aldatmak istiyorsunuz?" diye cevap verdi. "Ve seni muhakkak öldüreceğim" diyerek onu mağarada alıyordu. Bir saatten fazla çatışma devam etti. Ne olduğunu anlamadan her taraftan aşiretler çatışmaya koştu. Bu suretle bir saatten fazla süren çatışmadan sonra Hauger, aldığı raporlardan askerlerin susuzluğu ve fazla cephane harcaması nedeniyle çatışmaya devam edilemeyeceğini anlayınca bu defa kendiliğinden "Anlıyorum ki yanlış anlama sonucu bu duruma düştük. Hayatımıza kast edilmemek şartıyla teslim olacağız, gidin kumandanınıza söyleyin ateşi kestirsin" dedi. İzzet Efendi, Fransızlar'la Urfa'yı terk eden Amerikalıyla bir tercümanın kendilerine eşlik etmesini istedi, muvafakat ettiler.

Aynı mağarada bulunan Cezayirli askerlerin imamının sarığını Sajous'un bastonuna bağlamak suretiyle bir teslim bayrağı yaptılar ve İzzet Efendi'nin bir elinde bayrak, bir kolunda Amerikalı, bir kolunda Ermeni tercüman olduğu halde şosedeye ilerlemeye başladılar. Aşiretler teslim bayrağını önce almak şerefini kaptırmamak için "buraya, buraya!" diye bağırıyorlardı. İzzet Efendi, doğruca onları izleyen müfrezeyle doğru giderek ateş edilmemesini, Fransızlar'ın teslim olacağını söyledi. Teslim sözünü işiten ve emir ve kumandaya pek bağlılıkları bulunmayan aşiretler, buldukları mevzileri ve çatıştıkları Fransızlar'ı bırakarak Fransızlar'ın eşya yüklü arabalarına yağma için saldırdılar. Bir karışıklık meydana geldi. Eşya ve hayvan yağması maksadıyla Fransızlar'ı unutarak birbirleriyle çatışmaya başlayacakları sırada Fransızlar'ın şiddetli ateşine ve süngü hücumuna uğradılar. Bir yanlış ve mevsimsiz saldırı sonucunda aşiretlerden on kişi öldü ve otuz kişi yaralandıysa da kendilerinin teslim teklifiyle kandırıldıklarına inanarak eşyaları bırakıp Fransızlar'a saldırdılar. Tekrar çatışma başladı. Bu kere de Fransızlar arasında disiplin, düzen kalmadı. Her asker süngüsünün ucuna mendil takarak teslim olmak istedilerse de yine kandırılacaklarını sanan ve önemli kayıplar veren

aşiretler artık ateşi kesmediler. Boğaz boğaza bir karışıklık oluştu. Fransızlar tam bir panik içinde kaçmaya başladılar." Ali Saip Bey bu haberi Amerikalı'yla Ömer İzzet Efendi'den alınca çatışma yerine gitti. Hauger, Sajous ve subayları öldürülmüş, yerlerde yatıyorlardı(411). Panik içinde kaçışan Fransız askerlerinin silahlarını alarak öteye beriye kaçtıkları anlaşıldığından bunları toplamak ve hayatlarını korumak amacıyla etrafa jandarmalar gönderildi. Otuzu Fransız, gerisi sömürge askeri olmak üzere yüz esir getirildi (412).

- Ali Saip Bey'den Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

"Gece yarısını bir saat geçe silah ve donatılarıyla tarafımızdan verilen taşıma araçlarıyla Urfa'yı boşaltarak Cerablus'a doğru hareket eden Fransızlar yol üzerinde rastladıkları aşiretlerle köylülere saldırımları üzerine civar köyler ahalisinin olay yerine yetişerek üç saat süren çatışma sonucu işbu kuvvetin kumandan ve subaylarıyla birlikte büyük kısmının öldüğü ve yüz askerin de esir edilerek Urfa'ya getirilip koruma altına alındığını arz ederim." (413)

- Fransızlar'ca yazılmış bulunan bir kitapta Şebeke olayı şöyle anlatılıyor :

"..Bir aralık yolda ilerlerken Sajous, teğmen Deloir'a, kumandanı uyarma bize düşmemekle birlikte ben şahsen bu işin sonunda bir tuzak bulunduğu kanısındayım. Ali Saip'in içten bir davranışla ellerimizi sıkarak yanımızdan ayrıldığına bakmamalı, göreceksin, yakamıza yine yapışacaktır, dedi.

Taşınan eşyanın fazlalığı, hayvanların yürüyüşünü iyiden iyiye ağırlaştırmıştı. Bu yolun tercih edilmesindeki hikmeti bir türlü anlayamamıştık Açık araziden geçen Telebyat yolu dururken ne diye bizi Suruç'un bu dar vadili kayalık geçitlerinden yürütüyorlardı?

Öncüye ayrılan Sajous ve Deloir, dört Türk jandarmasının yanında bunları düşünürken atların kulakları dikildi. İki subay birbirlerine kaygıyla baktılar. Geriden telaşlı ayak sesleri işitiliyordu. Biraz sonra bunlara koşuşan develerin boyunlarındaki küçük çanlar ve çingiraklar da katıldı. Kolun arkasında şiddetli bir çatışma başlamıştı geriden gelen jandarmalar ilk olarak miktarca pek zayıf bulunan artçılarımız üzerine hücum etmişler ve bunları kısa zamanda muharebe dışı bırakmışlardı. Fakat yürüyüş halinde bulunan kolun bütün derinliği 1300 metreyi aşmadığından düşman kısa zamanda kolu dört yandan

sarmıştı. Pek az sonra düşman kuvvetlerinin sevk ve idaresi Ali Saip ve Ali Rıza'nın eline geçmiş oldu.* Etrafımız arı kovanına dönmüştü. Türkler, üzerimize sağlı sollu hücum ediyorlar, bilhassa kayalıklar arasında çok oldukları görülüyordu. Bir ara çektikleri beyaz bayrakları sallaya sallaya burnumuzun dibine kadar sokulmuş ve burada makineli tüfeklerle ateş açarak kola ağır zayıat vermişlerdi. Gerek artçıya, gerek yanlara çıkarmış olduğumuz müfrezelerle bağlantımız kesilmişti.

Atı vurulmak suretiyle yakalanan Ömer İzzet, eli kolu bağlı olarak Binbaşı Hauger dahil, Yüzbaşı Sajous, Yüzbaşı Lambert, papaz Woodward ve Cezayirli birliklerin imamından oluşan kurulun önüne getirildi. İzzet ağlayarak “Böyle bir saldırını yapılacağını kesinlikle ummuyordum. İzin verirsiniz ben karşı tarafa ateş kestiririm” dedi. Çatışma boyunca, civardan gelen binlerce Türk, Ali Saip’i desteklediler bir makineli tüfek takımımız muharebe dışı bırakılmış, cephaneleri tükenen artçılarımız da düşman eline düşmüştü.

Biraz sonra Türkler, kolun ön tarafına saldırdılar. Askerlerimiz yere yamanmış, düşmanın sürekli ateşi karşısında kendilerine sığınacak yer arıyorlardı. Hauger, cephanelerinin tükendiğini dolayısıyla askerlerin kendilerini savunmak için süngülerinden başka bir şey kalmadığını görünce çatışmaya son vermek için rahip Woodward’ı Ali Saip’e** gönderdi. Papazın elinde, Cezayirli avcılarının sarıklarından yapılmış beyaz bir bayrak vardı. Türkler bu işareti görünce teslim olduğumuzu anladılar.

Hauger, subaylarından dağılık bir durumda bulunan askerleri toplayarak bir araya getirmelerini, bu suretle Türklerin verecekleri cevabın beklenmesini emretmişti. Fakat düşman sanki teslimden haberdar değilmiş gibi saldırılarına devam ediyordu. 412. Alaydan Üsteğmen Frangue yediği kurşunlarla delik deşik olmuştu. Biraz sonra o da yıkıldı. Hauger yaralı bir durumda oradan oraya koşarken kafasına indirilen bir sopayla kendinden geçerek yere yuvarlandı. Bunu gören Türk subaylarından biri hemen yaklaşarak yerde baygın yatan Hauger’in başını elindeki saldırmasıyla kesmeyi fırsat bildi.

* Ali Saip ve Ali Rıza Bey’ler olay sırasında orada değil, Urfa’da bulunmaktaydılar.

** Ali Saip Bey olay sırasında orada değil, Urfa’da bulunmaktaydı.

Rahip Woodward* dahil bütün subaylar öldürülmüştü. Türkler öldürdükleri her Fransız subayının tenasül aletini kesmeyi ihmal etmiyorlardı. Sajous bir Türk'ün elinden kurtulup kaçmaya çalıştığı sırada diğerinin hücumuna uğrayarak boğazlanmıştı. Bu badireden yalnız Yüzbaşı Perrault ve Teğmen Deloir, o da düşünülmecek bir gayret sarf ederek kırk kadar askerle kurtulabilmişler ve kendilerine batı yönünden bir yol açmayı başarmışlardı.

Fakat pek az yol almışlardı ki, dört-beş kilometre ilerilerinden yüksek bir tepenin doruğunda düşman kuvvetlerinden bir grubun bulunmakta olduğunu fark ederek durdular. Yüzbaşı Perrault, tepenin eteğini izleyerek Birecik üzerine gidilmesinde ısrar etti. Üsteğmen Deloir ise güney yoluyla Arappınar'a ulaşılmasının daha emin olacağı kanısındaydı. Aralarında çıkan anlaşmazlık üzerine Perrault, herkesin kendisine göre bir düşüncesi olabileceğini ve istediği gibi harekette serbest olduğunu üsteğmene bildirdi. Küçük kol iki guruba ayrılmıştı. Astsubay Joiyeux ve onbeş kişi Üsteğmen Deloir'in peşine takılarak güneye doğru yürüdüler (Yüzbaşı Perrault ve adamlarının akibeti hakkında hiçbir bilgi alınmadığı gibi Fransız ordusu bunları cephede ölenler arasında göstermektedir. Bunların geride kalan ailelerine Fransız hükümetince daha sonraları yetim maaşı bağlanmıştı).

Üsteğmen Deloir ve yanındakiler iki saat kadar güneye yürükten sonra Kürt süvarilerin hücumuna uğramışlardı. Kürtler bunları donlarına varıncaya kadar soyduktan sonra çırılçıplak bir durumda çölün ortasında bırakılar. Bu durumda yola devam mecburiyetinde kalan Fransızlar 11 ve 12 Nisanı yolda geçirdikten sonra ayın 13'ünde Suruç'un yaklaşık üç kilometre yakınındaki bir köye ulaştılar. İki gün, geceli gündüzlü yürüyüşleri esnasında ne kursaklarına koyacak bir lokma ekmek, ne de içecek bir yudum su bulabilmişler, buna karşılık güneşten kömürleşen vücutlarına ayaklarındaki pişik ve yaralara rağmen yine de vadeleri yetmediği için ölmemişlerdi. Bu sefer köylüler Fransızlar'a nispeten insanca davrandılar. Fakat birkaç gün baktıktan ve karınlarını doyurduktan sonra yola dayanabilecek bir hale geldiklerini göreyerek kafiyei aynı kıyafet içinde Suruç'a götürüp Türk makamlarına teslim ettiler. Fransızlar'ın kasabaya getirilmeleriyle hapse atılmaları bir oldu.

* Papaz Woodward, çizik almadan jandarmaların yardımıyla Urfa'ya dönmüştü. (Holmes, s.100-101)

Askerlerimizin hapsedildikleri koğuştta beş Fransız daha bulunuyordu. Burada üç gün yattıktan sonra çıkarıldılar ve ancak o zaman Türkler bunlara üzerlerini örtmek için yırtık pırtık birer elbise verdiler. Bir müddet sonra yanlarına jandarmaları katarak Urfa'ya gönderdiler. Suruç ile Urfa arası kırkbeş kilometredir. Fransızlar bu yolu kırbaç altında ve yaya olarak yürüdüler. Yolda sırayı bozan olursa bunların sırtına ya bir odun iniyor yahut bir süngünün ucu çıplak vücutlarının herhangi bir yerine girip çıkıyordu. Zaman zaman bazılarının kulaklarına bir tabanca ve mavzerin sıkıldığı da oluyordu. Ayaklarının altına keçe sarmış olanlar yolda nispeten daha az ıstırap çekiyorlardı. Urfa'ya gelir gelmez Türkler, bunları tekrar hapse tıktılar. Diyarbakır'a sevk edilip ve orada çıırıkçıplak halkın yuhaları arasında bütün şehir dolaştırıldıktan sonra yine Urfa'ya gönderildiler. Ali Saip, kazandığı zaferin sarhoşluğuyla Yüzbaşı Sajous'nun başını bir mızrağın ucuna takarak Urfa sokaklarında dolaştırdı, Binbaşı Hauger ve diğer subayların başları da bir yığın köpeğin boyunlarındaki tasmalara bağlanarak caddelerde teşhir edildi.. Kurtulmayı başaran askerlerimizden üç kişilik bir grup ta (412. alaydan Lambert, Regard ve Pihan) gündüzleri saklanıp geceleri yürümek suretiyle tren yoluna kadar gelebilmiş ve buradan trene binerek General Andrea'ya ulaşabilmişlerdi. General Andrea, olup bitenleri bu üç askerin anlattıklarından öğrenebildi.”(414).

• Şebeke çarpmasına katılan mücahit Arif Yazgan olayı şöyle anlatıyor :

"Gece haber vermişler, Suruç yolunu tercih etmişler. Biz tabur kaleminde otururken Fransızlar'dan bir çavuşla bir er geldiler. Mevcutlarının 460 olduğunu ve gece yarısı çıkacaklarını anlattılar. Biz müslümanız size katılmak istiyoruz" dediler. "Peki" dendi.

O sırada bizim jandarmalardan yüz kişi fedai vardı. Ben fedailerden değildim. Bu yüz kişinin üçü o gün hastaymış, benimle birlikte üç kişi daha katıldı fedailere. Böylece yüzbir mevcutla hazır olduk. Gece alaturka 7'de haber aldık ki çıkmışlar. Biz Samsatkapısı'na geldik. Başımızdakilerden Hacı Çavuş 'dur' emri verdi. Ali Saip Bey ve Hacı Mustafa orada duruyorlardı. Onları selamladık. "Bizim önümüzde ve düşmanın önünde çok halk var. Bunlar Fransızlar'a ateş ederse Fransız askerleri Urfa'ya geri girmeye kalkar, sizin göreviniz bu durumda onları geri bırakmamaktır", dediler. "Peki" dedik. Akabe

denilen mevkii geçtik. Daha ortalık karanlık. Akabe'nin üst kısmına çıktığımız zaman bir karaltı gördük. Vardım ki sandık başında bir adam duruyor. İyice baktım, Telgrafçı Nuri*. “Nuri, ne yapıyorsun burada?” dedim. “Muhabereyi temin ediyorum” dedi. “Önde kim var?” dedim. “Kimse yok” dedi, “Fransızlar önde, siz arkadasınız”.

Ben geldim, Hacı Çavuş'a haber verdim. Biz üçe ayrıldık. Bir caddeden, bir soldan, bir sağdan ayrı kollara gittik. Ben sola düştüm. Soldan gittik. Şebeke'nin üstüne çıktık. Biz tepede otururken Fransızlar aşağıda önümüzden geçmeye başladılar. O sırada geriden bir silah patladı. Biz artık kırk kişi bunu bir işaret kabul ederek başladık ateş etmeye. Beş dakika sürdü sürmedi, Fransızlar yüklerini yıktılar. İndirdiler makineli tüfekleri, bize ateş etmeye başladılar. Orada epeyce mücadele oldu. Halktan daha kimse yok. Yalnız Hacı Çavuş karşı tepeye adamlar göndermiş, çok güzel ateş ediyorlardı. Ortalık açıldı. Bir de baktım Urfa'dan binlerce kişi söküldü, gelen katıldı harbe, Fransızlar harp ede ede çekiliyorlardı. En çok çarpışanlar da mavi elbiselilerdi. Diğerleri müslümandı. Bunlardan bir kısmı ellerine beyaz bez alarak salladılar. Haber aldığımızı göre kırk kişi kurtulmuş, Mürşitpınarı'na zor atmışlar kendilerini (415).

• O tarihte 23 yaşında ve jandarma taburunda yazıcı olan aynı mücahidin bir aile meclisinde aynı konudaki daha ayrıntılı anlatımı da şöyledir:

“Urfa Milli Kuvvetlerinin kuşatması altında bulunan Fransız işgal kuvveti bir Binbaşı ve Siyasi Yönetici subayın komutası altında 460 kişiden ibaretti. Bu kuvvette subay, astsubay ve er olarak Fransızlar, Fransız asker elbisesi giydirilmiş Ermeniler ve Kuzey Afrika halkından müslüman askerler vardı.

10 Nisan 1920 günü Fransızlar ile Kuvâyı Milliye Kumandanı Ali Saip Bey arasında yapılan anlaşmaya göre Fransızlar 11 Nisan 1920 günü gece yarısından sonra saat 01.00 de Urfa'yı terk edecekler, kendilerine mühimmat ve ağırlıklarını taşımak için 60 deve ve 25 mekkâre (yük hayvanı) verilecekti. Refakatçi olarak bir jandarma subayı emrinde 10 kişilik bir jandarma müfrezesi görevlendirilecekti. Fransızlar, takip edecekleri yol olarak Akçakale veya Arappınar

* Kemancı Nuri Bey (Toksöz), komşu iller ve heyeti merkeziye ile telgraf muhaberesini üzerine almış, Sarımağara'ya kurduğu bir makine ile etrafa Urfa savaşı hakkında bilgi veriyor, oralandan haber alıyordu (Akgün 3.2.1952).

istikametlerinden birini seçecekler ve bunu Kuvâyı Milliyye kumandanına hareketten 6 saat önce bildireceklerdi.

Fransızlar verilen süre içinde Suruç-Arappınar cihetini seçtiklerini bildirdiler.

9 Nisan 1920 günü Karakoyun deresi üzerindeki Hızmalı Köprü'nün Memleket Hastanesi yönünde Fransız Binbaşısı ve yardımcısı Yüzbaşı, karşı yönden de Ali Saip Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa ve Mutasarrıf Ali Rıza Bey geldiler. Köprü üstündeki buluşmayı ben de seyirci olarak izledim.

10 Nisan akşamı Jandarma Çavuşu Urfalı Sofizâde Hacı Mustafa Çavuş'tan Fransız kafilesini 3 kilometre geriden 100 mevcutlu bir jandarma müfrezesinin takip etmesinin planlandığını öğrendim. Hacı Çavuş kıtadan 4 kişi noksan olduğunu ve benim gönüllü olarak katılmak istersem Samsat Kapısı haricindeki meydanlıkta yapılacak toplantıya gelmemi söyledi. Ben bu kıtaya sivil elbise ile yani çete hüviyetiyle katılmak istedim. Sivil çete olarak Rastgeldi Yusuf da benimle beraber katıldı.

Fransızlar'ın 10/11 Nisan gecesi Suruç istikametinde yola koyulmasından bir saat sonra (saat 02.00 gibi) Samsat Kapısı önünde toplandık. 100 kişilik müfrezenin komuta heyeti Mülâzımievvel Halil Münir Bey, Jandarma Çavuşu Hacı Mustafa Sofi ve İzmirli Mustafa Çavuş idi. İzmirli çavuş piyadeden jandarmaya geçmişti ve askerlik bilgisi yönünden kuvvetli idi.

Biraz bekledikten sonra Kuvâyı Milliyye Kumandanı Jandarma Tabur Kumandanımız Ali Saip Bey beraberinde Belediye Reisi Hacı Mustafa olduğu halde müfrezemizi teftiş etmek ve emirlerini vermek üzere geldi. Kumandanı selâmladık.”

Ali Saip Bey şöyle konuştu :

“Bu gece vazifeniz Suruç-Arappınar istikametinde giden Fransız kafilesini 3 kilometre geriden takip etmektir. İki aydan beri yaptığımız savaşta hep önünüzde duvarlar, manialar ve hâkim mevkiilerde konuşlanmış düşman kuvveti vardı. Bu gece gerekirse yapacağınız karşılaşmada önünüzde düzlük vardır. Artık karşınızda ne taş, ne de bina var. Siz de, onlar da aynı şartlardasınız. Düşmanın adetçe sizden üstün olması sizi düşündürmesin. Çünkü onlardan evvel bu istikamette yola çıkan ve Fransızlar'ı yolda bekleyen 3000 Urfalı

mücahit vardır.

Ön taraftan onlar yeri gelince ateş edecekler. Fransızlar bu ateş karşısında geri döneceklerdir. İşte o zaman sizin vazifeniz düşmanı ateşle kışkaç altına almaktır. Yolunuz açık olsun.”

Bize silah ve cephane dağıtıldı ve yola koyulduk. Şehir çıkışındaki Bediüzzaman Jandarma karakolu müfrezemizi selamladı ve Suruç yolu üzerindeki takip yürüyüşümüz başladı. Fransız kafilesi ile aramızdaki mesafeyi korumak ve görünmemek için iki öncü çıkardık, çünkü kabile bizden pek uzakta değildi ve onların bizi görmesi planı bozabilirdi.

Akabe Boğazı'nı geçtikten sonra Düz Kesme düzlüğüne çıktık. Ben önde yürüyordum. Henüz tanyeri ağarmamıştı, her taraf zifiri karanlık idi. Tam o sırada bir kararlı gördüm. Bu bir insandı. Geride kalmış bir Fransız olabilirdi. “Sen kimsin?” diye seslendim. “Benim! Ne var?” diye Türkçe cevap aldım. Ancak bu şahıs bizim müfrezeden değildi. Yakına gelince tanıdığım bir telgraf memuru olduğunu gördüm. Telgraf memuru akşamdan beri orada olduğunu, Ali Saip Bey'in emri ile Ayntab'a Urfa Kuvâyı Milliye Kumandanlığı'nın telgraflarını çektiğini söyledi. Ondan Fransız kafilesinden önce buradan geçen 3000 kadar Urfalı çete efradını görüp görmediğini sordum. Telgrafçı Fransızlar'dan önce yoldan hiç kimsenin geçmediğini söylüyordu.

Sözü edilen 3000 mücahit nerede idi? Fransızlar'la aramızda bir müsademe olursa biz 100 muharip 460 kişilik muntazam mücehhez düşman askeri ile nasıl savaşacaktık? Bu haberi Hacı Mustafa Sofi Çavuş'a anlattım. Ancak yapılacak bir şey yoktu. Bu arada arkadan gelerek bize yetişen İzollu aşireti mücahitleri bizim kafilere katıldılar. Aşiret Reisi Bozan Ağa onlarla beraber değildi. Onun arkadan takip ettiğini söylediler. İzollular bizden öne çıkmak istediler ise de biz yanlış bir harekette bulunurlar korkusu ile müsaade etmedik. Onlar da bizim kafilere katılarak yürüdüler.

Müfrezemizde askerlik tecrübesi olan iki çavuş vardı : Urfalı Hacı Çavuş ve piyadeden geçen İzmirli Mustafa Çavuş. Artık 3000 kişilik bir çete kuvvetinin Fransızlar'ı önden karşılaması diye bir yardım beklemek söz konusu değildi. Biz 100 kişilik müfreze olarak 460 kişilik Fransız birliği ile savaşmak emrivakii ile karşı karşıya idik.

Firuz Paşa Hayratı (sarıncı) mevkiine yaklaşıyorduk ve gün

ışımaya başlıyordu. İzmirli Mustafa Çavuş müfrezeyi 33 er kişilik üç gruba ayırdı. Kendisi grubu ile beraber yolun sağındaki tepelerden, Hacı Çavuş ve grubu ortadan, benim bulunduğum grup da soldaki tepelerden ilerlemeye başladı. İzmirli Çavuş kendi grubunun erlerinden 16 kişiyi koşturarak Fransızlar'ın önünü kestirdi ve sağda yola hâkim bir tepede mevzilendirdi. Bir ara soldaki tepelerden birinden ileriye doğru baktığımda Fransızlar'ın artçı bölümünde ilerleyen arabaları gördüm.

Fransız kafilesi Şebeke Boğazı'na eriştiği bir sırada arkadan bir silah sesi geldi. Bu bir el ateşten sonra başka ses çıkmadı. Fakat yanımda yürüten İzollu bir çete "Bu işaret atışıdır" dedi. Benim böyle bir işaret verileceğinden haberim yoktu. Gerçekten az sonra hep beraber beşer el ateş emri geldi. O sırada benim bulunduğum sol grupta bize sonradan katılanlarla birlikte 41 kişi vardık. Hep birden beşer el ateş ettik. Sabahın sessizliğinde yer gök inledi. Bu muharebenin başlangıcı demektir.

Tepeden Şebeke Boğazı'ndaki köprü görünüyordu. İzmirli Mustafa Çavuş'un sağdaki hâkim tepede mevzi almış olan 16 jandarma eri Fransızlar'ı tesirli bir ateş altında tutuyorlardı. Fransızlar'ın komuta kademesi köprünün altından savaşı yönetmeye çalışıyordu. Onların ağır makineliileri hem sağdaki Mustafa Çavuş takımına hem de merkez ve sol kanadımıza doğru ateş yağdırıyorlardı.

Sağdaki tepede mevzilenen 16 jandarma erinin ateşi gayet tesirli idi. İzmirli Mustafa Çavuş savaş deneyimi olan bir asker bilgisi ile 16 muharip askerine güvenli bir yer seçmişti ve düşmana göz açtırmıyordu. Fransızlar o tepeyi zaptetmek istediler, fakat başaramadılar.

Benim bulunduğum sol kanat Fransız ağır makinelisinin açık hedefinde ve tehlikeli bir konumda idi. Yanımda ateş eden Muşlu bir jandarma eri Fransızlar'ın kesif ateşini hiçe sayarak düşmana doğru hücum ediyor ve "Haydi yiğitler" diye hem kendine hem etrafındakilere cesaret vererek durmadan ateş ediyordu.

Bulduğumuz yerden sağdaki hâkim tepeye kadar koşarak yetişebilirsek kendimizi korumak ve ateşe devam etmek mümkün olacaktı. Bu fikrimi etrafımdaki arkadaşlara söyledim. Orada tanıştığım Derviş Temo isminde bir aşiret ağası "Bak dedi oturduğun yerden ateşe devam et! Kıpıradığın taktirde seni arkadan vururum."

diye tehdit etti. O benim kaçacağımı sanmıştı. Ona niyetimin kaçmak olmadığını, fakat daha hâkim bir yer aradığımı söyledim. Cevaben bana güvendiğini ifade etti ve ben 10 arkadaşıyla birlikte önümüzdeki inişi hızla geçip yokuşa tırmandık ve hâkim tepeyi tuttuk. Aramızda meydan muharebesi tecrübesi olan yoktu. Zayıf vermemiz mukadderdi. Nitekim Fransızlar'a doğru kendini feda edercesine cesaretle hücum eden Urfalı mücahit Şekerci Emin Efendi'yi şehit verdik. Fransızlar'dan iki maktul vardı.

Biz bu meydan savaşının heyecanlı ve hayatı hiçe saydığımız dakikalarında iken birden şose yolu ve iki taraflı tepeler Urfalı'dan imdadımıza yetişen silahlı mücahitlerle doldu. Urfalı yönünden gelen çeteler arı kovanından boşanan arılar gibi muharebe meydanına akıyordu. Bu mücahitler sözü edilen ve Fransız kafilesinin önünü kesmek üzere planlanan 3000 kişilik silahlı Urfalılar ordusu idi. Sonradan öğrendiğime göre bu arkadaşlar 10 Nisan akşamı Halepli bahçesinde toplanmışlar, ancak planlandığı gibi Fransızlar'dan önce yola çıkmamışlar ve ancak sabahleyin Şebeke'ye erişebilmişlerdi.

Şebeke Boğazı'nın tepeleri kanlı bir savaş alanı halini almıştı. Kan gövdeyi götürüyordu. Artık ne kumanda eden, ne de kumandaya uyan belli idi. Savaş bir keşmekeş halini aldı. Düşman tarafındaki müslüman Afrikalı askerler teslim oluyorlardı. Düşman kuvvetleri tam bir bozguna uğradılar. Fransızlar'dan da beyaz mendil açıp teslim olanlar vardı. Neticede 160 esir aldık. Düşman kuvvetinin bir kısmı (takriben 140 kadar) dağınık bir şekilde tepelerden batı yönünde -Arapınar yönünde- kaçarak hayatlarını kurtarmışlardı. Bu meydan savaşında düşman, kumanda kademesi dahil, 160 er ve zabıt zayıf vermişti.

Fransız kafilesine 10 jandarma eri ile refakat görevi verilen Üsteğmen Ömer İzzet Bey beni orada görünce acı bir şekilde çıkıştı: "Senin bu pusudan haberin vardı da niye bana haber vermedin. Bilseydim bu tehlikeli görevi almazdım" dedi. Ömer Bey benim bölük kumandanımdı. Ona benim de habersiz olduğumu söyledim. Ömer Bey atlı jandarmalarını alarak Urfalı'ya doğru süratle uzaklaştı." (416)

• Çatışmaya katılanlardan Hüseyin Ademoğlu, şunları anlatıyordu: "Mahkemelerimizi kontrol etmek istiyor, yapılan mahkemeleri izliyorlardı. Bunu iyice gördük, hastanenin duvarının arkasında,

siyah fasulyeyle beygir eti pişirmiş, yemişlerdi. Artık o da bitmiş, mecbur kalmışlar gitmeye. Ölülerimize de hürmet göstereceksiniz dediler. Hastanede ufak bir sırt vardır, orada cenaze yıkarlar. Orayı gösterdiler ölülerinin yeri olarak.

...Biz bu işi geceleyin düşündük taşındık. Hacı Halil'in hanında toplandı. Orada bütün Urfalıları buldu. Konuştuk, dendi ki : "Canım bırakın bunu gitsin. Urfa rahat etsin kurtulsun hiç olmazsa" Bunu bazıları kabul etti, bazıları kabul etmedi.

Fransızlar gecenin 12'sinde düştüler Suruç yoluna. Askeri tertibat almışlardı. İlk iki mangaları öncü, sonra askerlerinin esas kısmı, en arkada da artçıları gidiyordu.

Bizim o Şebeke civarında ve yakın köylerden silahını alıp gelen bir çok insan toplanmıştı oraya. Şebeke Köprüsü'nün altında Fransızlar ağır makineli tüfek kurmuşlar. Hem arkadan, hem önden tarıyordu ki kimse köprü'nün üzerinden gelmesin. Nihayet bizim köylüler çoğaldı. O Kızılburç, Yoğunburç, Keşişlik ve daha ismini unuttuğum bir takım köylerden gelenler Şebeke deresinde çevirdiler Fransız'ı. Bizler de oradaydık. Her taraftan Allah Allah nidasıyla köprüye hücum ettik. Hücum başlayınca ne bizde, ne Fransızlar'da muntazam harp kalmadı. Herkes önüne gelenle uğraştı. Yalnız Fransız askerleri içerisine bulunan Tunuslu ve Cezayirli Müslümanlar şahadet getirerek ellerini kaldırdılar.* Bunları öldürmedik, getirdik, 120 kişi kadar esir aldık." (417)

• Dr. Vischer'in hatıratından : Fransızlar'ın yürüyüş saati olan gece 2'ye kadar hemen hemen hiç uyumadım. Böylece bir çok subayın, yaralının, hastanın, son kez elini sıkıp, hasta ve yaralıların taşınmalarına yardım ederek, hasta bakıcılara hoşçakal deyip iyi seyahatler dileyebildim. Ermeni bölgesindeki karakolun yetkili subayı; Türkler'in hışmından korktuklarını kendisine söyleyen Ermeniler'e: "Je crains que nous serons attagues en route" (korkarım ki hepimiz yolda hücumla uğrayalım) demiş. Sonra askeri konvoy; yük arabaları, hayvanlar karanlığın içinde kayboldular. Çekilen Fransızlar bize sığınan Hristiyan erkekleri ve 2 Amerikalı görevliyi de, Türkler'in intikamından korktukları için -çünkü onlar Fransızlar'ın yanında kalmışlardı- yanlarına aldılar. Onlara da Fransız üniforması giydirdiler,

* Siyahiler "Dahilek! Dahilek! Türko teslim!" sadalarıyla teslim oldular (Sadık Parmaksız'la yapılan görüşme).

ancak silahsızdılar. Ayrıca Amerikan yardım teşkilatının bir yetkilisi de Halep'deki Amerikan yardım komitesi ile irtibat sağlamak amacıyla kendilerine refakat ediyordu. 11 Nisan sabahı erkenden karımla birlikte eve gittik. Fransızlar'ın bölgesi, aralarında bizim ev, subay evleri olarak kullanılan yerler, düzenli Türk birlikleri tarafından işgal edilmişti. Bizim evin bir top mermisi ile büyükçe delinmesi büyük bir şanssızlıktı. Bu dışarıdan girişi kolaylaştırmıştı. Selâm verdiğimiz Türk subayına evi beklemelerini söylemekten başka yapılacak bir şey kalmamıştı. Her şey için söz verdiler ve hemen de akabinde bize nezâket ziyaretinde bulundular. Bu arada şehrin Müslüman halkı, şehirden buraya akın ederek her şeye merakla bakıyor ve belki şurda burda çalınacak bir şey bulunur umuduyla dolaşıyorlardı. Birisi pencereden içeri süzülüp sağ elinde taşıdığı bir şilteyle kayboldu. Diğerleri de hastaneyi taşıyorlardı. Tabii, komşu evlerin sahipleri Kürtler de, evlerinin harap halini görünce feryadı basıyorlardı. Yüksek sesle bağrışmalar ve küfürler birbirini kovalıyordu. Birden bire bu evlerin üzerlerinde bulunan silahlı askerler hastaneye hücum ettiler. Ben önlerine geçtim ve kendilerine bir istekleri varsa kapıdan gelmelerini söyledim. Geri adım atmaya niyetleri olmadığından ben de önlerinden çekilmedim ve yüksek sesle -yakında olduğunu bildiğim- jandarma kumandanına seslendim. Bunun üzerine geri çekildiler. Tekrar hücumla geçmek üzere bu arada acil çıkışlardan birini aşağı indirip tekrar içeri girdiler. Kızgınlıkla üzerlerine doğru gittiğimde tüfeklerini bana doğrulttular. O anda da benim yardım çağrılarımı jandarma yetiştirdi ve askerleri geriye sürüklediler. Hemen Valiye bir mektup gönderdim. Bana önceki gün verdiği söz gereği hastane ve evimize nöbetçi koyması için ricada bulundum. Biraz sonra da kendisi, milliyetçilerin kumandanının refakatinde ve bazı zevatla birlikte (müftü, belediye reisi, vs.) geldi. Hepsisi benden dikkatle bilgi aldılar, birer fincan kahve içtiler ve en iyi dostluk garantisi vererek ayrıldılar. Henüz hastaneyi terk etmişlerdi ki Ermeniler korku içinde hastaneye gelerek, Fransız konvoyunun hücumu uğradıkları haberini verdiler. Haberi Türkler'den öğrendiklerini, ayrıca yükleri taşıyan deve ve atların da geri döndüklerini görmüşlerdi. Hemen üst kata seğirttim, ovoidan Fransızlar'ın gittiği caddenin büyük bir kısmı görünüyordu.

Gerçekten bir çok hayvan ve insanın, çevrede kendilerine tezahürat yapan insan kalabalığı arasından şehrin kapısına doğru geri

geldiklerini gördüm. Fransızlar'ın hücumu uğradıkları ve yenildikleri şüphe götürmezdi artık. Hemen peşinden Türk askeri ve subaylarının makineli tüfeklerle, Fransızlar'ın gittiği yönden geri geldiklerini gördüm. Durmadan bir sürü adamlar, hayvanlarla ve dolu çuvalarla geri dönüyor ve Müslüman kadınlar da (ti li li) tezahüratı ile kalbimizi yutarak onları karşılıyorlardı.

Akşama doğru Fransızlar'a refakat eden Amerikalı'nın ölümden kurtulduğunu ve şehre ulaştığı haberini aldık. Bir müddet sonra da kendisi bizzat bize geri geldi. Tamamen bitkin bir haldeydi. Yaşadığı olaydan o kadar etkilenmişti ki, olayları doğru dürüst anlatamıyordu: Fransız birliği çok yavaş, alçak tepelerle çevrili alanda ilerliyordu. Sabah 8'e doğru, dar bir geçitten geçerken, birden bire arkadan ve her taraftan ateşin içine düşmüşlerdi. Ateş edenler taş ve kayalar arkasına gizlendiklerinden görünmüyorlardı. Fransızlar hemen ateş durumuna geçtiler ve kendilerini korumaya çalıştılar. Pozisyonları müsait değildi ve binlerce saldırganın açtığı ateşte kayıplar o kadar çoktu ki, Fransız Kumandan teslim olmaya karar verdi. Amerikalılar refakatçiyi bu amaçla beyaz bayrakla saldırganlara göndermek istiyordu ama, onlar ateşi kesmiyorlardı. Bir mucize kabilinden Amerikalı refakatçi bir Türk Jandarma Kumandanını bularak yanında bir Ermeni tercümanı ve bir Süryani ile düşman hattına ulaşmış, uzun zaman bir köprü altında saklanarak beklemek zorunda kalmış ve korkunç vahşeti görmek zorunda kalmıştı. Bütün zavallılar katledilmişti. O hiç bir Fransız'ın kurtulduğunu sanmıyordu, inanmıyordu. Kendisi subay olarak Fransa'da harbe katılmasına rağmen bu olaydan o kadar etkilenmiş, akli dengesi o kadar bozulmuştu ki, onu evine kadar korumam altında götürmem gerekti.

Çok iyi dostlarımızı, arkadaşlarımızı kaybetmiştik. Üzerlerinde sevgi ve ihtimamla durduğumuzu, iyiye gittiklerini gördükçe çok sevindiğimiz hasta ve yaralıların hepsinin öldüğü düşüncesi çok acı verici bir duyuydu. Fransızlar buraya ülkeyi işgal için gelmediklerini, savaşmak için de gelmediklerini, sadece hükümetlerinin yaptığı anlaşma gereği düzeni sağlamak için geldiklerini ne kadar sık vurguluyorlardı. Yerlerini terk etmeleri için kendilerine emir verilmemişti. Sadece görev ve inançlarından dolayı fanatik Türkler, belki de kısmen vatanlarımızın yanlış politikaları yüzünden toprağa düşmüşlerdi.

Fransızlar'la görüşmeleri bitmesinden hemen sonra milliyetçilerin

silahlı olarak o tarafa çekildiklerini, hatta siper kazdıklarını öğrenmiştik. Fransızlar'a saldıranlar düzenli ordunun kendisi değildi ama, Mustafa Kemal taraftarlarının teşkil ettiği, her ırktan ve yaştan Müslümanlardan oluşan bir Mustafa Kemal organizasyonu idi. Çoğunluğu Urfalılar'dan ve çevredeki Kürtler'dendi. Urfa Araplar'ı uzak durdular. Silah ve cephanenin tamamı hükümet deposundan verilmişti. Düzenli asker topları ve makineli tüfekleri kendi eğitimli elemanlarınca taşınmıştı. Zaten Fransızlar'ın terk etmesiyle aynı yerlere kendi müfrezeleri yerleşmişti. Hükümet çok rahatlıkla yalnız çevreden gelen Kürtler'e değil, şehirden giden Türkler'e de mani olabilirdi en azından. Fransızlar'ı korumak görevleri idi. Bu konuda Fransızlar Urfa Hıristiyanları'nca da uyarılmıştı. Ancak Fransızlar, Türk hükümet yetkilerinden kendilerine verilen söze güvendiler ve bu onların ölümü oldu. Fransız birliklerinin mağlubiyeti belli olunca, tabur doktorunun kendisi bana Fransızlar'ın ihanete uğradığı yerde düzenli askerlerin, yaralı Fransız askerlerini kurtardığını ve Urfa'ya getirdiklerini anlattı. Şunu da söylemeliyim ki bir çok Urfa'nın Müslüman ileri gelenleri Fransızlar'a karşı yapılan ihaneti ayıplıyorlardı. Kendileri ile anlaşma yapılan bir düşmana arkadan saldırmak İslam'a aykırı idi. Peki yerli Hıristiyanlar ne düşünüyorlardı? Daha önceden de belirttiğim gibi Ermeniler, neutral kalmaya karar vermişler ve lüzumu halinde kendilerini savunmak üzere bölgelerine kapanmışlardı.

• Amerikalı Rahip G. Woodward, yaşadıklarını daha sonra şöyle anlatacağı :

"Urfa'yı 11 Nisan Pazar günü sabah 1.30'da terk ettik. Yüzbaşı Perraut, öncü muhafız olarak dört jandarmayla önden gidiyordu, yürüyüş kolunun ortasında, varış yerine kadar bize eşlik edecek Jandarma Subayı Emir Efendi* bulunuyordu.

Tepenin sırtından geçerken çok sayıda jandarma gördük ve bunların görevleri gereği orada bulunduğu bize söylendi. Tırmanış çok zordu, zira atlar yem ve hareket yetersizliğine bağlı olarak kötü durumdaydı. Develer ise, fazlasıyla yüklü oldukları ve yavaş yürüdükleri için bizi geciktirdiler. Alışılmışı değil, her saatte bir, on dakika mola verdik. 150-160 adamdan oluşan arkadaki muhafızlar ise iki kilometre geriden geliyordu.

* Ömer İzzet Efendi kastediliyor.

Sabah saat altıda, derin ve dar vadide düz bir hat halinde uzanan yolda ilerlerken, aniden geriden ve yanlardan, makineli tüfeklere de sahip düşmanın saldırısına uğradık. Ateş, develerin vadiden çıkmasından önce başladı. Develer birbirlerine bağlı ve moladaydılar. Saldırıdan önce, Kumandan Hauger ile yürümüş ve ateş başlamadan beş dakika önce de iki yaralıyı taşıyan Kızıl Haç arabasına binmiştim. Ateş başladığında, diğerlerinin önünde giden iki arabanın atları ve katırları vurularak öldüğü ya da yaralandığı için durdular. Arabadan atlardım, yol kenarındaki çukura sığındım ve tepenin zirvesinden açılan ateşe açık olduğumun farkına vardım, iki metre kadar önümde olduğunu bildiğim Kumandan'ı bulmak ümidiyle ileriye doğru hareketlenmeye karar verdim.

O sırada saldırı ciddi bir hal almaya başladı. Bulduğumuz yer, tepelerle çevrili çukur bir alandı ve sığınacak yer yokluğundan dolayı, savunma noktası bulabilmek için kolun ilerlemesi zorunluymuştu, böylece 500 metre kadar ilerlediler. Bu istisna dışında, yolculuk tamamen durmuştu, o esnada atların çoğu öldürülmüştü. Bu sırada ateş çok şiddetlendi, ben ileriye giderek tepe eteğinde bir kovuktaki Kumandan Hauger ve diğer iki subaya katıldım. Daha sonra, silahsız olan iki subay ile Türk jandarma subayı, ve iki tercüman da yanımıza geldi.

Sabah saat 9'da, artçı muhafızların sesi duyuldu ve ateş daha da şiddetlendi. Kısa süre içinde, artçıların başındaki subay da bize ulaştı ve olanlara dair nefes kesen tanıklığına dile getirdi; bir sel yatağında pusuya düşürülmüşlerdi ve çok azı kaçabilmişti.

Kuzeye uzanan bir tepede, milliyetçi Türk bayrağını gördük. Hemen akabinde tepelerden aşağıya, bir aşiretin mensubu oldukları anlaşılan Kürtler inmeye başladılar. Saat 10'da veya o sularda, Kumandan Hauger bir istişare yaptı ve teslim olmaya karar verdi.

O esnada hat doğuya doğru yarılmıştı, nakliye araçları yitirilmişti ve artçı muhafızlar dağılmış, çok sayıda yaralı geliyordu. Hauger, jandarma subayına ateşkes bayrağıyla çıkmasını söyledi.

Yanımızda korunmaya muhtaç çok sayıda Ermeni bulunması nedeniyle, onlara eşlik edebileceğimi söyledim. Kumandanın bu önerimi onaylaması üzerine, Amerikan bayrağı taşıyan tercümanımı alarak ve ben de beyaz bayrak göstererek ortamızda jandarmayla düşmana doğru ilerledik. Üzerimize devamlı ateş açılıyordu.

Mahvolmuş nakliye hattına ulaştığımızda, büyük bir birlikle karşılaştık ve kumandanlarını sordum. Nizami kuvvetler olmadıkları, “çete vb.” oldukları ve kumandanları bulunmadığı bize ifade edildi.

Jandarma subayına ateşin durdurulması için haberciler gönderilmesi talimatını verdim ve sabah 10.20 civarında bu gerçekleşti. Birkaç dakika sonra, kalabalık Kürtler tepelerden aşağıya doğru Fransızlar’ın buldukları yerlere hücum ettiler ve çatışma yeniden başladı. Ateşkesi reddettikleri için bir şey yapma imkanı kalmadığından, jandarma subayına 15 km. uzaklıktaki Urfa’ya atla gitmesini, Dediğimi yaptı.

Bulduğum yerde, yaralıların ve elleri havada teslim olanların öldürüldüğüne tanık oldum. Buna şahitlik edecek, şu anda Urfa’da tutsak olan Teğmen Deloir dahil çok kişi vardır. Bunun üzerine bana Urfa’ya kadar eşlik edecek bir jandarma kuvveti istedim. Bir tepenin etrafından dolandık ve su temin edebileceğimiz doğal bir sarnıca doğru yol aldık. Urfa jandarmalarına komutanlık yapan subay yanıma geldi ve ilave altı muhafız vererek, en kısa zamanda şehre ulaşmamız yönünde muhafızlara emir verdi, zira aşiret mensupları büyük düşmanlık gösteriyorlardı. Bir vadide kıvrılarak giden yolda ilerledik ve Urfa’ya öğleden sonra saat 2.30 civarında ulaştık, 12 saat yürümüştük, yanımda Urfa’daki İsviçre misyonunda çalışan Süryani Yakup da vardı.

Çatışma alanından geçerken, Türk düzenli piyade bölüğünün ve katırlarla ilerleyen makineli kolunun Fransızlar’ın mevkilerine doğru gittiklerini gördüm. Eğer tepelerdeki saldırı sona ermişse ve çarpışma devam etmiyorsa, muhtemelen biraz geç kalmışlardı.

Saldırı Urfa’nın 15 km. batısındaki ve Suruç ile Arappınar yol kavşağına 3 km. mesafedeki tepelerde vuku buldu.”(418)

• Şebeke olayı, Fransız kamuoyunda 15 gün kadar sonra duyuldu. Bir gazeteye göre "Ermeniler'in ihaneti yüzünden Fransız garnizonu şehri terk ederek pusuya düştü." Haber ancak nisan ayı sonunda bütün gazetelerin yayınladığı bir resmi tebliğle kamuoyuna duyuruldu: "Harbiye nezaretine gelen resmi bilgilere göre asilerle yapılan antlaşma sonunda şehirdeki Ermeni halk garnizonun yiyecek ihtiyacını artık sağlayamadığı ve su boruları kesildiği için Fransız garnizonu şehri terk etmek zorunda bırakıldı. Bu amaçla garnizonun mevzilerimizden birine serbestçe gidebileceğini öngören bir antlaşma

yapıldı. Hatta Türkler, garnizona bir konvoy ve muhafızlar bile temin etmişlerdi. Fakat bu, herhalde tam bir tuzaktı. Çünkü yolda, anlaşmaya rağmen adamlarımız Türkler'in ve Kürtler'in haince saldırısına uğradı ve önemli kayıplar verdi".

Resmi makamlar bir yandan da asker ailelerinin endişeye kapılmamaları için tebliğler yayınlıyorlardı. Bir gazetede çıkan tebliğde "haber alamamanın nedeni çoğu kez ulaşım güçlükleridir. Bu nedenle haber alınamayınca endişeye yer yoktur. Başlarına istemedik bir şey gelen askerlerin ailelerine Harbiye Nezareti'nde, durum hemen bildirilmektedir".

Fransız kamuoyu yeterli bilgiyi almaya başlayınca başarısızlığa canları sıkıldı. Ve bunu bir uyarı olarak değerlendirdiler. Bir yazar, gazetesinde "ne bir adam, ne bir kuruş" sözleriyle olayı karşılarken bir başkası yazısına "Urfa'da ne arıyorduk?" başlığını koymuştu: "Urfa'da yani Küçük Asya'nın göbeğinde bir Fransız garnizonunun işi neydi? Bizde halk askerlerimize verilen angaryalardan habersizdir. Avrupa Türkiye'si ve Asya Türkiye'sinin bir çok yerinde bizi ilgilendirmeyen işlerle meşgul askerlerimiz bulunduğunu halka göstermek için Urfa ve Maraş'daki gibi darbeler gerek. Urfa, İngilizler'in kendi nüfuzlarına ayırdığı Mezopotamya'nın güvenliğini koruyucu bir yerdir. Fransa başkası hesabına jandarma rolü oynamamalı. Mustafa Kemal'in ordusuyla kapışmak için ileri hatlarda bizim askerlerimizin bulunmasına hiç sebep yok(419).

• XIII. Kolordu Kumandanlığı'nın olayla ilgili 17 Nisan tarihli raporundan:

"Urfa'dan çekilen Fransızlar'ın, Urfa'nın 15 kilometre kadar batısında, Firuzpaşa deresinde, aşiretler tarafından taarruza uğradıkları ve bir müddet çarpışmadan sonra çekildikleri, teslim işareti üzerine aşiretler yaklaşmaya çalışmış ise de Fransızlar ateşe devam ettiğinden Fransızlar'dan 296 ölü, 67 yaralı verilmiş ve 140 kişi de esir edilmiştir. Esirlere Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nde bakılmaktadır. Fransızlar verilen kılavuzlarla kendi silahlarına güvenerek ve gece yarısından iki saat sonra şehri terk etmişlerdir. Kılıç Ali Bey tarafından silahlı olarak Fransızlar'ın geri çekilmesine izin verilmesinin, Ayntab vilayetini müşkül duruma düşüreceğine ilişkin çekilen telgrafın aşiretlerce duyulmuş olması nedeniyle bu hal başlarına gelmiştir." (420)

• Yine olayla ilgili olarak düzenlenen XIII. Kolordu'nun 21 Nisan tarihli raporundan:

"Urfa'ya gelen Kızılhaç kurulu, 20 Nisan'da Urfa'dan ayrılmıştır. Bu kurul milli ayaklanmayı haklı görmüş gayrimüslim unsurlarla esirlere yapılan işlem ve davranışlardan memnun kalmıştır.

Yalnız, aşiretlerin çekilen Fransızlar'a saldırıp öldürmeleri fena suretle yayılmış olduğundan Mutasarrıflıkça kendilerine bir rapor verilmiştir. Fransızlar'ın Urfa'ya bir daha gelmemeleri için rapor vereceklerini, Maraş'a kendi raporları üzerine Fransızlar'ın tekrar gelemediğini söylemişlerdir. Ermeniler de güvenlik içinde yaşadıklarına ilişkin bir tutanak yaparak Amerikalılar'a vermişler ve Fransızlar tekrar gelirlirse Müslümanlarla birlikte Urfa'yı savunacaklarını bildirmişlerdir." (421)

• Şebeke ya da Firuzpaşa adıyla anılan olayın soruşturması için Urfa'ya gelen Amerikan Komisyonu'nun Birecik üzerinden Urfa'ya varışından bir saat sonra Mutasarrıf Ali Rıza Bey komisyona resmi bir ziyarette bulundu. Komisyon üyesi Dr. Lambert'e kendisinin Firuzpaşa olayıyla hiç bir bağlantısının olmadığını kanıtlamak için nasıl davranması gerektiğini sordu ve Fransızlar'a verilen söze aykırı davranışta hiçbir rolü olmadığını hatta 'katliam' önlemeye çalıştığını söyledi. Dr. Lambert de; masum olduğunu, aynı zamanda kuşatmanın tam muhasebesini ve gelişmeler karşısında milliyetçilerin tavırlarını belirten yazılı bir açıklama yazmasını istedi.

Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Osmanlı ülkesinin çeşitli bölümlerinin birbirine ters düşen uygulamalarla işgal edilmesinin bütün ülkede heyecanlı alt akımları doğurduğunu, her yerde olduğu gibi Urfa'da da kolayca başlayan protestoların eyleme dönüştüğünü, İşgal kumandanının Urfa'yı tahliye etmeyeceğini bildirmesi üzerine Kuvâyi Milliye'nin yönetime el koyduğunu ve amacın yalnızca Urfa'nın tahliyesi olduğunu, Fransızlar'ın silah dağıtımalarına rağmen Ermeniler'i kıskırtmadıklarını, kendi silahlarının korumasında Urfa'yı terk etmeleri gereğini anlayınca ileri sürdükleri şartların kabul edildiğini, elli atlı jandarma ve bir jandarma subayının hem kılavuz ve hem de koruma olarak Cerablus'a kadar eşlik etmesi onlara teklif edildiğinde hükümetin koruması altında gidiyorlarmış gibi gözükeceğinden şerefsizlik sayıp on atlı ve bir subayın yeterli olacağını ve kendilerini koruyacak güçte olduklarını ifade ettiklerini,

Fransız siperlerinden açılan ateşlerle yakınları ölen şehir halkından bazı kişilerle aşiretlerin hükümetin ve hatta Kuvâyı Milliyye Kumandanı'nın bilgisi dışında saldırıyı düzenlemiş olduklarını ve bu kişilerin Fransızlar'ın Cerablus'dan kuvvet alıp dönmeleri ihtimalini düşünerek Kuvâyı Milliyye Kumandanı'na karşı çıktıklarını, Fransızlar'ın Şebeke'de teslim oldukları sonra siperlerinden çıkan aşiretlere ateş açmalarının yanlış olduğunu yazıp 'düşünceme göre Fransız hükümeti buraya yeni güç göndereceği yerde Urfa konusunu barış masasında çözerse daha uygarca bir iş yapmış olur' dedi (422).

• 11 Mart 1921 tarihinde Londra'da Fransız Başbakanı Briand ve Ankara Hükümetini temsil eden Bekir Sami Bey tarafından imzalanan "siyasî, askerî, ekonomik, nitelikli ve Türkiye-Suriye sınırını saptayan" Türk-Fransız anlaşmasının koşulları arasına Fransızlar 'Urfa pususu' sorumlularının cezalandırılması' maddesini de koymuşlardı. Bu anlaşma TBMM tarafından onaylanmamış, daha sonra yapılan görüşmeler ve değişikliklerle 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'na* dönüşmüştür(423).

---

* Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti arasında imzalanan İtilâfname'nin konumuzla ilgili maddeleri şunlardır:

Madde 3- İşbu İtilâfnamenin imzasından itibaren azâmî 2 ay müddet zarfında Fransız kıt'atı 8 nci maddede mezkûr hattın cenubuna ve Türk kıtaatı hattı mezkûrun şimaline çekilecektir.

Madde 8- 3 ncü maddede zikredilen hat bervechi ati tesbit ve tasrih edilmiştir: Hattı hudut;İşkenderun Körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere intihap olunacak bir noktadan başlayacak ve takriben Meydanı Ekbez'e doğru gidecektir. Şimendifer istasyonu ve bu mevki Suriye'de kalacaktır. Oradan hattı mezkûr, (Mersevi) mevki Suriye'ye ve (Karnebi) mevki'i ile Kilis şehrini Türkiye'ye bırakmak üzere cenub-u şarkîye doğru meyledecektir. Oradan Çoban Bey istasyonunda demiryoluna mülâki olacaktır. Müteakiben Bağdat demiryolunu takip edecek ve demiryolunun plâtfomu tayine kadar Türk arazisi üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ve Ceziretü'l Ömer arasındaki eski yol Türkiye'de kalacaktır. Bu yoldan istifade hususunda her iki memleket aynı hukuka malik olacaklardır. Çoban Beyli ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve mevkileri demiryolu plâtfomunun aksamından addedilerek Türkiye'ye kalacaktır. İşbu İtilâfnamenin imzasından itibaren bir ay zarfında hattı mezkûru tespit etmek üzere tarafeyn murahhaslarından mürekkep bir komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyon aynı müddet zarfında işe mübaşeret edecektir. (Sarat, sf. 357 vd.)

DİPNOTLARI

- (1) Ali Rıza, Urfa Mücahedesi, sf.5; ATASE D: 1336/13-6, F: 47/1,47/2
- (2) Akalın M, Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler. Ank.1997 sf.1
- (3) Akalın, 1997 sf.3
- (4) Akalın, 1997, sf.2.
- (5) Açıanal, H., Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı, sf. 22-23.
- (6) Ali Rıza, a.g.e., sf.6.
- (7) Sabis A. İhsan, Harp Hatıralarım, C: 1, sf.8 vd., Özçelik; Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa) sf; 142-143; Göğem, Ziya Dadaylı Halit Bey Akmansü, c.1 sf. 54.vd.
- (8) Ali Saip, Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri, sf. 28-29; Ali Rıza, a.g.e. sf.15 vd. Bu bildirinin az farklı bir metni için: Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, sf.66 dipnot:142 ve orada anılan kaynaklar.
- (9) Ali Rıza, a.g.e. sf. 13-14
- (10) Açıanal , a.g.e. sf.27
- (11) Açıanal, a.g.e. sf.35
- (12) Holmes, Mary Caroline, Ermeni Yetimhanesi, sf. 17
- (13) Ali Rıza, a.g.e. sf.14
- (14) Akalın, Müslüm, Urfa'nın Kurtuluşu ile ilgili Belgeler; Harran Sayı: 47-48, sf: 14
- (15) Holmes, a.g.e. sf. 49.
- (16) Holmes, a.g.e. sf. 50.
- (17) Açıanal, a.g.e. sf.43
- (18) HTVD Belge no: 956
- (19) ATASE F:19, F: 42
- (20) Paul de Véou. Kilikya Faciası, sf.76
- (21) ATASE F: 25
- (22) Ahmet Mesut, İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958. sf. 50.
- (23) ATASE , F: 42
- (24) Akalın 1997, sf. ; ATASE F: 48, B:4
- (25) ATASE F:87 1-6064, 2-3575
- (26) HTVD Belge no: 959
- (27) Ali Rıza, a.g.e. sf. 19-20; ATASE D: 13-6, F: 47-4, 47-5.
- (28) Atatürk, Nutuk, C:3 s.1020

- (29) Atatürk, a.g.e. s.975.
- (30) Ali Rıza, a.g.e. sf.25
- (31) ATASE D: 13-6, F: 47-5
- (32) ATASE D: 13-6, F: 47-6
- (33) Ali Rıza, a.g.e. sf. 24-25
- (34) Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da. s.56; Baykal, Heyeti Temsiliye Kararları, s.34
- (35) Baykal, a.g.e. sf.35
- (36) Türk İstiklâl Harbi IV, s.37
- (37) Jaeschke, Türk Kurtulus Savaşı Kronolojisi. 64; aynı yazar: Kurtulus Savaşıyla İlgili İngiliz Belgeleri. S.47, 211; Akbıyık, Yaşar; Millî Mücadele'de Güney Cephesi. sf.74 vd.
- (38) Olcay, Sevr Anlaşmasına Doğru LXVIII; Coşar, İstiklâl Savaşı Gazetesi 18.9.1919
- (39) Akalın 1997 sf.5
- (40) Özçelik, s.131
- (41) Özçelik, sf.114; Urfa'dan giden telgraflar 1,7,12 Kasım tarihidir. Akbıyık, a.g.e. sf.78
- (42) Özçelik, sf. 319
- (43) İradei Milliye 24.11.1919 s.13 , sf.2 ; Özçelik, sf.318-319
- (44) Açıanal, a.g.e. sf. 51
- (45) A.g.e. sf. 51-52
- (46) Holmes, a.g.e. sf.57-59
- (47) Türk İstiklal Harbi, sf.61
- (48) Malkoç, 1920 Yılıının Kurtulus Savaşları, sf. 132
- (49) Dr. Vischer'in Hatıratı'ndan
- (50) Paul de Véou, a.g.e. s. 85
- (51) A.g.e. sf.231-232
- (52) A.g.e. sf.228.
- (53) Dr. Vischer'in Hatıratı'ndan
- (54) Açıanal, a.g.e. sf.52-53
- (55) Jaeschke, Türk Kurtulus Savaşı Kronolojisi, sf.74; Mustafa Kemal'in ulusal hareketi, kendisini Urfa yöresinde giderek daha fazla hissettiriyordu. Sivas Kongresi'nden bu yana milliyetçilerin Urfa sivil yöneticileri üzerindeki baskısı artmıştı (Kieiser, a.g.e. sf.697).
- (56) B.Sıtkı Baykal, Heyeti Temsiliye Kararları, sf.44

- (57) A.g.e. sf.45
- (58) Ali Rıza, a.g.e. sf. 38-42.
- (59) Baykal, a.g.e. sf. 48.
- (60) Baykal, sf.49. Bu kitapta; (On) ve (Van) sözcüklerinin Osmanlıca yazımındaki (elif, vav ve nun) harflerinin okunma hatasından, ‘onüçüncü’ sözcüğü ‘Van üçüncü’ şeklinde okunmuştur.
- (61) Ali Rıza, a.g.e. sf.42-44 ;
- (62) Akalın, 1997 sf.6
- (63) Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, sf. 25.
- (64) Abadi , Türk Verdün’ü Gaziantep, sf.21.
- (65) Baykal sf.56. Kısa köyünün adı bu eserde yanlışlıkla “Kassahi” olarak yazılmıştır.
- (66) A. g. e. sf. 56.
- (67) Arsan, Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, sf. 115.
- (68) Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, (HTVD) Belge: 273. Fransızlar Urfa’ya böyle bir top getirmemişlerdir.
- (69) Metin için Bkz. Arsan sf.124.
- (70) Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, sf. 194-195.
- (71) Açıanal, a.g.e. sf.116
- (72) Akalın, Urfa Tarihinden Belgeler, Harran Sayı: 52, sf.11, Harran Sayı: 51, sf.14.
- (73) Akalın 1997 sf.8
- (74) Ali Rıza, a.g.e. sf. 47-51.
- (75) A.g.e. sf. 54
- (76) A.g.e. 54. Sonradan, Ketkânlı Aşiret Reisi Basravinin jandarma kumandanın aşiretleri birleştirme faaliyetini Fransızlara ihbar ettiğinden Fransızlar’ın Suruç caddesinden gelebilecek bir tehlikeye karşı siper yaptıkları anlaşılmıştı. (Ali Rıza sf. 55)
- (77) A.g.e. sf. 56
- (78) A.g.e. sf. 56-57
- (79) A.g.e. sf. 62.
- (80) A.g.e. sf. 64-69. ; Akalın Müslüm, Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Sayı:26, sf.25. Ek-1
- (81) A.g.e. sf.72.
- (82) Fransız Belgeleri, Ek 2
- (83) Akalın 1997, sf.9.

- (84) Ali Rıza, a.g.e. sf. 96
(85) A.g.e. sf. 84.
(86) Fransız Belgeleri, Ek 3
(87) Fransız Belgeleri, Ek 4
(88) Ali Rıza a.g.e. sf.72.
(89) Akalın 1997. sf.10
(90) Akalın, 1997 sf.17
(91) Ali Rıza, a.g.e. sf.73.
(92) A.g.e. sf.74
(93) Akalın 1997, sf.11
(94) Akalın 1997 sf.15-16 .
(95) Ali Rıza, a.g.e. sf. 75
(96) Ali Rıza, a.g.e. sf. 75
(97) Arsan; a.g.e. sf. 131; Atatürkten Bize sf. 433
(98) Ali Rıza, a.g.e. sf. 76
(99) Akalın, Müslüm. Fransız İşgalinden Belgeler. Harran, sayı:25 sf. 5-6, Ek-5
(100) Fransız İşgalinden Belgeler,Harran Dergisi sayı:31
(101) Ali Rıza, a.g.e. sf.76
(102) Akalın 1997, sf.18
(103) Ali Rıza a.g.e. sf.81
(104) Fransız Belgeleri, Ek 6
(105) ATASE A: 5/2307, D: 30-H.25,F: 6-8, 6-9.
(106) ATASE D: 1336/13-6; 47-12, 47-13
(107) Fırat, Urfa Savaşından Yapraklar, sf. 17.
(108) Baykal, a.g.e. sf. 73.
(109) A.g.e. sf. 73
(110) Açıanal, a.g.e. sf. 53
(111) Abadi, a.g.e. sf. 23.
(112) Jaeschke, a.g.e. sf. 80.
(113) Gökbilgin, a.g.e. sf. 267.
(114) Akalın 1997, sf.20
(115) HTVD Belge no: 415/A.
(116) Ali Rıza, a.g.e. sf. 86.

- (117) Fransız Belgeleri, Ek 7
(118) Arsan , a.g.e. sf. 137
(119) Fransız Belgeleri, Ek 9
(120) Fransız Belgeleri, Ek 8
(121) Açıanal, a.g.e. sf.55-56
(122) Fransız Belgeleri, Ek 10
(123) Fransız Belgeleri, Ek 11
(124) Ali Rıza, a.g.e. sf. 91.
(125) Fransız Belgeleri, Ek 12
(126) Fransız Belgeleri, Ek 13
(127) Ali Rıza, a.g.e., sf. 91.
(128) A.g.e. sf. 92
(129) Ali Saip, Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri, sf. 55.
(130) Ali Saip, a.g.e. sf.61
(131) Fransız Belgeleri, Ek 14
(132) P. Du Véou, a.g.e. sf. 232.
(133) Les Armées Françaises au levant 1919-1939. Tome 2, p. 313-315, 347.
(134) P. Du Véou, a.g.e. sf. 233.
(135) Ali Saip, a.g.e. sf. 61
(136) A.g.e. sf. 62
(137) A.g.e. sf.62
(138) A.g.e. sf.63-67
(139) Fransız Belgeleri Ek 15
(140) Fransız Belgeleri: ' not circulaire' :Ek-16
(141) Fırat, Urfa Kahramanları, sf. 45.
(142) Ali Saip, a.g.e. sf.72
(143) A.g.e. sf.73
(144) Abadi, a.g.e. sf. 28.
(145) Fırat, Urfa Savaşından Yapraklar, sf. 21
(146) Ali Saip, a.g.e. sf. 73-74. Genelkurmay arşivine dayanılarak hazırlanmış askeri mecmualardan birinde "Ayaklanma düzenleyenler Jandarma Bölük Kumandan vekili Yüzbaşı Hüsnü Efendi tarafından Fransızlar'a ihbar edildiğinden yurtseverler çalışmalarını, Urfa dışına çıkarak, oradan sürdürdükleri.. (Malkoç s. 131) denilmektedir. Ancak bunu kesin olarak doğrulayacak başka kaynağa rastlayamadık. (Ayrıca Bkz. Ali

- Rıza , a.g.e. sf.105-106)
- (147) Ali Saip, a.g.e. sf. 75.
- (148) A. g. e. sf. 77.
- (149) A. g. e. sf. 78.
- (150) A. g. e. sf. 79
- (151) P. Du Véou, a.g.e. sf. 146-147.
- (152) Fırat, Urfa Savaşından Yapraklar, sf. 21-25.
- (153) Abadi, a.g.e. sf. 28.
- (154) Brémond, La Cilicie en 1919-20. sf. 42.
- (155) Ali Rıza, a.g.e. sf. 98
- (156) A.g.e. sf. 98.
- (157) A.g.e. sf. 99.
- (158) A.g.e. sf. 99-100.
- (159) A.g.e. sf. 100.
- (160) A.g.e. sf. 101
- (161) A.g.e.sf. 102
- (162) A.g.e. sf. 81
- (163) Jaeschke, a.g.e. sf.86
- (164) Bkz. aşağıda 25.1.1920.
- (165) Fransız Belgeleri, Ek 17
- (166) Holmes, a.g.e. sf.66
- (167) HTVD Belge: 383; Atatürk'ten Bize, s.470; Güney bölgelerinde uygulanacak gerilla yönetmeliği için Bkz. Aynı eser s.472.; Borak, Sadi. 'Atatürk' Resmî Yayınları Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler. sf.335. İst.1998.
- (168) Malkoç, a.g.e. sf. 130
- (169) A. g. e. sf. 130.
- (170) Ali Rıza, a.g.e. sf. 106
- (171) HTVD Belge no:530
- (172) Ali Saip, a.g.e. sf. 81-82.
- (173) Ali Rıza, a.g.e. sf.106
- (174) HTVD belge no: 529.
- (175) Ali Saip, sf. 82
- (176) Gökbilgin, a.g.e. sf. 347.
- (177) Malkoç, a.g.e. sf. 131.

- (178) HTVD belge no: 530
(179) Ali Saip, a.g.e. sf. 83
(180) Fransız Belgeleri Ek 18
(181) Ali Saip, a.g.e. sf. 83
(182) Açıanal, a.g.e. sf. 116-117
(183) Ali Saip, a.g.e. sf. 84; Fırat, Urfa Savaşından Yapraklar, sf. 36.
(184) A. g. e. sf. 38.
(185) Holmes, a.g.e. sf.63.
(186) Ali Saip, a.g.e. sf. 86-87
(187) A.g.e. sf.88
(188) A.g.e. sf.89
(189) A.g.e. sf.90
(190) A.g.e. sf.90
(191) A.g.e. sf.92-93
(192) Akalın 1997 sf.22 ; Ali Saip sf.89.
(193) Holmes, a.g.e. sf.65.
(194) Fırat, Urfa Savaşından Yapraklar sf. 40.
(195) Fırat, a. g. e. sf. 40
(196) Ali Saip, a.g.e. sf. 98-99
(197) A.g.e. sf. 98
(198) Holmes, a.g.e. sf. 65 ;
(199) Ali Saip, a. g. e. sf. 98
(200) P. Du Véou, a.g.e. sf. 238; Ali Saip, a.g.e. sf. 99.
(201) P. Du Véou, a.g.e. sf. 238.
(202) Özçelik, a.g.e. sf. 209.
(203) P. Du Véou, a.g.e. sf. 238.
(204) Fırat , Urfa Savaşından Yapraklar, sf.42.
(205) Ali Saip, a.g.e. sf.103
(206) A.g.e. sf.104
(207) A.g.e. sf.104
(208) ATASE D: 1336/13-6; F:18-1,2,3
(209) Ali Saip, a.g.e. sf.106-107
(210) Fırat, Urfa Kahramanları, sf. 48

- (211) Fırat, a.g.e. sf. 48.
- (212) Saral, a.g.e. sf.231
- (213) Fırat, a.g.e. sf.55
- (214) Saral,Vatan Nasıl Kurtarıldı, sf. 231; Türk İstiklal Harbi IV. sf. 106; Malkoç, a.g.e. sf.132.
- (215) Holmes, a.g.e. sf.96
- (216) Akalın 1997, sf.24.
- (217) Akalın 1997 sf.26
- (218) Akalın, Müslüm. Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Sayı:27, sf. 9-10
- (219) Özçelik, a.g.e. sf.213-214
- (220) Ali Saip, a.g.e. sf.106
- (221) Ali Saip, a.g.e. sf. 108-110
- (222) Akalın 1997, sf.28
- (223) Akalın 1997, sf.29
- (224) Miss Holmes , a.g.e. sf.
- (225) Ali Saip, a.g.e. sf.110
- (226) Miss Holmes sf. 81-82; Ali Saip, sf. 112
- (227) Ali Saip, a.g.e. sf.
- (228) Akgün, 29.2.1952.
- (229) Ali Saip, a.g.e. sf.114-115
- (230) P. de Veou, a.g.e. sf.239; Ali Saip, a.g.e. sf.122.
- (231) Arsan, a.g.e. sf.194.
- (232) Akgün, 29.2.1952
- (233) Yeni Urfa Gazetesi 11.4.1960; Ali Saip sf. 127: Bu protestonun tarihi Ali Rıza Bey'in hatıratında 15 Şubat (Ali Rıza, sf.22); Müftü Hasan Efendi'nin hatıratında 12 Şubat'dır (Açanal, sf.73).
- (234) Akgün, 5.3.1952.
- (235) P. Du Véou, a.g.e. sf. 239.
- (236) Saral, a.g.e. sf.232. Eserde Telfutur tepesi "Telkandır" olarak yanlış çevrilmiştir.
- (237) P. Du Véou, a.g.e. sf. 233.
- (238) A. g. e. sf. 227.
- (239) Ali Saip, a.g.e. sf. 129
- (240) Akalın 1997, sf.39.

- (241) Ali Saip, a.g.e. sf.129
(242) Ali Saip, a.g.e. sf. 130
(243) Saral, a.g.e. sf. 232.
(244) Akgün, 5.3.1952
(245) Ali Saip, a.g.e. sf. 151
(246) Akalın 1997, sf.42
(247) Akalın 1997 sf.41
(248) Özçelik, a.g.e. sf.215
(249) Akgün, 6-7.3.1952
(250) Akalın 1999, sf. 42
(251) Açıanal, a.g.e. sf. 146
(252) Yedeksubay Akif Sözeri'nin el yazısı hatıratı.
(253) Ali Saip, s.134.; Karş: Akif Sözeri için Ali Saip Bey'in inha yazısı. Akalın, Müslüm. Ş.Urfa Tarihinden Bir Belge. Harran. Sayı 29, sf.7-8
(254) P. Du Véou, sf.239- 240.
(255) Akalın 1997, sf.44-45
(256) Saral, a.g.e. sf. 232.
(257) ATASE D:178, K.43, A:173 , F: 60-61 ; Akalın 1997 sf.49.
(258) Akalın 1997, sf. 47-48.
(259) D: 1336/13-6, K: 24, F: 23; Akalın 1997, sf.51.
(260) Akgün 7.3.1952.
(261) Akgün 8.3.1952; Ali Saip, a.g.e. sf.137
(262) Fırat, Urfa Savaşından Yapraklar sf. 47; Ali Saip, a.g.e. sf. 140.
(263) İzollu Bozan Bey'le ile 13.2.1978 günü Poro Köyünde yapılan görüşme.
(264) Fırat, Urfa Savaşından Yapraklar, sf. 49-50.
(265) Akalın 1997, sf.50
(266) Akalın 1997, sf.52
(267) Açıanal, sf. 146-147.
(268) Akgün, 11.3.1952.
(269) P. Du Véou sf.240; Ali Saip, sf.37.
(270) Ali Saip, a.g.e. sf.239.
(271) Açıanal, a.g.e. sf.150.
(272) Akalın 1997 sf.54

- (273) Akalın 1997 sf.55
(274) Akgün, 13.3.1952
(275) P. Du Véou, sf. 240.; Ali Saip, a.g.e. sf. 151
(276) Ali Saip, a.g.e. sf. 151-152.
(277) P. Du Véou, a.g.e. sf. 227.
(278) Akalın 1997, sf.56-57
(279) Ali Saip, a.g.e. sf.151
(280) Akgün, 13.3.1952.
(281) Akgün, 13.3.1952.
(282) Ali Saip, a.g.e. sf. 151-152.
(283) Akgün, 16.3.1952.
(284) Reşit Rastgeldi ile 15.3.1978 tarihli görüşme.
(285) Ali Saip, a.g.e. sf. 154.
(286) Ahmet Mestçi'yle 20.3.1978 tarihli görüşme; Yeni Urfa 11.4.1963, Yeni Urfa 11.4.1956
(287) Açıanal, a.g.e. sf. 92
(288) Akgün, 17.3.1952.
(289) Ali Saip, a.g.e. sf. 154.
(290) P. du Véou, a.g.e. sf.241.
(291) Akgün, 17.3.1952.
(292) P. Du Véou, a.g.e. sf. 241.
(293) Akgün, 18.3.1952.
(294) Ali Saip, a.g.e. sf. 155.
(295) Akalın, 1997, sf.58-59
(296) Holmes, a.g.e. sf. 88-89
(297) Açıanal a.g.e. sf.125
(298) Ali Saip, a.g.e. sf.168
(299) Akgün, 19.3.1952.
(300) Ali Saip, a.g.e. sf.169
(301) Akgün, 19.3.1952.
(302) Ali Saip, a.g.e. sf. 170.
(303) A.g.e. sf. 170.
(304) A.g.e. sf. 172.

- (305) Akgün, 21.3.1952.
(306) Ali Saip, a.g.e. sf. 174.
(307) Akgün, 25-27.3.1952
(308) Fırat, Urfa Savaşından Yapraklar, sf.56-57.
(309) Açıanal, a.g.e. sf.91
(310) Ali Saip, a.g.e. sf. 174-175.
(311) Paul Du Véou, a.g.e. sf. 243.
(312) Ali Saip, a.g.e. sf. 176
(313) ATASE K; 24, D:1336/13-6, F: 29-11; Akalın 1997, sf.60
(314) Ali Saip, a.g.e. sf. 175.
(315) A.g.e. sf.176.
(316) Akgün, 29.3.1952.
(317) Akgün, 29.3.1952.
(318) Ali Saip, a.g.e. sf. 178.
(319) Ali Saip, a.g.e. sf. 178.
(320) Akgün, 30.3.1952.
(321) Ali Saip, a.g.e. sf. 179.
(322) Ali Saip, a.g.e. sf. 179.
(323) Akalın, 1997, sf.60
(324) Açıanal, a.g.e. sf.105
(325) Açıanal, a.g.e. sf.105
(326) Ali Saip, a.g.e. sf.180
(327) Akgün, 2.4.1952
(328) Açıanal, a.g.e. sf. 107
(329) Ali Saip, a.g.e. sf.181
(330) Açıanal, a.g.e. sf.121; Feridun Şahin'le yapılan görüşme.
(331) Açıanal, a.g.e. sf.134
(332) Ali Saip, a.g.e. sf.182
(333) Ali Saip, a.g.e. sf.182
(334) Fırat, Urfa Kahramanları, sf. 84-91.
(335) P. Du Véou, a.g.e. sf. 245-247.
(336) HTVD. Belge no:532
(337) Açıanal, a.g.e. sf. 131

- (338) Fırat, Urfa Kahramanları, sf. 50-52.
- (339) Ali Saip, a.g.e. sf.185
- (340) Ali Saip, a.g.e. sf.185
- (341) Akgün, 2.4.1952.
- (342) Ali Saip, a.g.e. sf.186
- (343) Fırat, Urfa Kahramanları, sf. 54.
- (344) ATASE K.318, D: 31-H.29, F: 34-29; Akalın, 1997, sf.61.
- (345) Ali Saip, a.g.e. sf.188
- (346) Açıanal, a.g.e. sf. 126
- (347) Ali Saip, a.g.e. sf.189
- (348) Açıanal a.g.e. sf.97-98
- (349) Saral, a.g.e. sf. 236; Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, sf. 155.
- (350) Fırat, Urfa Kahramanları, sf. 52
- (351) Fırat, A.g.e. sf. 53. "Bilinen Makam", XIII. Kolordu Kumandanlığı'dır.
- (352) Ali Saip, a.g.e. sf.198
- (353) Açıanal , a.g.e. sf.108
- (354) Ali Saip, a.g.e. sf.198
- (355) Reşit Rastgeldi ile 15.3.1978 tarihli görüşme; Yeni Urfa Gazetesi, 11.4.1957
- (356) Fırat, Urfa Kahramanları, sf. 49.
- (357) Ali Saip, a.g.e. sf.199.
- (358) Açıanal, a.g.e. sf.128
- (359) A.g.e. sf.102
- (360) A.g.e. sf.103
- (361) Ali Saip, a.g.e. sf.201
- (362) HTVD. Belge no: 336.
- (363) Ali Saip, a.g.e. sf.206
- (364) a.g.e. sf.207
- (365) a.g.e. sf.207.
- (366) a.g.e. sf.208.
- (367) a.g.e. sf.209.
- (368) Açıanal, a.g.e. sf.109
- (369) Açıanal, a.g.e. sf.110-111
- (370) Saral, a.g.e. sf. 240

- (371) ATASE, K: 318, A: 5/2307, D: 31-H.30, F: 35-10; Akalın 1997 sf.62
- (372) Açıanal, a.g.e. sf.99.
- (373) Ali Saip, a.g.e. sf.216.
- (374) a.g.e. sf.218.
- (375) HTVD. Belge no: 349.
- (376) Akalın 1997, sf. 63
- (377) Akgün, 11.4.1952.
- (378) Ali Saip, a.g.e. sf.219.
- (379) A.g.e. sf.220.
- (380) Akalın 1997. sf.64
- (381) Akalın 1997 sf. 64
- (382) HTVD. Belge no: 349.
- (383) Ali Saip, a.g.e. sf.224.
- (384) Akgün, 11.4.1952.
- (385) Akgün, 11.4.1952.
- (386) Ali Saip, a.g.e. sf.223
- (387) a.g.e. sf.220-221
- (388) a.g.e. sf.226
- (389) a.g.e. sf.229
- (390) a.g.e. sf.229
- (391) a.g.e. sf.230
- (392) Dr. Beşliyan'ın mektubu'ndan. Ali Saip, a.g.e. sf.265
- (393) Aynı mektup. a.g.e. 265 vd.
- (394) Türk İstiklâl Harbi, IV. sf.114
- (395) Ali Saip, a.g.e. sf.231-232
- (396) A.g.e. sf.231
- (397) Türk İstiklâl Harbi, IV. sf.114
- (398) Ali Saip, a.g.e. sf.231-232
- (399) A.g.e. sf.233
- (400) Holmes., a.g.e. sf.95-96
- (401) Ali Saip, a.g.e. sf. 233; P. Du Véou, a.g.e. sf.258. Ali Saip Bey'in kitabında yalnızca ilk altı şart yazılıdır.
- (402) Ali Saip, a.g.e. sf.233

- (403) Akif Sözeri'nin el yazısı hatıratından.
- (404) Ali Saip, a.g.e. sf.234-235
- (405) P. Du Véou, a.g.e. sf. 260.
- (406) Ali Saip, a.g.e. sf.237
- (407) Dr. Beşliyan'ın mektubundan, Ali Saip, a.g.e. sf. 270.
- (408) P. Du Véou, a.g.e. sf. 261; Ali Saip, a.g.e. sf.238
- (409) A.g.e. sf. 260.
- (410) A.g.e. sf. 261.
- (411) Ali Saip,A.g.e. sf. 244-250
- (412) A.g.e. sf. 250
- (413) A.g.e. sf.251
- (414) P. Du Véou, a.g.e. sf. 266-267
- (415) Ekici / Bayladı / Alptekin, Cumhuriyete Kan Verenler: Bir Mücahidin Anısı: Arif Yazgan, s.185-187
- (416) Açınal, a.g.e. sf.86.
- (417) Ekici/Bayladı/Alptekin, Cumhuriyete Kan Verenler. sf.221-223
- (418) George Horton; The Blight of Asia. Chapitre XXVI. Assyrian International News Agency Books Online. www.aina.org
- (419) Akyüz, Fransız Kamuoyunda Türk Kurtuluş Savaşı sf. 126-127.
- (420) Saral, sf. 246; Türk İstiklal Harbi, IV. sf. 115.
- (421) Saral, a.g.e. sf. 248.
- (422) Holmes a.g.e. sf. 110-113
- (423) Yavuz, Bige; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri. sf. 115.; Borak, Sadi. Atatürk-Gizli Oturumlardaki Konuşmalar, sf. 39-40; Urfa- Suriye sınırına ilişkin tartışmalar için a.g.e. sf. 200 vd.; Birecik Kuvâyi Milliyye'sinden Urfa mebusu Hacı Hayâli Efendi'nin sınırla ilgili eleştirileri için bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları C.2 sf. 366-368. Urfa Mebusu Şahinbeyzâde Bozan Bey, bu anlaşmayla Berazî aşiretine ait köylerin 50 kadarı Suriye tarafında kaldığı için, 'Urfa'nın toprağının bölünmesini kabul edemem' deyip mebusluktan ayrılmış Suriye'de yaşamını sürdürmüştür (Feridun Şahin'le görüşme).

KAYNAKLAR**I. KİTAPLAR**

- Abadi; Türk Verdün'ü Gaziantep. Çeviren: Yüzbaşı Necmettin, İst. 1339.
- Açanal, Hasan; Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı, ŞURKAV Yayınları, Ank. 2001
- Akalın, Müslüm; Cumhuriyet Halk Fırkası Urfa Heyeti İdaresi Mukarrerat Defteri, ŞURKAV Yayınları, Ank. 1999
- Akalın, Müslüm; Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler, ŞURKAV Yayınları, Ank. 1997
- Akalın, Müslüm; Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in -Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harb'indeki - Savunması, ŞURKAV Yayınları, Ank. 1992.
- Akbıyık, Yaşar; Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Maraş), Ank. 1990
- Akşin, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, İst.1976
- Akyüz Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Ank.1988.
- Ali Rıza; "Ahfada Yadigâr" Urfa Mücahedesi, Sinop. Hicri 1343.
- Ali Saip; Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri, Ank. 1340.
- Armaoğlu, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Ank. 1984.
- Arşan, Nimet; Atatürk'ün Ta'mim, Telgraf ve Beyannameleri, Ankara, 1964
- Atatürk; Nutuk, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, İst. 1971.
- Atatürk'ün Millî Dış Politikası, 1919-1923, C:I, Ank. 1981. Kültür Bakanlığı Yayını.
- Bağdadlılar, Adil; 'Uzunoluk' İstiklâl Harbinde Kahramanmaraş. İst.1974
- Baslu, Şevki; Harb-ı Umumide Müstakil Süvari Livasının Harekâtından Bir Yaprak, İstanbul, 1340
- Baykal, B. Sıtkı; Heyet-i Temsiliye Kararları, Ank. 1974
- Baytok, Taner; İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1970
- Belen, Fahri; Türk Kurtuluş Savaşı, Ank. 1973
- Berkem, Süreyya Sami; Unutulmuş Günler, İst. 1960
- Bıyıklıoğlu, Tefik; Atatürk Anadolu'da, Ank. 1959
- Borak, Sadi; 'Atatürk' Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşiler, İst. 1998
- Borak, Sadi; 'Atatürk' Gizli Oturumlardaki Konuşmalar, İst. 1997.
- Brémond, E; La Cilicie en 1919-1920, Paris 1921
- Coşar, Ö.Sami; İstiklal Savaşı Gazetesi.

- Çankaya, Mücellitoğlu Ali; Mülkiye ve Mülkiyeliler Tarihi, c.1 Ank. 1966
- Dr. Quassam Kh. Al-Jumayly; Irak ve Kemalizm Hareketi, Ank. 1999
- Ekici/Bayladı/Alptekin; Cumhuriyete Kan Verenler, İst. 1971.
- Erikan, Celal; 100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi, İst. 1971.
- Fırat, Kerim; Urfa Kahramanları, Gaziantep, 1940
- Fırat, Kerim; Urfa Savaşından Yapraklar, Gaziantep, 1942.
- Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten Bize, Hürriyet Vakfı Yayını, İst. 1987
- Georgon François-Dumont, Paul. Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak. İst. 2000
- Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi; Türk İstiklâl Harbi, c. IV. Ank. 1966.
- Gögem, Ziya; Dadaylı Halit Bey Akmansü, c.1, İst. 1954
- Gökbilgin, Tayyip; Millî Mücadele Başlarken, I-II. Ank. 1959-1965
- Gömeç, Sadettin; Millî Mücadele'de Gaziantep, Ank. 1989
- Görgülü, İsmet; On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922), Ank. 1993.
- Güngör, M. Birol; Antep Harbi, İst. 2004
- Güzelbey, C. Cahit; 'İbrahim Hakkı Bilgin'den Birecik'in Kurtuluşu, İst. 1988
- Hiçyılmaz, Ergun; Belgelerle Teşkilâtı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri, İst. 1979
- Horton, George ; The Blight of Asia. Chapitre XXVI. Assyrian International News Agency Books Online. www.aina.org
- Hacıkâmiloğlu, Cemil; Şanlıurfa'nın Kurtuluşu, İstanbul, 1986.
- Holmes, Mary Caroline; Between the Lines in Asia Minor, London-Edinburg, 1923 (Aydın Özbay'ın yayınlanmamış çevirisi)
- Holmes, Mary Caroline; Urfa'da Ermeni Yetimhanesi (Çev. Vedii İlmen), İst. 2005
- İğdemir, Ulug; Heyet-i Temsiliye Tutanakları, Ank. 1975
- İnan, Afet; Urfa'da 1917 yılında Yapılmış M.Kemal Paşa Anıt Çeşmesi ve 50. yılda Kemal Atatürk Anıtı, Ankara, 1973
- Jaeschke, Gotthard; Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ank. 1970.
- Jaeschke, Gotthard; Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ank. 1971.
- Kansu, Mazhar Müfit; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ank. 1988, sf. 298-299
- Kılınçkaya, Derviş; Millî Mücadele'de Urfa, Yüksek Lisans Tezi (1985)
- Kieser, Hans-Lukas; Iskalanmış Barış, İst. 2005
- Kutay, Cemal; Türk Millî Mücadelesi'nde Amerika, İst. 1979
- Lohanizâde M. Nurettin; Gaziantep Savunması, İst. 1989
- Malkoç, Nami; 1920 Yılıının Kurtuluş Savaşları, Ank. 1937.

Ministre de la Defense Etat-major de l'armee de Terre Service Historique; Les Armees Francaises au levant (1919-1939), Tome 2, p. 313-315, 347, Château de Vincennes, 1979

Olcay, Osman; Sevr Anlaşmasına Doğru, Ank. 1981

Oran, Baskın (Ed.); Türk Dış Politikası, İst. 2002

Öke, M. Kemal; İngiliz Ajansı Binbaşı E.W.C. Noel'in "Kürdistan Misyonu", İst. 1989

Öke, M. Kemal; Ermeni Sorunu (1914-1923), Ank. 1991

Öncel, M. Bakır; Öncel Aile Albümü, Ş.Urfa, 2005

Özalp, Kâzım; Millî Mücadele 1919-1922, Ank. 1988

Özalp, Yalçın; Millî Mücadele'nin İlk Zaferi, Ank. 1976

Özçelik, İsmail; Millî Mücadele'de Urfa (Yüksek Lisans Tezi), Ank. 1984

Özçelik, İsmail; Millî Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa), Ank. 1992

Özgültekin R, Akman E, Demirbağ H, Sun K; Tarih ve Kültürüyle Siverek, Ank. 2003

Peker, Nurettin; İstiklâl Savaşının Vesika ve Resimleri, İst. 1955

Sabis, Ali İhsan; Harp Hatıralarım, c.5, Ank. 1951

Saral, Hulki-Tosun; Vatan Nasıl Kurtarıldı, Ank. 1970

Sarıhan, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Ank. 1984

Sarıkoyuncu, Ali; Millî Mücadele'de Din Adamları II, Ank. 1997

Selek, Sabahattin; Anadolu İhtilali, İst. 1976

Siverek Kaymakamlığı; Tarihte Siverek Sempozyumu Bildirileri, Ank. 2001

Sonyel, Selahi R; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Ank. 1987

Sözeri, Akif; Kurtuluş Savaşı Hatıratı (El Yazısı-yayımlanmamıştır)

Şanlıurfa Belediyesi; Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Urfa, 1986

Tansel, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I-IV Ankara, 1977-1978

Turgut, Hulusî; Kılıç Ali'nin Anıları, İst. 1995

Ulagay, Osman; Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İst. 1974

Ulubelen, Erol; İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İst. 1982

Véou, Paul Du; Kilikya Faciası, Çeviren: R. Gögen (Basılmamış Daktilo Metin.) Ank. 1938

Vischer, Dr. Andreas; Erlebnisse eines Schweizerarztes bei den Türkischen Nationalisten, Basel: Basler Nachrichten, 1921 (Bir İsviçreli Doktorun Türk Milliyetçileri Arasında Yaşadıkları. Çeviren: Abdulkadir Gürüz)

Yavuz, Bige; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Ank. 1994.

II. MAKALELER

- Akalın, Müslüm; Kurtuluş Savaşında Urfa, Edessa, s. 1
- Akalın, Müslüm; Kurtuluş Savaşçıları, Edessa, s. 2, sf. 44
- Akalın, Müslüm; Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Urfa Mebusları -1 "Şükrü Nasih Efendi" Edessa, s. 3, sf. 8-11
- Akalın, Müslüm; Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Urfa Mebusları- 2 "Siverekli Ali Efendi". Edessa, s. 7, sf. 22-24
- Akalın, Müslüm; Urfa'nın Kurtuluşu ve Mutasarrıf Ali Rıza Bey, ŞURKAV Dergisi, s:1, sf. 11-16
- Akalın, Müslüm; Bir Kuvâyi Milliye Öyküsü : Urfa'nın Kurtuluşu, Cumhuriyet, 10 Nisan 2005
- Akalın, Müslüm; Kurtuluş Hareketi Nasıl Başladı? Ş.Urfa Belediyesi Yayını, sf.38-41, 1983
- Akalın, Müslüm, Fransız Albayı Normand Urfa'da, Kurtuluşumuz 65. Yıl, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, sf. 29, 1985
- Akalın, Müslüm; Bir Halk Önderi: Hacı Mustafa, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 66.yıl, sf.38-41
- Akalın, Müslüm; İngiliz İşgaline İlişkin Bir Belge, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 67. Yıl, sf. 59-61
- Akalın, Müslüm; 11 Nisan Sabahında Urfa, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 69. Yıl, sf. 20-25
- Akalın, Müslüm; Urfa'nın Kurtuluşuna Kısa Bir Bakış, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 75. Yıl, sf.18-20
- Akalın, Müslüm; Kurtuluş Savaşımızda Kumandanlar, Şanlıurfa'nın Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu, Urfa Belediyesi Yayını, 1992
- Akalın, Müslüm; Ali Saip ve Kurtuluş Savaşımız, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986), Urfa Belediyesi Yayını, 1987
- Akalın, Müslüm; M. Kemal ve Urfa'nın Kurtuluşu; Ş.Urfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986), Urfa Belediyesi Yayını, 1987
- Akalın, Müslüm; Fransızlar'ın Urfa'yı Tahliyesi, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987
- Akalın, Müslüm; Urfa'da Kuvâyi Milliye, İleri, s.3, sf.167
- Akalın, Müslüm; Fransız İşgalinden Belgeler, Harran, Ocak 1989, s. 25
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Şubat s.26
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Mart 1989, s. 27

- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Nisan 1989, s. 28
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Haziran 1989, sayı 29
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Temmuz 1989, s.31
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Ocak 1991, s. 37
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Şubat 1991, s. 38
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Mayıs 1994, s. 41-42
- Akalın, Müslüm; Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler, Harran, Eylül 1994, sayı 47-48
- Akalın, Müslüm; Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler, Harran, Aralık 1994, s. 49
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Belgeler, Harran, Ocak 1995, s. 50
- Akalın, Müslüm; Urfa Kurtuluşundan Belgeler, Harran, Ekim 1995, s. 51
- Akalın, Müslüm; Urfa Tarihinden Bir Belge, Harran, Kasım 1995, s. 52
- Akalın, Müslüm; Fransız İşgalinde Önemli Günler, 11 Nisan Gazetesi, 11 Nisan 1989
- Akalın, Müslüm; Urfa Aşiretleri ve Milli Mücadele, 11 Nisan Gazetesi, 11 Nisan 1985
- Akalın, Müslüm; Ahmet Mestçi'nin Ardından, Güneydoğu, 11.8.1994
- Akalın, Müslüm; Ali Saip Bey Üzerine, Güneydoğu, 18.10.1988
- Akalın, Müslüm; 11 Nisan Üzerine, Güneydoğu , 12.4. 1988
- Akçar, Adnan; 11 Nisan Hatıralarımız, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1960
- Alpay, Bedri; 11 Nisan'a Tekaddüm Eden Günler; Feryad Gazetesi, 1 Mart 1954
- Ergin, M. Emin; Nafi Gün (Budak), 11 Nisan Gazetesi, 1981
- Emiroğlu, Cevdet; Urfa Kurtuluş Savaşına Girerken, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1962
- Emiroğlu, Cevdet; Urfa Mutasarrıfı Şehit Nusret Bey'in Bugüne Kadar Yayımlanmamış Bir Mektubu, Yeni Urfa 11 Nisan, 1965
- Güzelbey, C. Cahit; Şanlıurfa Savaşının Nitelikleri, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987
- Güzelbey, C. Cahit; Ulusal Kurtuluş Savaşında Üç Kentimizin Rolü,Urfa'nın Kurtuluşu, 70. Yıl, 1990
- Kapaklı, Kemal; Millî Mücadele Öncesi ve Sonrasında Urfa, Anzılha, sayı 4.
- Karahan, Abdulkadir; Üç Mücahit Şehrimiz, 11 Nisan, 11.4.1986
- Karahan, Abdulkadir; Şanlıurfa İşgali ve Kurtuluşu Şiirleri Üzerine Düşünce ve Görüşler, Ş.Urfa'nın Kurtuluşu 67. Yıl, sf.12 vd., 11 Nisan 1987
- Karahan, Abdulkadir; Urfa Kurtuluşu Üzerine, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Karahan, Abdulkadir; Urfa Mücadelesinin Manası, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987.

Karakurt, Esat Mahmut; Bir Destan, Feryad, 1.3.1954.

Kayabaşı, Aşir; 9 Kasım 1919 Kıyas Köyü'nün Kurtuluşu

Kılınçkaya, Derviş; Urfa Direnişinin Meseleleri, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987.

Kılınçkaya, Derviş; Urfa'nın Kurtuluşu Üzerine Düşünceler, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987.

Kılıçaslan, M. Hulûsi; Urfa Kurtuluş Tarihine Işık Tutan Bir Kitabe, Fırat Gazetesi, 30.7.1963.

Kılıçaslan, M. Hulûsi; 1918 -20 Yıllarında Urfa'da Umumi Durum, Anzılha, s. 4.

Kılıçaslan, M. Hulûsi; O Günü Anarken, Balıklıgöl, Nisan 1967, s. 5

Kılıçaslan, M. Hulûsi; Urfa'nın Kurtuluşu'nun 50. Yılında. Bizim Karakoyun, 11 Nisan 1970

Kürkçüoğlu, Cihat; Türkiye'de M. Kemal Adına Dikilmiş İlk Anıt, 11 Nisan Gazetesi, 11.4.1981.

Kürkçüoğlu, Cihat; Harb-i Umumi Şehitleri Abidesi, Kurtuluşumuz, 11.4.1984.

Kürkçüoğlu, Cihat; Urfa Kurtuluş Savaşında Düşmanın Kullandığı Binalar ve Mevkiler, 11 Nisan 1983, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, s.44-50, 1983.

Maraş, M. Atilla; Urfa Kıyamından Anılar, Kurtuluşumuz 11 Nisan, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, sf.49-56, 1984.

Mestçi, Ahmet; Hacı Ahmet Rastgeldi'ye İthaf, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1956

Mestçi, Ahmet; Urfa Kurtuluş Savaşında Yedeksubaylar, Yeni Urfa Gazetesi, 11.4.1957

Mestçi, Ahmet; Urfa Kurtuluş Savaşı, Balıklıgöl Dergisi, Nisan, 1967

Mestçi, Ahmet; Kurtuluş Savaşında Büyük Hacı Mustafa, Yeni Urfa Gazetesi, 10 Nisan 1968

Mestçi, Ahmet; Urfa Kurtuluş Savaşı Böyle mi Yazılır? Yeni Urfa Gazetesi, 18 Mart 1970

Mestçi, Ahmet; Urfa Kurtuluş Savaşının Başlangıcı, Yeni Urfa Gazetesi, 10 Nisan 1974

Mestçi, Ahmet; Urfa'nın Kurtuluşunda Ermenilerin Tutumu, Hizmet Gazetesi, 21.1.1983

Mestçi, Ahmet; Urfa Kurtuluşuna Dair Birkaç Söz, Şafak Gazetesi, 15.4.1982

Öcal, M. Hulûsi; Şehit Nusret'e Selam, Balıklıgöl Dergisi, Nisan 1967, sayı 5

Öcal, M. Hulûsi, Urfa Kurtuluşunun Kronolojisi, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, sf.19-23,

1983

Özçelik, İsmail; Urfa ve Çevresinin İşgaline Tepkiler, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Özçelik, İsmail; Millî Mücadele'de Urfa'da İlk Teşkilatlanma Çalışmaları, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Palalı, İlhan; Urfa'nın Fransız İşgali Sırasında Ermeni ve Fransız İşbirliği ve Ötesi, Şanlıurfa Kurtuluşu ve Tarihi Sempozyumu (1985-1986) Bildirileri, Ş.Urfa Belediyesi Yayını, 1987

Rastgeldi, Reşit; Reşit Rastgeldi'yi Dinleyelim, Yeni Urfa Gazetesi, 11.4.1957

Sözeri, Akif; Külâflı Tepesini İşgal Eden Kuvvetlerin Başında Yedeksubay Akif Sözeri Bulunuyordu, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1957

III. CANLI KAYNAKLAR

Ahmet Mestçi	(Yedeksubay)
Bozan İzol	(İzollu Aşireti Reisi)
Cemil Hacıkâmiloğlu	(Hacıkamilzâde Hacı Mustafa'nın oğlu)
Reşit Rastgeldi	(Yedeksubay)
Sadık Parmaksız	(Parmaksızzâde Hacı Mustafa'nın oğlu)
Tahir Güllüoğlu	(Güllüzâde Hacı İbrahim'in oğlu)
Turgut Uludağ	(Bnb. İhsan Bey'in oğlu)
Feridun Şahin	(Şahinbeyzâde Mustafa Bey'in oğlu)
Mustafa Eren	(Güllü Hacı Osman Efendi'nin torunu)

IV. GAZETE , DERGİ ve YILLIKLAR

Akgün Gazetesi

Anzılha Dergisi 1966 (1-2)

Anzılha Dergisi 1978 (2. çıkış.1-7)

Balıklıgöl Dergisi

Demokrat Türkiye Gazetesi

Devlet Salnamesi Ank. 1926/1927

Edessa Dergisi

Eyvan Dergisi

Feryad Gazetesi

Güneydoğu Gazetesi

Harran Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (sayı 1-67)

Hizmet Gazetesi

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

11 Nisan Gazetesi

11 Nisan Urfa Kurtuluşu. Halkevi Neşriyatından, 1936

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 65. yıl, 11 Nisan 1985, Ş. Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 66. yıl, 11 Nisan 1986, Ş. Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 67. yıl, 11 Nisan 1987, Ş. Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 69. yıl, 11 Nisan 1989, Ş. Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 70. yıl, 11 Nisan 1990, Ş. Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 72. yıl, 11 Nisan 1992, Ş. Urfa Belediyesi Yayını

Şanlıurfa'nın Kurtuluşu 75. yıl, 11 Nisan 1995, Ş. Urfa Belediyesi Yayını

ŞURKAV Dergisi

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C 1-4, T. İş Bankası Yayını, Ank.

'Urfa' Gazetesi Koleksiyonu (1925-26)

Urfa Salnamesi, Urfa Vilâyeti Yayını, İst. 1927

Urfa 'İzmir Enternasyonal 1938 Fuarında'

Yeni Urfa Gazetesi

Yurt Ansiklopedisi 1982-84.

E K L E R**EK-1**

T. E. O

Cercle de Djerablus

Ourfa le 25 novembre 1919

Arrête

Le lieutenant-colonel commandant du territoire militaire du sandjak d'ourfa relevé de ses fonctions à la date de ce jour le commandant de gendarmerie Ali Rıza Bey.

Le capitaine de gendarmerie prendre la commandement du détachement et le service.

Le Colonel invite monsieur le mutesarrife a assurer l'exécution de cet ordre.

Le commandant Ali Rıza Bey prendra le premier train sur Adana et Constantinople, la date du passage à Arab-Punar lui sera communiquée.

Le Lieutenant-Colonel
cdt. Militaire du territoire
Capitrel

EK-2

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 51

Ourfa le 26 novembre 1919

Le gouverneur militaire du sandjak d'Ourfa

A monsieur le Mutesarrif

Je vous prie de donner tous ordres utiles au commandant de gendarmerie du sandjak d'Ourfa a fin qu'a dater de ce jour, les gendarmes et policiers saluent et rendent les honneurs réglementaires a tout officier de l'armée Française.

Toute infraction à cette prescription entraînerait une sanction disciplinaire à l'égard du délinquant et entraînerait également la responsabilité de son supérieur.

Pr. le Gouverneur Militaire et
P.O. le capitaine Lambert
Adjoint au Gouverneur du Sandjak

EK-3

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 54

Ourfa le 27 Novembre 1919

Le Colonel Commandant le territoire

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

J'ai l'honneur de vous informer que je viens de faire procéder à l'arrestation du caïmakam de Seroudj et de capitaine de gendarmerie de ce Kaza pour agissements contraires à la sécurité des territoires occupés et inexécution des clauses de l'armistice conclu entre les nations alliées et la Turquie.

Ces fonctionnaires seront conduits à Adana je vous invite à rassurer immédiatement leur famille sur leur personne qui ne court aucun danger.

Je vous invite également à désigner les fonctionnaires qui assureront provisoirement le service des fonctionnaires expulsés ci dessus désignés.

Le colonel Commandant le

Territoires

EK-4

Territoires ennemis occupés

Place d'Ourfa

No: 55

Ourfa le 27 Novembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Le bruit m'est parvenu que des fonctionnaires ottomans empêchaient, sous menace de prison, les chefs Arabes et Kurdes d'entrer en relation avec les autorités Françaises.

Cette interdiction est contraire à tous les principes de liberté dont la France s'est faite le défenseur.

En conséquence, monsieur le Mutessarife donnera les ordres nécessaire pour que de pareille faits ne se renouvellent plus sur le territoire du sandjak; les fonctionnaires qui n'observeraient pas ces prescriptions seraient rendu personnellement responsables de leurs désobéissance.

Le Capitaine Sajous

EK-5

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 67

Ourfa le 3 décembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Il y a dans la prison d'arrêt (taoukifghana) 10 hommes des Kitkhan incarcéré par les autorités militaires Anglaises et passé en consigné par elles aux autorités Françaises avec mission de la mettre en liberté.

Je vous prie de donner d'urgence l'ordre au capitaine de gendarmerie de m'envoyer des 10 Kitkhans aujourd'hui même pour être mis en liberté.

Le présent ordre militaire couvre votre responsabilité et celle de tout les fonctionnaire en y substituant la mienne.

Le Capitaine Sajous

EK-6

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 78

Ourfa, le 6 décembre 1919

Ordre d'écrou

Nous soussigné capitaine Sajous gouverneur militaire du sandjak d'Ourfa, requérons.

Monsieur le capitaine commandant la gendarmerie d'ourfa de conduire a la prison civil le sieur Severeqli Ali Effendi condamné par jugement en date de ce jour a une peine de :

Deux moi de prison.

Deux cents livres Turque or d'amende

Le Capitaine Sajous

Gouverneur Militaire

EK-7

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 99

Ourfa le 15 décembre 1919

Le capitaine gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Le nommé Severeqli Ali Effendi détenu à la prison civile en vertu d'un jugement du tribunal militaire demande à être entendu de moi.

Comme je n'ai plus aucune raison de refuser cette audience je vous prie de le faire conduire sous escorte à mon bureau demain mardi 16 décembre, 10 heures du matin

Pr. Le gouverneur

Le capitaine Adjoint

Adrienlembert

EK-8

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 103

Ourfa le 16 décembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Le condamné Severeqli Ali Effendi sera mis en liberté provisoire de la réception du présent ordre.

L'amende infligée sera versé aujourd'hui même dans la caisse du Mohassebji qui la fera entre dans ses recettes régulières, chapitre amendes.

Monsieur Severeqli Ali Efendi viendra se présenter à mon bureau tous les jours à 10 heures du matin jusqu'a nouvel ordre.

Sajous

EK-9

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 104

Ourfa le 16 décembre 1919

Le capitaine Lambert Adjoint au gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Je vous prie de me faire connaître le prix actuel de la terre cultivable dans le sandjak d'ourfa.

Adrienlembert

EK-10

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 113

Ourfa 21 Décembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A Monsieur le Mutasarrif d'ourfa.

Il est indispensable que tout fonctionnaire nouvellement nommé se présente a moi avant de prendre son service.

Sajous

EK-11

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 115

Ourfa le 22 Décembre 1919

Le Gouverneur du sandjak à Monsieur le Moutesarrif d'Ourfa.

J'apprends que les fonctionnaires d'ourfa ne sont pas payes.

Je vous prie de donner l'ordre

Au Mohassebji

Au receveur particulier

Au moudir des postes

D'arrêter leur caisse à la date de ce jour et de me donner exactement et sous leur responsabilité qui pourra être établie par une vérification des écritures.

1. La somme contenue dans leur caisse à la date de ce jour.

2. Le montant des sommes nécessaires pour assurer les traitements des fonctionnaires échus et a échoir jusqu'au 1 mars prochain.

3. Le mandat des recettes sur lesquelles on peut compter de ce jour au 1 mars prochain.

La sincérité des renseignements sera vérifié ultérieurement par un inspecteur des finances et tout renseignement inexact engagera la responsabilité de ce lui qui l'aura fourni.

Sajous

EK-12

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 121

Ourfa le 24 décembre 1919

Le capitaine Sajous Gouverneur du sandjak
A Monsieur le Mutassarif d'Ourfa.

Je vous serais reconnaissant de faire fournir à tous les fonctionnaires du sandjak un feuillet dans lequel chacun me mettrait les renseignements suivants :

Nom du fonctionnaire,

Age et lieu de naissance

Fonction qu'il occupe

Date de son entrée en fonction dans le sandjak d'Ourfa

Fonction publiques antérieurement occupés dans quel rendrait de l'empire ottoman.

Ces renseignements me sont demandés par le général et ont pour but de lui permettre de se renseigner sur les fonctionnaires du sandjak avant de venir le voir. Il la demande de suite je vous serais très reconnaissant. Si vous pouviez me donner ce soir les renseignements concernant les principaux fonctionnaires d'ourfa. N'oubliez pas de faire le feuillet vous concernant vous m'enverrez dès que vous les aurez reçus les renseignements concernant les cazas.

Sajous

EK-13

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 126

Ourfa le 24 Décembre 1919

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A Monsieur le mutesarraf d'ourfa

Comme suite à la communication que je vous a faite de la lettre du consul d'Amérique relative à la perception irrégulier de la taxe de consommation et en vertu de l'arrête no: 76 du 8 Novembre du haut Commissaire de France, je vous prie d'inviter le Mohassebji à rembourser à la Standart Oil Company la somme de 39744 piastre perçues indûment à Biredjik pour 64 caisses de pétrole.

Je ne m'oppose nullement à ce que la municipalité étudie l'imposition de taxes spéciales à Ourfa pour alimenter son budget. Ces taxes correspondant aux droits d'octroi et seront de minime importance. Les tarifs à appliquer seront discutés par la commission municipale en séance. Ils me seront applicable que lorsque j'aurai donne mon approbation à leur application afin d'éviter des incidents internationaux analogues à celui de la Standart

Sajous

EK-14

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 136

Ourfa 31 décembre 1919

Le capitaine gouverneur du sandjak

A Monsieur le mutesarraf d'Ourfa.

J'ai l'honneur de vous informer qu'à l'occasion du jour de l'An, une retraite aux flambeaux est organisée ce soir 31 décembre, par les troupes de la garnison.

Cette retraite commencera a 19 heures 30 minutes pour se terminer a 21 heures.

Elle jouera, de pied ferme, devant le Konak, et traversera une partie de la ville.

Je vous prie d'en informer la population.

Pr. le gouverneur

Adrienlembert

EK-15

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 18

Ourfa le 8 janvier 1920

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Comme suite a mes précédentes communication, j'ai l'honneur de vous faire connaître que le général commandant la division prescrit de permettre l'exportation des céréales dans une mesure plus large que celle précédemment adaptée.

Les exportations sont seulement autorisées sur Alexandrette et sur la Cilicie. Elles seront données par le colonel commandant le territoires .On n'aura, en aucun cas, à prendre la garantie de 100 qui fait l'objet des instruction que vous avez reçus.

Je vous prie d'informer par une lettre circulaire, les cazas de Serudj, de Biredjik et de Harran de ce qui précède.

Sajous

EK-16

Note Circulaire

Le lieutenant colonel commandant le cercle décide ce qui suit:

1. L'exportation des céréales du sandjak d'ourfa pourra être autorisé par le colonel commandant le cercle ou son délégué gouverneur d'ourfa.

2. Les céréales devront être dirigées exclusivement sur Alexandrette au sur Adana - l'exportation reste interdite sur toute autre direction.

3. Une autorisation spéciale sera délivrée par chaque lot et par catégorie de céréale, elle comprendra avec le nom de l'exportateur, le tonnage par denrées, le lieu et date d'enlèvement, la destination, le moyen de transport.

4. Le commandant du poste Français et le chef de station viseront chaque permis d'exportation au moment de l'embarquement.

5. Chaque lot de céréales devra être accompagné du permis d'exportation le concernant, le convoyeur des céréales devra être porteur de ce permis.

6. Les infractions aux présentes instructions seront poursuivies par devant la juridiction militaire spéciale des tribunaux créés la zone nord.

Ourfa, le 12 janvier 1920

Le Lt. Colonel Capitre

Commandant le Cercle Djerablus

EK-17

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 47

Ourfa le 24/1/1920

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Je vous prie d'envoyer de suite un télégramme au caimakam de Seroudj en l'invitant à vérifier de suite si un rail a été abîmé comme on me le fait savoir entre Arab-Pounar et la station de Siftek

Dans le cas ou le fait aurait eu lieu il importe de retrouver les coupables et de les faire arrêter sur le champ pour éviter aux gens de le région de Seroudj l'effet des mesures que nous allons être obligés de prendre.

Sajous

EK-18

Territoires ennemis occupés

Zone Nord

Sandjak de Djerablous-Ourfa

No: 58

Ourfa le 3 Février 1920

Le capitaine Sajous gouverneur du sandjak

A monsieur le Mutesarrif d'Ourfa

Le bruit court que j'ai habillé en soldats cinquante Arméniens.

Je vous prie de bien vouloir faire cesser ce bruit stupide si vous arrivez à mettre la main sur le grand diplomate qui le répond. Je vous demanderai de lui conseiller également d'aller plutôt dormir que de s'occupe de politique. Ça nous procurerait, a vous et a moi, l'inestimable avantage de n'avoir pas à nous casser la tête au sujet d'histoires bonnes à amuser des enfants.

Sajous

Not